

126-851

KARPOV

OBALSKA
ODBRANA

VOJNA BIBLIOTEKA

INOSTRANI PISCI

KNJIGA DVADESETA

UREĐUJE ODBOR

Odgovorni urednik
pešadiski pukovnik
Milisav Perišić

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA

»VOJNO DELO«

BEOGRAD

1957

CENTRALNA VOJNA BIBLIOTEKA

INV. BR. 126851

KARPOV

OBALSKA ODBRANA

CENTRALNA
VOJNA
BIBLIOTEKA

BORIS KARPOV

OBALSKA ODBRANA

Redigovali:

Kapetan bojnog broda

IKICA MLAĐEN

Kapetan bojnog broda

KAZIMIR RENČELJ

ŽIVOJIN LJUBINKOVIĆ

SADRŽAJ

	Strana
Napomene Redakcije	1

DEO I

OBALSKA ODBRANA U PRVOM SVETSKOM RATU

Glava I — Odbrana Finskog Zaliva	— — — — —	7
Glava II — Odbrana Riškog Zaliva	— — — — —	23
Glava III — Odbrana Helgolandskog Zaliva	— — — — —	52
Glava IV — Odbrana Flandriske obale	— — — — —	64
Glava V — Odbrana Dardanela	— — — — —	74

DEO II

OBALSKA ODBRANA U DRUGOM SVETSKOM RATU

Glava VI — Nova desantna sredstva koja su bila upotrebljena u Drugom svetskom ratu	— — — — —	129
Glava VII — Nemačke i savezničke desantne operacije u Norveškoj 1940	— — — — —	146
Glava VIII — Iskrcavanje u Dijepu 1942	— — — — —	170
Glava IX — Saveznički desanti u Italiji	— — — — —	179
Desantna operacija na Siciliju	— — — — —	179
Desant na Kalabriju	— — — — —	192
Desant kod Salerna	— — — — —	195
Desant kod Ancia	— — — — —	199
Glava X — Desant Saveznika u Normandiji 1944	— — — — —	205
Desant na južnoj obali Francuske	— — — — —	245
Glava XI — Desant kod Inčona u Koreji	— — — — —	249

DEO III

TEORISKA RAZMATRANJA ORGANIZACIJE I IZVOĐENJA OBALSKE ODBRANE UOPŠTE

Glava XII — Opšti pojmovi o protivdesantnoj odbrani obale Pomorsko-obalski front i njegovi delovi	— — — — —	261
		265

	Strana
Organizacija obalske odbrane — — — — —	273
Vrste obala — — — — —	276
Sredstva i način odbrane obale na kopnju — — —	280
Načela organizacije odbrane obale — — —	284
Glava XIII — Organizacija komandovanja obalskom odbra-nom — — — — —	286
Glava XIV — Podela obalskog fronta i združivanje snaga	302
Glava XV — Pomorsko uređenje obalskog fronta — — —	307
Uređenje minsko-artiljeriskih položaja — — — — —	308
Uređenje frontalnih položaja — — — — —	314
Pomorsko uređenje minsko-artiljeriskih položaja — — — — —	316
Raspored minskih prepreka — — — — —	317
Pomorski putevi na položaju — — — — —	320
Protivpodbornička i minska služba na položaju — — — — —	322
Uporišta na položaju — — — — —	324
Obalska artiljerija na položaju — — — — —	325
Pomoćni aerodromi (letilišta) na položaju — — — — —	330
Pomorska služba izviđanja, osmatranja i veze na po-ložaju — — — — —	331
Uređenje bočnih položaja — — — — —	337
Uređenje pomorskih puteva — kanala — — — — —	343
Glava XVI — Uređenje vojnopolomorskih baza i uporišta — — —	347
Raspored glavnih baza — — — — —	348
Raspored operaciskih baza — — — — —	348
Raspored uporišta — — — — —	350
Uređenje baza i uporišta — — — — —	351
1. — Organizacija snabdevanja — — — — —	352
2. — Tehničko uređenje baza — — — — —	356
3. — Popuna ljudstvom — — — — —	356
4. — Sanitetsko uređenje — — — — —	357
5. — Odbrana glavnih pomorskih baza — — — — —	359
Uređenje aerodroma — — — — —	363
Glava XVII — Kopneno uređenje morske obale — — —	366
A. — Kopneno uređenje minsko-artiljeriskih položaja	366
a) Uređenje položaja za obalsku artiljeriju — —	366
b) Uređenje položaja protiv pomorskih diverzionalih desanata — — — — —	373
c) Zaštita krila i bokova pomorskih položaja — —	374
B. — Uređenje obale za odbranu od desanta — —	377
a) Načini odbrane — — — — —	377
b) Izbor položaja za odbranu — — — — —	382
c) Organizacija položaja i raspored trupa — —	386

	Strana
C. — Rezerve	391
Glava XVIII — Razmatranje osnovnih elemenata plana obal-ske odbrane	401
Glava XIX — Pomorsko izviđanje	409
Opšte odredbe	409
Postupak pri izviđanju	417
Glava XX — Osmatranje i obaveštavanje	435
Glava XXI — Aktivna dejstva braniočeve flote pri odbrani morske obale	445
Glava XXII — Izvođenje protivdesantne odbrane sa mora	457
A. — Odbrana otvorene obale	457
Podela protivdesantne operacije	457
Braniočeva dejstva na moru	459
1. — Prva etapa — sprečavanje desanta	459
2. — Druga etapa — odbijanje desanta na obali	467
Napadi na desant u toku iskrcavanja	470
Dejstva braniočeve avijacije	474
B. — Odbrana razuđene obale	478
Glava XXIII — Sasredivanje braniočevih snaga i sredstava na mestima iskrcavanja	483
Glava XXIV — Dejstva branioča na kopnu u toku iskrcavanja desanta	493
1. — Sistematski organizovana odbrana obale protiv strategiskog i operativnog desanta	493
a) Sprečavanje prilaza desanta	493
b) Sprečavanje iskrcavanja desanta	499
2. — Slabije organizovana odbrana obale protiv tak-tičkog i diverzionog desanta	504
Borba na kopnu sa iskrcanim snagama	505
Borba sa glavnim snagama desanta u dubini obalske odbrane	510
Glava XXV — Evakuacija desanta	516

NAPOMENE REDAKCIJE

Boris Karpov, bivši ruski kapetan fregate, učestvovao je u planiranju, organizovanju i izvođenju odbrane Fin-skog i Riškog Zaliva u Prvom svetskom ratu. Svoja stečena iskustva godinama je upotpunjavao prateći literaturu između dva poslednja svetska rata. U tom vremenu objavio je više članaka i rasprava iz oblasti obalske odbrane. Kao dobar poznavalač sistema odbrane morskih obala iz perioda pre Drugog svetskog rata, autor je uspeo — iako je bio već u godinama — da kritički prouči primere desantnih i protivdesantnih operacija iz Drugog svetskog rata i da iz njih izvuče korisne zaključke i pouke za rešavanje pitanja obalske odbrane. Rezultat toga njegovog rada jeste i ovo delo, koje autor usled iznenadne smrti nije uspeo da u potpunosti saobrazi stavljenim primedbama reczenzenta, te su taj posao morali obaviti redaktori.

Gradivo je podeljeno u tri odeljka: prvi — obalska odbrana u Prvom svetskom ratu, drugi — obalska odbrana u Drugom svetskom ratu i treći — teoriska razmatranja organizacije i izvođenja obalske odbrane uopšte. Novim desantnim sredstvima koja su upotrebljena u Drugom svetskom ratu posvećena je posebna glava sa više ilustracija. Pri analizi primera iz prošlog rata vidno su istaknuti: ogromna jačina napadnih snaga i sredstava; dugotrajne pripreme i materijalno-tehničko obezbeđenje

savremenih desanata; sve veća uloga avijacije; borba za prevlast na moru i u vazduhu; primena radara i drugih savremenih tehničkih sredstava za izviđanje, osmatranje i praćenje neprijatelja u desantnim i protivdesantnim operacijama; sadejstvo između mornarice, kopnene vojske i avijacije u protivdesantnim operacijama, itd. Međutim, pada u oči da kod obrade primera iz Drugog svetskog rata pisac više govori o izvršenju desanta nego o protivdesantnoj odbrani, pošto je objavljeni materijal branioca još uvek vrlo oskudan.

Činjenica je da se u ratnoj istoriji do Drugog svetskog rata nije imalo dovoljno primera ni iskustva u izvršenju desanata na solidno utvrđene i dobro branjene obale, pa je to neke vojne teoretičare dovodilo do zaključka da su u savremenim uslovima desantne operacije toliko rizične da će ih zaraćene strane izbegavati. Međutim, u Drugom svetskom ratu pomorski desant je postao nužan preduslov za stvaranje novih kopnenih frontova i dalje izvođenje kopnenih operacija. Zbog toga, za razliku od ranijih ratova, vidimo ogromne pomorske desante kao tipične operacije sa specijalno izvežbanim i opremljenim desantnim trupama, usavršenim desantnim sredstvima i izgrađenom taktikom njihove upotrebe. S druge strane, ovo je izazvalo snažan razvoj sredstava i taktike protivdesantne odbrane, koja takođe koristi najnovija dostignuća savremene tehnike.

Ako razmotrimo uslove koji su imali presudnog uticaja na uspeh desantnih operacija u Drugom svetskom ratu, videćemo da su bili najvažniji, prvo, ogromna nadmoćnost u snagama i materijalno-tehničkim sredstvima sa apsolutnom prevlašću na moru, u vazduhu i na obalskom području iskrcavanja i, drugo — iznenađenje. Koliko je

napadač cenio jačinu odbrane vidi se najbolje po dugo-trajnim pripremama i ogromnim naporima da postigne koncentraciju snaga i iznenađenje.

Pisac se, prilikom razmatranja desantnih i protivdesantnih operacija iz oba svetska rata, ograničio samo na primere sa evropskog ratišta, koji su mnogo bliži našim uslovima. U Evropi su pomorski desanti bili sastavni deo kopnenih operacija, pri čemu su pomorske snage bile sredstvo za prebacivanje, podršku i snabdevanje snažnih kopnenih armija, koje su osnovni ratni zadatak rešavale na kopnu.

Delo sadrži, pored istoriskih primera, i korisnu građu za dalje izučavanje složene problematike obalske odbrane zasnovane na sredstvima i iskustvima iz Drugog svetskog rata. Pa kako su pomorski desanti u savremenim uslovima česta forma dejstva, u kojoj učestvuju sva tri vida oružane sile, potrebno je da se starešine i kopnene vojske, i mornarice i vazduhoplovstva upoznaju sa pitanjima tako složenih operacija. Delo Borisa Karpova popuniće zasada postojeću prazninu iz ove oblasti u našoj vojnoj literaturi.

DEO I

OBALSKA ODBRANA
U PRVOM SVETSKOM RATU

GLAVA I

ODBRANA FINSKOG ZALIVA

(Skica 1 na str. 50)

U oči Prvog svetskog rata, 1914 godine, Rusija je na Baltičkom Moru bila u vrlo nezgodnoj situaciji: posle katastrofe na Dalekom Istoku, 1905 godine, njena flota još nije bila obnovljena, te je u odnosu na nemačku flotu bila skoro neznatna; njena prestonica Lenjingrad nalazi se na samom Finskom Zalivu, čije su obale bile utvrđene samo na pojedinim mestima (Kronštat, Helsinki i Reval), i to većinom sa zastarem obalskom artiljerijom, i, najzad, između Rusije i Engleske još nije postojao formalni savez, te ova nije ni mogla sa sigurnošću računati na pomoć engleske flote. Čak i da je taj savez postojao, Engleska ne bi mogla pružiti Rusiji neku značajniju pomoć u slučaju nemačkog pomorskog desanta u Finskom Zalivu, s jedne strane zbog toga što je glavni ulaz u Baltičko More, moreuz Belt, bio u rukama Nemaca, a s druge strane, što su brojna i tehnička jačina nemačke flote, dobro organizovana odbrana njene obale Severnog Mora, dejstvo podmornica i razvoj događaja na kopnu znatno ograničavali mogućnost engleskog desanta na nemačku obalu.

U takvoj situaciji Rusija je mogla računati samo na sopstvene snage na Baltičkom Moru (ostale snage njene flote bile su izolovane na Crnom Moru i Dalekom Istoku). Međutim, nemačka flota se nalazila, uglavnom, na Severnom Moru, i bila je samo delimično vezana engleskom flotom, koja nije nameravala da je napadne u Helgolandskom Zalivu, tako da je Rusija morala uvek računati sa mogućnošću prebacivanja nemačke flote preko Kilskog Kanala i pojave njenih glavnih snaga na Baltičkom Moru.

Odnos snaga ruske Baltičke flote i nemačke flote bio je:

Redni broj	VRSTE BRODOVA	Ruska Baltička flota	Nemačka flota
1	Bojnih brodova novog tipa	1 ¹⁾	16
2	Bojnih brodova prelaznog tipa	2	5
3	Bojnih brodova starog tipa	2	15
4	Bojnih krstaša novog tipa	—	4
5	Bojnih krstaša prelaznog tipa	1	3
6	Oklopnih krstaša starog tipa	2	4
7	Lakih krstarica novog tipa	—	20
8	Lakih krstarica prelaznog tipa	5	7
9	Lakih krstarica starog tipa	2	2
10	Razarača novog tipa	1 ¹⁾	—
11	Razarača starih i torpiljarki	56	123
12	Podmornica starog i novog tipa	11 ¹⁾	28

Iz ovoga se vidi da su Nemci u početku rata mogli na Baltičkom Moru, čak i sa svojim starim brodovima, da vode ozbiljne operacije sa ogromnom nadmoćnošću. S druge strane, Rusija je imala i veliku morsku obalu, dugu oko 2.500 km, koja se nije mogla braniti tako slabom flotom, pa je bila prinuđena da se ograniči samo na odbranu jednog dela obale i najvažnijih zaliva. Pritom je Finski Zaliv bio svakako najosetljiviji i prvi izložen napadu nemačke flote, jer se ovlađivanjem njegovom obalom grozilo Lenjingradu. Pored toga, postojala je velika opasnost i u slučaju da Nemci napadnu deo obale zapadnije od Revala i time ugroze dubokoj pozadini ruskog severozapadnog fronta, koji je dejstvovao prema Istočnoj Pruskoj. Iako je opasnost od nemačkog napada na obale Riškog Zaliva bila manje verovatna, ipak je i taj napad bio moguć, jer se dejstvom na ovom pravcu

¹⁾ U toku 1915 godine ruska flota je bila pojačana sa 4 nova bojna broda, a kasnije, krajem 1915 i u toku 1916 i 1917 godine, i sa 17 novih podmornica i 13 novih razarača.

ugrožavala pozadina i desno krilo trupa severozapadnog fronta. Na drugim mestima obale opasnost je bila znatno manja.

Prvi sistem odbrane

Prema prvom planu, ruska flota je imala da brani samo jedan deo svoje obale — istočni deo Finskog Zaliva — sa zadatkom da bar 15 dana sprečava prođor nemačke flote na njegovom najužem mestu Reval — Porkala. Za to vreme trebalo je da se u blizini ugroženog rejonu obale koncentrišu kopnene snage koje bi neprijateljskom de-santu pružile snažan otpor. Ta uloga je bila dodeljena 6 armiji, u čiji su sastav ulazili: 17 i 22 korpus, 1-va gardiska brigada, 67, 74 i 84 pešadijska divizija, 1-va gardiska konjička divizija, 3 konjička brigada, 1-va divizija kozaka i posade tvrđava Kronštat, Reval i Helsinki. Uku-pna jačina ovih jedinica iznosila je: 128 bataljona, 62 eska-drona, 432 oruđa, 320 mitraljeza, 26 inžinjeriskih četa, 9 tvrđavskih artiljeriskih bataljona i 15 četa granične trupe, s tim što se većina trupa nalazila u rejonu Lenjin-grada. Pored toga, i sama Baltička flota bila je potčinjena komandantu 6 armije.

Sa ovom koncepcijom trebalo je uskladiti i fortifikacijsku organizaciju ovog dela ratišta, kao i ulogu i zadatke same Baltičke flote. Po projektu ruskog Admiralštaba trebalo je da se na liniji Reval — Porkala stvori jak *pomorski utvrđeni položaj* koji bi obuhvatio ostrva Ma-kiloto i Nargen (Nargö), kao i revalsku obalu i ostrvo Vulf. Ta su ostrva bila naoružana teškom obalskom arti-ljerijom.

Rejon dejstva teške artiljerije sa ostrva Nargen i Makiloto, koja su sačinjavala *glavni pomorski minsko-artiljeriski položaj*, obuhvatao je ceo morski prostor izme-đu njih, a to dejstvo pomagala je i dopunjavala jedna baterija od 4 topa kalibra 305 mm sa ostrva Vulfa. Na taj način je protiv forsirajuće flote moglo dejstvovati: 6 topova 305 mm, 4 topa 234 mm i 8 topova 203 mm, ne računajući 4 topa 228 mm baterije sa Suropa i 7 topova

120 do 152 mm sa ostrva Nargena. Pored toga, na prolazu između Makilota i Nargena trebalo je da bude položeno minsko polje od oko 3.300 mina. Prolaz između rta na jugu Nargena i kontinenta bio je takođe branjen, i to jednom baterijom od 4 topa 228 mm sa rta Surop i navedenim baterijama sa Nargena.

Sve ove baterije bile su utvrđene u tipu stalne fortifikacije, a topovi 305 i 203 mm na Nargenu i Makilotu bili su smešteni u oklopnim kupolama. Međutim, sva ta obalska artiljerija služila je samo kao oslonac i zaštita flote koja je imala da brani ovaj položaj i da manevriše iza minskog polja.

Minsko polje se sastojalo od nekoliko minskih redova (1914 godine bilo je svega 3.294, a 1917 godine 10.838 mina)²⁾, položenih tako da su u neposrednoj blizini baterija bili ostavljeni široki prolazi za flotu.

Iza ovog položaja nalazile su se tri jako utvrđene vojnopolomorske baze od kojih su dve bile glavne — u Kronštatu i Revalu — a jedna operacijska, u Helsinkiju. Baza u Kronštatu bila je potpuno uređena, a u Helsinkiju pri završetku izgradnje, dok je baza u Revalu bila još u toku izgrađivanja.

Sem glavnog položaja, postojao je još i t.zv. »bočni ostrvski položaj« koji su sačinjavala mnogobrojna veća i manja ostrva duž finske obale, kao i nadvodni i podvodni kamenjari i grebeni. Ovaj je pojas bio širok 10 do 15 milja. Između tog ostrvlja duž finske obale postoji nekoliko kanala za plovidbu čak i većih brodova, a sem toga, bilo je i dosta zaklonjenih sidrišta.

Koristeći se ovim ostrvskim kanalima, kao nekim zaštićenim hodnicima, ruska je flota mogla da se prebacuje iz rejona Nargen — Porkala u zapadni rejon: Hanko — Obo-olandska Ostrva, i obratno. Sem toga, ona je kroz nekoliko kanala mogla da isplovi i u Finski Zaliv (na dva do tri mesta na putu Porkala — Hanko).

²⁾ Minska polja su obnavljana svake godine, jer su mnoge mine ili eksplodirale pod uticajem debelog leda (»ledenih torosa«) ili su se otkidale od sidara.

Suprotno tome, napadač sa pravca jug-sever teško je mogao prodreti između tih ostrva zbog toga što su se navedeni kanali mogli zatvoriti minama, mrežama i baterijama. Većina tih ostrva imala je sidrišta i služila kao uporišta za lake ruske snage, koje su odatile mogle vršiti prepade u pravcu juga i napadati neprijateljsku flotu na otvorenom moru. Iz tih uporišta mogle su flotne jedinice da napadaju neprijatelja i u slučaju da prodre u Finski Zaliv, i da mu na taj način ugroze komunikacijski pravac.

Ovo ostrvlje, koje je na glavnim strategiskim tačkama imalo utvrđenu obalsku artiljeriju i minske prepreke, dobilo je naziv »bočni ostrvski položaj«, koji po karakteristici ostrvljia i prolaza između njih mnogo liči na ostrva duž dalmatinske obale, koja je bivša austrougarska mornarica koristila na sličan način. Ta su ostrva omogućavala da se duž obale stvori neka vrsta zaštićenog hodnika za pomorski saobraćaj i da se između baza (Šibenik i Lošinj) održava veza pomoću lakih snaga austrijske flote, koje su ne samo napadale savezničke flotne jedinice na otvorenom moru, nego su vršile i napade na italijansku jadransku obalu.

Sem navedenih položaja trebalo je, prema projektu ruskog Admiralštaba, organizovati i »drugi položaj« na liniji o. Lavensari — o. Somers — o. Nerva, i to po istim principima kao i glavni položaj. Međutim, u toku rata nije došlo do naoružanja ovoga položaja.

Najzad, na istočnom delu Finskog Zaliva postojao je ispred primorske tvrđave Kronštat još jedan, »treći položaj« na liniji: Ino Nemi — s. Krasna Gora. Na ovim mestima postavljene su dve baterije od po 4 topa kalibra 305 mm.

Kritičko razmatranje glavnog položaja

Glavni pomorski položaj bio je dosta jak, ali je imao nedostatke: 1) što je sva obalska artiljerija bila stalnog tipa (nepokretna), usled čega se nije mogla koncentrisati na glavnom mestu napada; 2) što je severno krilo položaja bilo slabo — na ovom pravcu nalazila se samo ba-

terija od 4 topa 203 mm, tako da je neprijatelj mogao upraviti napad u blizinu Makilotu, van dometa baterija sa Nargena i Vulfa, i brzo uništiti ovu slabu i izolovanu bateriju od 203 mm³); 3) južno krilo položaja bilo je na kopnu (baterija kod rta Suropa) tako da se neprijatelju pružala mogućnost da izvrši desant na južnu obalu Finskog Zaliva van dometa artiljerije sa toga položaja i da osvoji položaj obuhvatnim manevrom sa kopna, i 4) za forsiranje položaja neprijatelj je mogao da iskoristi maglovito vreme (čak i slabiju maglu), koje je smanjivalo daljinu vidika obalskih baterija na 4—5 nautičkih milja*). U tom bi slučaju sredina minskog polja ostala van dometa obalskih baterija i bez njihove zaštite, pa bi pod takvim uslovima i ruska flota izgubila skoro svu zaštitu i podršku obalskih baterija. Pošto dejstvo mina nije zavisilo od vremena i neprijateljske akcije sa kopna, to je minsko polje davalо floti sigurniji oslonac, ali je i ono imalo svojih mana. Naime, minsko polje trebalo je braniti flotom, jer bi inače neprijatelj mogao nesmetano da razminira prolaze pomoću svojih minolovaca. Zbog toga je i bilo predviđeno da minsko polje brani ne samo obal-ska već i brodska artiljerija, ali se pri tome flota vezivala za minsku polja i gubila slobodu akcije.

Međutim, i pored svih navedenih mana, ovaj je položaj ipak imao ogroman značaj za zaštitu prolaza u istočni deo Finskog Zaliva. Samo njegovo forsiranje predstavljalo je za neprijateljsku flotu veliki rizik. Sem toga, i kada bi nemački brodovi uspeli da se kroz ovaj položaj probiju u istočni deo Finskog Zaliva, ipak im se ne bi dozvolilo da izvedu i desant iza ove glavne linije odbrane

³⁾ Uništenje baterija na ostrvu Nargenu od strane nemačke flote bilo je skoro nemoguće zbog njihovog oklopa i teškoća u koje bi zapali nemački brodovi pri napadu. Da bi postigli efikasnu vatru, brodovi bi morali da se približe obali, tj. da dođu u sredinu minskog polja i da tu ostanu nepomični, a to bi omogućilo Rusima da izvode torpedne napade pomoću brodova sa gazom manjim od položajne dubine mina. Baterija na Makilotu mogla je biti lakše uništena, ne izlažući se pritom dejству artiljerije sa Nargena.

*) Nautička milja (Nm) = 1.852 m, a kopnena 1.609 m. — Prim. red.

(njegov komunikacijski pravac bio bi nesiguran, a sem toga, pozadi njega se nalazio čitav utvrđeni pomorski region sa dve utvrđene pomorske baze — u Revalu i Helsinkiju).

Ovakav sistem odbrane ostvaren je većim delom u toku rata 1914—1917 godine.

Plan dejstva flote

Pri odbrani glavnog pomorskog položaja na liniji Nargen — Porkala (Makiloto) uloga flote i njen raspored bili su ovako predviđeni:

a) za prethodna dejstva — podvodne torpedne napade pri dolasku neprijateljskih snaga kod ulaza u Finski Zaliv — podmornička divizija od 11 podmornica, koliko ih je svega bilo;

b) za glavno dejstvo — pomorsku bitku na utvrđenom položaju — glavna snaga flote sastava: 4 bojna broda, 9 krstarica i 1 torpedna divizija od 20 razarača i 11 torpiljarki;

c) za pomoćna dejstva — napade sa bočnog položaja, i to: 1) noćne torpedne napade na glavne neprijateljske snage i 2) dnevne torpedne napade u momentu kada neprijatelj uđe u minsko polje — 2-ja torpedna divizija (31 torpiljarka sa malim gazom koje mogu da dejstvuju i na minskom polju sa dubokom položenim minama).

U slučaju neuspeha, posle prodora nemačke flote kroz glavni položaj, ruska flota je mogla da se skloni u svoje baze — Reval i Helsinki, i da otuda napada nemačke brodove koji bi nadirali u istočni deo Finskog Zaliva. Ovim bi se ugrožavao nemački komunikacijski pravac u samom Zalivu, a neprijateljska flota ne bi tada imala svojih baza u njemu, jer je sva obala bila u rukama Rusa. Pa čak i kada bi se pomoću desanta zauzeo ma koji deo obale, veza sa Nemačkom bila bi nesigurna, te bi i takav uspeh bio doveden u pitanje.

Glavni teret pri obrani od navedenih napada trebalo je da snose torpedne snage, čija su se dejstva predviđala u vidu dnevnih i noćnih torpednih napada i polaganja mina na rutama nemačkih brodova. Pritom bi se dnevni

napadi mogli izvoditi na uzanim mestima pod zaštitom glavnih snaga flote i obalske artiljerije, dok bi pri noćnim dejstvima torpedne snage bile zaštićene mrakom, s tim da se njihov povratak u uporišta izvrši pre svitanja ili da ih prihvati glavnina flote. Na taj način, iako nedovoljno jaka za otvorenu borbu sa neprijateljskim glavnim snagama, glavnina ruske flote bi ipak igrala važnu ulogu *oslonca vlastitim torpednim snagama*, čime bi se znatno proširivala njihova operativna sloboda dejstva. Sem toga, i samo prisustvo ruskih brodova u Revalu i Helsinkiju nateralo bi Nemce da svoje transportne brodove prate bojnim brodovima, što je za njih predstavljalo veliki rizik.

Nemačka desantna operacija na Nargen i Vulf, koja bi se, eventualno, preduzela radi gađanja i osvajanja ruskih baterija sa istočne strane, bila bi jako otežana zbog mogućnosti međusobnog potpomaganja ovih baterija, kao i zbog blizine pomorske baze Reval, iz koje bi ruska flota mogla vatrom potpomagati odbranu ostrva i vršiti prebacivanje trupa sa kopna na ostrvo.⁴⁾

Blagodareći utvrđenom okolnom rejonu, ruska flota bi mogla da drži u šahu i nadmoćniju nemačku flotu koja bi, eventualno, uspela da prodre kroz pomorski utvrđeni položaj, i to presecanjem njenih komunikacija i noćnim polaganjem novih mina (pomoću razarača) na onim mestima gde bi Nemci uspeli da prodru kroz minsko polje. Nemačka flota bi bila primorana da se radi osiguranja svojih komunikacija povlači i ponovo forsira prolaz, samo u obratnom pravcu. Pritom bi bila jako izložena dejstvu obalskih baterija i ruske flote, i to na minskom polju koje joj ograničava pokretljivost i slobodu manevrovanja. Situacija neprijateljske flote pri forsiranju ovakvog pomorskog utvrđenog položaja bila bi, i pored nadmoćnosti, vrlo teška sve dotle dok ne bi uništila obalske baterije i braniočeve vojnopolomorske baze ili u njima blokirala braniočevu flotu. Za ovo nemačka flota nije imala uslova, a sve

⁴⁾ Uništenje ovih baterija samo brodskom artiljeriskom vatrom ne bi bilo moguće zbog njihove jake konstrukcije i dobrog maskiranja.

dotle dok se ne obezbedi komunikaciski pravac nije moguća nikakva desantna operacija.

Znači, ukoliko bi Nemci hteli da izvrše desant u istočnom delu Finskog Zaliva, oni bi morali prethodno *sa kopna da zauzmu* baze Reval i Helsinki, a zatim da iz pozadine ovladaju obalskim baterijama na ostrvima, pa tek tada da forsiraju glavni položaj. Međutim, takva bi operacija zahtevala dosta vremena i sredstava.

Iz ovoga se jasno vidi ogroman značaj odbrane obale po sistemu uređenih pomorskih frontalnih i bočnih položaja sa flotnim bazama bočno raspoređenim u odnosu na pravac dejstva flote, ali pod uslovom da su ove baze *sigurno zaštićene od napada sa kopna*.

Zaključak

Kao što smo izneli, samo forsiranje glavnog pomorskog položaja nije za jaku flotu pretstavljalno težak zadatak. Trebalo je samo izabrati pravac forsiranja u blizini o. Makilota, i tada bi se to moglo izvesti u toku 1—2 dana. Međutim, ovim forsiranjem braniočeva flota ne bi bila dovedena u bezizlazan položaj, jer bi bila u mogućnosti da napada neprijateljski komunikaciski pravac čak i posle prodora u istočni deo zaliva. Nažalost, ovo nije mogla pravilno da shvati kopnena komanda, koja je pretpostavljala da će neprijateljska flota pri prodiranju kroz položaj biti u stanju i da ga drži u svojim rukama, kao kod operacija na kopnu. Ona je izgubila iz vida da posle prodora flota ide dalje i da nema mogućnosti za posebanje položaja, pa stoga ne može potpuno ni da *obezbedi svoj komunikaciski pravac*, pošto su joj za to potrebne nove snage i sredstva. Sem toga, Vrhovna komanda je shvatanja o pomorskoj bici bazirala na načelima kopnene taktike i strategije, te je od sopstvene flote zahtevala da prodor neprijateljske flote zadržava bar 15 dana, ne shvatajući da se kod odbrane ovakvih obalskih položaja uticaj vremena (i kao atmosferske pojave i kao doba dana) i zemljišta drukčije ispoljava nego kod odbrane položaja na kopnu. Tako su, naprimjer, pored ostalog, magla i kišno

vreme skoro onemogućavali dejstvo obalskih baterija, lišavajući odbranu njihove podrške, a u isto vreme izlažući nedovoljno branjene baterije napadu neprijatelja. Tada celokupna odbrana položaja pada na flotu (koja je jedina sposobna da se približi neprijatelju i da dejstvuje po magli ili kiši) i na minská polja, koja usporavaju neprijateljsko nadiranje.⁵⁾ Ali, ako je braniočeva flota slabija od napadačeve, kao što je to ovde bio slučaj, onda ona neće biti u stanju da dugo zadržava neprijatelja, jer bi bila prinuđena da stupi u neravnu borbu sa neprijateljskom flotom pod nepovoljnim uslovima (bez podrške sopstvene obalske artiljerije). Pomorska bitka može da traje nekoliko časova, a samo u izuzetno povoljnim slučajevima — kada postoji široka minská polja i veća dubina položaja, kada je vreme lepo, kada postoji mogućnosti gađanja neprijateljskih minolovaca — bitka se može oduziti i na 2—3 dana (kao što je to bilo 1915 godine pri forsiranju ulaza u Riški Zaliv od strane Nemaca).

Ovaj prvi plan odbrane, kao što smo videli, nije predviđao odbranu Botniskog i Riškog Zaliva, pa je zbog toga bio nepotpun i dosta slab. Po njemu glavna pomorska baza u Revalu nije bila osigurana od desantnog napada sa pravca Pernuovskog Zaliva (na obali Riškog Zaliva), što su, uostalom, Nemci imali na umu u toku rata 1914/15 godine. Riški Zaliv je bio ostavljen bez odbrane, a operacijski pravac tog eventualnog neprijateljskog desanta bio je van domaćega ruske flote, koja ne bi smela da izlazi van linije Reval — Porkala. Zato je predviđen i drugi plan i sistem odbrane.

Drugi sistem odbrane

Prema drugom planu odbrane,⁶⁾ koji je bio izrađen 1911 godine, predviđena je mnogo šira odbrana. Plan,

⁵⁾ Sva ova razmatranja odnose se na doba Prvog svetskog rata kad nije bilo radara, ali su se njegovom pojaviom prilike znatno izmenile.

⁶⁾ В. Карпов: **Проект обороны Финского и Ботнического заливов и Балтийского Моря**, »Известия общества офицеров флота«, прилог 6 за 1911.

nažalost, nije bio ostvaren u mirno doba, ali je u toku samoga rata silom prilika bio umnogome ostvaren kao dopuna prvog plana.

Prema zamisli ovoga plana glavni zadatak braniočeve flote nije bio sprečavanje neprijateljskog forsanja u istočni deo Finskog Zaliva, već je ona imala da vrši napade na neprijateljski operacijski i komunikacijski pravac. S obzirom na ovaj cilj, trebalo je stvoriti povoljne uslove za dejstvo flote, a u prvom redu stvoriti joj baze u blizini neprijateljskog operacijskog i komunikacijskog pravca, koje će usto biti i dobro zaštićene od desantnih napada. Sem toga, prema ovome planu baze je trebalo isturiti što više unapred, da bi flota mogla što ranije pružiti otpor i što duže voditi borbu sa napadačem. Pretpostavljalo se da bi neprijateljski komunikacijski pravci bili ugroženi flotom iz braniočevih baza i ako bi on prodro preko minskih polja. Na taj bi način iza braniočevih baza ostao veći prostor nego ranije, a time bi se pružila mnogo veća operativna sloboda dejstva. Sem toga, po ovom drugom planu postignut je i veći stepen obezbeđenja braniočevih pomorskih baza od neprijateljskih desanata.

Drugi sistem odbrane predviđao je organizaciju četiri utvrđena pomorska rejona, i to: *utvrđeni rejon Hanko* — na samom ulazu u Finski Zaliv, koji bi pored ovog ulaza branio istovremeno i severni ulaz u Riški Zaliv kroz moreuz Monsund; *Monsundski utvrđeni rejon* — u moreuzu Monsund, koji bi branio prolaz iz Riškog u Finski Zaliv i obratno; *Irbenski utvrđeni rejon* — u Irbenskom Moreuzu, koji bi branio južni ulaz iz Baltičkog Mora u Riški Zaliv i, najzad, *Olandski utvrđeni rejon*, koji bi obuhvatio severni, zapadni i južni deo Oboollandskog arhipelaga i branio ulaz u Botniski Zaliv. Svi su ovi utvrđeni rejoni bili međusobno u tesnoj vezi, tako da su se njihova krila dodirivala. Rejon Hanko je bio glavni, jer je branio neposredni ulaz u Finski Zaliv, a time i prilaz prestonici — Leningradu.

Utvrdeni rejon Hanko

Južno krilo ovog rejona, koje je istovremeno pre-stavljalo i krilo njegovog pomorskog utvrđenog položaja, nalazilo se na severnoj obali o. Dage (Dagö). Na njemu su se nalazile dve utvrđene baterije, jedna, od 4 topa 305 mm, bila je na rtu Tahkona (Tachkona), a druga, istog kalibra i jačine, na poluostrvu Dagerortu kod rta Ristna.⁷⁾

Sredina rejona, a u isto vreme i sredina njegovog položaja, zauzimala je pomorski prostor između severne obale o. Dage i južne granice Obo-olandskog arhipelaga (od o. Ute do poluostrva Hanko). Na ovom prostoru predviđala su se dva široka minskih polja, i to: jedno na liniji rt Dagerort — o. Ute (dužine 55 Nm), a drugo iza njega na liniji koja se nalazi malo zapadnije od pravca rt Tahkona — o. Ere (dužine 45 Nm). Stvarna dužina minskih polja bila bi nešto manja nego što je izneto, jer bi u bližini baterija trebalo ostaviti slobodne prolaze za sopstvene brodove.⁸⁾

Severno krilo rejona oslanjalo se na utvrđena ostrva Ute (jedna baterija od 4 topa 305 mm) i Ere (takode 4 topa 305 mm).⁹⁾ Ove su baterije branile bokove minskih polja i zajedno sa njima sačinjavale ovaj pomorski utvrđeni položaj.

Između o. Ute i o. Ere nalazi se bezbroj malih ostrva između kojih nema prolaza u unutrašnjost Obo-olandskog arhipelaga, tako da pretstavljaju neprohodnu prirodnu prepreku za neprijatelja koji bi pokušao da iz Baltičkog Mora uđe u ovaj arhipelag. Međutim, iza ovih ostrva u unutrašnjosti pomenutog arhipelaga nalazi se jedan prirodan kanal, koji su mogli koristiti veliki brodovi za pre-

⁷⁾ U toku Prvog svetskog rata na rtu Tahkona bila su postavljena 4 topa 305 mm, a na Dagerortu 4 topa 152 mm.

⁸⁾ 1916 godine tu je bilo položeno samo jedno minsko polje od 5.055 mina, koje je zajedno sa navedenim baterijama dobilo naziv prednjeg položaja.

⁹⁾ 1915—17 godine na o. Ute bilo je postavljeno: 8 topova od 152 mm, 2 od 75 mm i 3 haubice od 152 mm, a na o. Ere po 4 topa od 305 mm i 152 mm i 3 topa od 120 mm.

bacivanje od Ere ka Uti, a kod Ute se nalazi izlaz iz Obo-olandskog arhipelaga u Baltičko More, koji je zaštićen baterijom. Tu se nalazilo i uporište za krstarice i lake torpedne snage. Kod Ere se nalazi drugi izlaz iz arhipelaga i uporište — sidrište »Sevastopolj«, pogodno za sve velike brodove, koje je bilo zaštićeno baterijama sa Ere.

Glavna vojnopolomska baza prema ovom planu trebalo je da se nalazi u Hanku¹⁰⁾, na poluostrvu Hanko, 17 Nm istočno od Ere (na finskom kopnu). Ona je bila vezana sa uporištem kod Ere pomoću dva prirodna kanala (jedan za velike, a drugi za male brodove), koji su se nalazili iza pribrežnog ostrvila, tako da su bili nepristupačni za neprijatelja. Dva od ovih ostrva — Rusare i Morgenland — trebalo je da budu naoružana teškom artiljerijom.¹¹⁾

Pored ovih uporišta i baza, u dubini pribrežnog ostrvila, na 20 Nm istočno od Hanka, nalazilo se još jedno uporište — Lapvik, koje je isto tako bilo zaštićeno širokim pojasom pribrežnog ostrvila i obalskom baterijom sa o. Heste Bise (4 topa 152 mm). Ova baterija i uporište bili su predviđeni i u prvom planu odbrane.

Ostali rejoni koji su se odnosili na odbranu Riškog i Botniškog Zaliva — o čemu će kasnije biti više reči — bili su u tesnoj vezi sa rejonom Hanko i omogućavali su ruskim lakinim pomorskim snagama uspešna pomoćna dejstva, kao što su: daljna izviđanja ispred položaja Hanke, torpedni napadi iz pozadine na neprijateljsku flotu koja bi pokušavala forsiranje ovog položaja i, najzad, operacije podmornica u Baltičkom Moru.

Preimjućstva drugog plana nad prvim bila su ogromna. Tek po ovom planu pružena je ruskoj floti mogućnost da brani ne samo ceo Finski već i ceo Riški i Botniški Zaliv. Ruska je flota sa bazom u Obo-olandskom arhipelagu bila isturena daleko ispred Finskog Zaliva i njegove ju-

¹⁰⁾ Ovo nije bilo ostvareno u toku Prvog svetskog rata, jer je zahtevalo mnogo vremena i sredstava.

¹¹⁾ Na o. Rusare bilo je postavljeno: 6 topova 233 mm i 6 topova 75 mm. Ostrvo Morgenland ostalo je nenaoružano.

žne obale, tj. glavnog objekta koji je trebalo da brani. U pozadini ovih utvrđenih pomorskih rejona (Obo-olandskog i Monsundskog) bio je potpuno zaštićen ceo Finski Zaliv i na njemu osigurani svi pomorski putevi, pošto su svi operacijski i komunikacijski pravci za napad u ovaj zaliv prolazili u neposrednoj blizini Obo-olandskog arhipelaga. Sem toga, krila pomorskih položaja oslanjala su se na vrlo dobro zaštićena ostrva, a bilo je i dovoljno uporišta za lake pomorske snage. Za desantni napad na Hanko, kao glavnu pomorsku bazu, trebalo bi, pored forsiranja pomenutih minskih polja, forsirati još i ulaz u pribrežne kanale, jer je Hanko okružen širokim pojasmom pribrežnog ostrvљa koja ga štite sa mora.

Medutim, ni ovaj drugi plan nije bio bez nedostataka. Minski položaji, na kojima se predviđala borba sa neprijateljem, nisu bili dovoljno branjeni braniočevim obalskim baterijama, kao što je to bio slučaj na liniji Reval — Porkala. Širina mora na mestima gde su se prema ovom planu predviđala minska polja iznosila je oko 40 — 50 Nm, dok je maksimalni domet topova najvećih kalibara bio samo 12—13 Nm (22—24 km), te je tako ostajao netučen prostor od čitavih 14 do 24 Nm.

U slučaju da ne uspe odbrana ulaza u Finski Zaliv, braniočeva flota bi mogla da koristi zaštićen »hodnik« duž južne finske obale i njime nesmetano doplovi iz Hanka na liniju Nargen — Porkala i tu ponovo pruži otpor, kao po prvom planu.

Ovaj drugi plan je bio samo delimično ostvaren u toku rata, i to samo kao dopuna prvog.¹²⁾

Pregled operacija

Do ostvarenja prvog i drugog plana došlo je tek u toku Prvog svetskog rata, ali ni u vremenu 1914—1915 godine nisu bili završeni svi predviđeni radovi. Pa i po red toga, pokazalo se da i nepotpuna odbrana pretstavlja ozbiljnu prepreku napadaču. Tako je još sredinom 1915

¹²⁾ Ovaj drugi plan je bio dostavio 1911 autor ovog dela ruskom Admiralštabu i komandantu Baltičke flote koji ga je odobrio.

godine bilo jasno da Nemci neće pokušati forsiranje glavnog pomorskog položaja kod Nargena, jer bi se time izložili opasnosti da izgube znatan broj velikih brodova, koji su im bili potreбni za dejstva na Severnom Moru. Jedini pokušaj forsiranja prednjeg minskog položaja za vreme rata, pre Ruske revolucije, koji su preduzeli nemački razarači 27. oktobra 1916. godine, pokazao je da za njih ovaj položaj pretstavlja ozbiljnu prepreku. Od 11 razarača, koliko ih je učestvovalo u ovoj akciji (noćno prodiranje u Finski Zaliv u luku Baltički Port), ostalo je samo 4, dok su ostali potopljeni od mina položenih na prednjem položaju. Forsiranje prednjeg, a zatim i glavnog položaja od strane jačeg sastava nemačke flote bilo je izvedeno tek od 21. do 30. marta 1918. godine, tj. posle zaključenja mira sa Sovjetima. Tome su prethodile dve ozbiljne operacije: osvajanje Monsundskih Ostrva, tj. južnog krila prednjeg položaja, u oktobru 1917. godine i osvajanje pomoću desanta luke Hanko, 21. marta 1918. godine, a zatim i Helsinkija. Prva operacija je bila izvedena u periodu potpunog rasula ruske vojske i flote, a druga posle već zaključenog mira. Pa i pored toga, Nemci su dejstvovali oprezno, jer su očekivali ruski otpor. Blagodareći osvajanju ostrva Dage 1917. godine, oni su mogli nesmetano da stvaraju prolaz u minskom polju prednjeg položaja duž obale o. Dage, a zatim da uplove u Hanko, gde im se predalo ostrvo Rusale sa svojim baterijama. Tek posle iskrcavanja u Hanku oni su forsirali i glavni položaj kod Nargena i uplovili u praznu luku Helsinkija, jer zbog suviše opreznog rada na glavnom položaju nisu uspeli da zarobe rusku flotu, što im je bio glavni cilj. Iz ovoga se može zaključiti da je ruski sistem odbrane Finskog Zaliva potpuno odgovorio svojoj nameni.

Kratak zaključak o odbrani Finskog Zaliva

Iz prednjeg razmatranja vidimo da je odbrana Finskog Zaliva bila organizovana na principima:

- 1) Za odbranu izvesnih mesta od desanta utvrđeni pomorski rejon se organizuje što dalje od tih mesta. On

treba da se sastoji od jednog ili više pomorskih utvrđenih položaja (glavni Nargen — Makiloto — Surop i prednji Tahkona — Ere), a pozadi njega treba da se izgrade dobro zaštićene pomorske baze (Reval, Helsinki).

2) Tako organizovani pomorski rejон sa svojom obalom, pomorskim bazama i utvrđenim pomorskim položajima treba da služi ne samo za sprečavanje forsiranja neprijateljskoj floti već i za *napad sopstvenom flotom na neprijateljske operaciske i komunikaciske pravce* u slučaju njegovog forsiranja pojedinih utvrđenih položaja. Pritom, obalske baterije i minska polja zadržavaju napadača (smanjuju mu brzinu plovjenja i parališu pokretnost njegovih brodova), sprečavaju prilaze obali i na taj način stvaraju potrebno vreme za koncentraciju sopstvenih snaga na glavnom mestu udara. Kako se time u znatnoj meri umanjuju taktička svojstva neprijateljskih brodova, to je i slabija braniočeva flota u stanju da naneće ozbiljne gubitke jačoj napadačevoj floti. Glavni cilj napada lakih braniočevih jedinica jeste neprijateljski komunikacijski pravac.

3) Glavno sredstvo za odbranu obale od desanta je aktivno dejstvo braniočeve flote i avijacije, dok obalske baterije i minska polja igraju pritom uglavnom pasivnu ulogu.

4) Braniočeva flota, pored dobro raspoređenih baza i oslonih tačaka, mora imati i dobro zaklonjene puteve kojima može saobraćati kako iz jedne baze u drugu, tako i ka ostalim tačkama sopstvenog utvrđenog rejona. (Rusi su se dosta brinuli za ove strategiske pomorske puteve, prokopavali kanale i bagerima produbljivali morsko dno — naprimjer Monsundski Kanal — a radi njihove zaštite utvrđivali su i pojedina ostrva.)

GLAVA II

ODBRANA RIŠKOG ZALIVA

(Skica 1 na str. 50)

a) Period 1914/15 godine

S trategiski značaj Riškog Zaliva bio je veliki. U početku rata, kada se ruski severozapadni front protezao uz samu granicu Istočne Pruske, južna obala Riškog Zaliva sa Rigom omogućavala je, u slučaju nemačkog desanta, otvoren prodor u duboku pozadinu ovog dela ruskog fronta. Osim toga, obale ovog Zaliva pružale su Nemcima mogućnost da po uspešnom desantu u rejonu Pernua izvrše sa juga napad na rusku pomorsku bazu Reval (udaljenost Revala iznosi oko 100—120 km). Ovlađivanjem ostrvima Sarema (Ezel), Dage (Hiuma) i Monsund stvara se dobra operacijska baza za luke snage napadačeve flote, jer sa tih ostrva mogu da se vrše operacije većeg zamaha i protiv obale Finskog Zaliva. Sa druge strane, Monsund i Riški Zaliv, sa svojim izlazom u Baltičko More kroz Irbenski Moreuz, pretstavljali su za luke snage ruske flote vrlo važan strategiski put u operacijama u južnom delu Baltičkog Mora (Monsund je bio pristupačan samo za male brodove zbog male dubine mora). Rusi su ga stalno koristili pri dejstvima svojim razaračima u području Gdanska (Danciga) (nemačke pomorske baze). Osim toga, počev od 1915 godine, kada je ruska kopnena vojska u svom postepenom povlačenju došla na utvrđeni položaj ispred Rige i zauzela front duž reke Zapadne Dvine, njeno se desno krilo kod Rige naslonilo na samu obalu Riškog Zaliva. Ova je okolnost omogućavala ruskoj floti da pomaže desno krilo svoje

vojske, i to ne samo vatrom sa brodova, već i iskrcavanjem jakog desanta u pozadini nemačkog primorskog krila (ovo se i pripremalo 1916 godine, ali nije ostvareno zbog teške situacije na jugozapadnom frontu ruske vojske). Na taj način je nemačka vojska, počev od 1915 godine, bila stalno ugrožavana od ruske flote u Riškom Zalivu, sve dok se ovaj nalazio u rukama Rusa. Najzad, preko Monsunda i Riškog Zaliva vodio je pomorski put za snabdevanje ruske vojske kod Rige, što je u znatnoj meri rasterećivalo ruske železnice.

Iz navedenog se jasno očrtava strategisko-operativni značaj Riškog Zaliva za obe zaraćene strane 1915 godine.

Sistem odbrane

Odbranu Riškog Zaliva sačinjavala su dva prirodno utvrđena rejona: prvi, *Tesnac Monsund* sa svojim glavnim ostrvima: Dage, Vorms, Mon, Verder i Sarema, čije obale obrazuju sa kopnjom moreuz koji vezuje Finski sa Riškim Zalivom, i drugi, *Irbenski Moreuz*, kroz koji vodi put iz Baltičkog Mora u severozapadni deo Riškog Zaliva.

Usled nedostatka sredstava naoružanje ovih rejona nije bilo predviđeno ratnim planom i zato u početku rata nije bilo ništa preduzeto za odbranu ni u Monsundu ni u Irbenskom Moreuzu. Tek posle nadiranja nemačke vojske ka Rigi, u proleće 1915 godine, ruska Pomorska komanda dobila je vrlo ograničena sredstva za utvrđivanje pomenutih rejona. Usto je sledilo i naređenje Vrhovne komande da se brani Riški Zaliv, ali pod uslovom da se istovremeno ne oslabi odbrana Finskog Zaliva. Razmotrićemo podrobnije ova dva utvrđena rejona.

Monsundski utvrđeni rejon naslanjao se severnim krilom na severnu obalu o. Dage i Vorms, a južnim na južnu obalu o. Mon, Verder i kopno. Zapadnu granicu ovog rejona sačinjavala je zapadna obala Dagea i severna i zapadna obala o. Sareme, a na njegovim krilima su se nalazili izlazi u Finski i Riški Zaliv, dok je u sredini bio izlaz u Baltičko More (Soelasund). Izlazi su bili zaštićeni obalskim baterijama privremenog tipa koje su bile po-

dignute 1915 godine, i to: na severnom izlazu, na Vormsu — jedna baterija od 4 topa 152 mm, a na južnom, na o. Verderu takođe jedna baterija od 4 topa 152 mm. Treći izlaz iz Monsunda, koji je vodio kroz moreuz Soelasund (između južne obale Dagea i severoistočne obale Sareme), nije bio utvrđen, jer u to vreme, sem malih ribarskih brodova, nije bio sposoban za plovidbu nikakvih drugih brodova. Odbrana južnog monsundskog položaja dopunjena je, u avgustu 1915 godine, još jednom baterijom od 4 topa 254 mm na južnoj obali o. Mona, takođe privremenog tipa, a ispred ovoga ulaza bilo je položeno minsko polje od 160 mina. Slobodni prolazi za sopstvene brodove u Riški Zaliv bili su u blizini tih baterija, tako da su ih ove branile svojom flankirnom vatrom.

Prilaz Monsundu je plitak usled čega su njime mogli ploviti jedino torpedne snage i pojedini minonosci ruske flote, a samo na južnom ulazu u moreuz more je bilo toliko duboko da je dozvoljavalo plovidbu i starim oklopnačama.

Kao uporišta za torpedne snage i druge brodove, nomenjene za odbranu Riškog Zaliva, služila su: na severu sidrište kod Vormsa, koje je bilo zaštićeno obalskom baterijom sa ovog ostrva, a na jugu sidrište kod sela Kujvasto (na istočnoj obali Mona), zaštićeno baterijama sa Mona i Verderu i minskim poljem ispred ovih ostrva.

Kopnena odbrana Monsundskih Ostrva od eventualnog neprijateljskog desanta bila je vrlo slaba, tako da su samo 2 pešadijska puka sa ograničenim brojem poljskih baterija branila sva tri ostrva. Na obalama ostrva Dagea i Sareme nije bilo nikakvih baterija.

Irbenski utvrđeni rejon obuhvatao je južnu obalu Irbenskog Moreuza od svetionika Lizerort (Lyser Ort) do svetionika Domesnes, zatim sam moreuz koji je na najužem delu širok oko 15 Nm (njegov plovni deo je bio mnogo uži, 3—6 Nm na ulazu) i, najzad, južnu obalu Sareme.

Ovaj je rejon obuhvatao samo jedan pomorski utvrđeni položaj. Prema drugom planu odbrane predviđalo

se podizanje tvrđave u blizini svetionika Lizerort, koja je trebala da ima jake obalske baterije za odbranu tesnaca i kopneni front za odbranu sa kopna. Ova tvrđava trebalo je, pored odbrane tesnaca, da posluži i kao oslonac severnom krilu ruske kopnene vojske u slučaju njenog povlačenja od Libave. Pošto u toku 1915 godine ovde nije bilo nikakvih utvrđenja ni baterija, to je pri povlačenju ruskih trupa, u proleće iste godine, celo južno krilo ovoga pomorskog položaja palo u ruke Nemaca. Nemci su tada kod svetionika Mihajlovskog podigli jednu obalsku bateriju srednjeg kalibra poljskog tipa.

Kako ni severno krilo irbenskog položaja nije bilo utvrđeno, to se celokupno obezbeđenje ovog položaja sa stojalo samo od slabog minskog polja, položenog u proleće 1915 godine na ulazu u moreuz, koje je imalo samo 3—4 minska reda. Za plovidbu sopstvenih brodova bio je ostavljen plitki kanal duž južne obale poluostrva Svorbe, koji su mogli koristiti razarači i podmornice za izlazak u Baltičko More.

Pošto su vode ovoga rejona dosta duboke, njima su mogli ploviti najveći brodovi. Ovi su putevi vezivali IrbenSKI utvrđeni rejon sa uporištem u južnom Monsundu (udaljenom oko 60 Nm), zatim sa lukom Arenzburg na Saremi (35 Nm), sidrištem kod o. Abro u Arenburškom Zalivu (30 Nm), koje je služilo kao uporište za veće brodove, sidrištem kod s. Mento na poluostrvu Svorbe (15 Nm), koje je služilo kao drugo uporište za torpedne snage u toku njihovog patroliranja kod položaja i, najzad, sa sidrištem kod svetionika Cerel (na južnoj obali poluostrva Svorbe), koje je služilo istom cilju.

Plan dejstva flote za odbranu Riškog Zaliva sastojao se u ovome: torpedne snage flote (1 torpedna divizija) sa jednom starom oklopnačom, koja je bila uvedena u zaliv koristeći slobodne prolaze u minskom polju na irbenskom položaju, koji su potom zatvoreni minama, i nekoliko podmornica obalskog tipa imale su da na navedenim utvrđenim položajima zadržavaju prodor neprijateljske flote kroz IrbenSKI Moreuz ili Monsund (sa severa) bez

podrške glavnih snaga svoje flote. U slučaju prodora većih neprijateljskih snaga kroz Irbenski Moreuz, ruske lake snage morale bi, posle borbe na položaju, da se povlače u južni deo Monsunda i odavde da vrše noćne torpedne napade na neprijateljske operaciske i komunikaciske pravce i da na njima polažu mine. Danju bi neprijatelja morale napadati podmornice. Zaštita južnog ulaza u Monsund bila je uglavnom poverena obalskim baterijama i staroj oklopnači *Slava*, i to se smatralo dovoljnim. Pošto su svi verovatni neprijateljski desantni pravci prolazili blizu ovog uporišta, to je postojala mogućnost za uspeh braniočevih snaga, koje su bile u stanju da u toku jedne noći izvedu napad i da se vrate u bazu pre svitanja.

U opštem planu odbrane Finskog Zaliva, Irbenski utvrđeni rejon je omogućavao ruskim torpednim snagama i podmornicama da izađu iz Irbenskog Moreuza u Baltičko More i napadnu neprijatelja iz pozadine ako bi pokušao da uđe u Finski Zaliv. Sem toga, odavde su bila mogućna i druga aktivna dejstva flote (polaganje mina kod neprijateljskih obala, izviđanje srednjeg dela Baltičkog Mora, itd.).

Tok operacija 1915 godine

Krajem jula 1915 godine Nemci su zauzeli južnu obalu Irbenskog Tesnaca i napredovali ka Rigi. Iz toga su Rusi zaključili da će Nemci verovatno pomoći svoju vojsku flotom i da će radi toga preduzeti neku pomorsku operaciju u Riškom Zalivu. Zato su Rusi pojačali pomorske snage ovog Zaliva starom oklopnačom *Slava*, koja je u Riški Zaliv uvedena kroz Irbenski Moreuz. U očekivanju pojave Nemaca u Monsundu je kod Kujvasta bila prikupljena jedna torpedna divizija (20 razarača i torpiljarki, 4 stare podmornice i 2 topovnjače). Divizija je držala uvek po 4 razarača za krstarenje i osmatranje kod irbenskog položaja. Oklopnača *Slava* bila je u pripravnosti na sidru kod o. Abro.

Na južnom delu poluostrva Svorbe, kod svetionika Cerel, bili su postavljeni privremeni hangari za 4 hidro-

aviona, a na samom svetioniku uređena osmatračka stanica. U zalivu Kilkond, na severozapadnoj obali Sareme, nalazila se hidroavionska stanica sa 4—6 hidroaviona za osmatranje i izviđanje, a na istaknutim mestima o. Sareme, Dagea i Mona nalazile su se osmatračke stanice koje su bile vezane sa centrima veze svakog ostrva. Ovi su centri bili u vezi sa glavnim osmatračkim centrom u glavnoj bazi flote — Revalu. Na taj način je pomorska komanda bila u svako doba obaveštena o situaciji na moru. Isto tako je i svaki pomorski komandant, hvatanjem veze sa jednom od osmatračkih stanica, mogao preko nje dobiti sve potrebne podatke o situaciji bilo kog pomorskog rejona.

Prvi nemački napad

Uzoru 8 avgusta 1915 godine ispred minskih polja u Irbenskom Moreuzu pojavila se Četvrta nemačka eskadra bojnih brodova sastava: 9 bojnih brodova staroga tipa (kao i ruska *Slava*) sa bojnim krstašem *Moltke* novoga tipa, 2 luke krstarice, veliki broj torpiljarki i razarača i 48 minolovaca. Ovoj snazi Rusi su mogli da suprotstave: oklopniču *Slava*, 20 razarača i torpiljarki, 2 stare topovnjače i 4 male podmornice. Severnije od Irbenskog Moreuza i Sareme, u Baltičkom Moru, nalazila se Prva nemačka eskadra bojnih brodova: 6 bojnih brodova (novoga tipa) sa 2 bojna krstaša (takođe novoga tipa), 9 lakih krstarica i znatnim brojem razarača.

Zadatak Četvrte nemačke eskadre bio je: 1) uništenje ruskih pomorskih snaga u Riškom Zalivu; 2) zatvaranje Monsunda minama; 3) zatvaranje Pernuovske luke i 4) bombardovanje Ust-Dvinska (stara mala tvrđava na ušću Zapadne Dvine na kojoj se nalazi varoš Riga). Za izvođenje ovog složenog zadatka Nemci su morali pretходно forsirati Irbenski Moreuz.

Prva nemačka eskadra u Baltičkom Moru imala je zadatku da obezbedi operacije u Riškom Zalivu, tj. da sprečava izlaz ruskih glavnih snaga iz Finskog Zaliva.

Ova napadačeva grupa brodova bila je dvaput jača od ruskih brodova u Finskom Zalivu.

Ne ulazeći u taktička razmatranja borbe, napomijemo da su nadmoćne nemačke snage, naišavši na jak otpor ruske flote u Riškom Zalivu, bile primorane da se povuku posle devetočasovne borbe kod minskog položaja.

U ovoj operaciji jedna laka nemačka krstarica teško je oštećena od mina, a tri minolovca su potopljena, takođe od mina. Kod ruskih brodova nije bilo gubitaka, izuzev što su pojedini bili lakše oštećeni.

Prema izveštaju komandanta nemačke flote, admirała Šmita, operacija je prekinuta zbog vrlo jake minske zaštite moreuza, jer su, kako kažu, naišli na nekoliko redova mina. Prema drugim nemačkim obaveštenjima ruska brodska artiljerija jako je ometala rad nemačkim minolovcima na čišćenju mina.

Posle povlačenja nemačke flote ruski su brodovi, noću 9/10 avgusta, pojačali minska polja polaganjem novih mina (oko 400 komada) na plovnom putu i tako osuđetili celokupan rad napadača.

Drugi nemački napad

Nemci su 16 avgusta ponovili forsiranje Irbenskog Moreuza sa još jačim snagama. Ovoga puta u Riški Zaliv trebalo je da uplove: 2 bojna broda novoga tipa, *Posen* i *Nassau*, 4 lake krstarice, 34 razarača, 1 minonosac i 4 odreda minolovaca. Vreme za operaciju bilo je vrlo povoljno, maglovito, a more tiho. Magla nije bila tako gusto da bi minolovce ometala u radu, ali je Rusima one mogućavala da vide dalje od 4—5 milja. Za njih je taktička situacija bila nepovoljna, jer je trebalo prići minolovcima radi gadanja sa malih otstojanja, čime su se, s druge strane, izlagali vrlo efikasnoj vatri nemačkih bojnih brodova koji su se nalazili neposredno iza minolovaca. Blagodareći ovako povoljnoj situaciji, Nemci su 19 avgusta 1915 godine uspeli da uđu u Riški Zaliv. Iako su za to imali na raspoloženju dovoljan broj minolovaca, povoljno vreme i glavninu flote, koja je služila kao jaka

neposredna zaštita minolovcima, ipak im je bilo potrebito čitava tri dana da savladaju otpor na braniočevom minskom položaju.

Međutim, prodrevši u zaliv, Nemci su se brzo uverili da su izloženi velikoj opasnosti od dejstva ruskih podmornica, torpednih snaga i mina. Brodovi su morali da plove malom brzinom iza minolovaca, jer su na svom putu očekivali da nađu na ruske mine. Iza njih je u Irbenskom Moreuzu ostalo i posle njegovog razminiranja neuništено minsko polje, a očišćen prolaz mogao je u toku jedne noći biti ponovo miniran. Sem toga, na izlazu iz minskog polja mogao se očekivati i napad ruskih podmornica. Nemačka flota nije mogla da stvori sebi bazu na obalama Riškog Zaliva, jer su sva ostrva ostala u rukama Rusa. Ovo je primoralo Nemce da u zalivu ostanu samo jedan dan i da već 21 avgusta otplove ne izvršivši postavljeni zadatak.

Nemački gubici za vreme ovoga drugog napada bili su dosta osetni. Bojni krstaš *Moltke* bio je pogoden torpedom sa podmornice, 1 laka krstarica i 2 torpiljarke jako su oštećene od mina, a 1 torpiljarka je potopljena; 1 razarač je bio potopljen artiljeriskom vatrom sa ruskog razarača *Novik*, a drugi jako oštećen od strane istog ruskog razarača. Ruski gubici su bili: stara topovnjača *Sivuć* potopljena je za vreme borbe protiv 2 nemačka bojna broda; topovnjača *Korejec* se pri svome povlačenju nasukala na plićak, tako da je posada bila primorana da je uništi kako ne bi pala u ruke neprijatelju. Neki brodovi su bili samo lakše oštećeni.

Ova dva primera pokazuju koliko ozbiljnu prepreku pretstavljaju mine, pa i u manjem broju, pod uslovom da su dobro branjene lakim snagama flote i podmornicama.

Osnovna greška Nemaca bila je u tome što prilikom prodiranja u Riški Zaliv nisu predvideli mere i sredstva da u njemu osiguraju i svoju bazu. Trebalo je da pretvodno izvrše desant na ostrva Monsunda, te da na taj način obezbede ovu operaciju. U tom slučaju Rusi bi

skupo platili svoju grešku, što su im posade na ostrvima Saremi, Dageu i Monu bile male i što protivdesantna odbrana ostrva nije bila sprovedena. Međutim, što se tiče odbrane istočne i južne obale Riškog Zaliva (ne uzimajući u obzir ostrva) samo pomoću flote, ona je bila zadovoljavajuća, jer se borbom moglo stvoriti vreme potrebno za prikupljanje trupa na tim ostrvima.

Sistem odbrane obale pomoću pomorskih utvrđenih rejona, branjenih lakin snagama flote, zbog specifičnih vojno-geografskih uslova, pokazao je ovom prilikom svoju efikasnost.

Neprijatelju su bila oduzeta dva važna uslova za uspeh desantnih operacija: prvo, ugrožena je sigurnost njegovih pravaca dejstva i pomorskih komunikacija i, drugo, onemogućeno mu je iznenadenje, taj važan faktor pri izvođenju desantnih operacija.

U Riškom Zalivu su operacijski i komunikacijski pravci nemačke flote bili jako ugroženi lakin snagama ruske flote iz Monsunda. Iznenadno izvođenje nemačkog desanta na istočnu i južnu obalu Riškog Zaliva sprečeno je Monsundskim Ostrvima, koja su Nemci morali prethodno osvojiti, a zatim vršiti desant na kopnenu obalu. Braneći ova ostrva, Rusi su bili u mogućnosti da blagovremeno otkriju nemačke namere i da dobiju vremena za preuzimanje protivmera. Iako ovaj sistem ne bi mogao sprečiti nasilne desante, ipak ih je mogao usporavati i otežavati pružajući pritom velike koristi severozapadnom krilu ruskog kopnenog fronta.

U slučaju neprijateljskih odlučnih akcija Rusi su morali da imaju rezerve u oblasti Pernua, ali je za njihovo prikupljanje bilo potrebno dosta vremena, što je, s druge strane, zavisilo od pomorskih snaga, veličine posade i odbranbenih sredstava Riškog Zaliva.

b) Odbrana Riškog Zaliva 1916/17 godine

U toku 1916—1917 godine ruski i nemački frontovi pod Rigom stabilizovali su se tako da je prelaz u napad bio težak za obe zaraćene strane. Usled toga, a nakon

Jitlandske bitke (posle koje je nemačka flota bila osetno oslabljena), ruska Vrhovna komanda je odlučila da preduzme desantnu operaciju u Riškom Zalivu sa ciljem da napadne primorsko krilo nemačke armije iz pozadine i da ga natera na povlačenje. Istovremeno je trebalo da i trupe sa Riškog fronta napadnu neprijatelja sa kopna. Ova je operacija zahtevala osiguranje desantnog operacionog pravca Monsund — južna obala Riškog Zaliva. Međutim, zbog slabosti irbenskog položaja i slabo utvrđenih Monsundskih Ostrva, operacija nije bila dovoljno osigurana od eventualnog nemačkog forsiranja irbenskog položaja. Sem toga, trebalo je očekivati da će i Nemci sa svoje strane preuzeti ista dejstva, tim pre što su već jednom, 1915 godine, bili prodrli u Riški Zaliv. Sve ove okolnosti naterale su rusku Vrhovnu komandu da znatno pojača odbranbeni sistem Riškog Zaliva. Pri tome je trebalo, s jedne strane, pojačati odbranu Irbenskog Moreuza i samih Monsundskih Ostrva, a s druge strane, obezbediti i severni ulaz u Monsund, kao i njegovu pomorsku komunikaciju sa pomorskom bazom u Revalu. Zbog toga je odlučeno da se organizuje prednji položaj u Finskom Zalivu — kako je to izneto kod drugog plana odbrane, — a sem toga, i da se pojača ceo sistem odbrane Riškog Zaliva, kao i protivdesantna odbrana Monsundskih Ostrva, saobrazno njihovoj strategiskoj važnosti.

Razmatrajući Monsundska Ostrva — Sarema, Dage i Monsa — sa gledišta protivdesantne odbrane, vidimo da je od njih najvažnije bilo ostrvo Sarema. Ono je predstavljalo važan oslonac u odbrani ulaza u Riški Zaliv kroz Irbenški Moreuz, pošto njegovo poluostrvo Svorbe čini severnu obalu ovog moreuza. S druge strane, na severnoj obali ovog ostrva postoje dva zaliva (Tagel i Mustelhamn) koji su pogodni za iskrcavanje većeg desanta, a na njegovoj južnoj obali luka Arenzburg, takođe pogodna za iskrcnu bazu. Pošto se nalazi u neposrednoj blizini o. Mona i Dage, o. Sarema je za neprijatelja predstavljalo vrlo primamljiv objekat, jer je preko njega napadač mogao brže i lakše da ovlada i ovim ostrvima. Ono je vezano sa Monom dugačkim orisarskim mostom koji pre-

lazi preko plitkog kanala Malog Sunda, a od Dage je odvojeno uzanim i plitkim tesnacem Soelasund, kojim mogu ploviti brodovi malog gaza, te igra vrlo važnu ulogu i u odbrani Soelasunda preko koga vodi put iz Baltičkog Mora u Srednji Monsund.

Što se tiče ostrva Dage, može se reći da ono predstavlja ključ za severni i srednji deo Monsunda (njegova južna obala ustvari čini severnu granicu Soelasunda i njegove su baterije branile južno krilo pomorskog prednjeg položaja Finskog Zaliva). Zauzimanjem ovog ostrva Nemcima se pružala mogućnost da svoje lake pomorske snage uvedu u Monsund kroz dva prolaza (preko severnog ulaza i preko Soelasunda), i da na taj način presekut Rusima komunikaciju sa Finskim Zalivom. Najzad, o. Dage moglo je da posluži i kao baza za izvođenje desanta na ostala ostrva Severnog Monsunda, kao i na samo kopno.

Ostrvo Mon i kopnena obala obrazuju tesnac kojim se ulazi u Monsund sa juga, a ovde se nalaze i dva mala ostrva — Verder i Paternoster (prvo leži u blizini kopna, a drugo blizu Mona). Širina tesnaca dostiže do 5 Nm te omogućava branioncu da ga drži pod bliskom vatrom baterija sa obe obale, kao i sa Verdera. More je ovde toliko duboko da dopušta plovidbu većih brodova na širini od 2—3 Nm. Ovaj morski prostor, zajedno sa navedenim ostrvima, predstavlja prirodni pomorski položaj za odbranu ulaza u Monsund iz Riškog Zaliva. Zato o. Mon, kao najveće u ovome delu, predstavlja ključ odbrane ovog ulaza. Gubitkom Mona odbrana gubi jedno krilo položaja. Od momenta kada neprijatelj postavi svoju tešku artiljeriju na Mon, branilac je lišen mogućnosti da upotrebi svoje brodove na manevarskom prostoru položaja.

Sistem odbrane

Monsundski pomorski utvrđeni rejon

Severno krilo. — U toku 1916—1917 godine na severnoj obali o. Dage bile su podignute tri obalske baterije, i to: jedna od 4 topa 152 mm na poluostrvu Dage-

rortu, jedna od 4 topa 305 mm na rtu Tahkona i jedna od 4 topa 152 mm kod s. Simpernes. Prva baterija je imala zadatku da brani uporište Dirhamn kao i samu luku od neprijateljskog desanta. Baterija kod Tahkone branila je južno krilo prednjeg položaja i slobodan prolaz duž obale o. Dage, a baterija kod Simpernesa, zajedno sa baterijom na o. Vormsu, branila je severni ulaz u Monsund i mesto pogodno za iskrcavanje kod s. Kertelja. Sve su ove baterije bile otvorenog tipa. U isto vreme, na finskoj obali su bile podignute baterije na o. Ere (4 topa 305 mm), dok je preko zaliva bilo položeno minsko polje. Na taj način bio je stvoren prednji, odnosno hankovski položaj, onako kao što je to bilo predviđeno u »drugom« planu odbrane. On je u celini pružao mogućnost ruskoj floti da brani ceo Finski Zaliv, a time i severni ulaz u Monsund i njegovu komunikaciju sa pomorskom bazom Reval, koja je bila obezbeđena sve dотле dok je baterija na rtu Tahkona bila u ruskim rukama.

Prema drugom planu, u samom Monsundu je bilo izvršeno bagerovanje dubokog kanala da bi se i većim brodovima omogućila plovidba kroz ovaj tesnac. Kanal je bio završen krajem 1916 godine i omogućio je prolaz iz Finskog u Riški Zaliv svima ruskim krstaricama, pa i staroj oklopniјači *Slava*. Time su se mogle znatno pojačati flotne snage ovog zaliva.

Centar rejona je činio moreuz Soelasund koji je takođe bio produbljen za plovidbu razarača. Na njegovoj severnoj obali (odnosno na južnoj obali o. Dagea), kod s. Sero Tofri, bila je podignuta jedna baterija od 4 topa 120 mm. Međutim, odbrana tesnaca samo sa ovom baterijom bila je nedovoljna, pošto je more ispred nje duboko, te su se tu mogli očekivati i veliki neprijateljski brodovi koji su svojom moćnom artiljerijom mogli da unište ovu bateriju i time svojim razaračima omoguće prođi kroz Soelasund u unutrašnjost Monsunda. Sprečavanje ovakve operacije od strane ruske flote bilo je jako otežano, jer je more na ulazu iz Monsunda u Soelasund doista plitko za veće brodove, te bi ovde moglo doći do ne-

ravne borbe — sa otvorenog mora mogli su da dođu veliki nemački brodovi, a sa ruske strane samo razarači. S obzirom na to, ispred ove baterije položeno je uoči nemačke desantne operacije 1917 godine jedno minsko polje. Međutim, ovo je polje zatvaralo i izlaz iz Monsunda preko tesnaca Soelasund, koji bi mogao odigrati veliku ulogu u odbrani o. Sareme i Dagea od desanta. Ruske torpedne snage mogle su kroz ovaj tesnac izlaziti u napad na neprijateljske brodove koji bi se približili obali Sareme u cilju izvođenja desanta. Sem toga, u Soelasunu se nalazilo i jedino pogodno mesto za iskrcavanje na njegovu severnu obalu (južna obala ostrva Dagea). Na taj način, ovaj je tesnac pretstavljao jednu od osetljivih tačaka celog Monsundskog pomorskog utvrđenog rejona i zahtevao je bolju odbranu, bar sa kopna.

Južno krilo. — Obrana južnog ulaza u Monsund bila je pojačana jednom baterijom od 4 topa 152 mm i 2 PA topa 75 mm, koja je bila na južnoj obali ostrva Mona. Sem toga, baterija od 5 topova 254 mm, koja je bila ranije postavljena, imala je kružno dejstvo, tako da je mogla gađati i veoma važan most kod s. Orisara, koji je spajao Mon sa Saremom. Na kopnenoj obali moreuza nije bilo nikakvih baterija. To je bio priličan nedostatak odbrane, jer bi tu, s obzirom na malu širinu moreuza (5 Nm), trebalo postaviti dovoljan broj haubica. Ova bi artiljerija, imajući sigurnu vezu sa pozadinom, mogla braniti moreuz i posle zauzeća Mona i Verdera. Minsko polje ispred tih baterija na ulazu u Monsund bilo je pojačano polaganjem novih mina i nalazilo se u njihovom dometu.

Najzad, u unutrašnjosti Monsunda, kod s. Rogekil, na kopnu, bila je podignuta operacijska baza za luke pomorske snage sa svima potrebnim radionicama i skladištima goriva. Ona je železnicom bila vezana sa pomorskog bazom u Revalu i branjena samo protivavionskom artiljerijom (2 topa 75 mm), jer je bila toliko uvučena da neprijatelj nije bio u stanju da je napadne pre nego što zauzme ceo Monsund. Sem toga, u ovom su se rejonom nalazila i uporišta kod Kujvasta i Verdera.

Na taj način je za odbranu Monsundskog utvrđenog rejona bilo upotrebljeno topova:

severno krilo: 4—305 mm, 12—152 mm i 4—75 mm;

Soelasund: 4—120 mm;

južno krilo: 5—254 mm i 12—152 mm.

Irbenski pomorski utvrđeni rejon

Severno krilo ovoga rejona, koje se nalazilo u rukama Rusa, bilo je uređeno na ovaj način:

1917 godine je na poluostrvu Svorbeu i o. Saremi kod svetionika Cerela bila podignuta obalska baterija poljskog tipa od 4 topa 305 mm i 3 PA topa 75 mm, sa zadatkom da brane minsko polje u Irbenskom Moreuzu i potpomažu flotu za vreme borbe u njemu.

Minsko polje je bilo veoma jako, jer je imalo oko 8.000 mina, položenih u toku 1916 godine kada se tu vodio »minski rat«. Da bi omogućili dejstvo svojim podmornicama, Nemci su 1916 godine pokušavali razminiranje pored svoje obale Riškog Zaliva, dok su ih Rusi u tome ometali polažući nove mine. Pošto su uvideli da u tome neće imati uspeha, Nemci su i sami počeli da polažu mine, tako da je došlo do ogromnog nagomilavanja mina u tom uzanom tesnacu.

Baterije kod svetionika Cerela i na rtu Tahkona bile su dosta primitivno izgrađene. Oruđa su bila relativno slabo maskirana i vidljiva izdaleka sa morske pučine, a njihovo efikasno dejstvo protiv manjih brodova bilo je samo na 7—8 milja (na većim daljinama bilo je, prilikom gađanja malih ciljeva, samo 3—5% pogodaka). Na taj način je baterija kod Cerela bila u stanju da brani od minolovaca samo severnu polovinu minskog položaja, i to samo kada je lepo vreme. Pošto je krajnji domet ovih oruđa bio oko 22 km (12 Nm), to je dejstvo protiv velikih brodova, koji su pretstavljeni i veliku metu, bilo uspešno i na daljinama od 18—20 km. Neprijateljski veliki brodovi su mogli uploviti u zaliv samo sa rizikom, sem u slučaju maglovitog vremena.

Severnije od ove baterije, kod s. Karusto, nalazile su se još tri baterije: jedna protivdesantna od 4 topa 130 mm i dve od 3 PA topa 75 mm. Na rtu Mento, na poluostrvu Svorbe, nalazila se jedna baterija od 4 topa 120 mm za odbranu sidrišta patrolnih brodova koji su tu imali svoje uporište.

Na irbenskom položaju nalazilo se svega 21 oruđe, od kojih 4—305 mm, 4—130 mm, 4—120 mm i 9—75 mm.

Flotna uporišta ovoga rejona nalazila su se kao i 1915 godine kod svetionika Cerela, s. Menta, na o. Abro i u luci Arenzburg.

Na Saremi je bila raspoređena mornarička avijacija u tri grupe, i to: kod svetionika Cerela jedna grupa od 4 hidroaviona, kod s. Kiljkanda glavna grupa od 12 hidroaviona i kod varoši Arenzburga 4 aviona.

Na svima ostrvima, na istaknutim tačkama, nalazile su se osmatračke stanice pomorske službe osmatranja, obaveštavanja i veze koju je dopunjavala navedena avijacija, vršeći redovno izviđanje i osmatranje na moru. Ove su osmatračke stanice bile u vezi sa svojim rejonskim centralama, koje su, dalje, bile u vezi sa štabom Pomorske odbrane Riškog Zaliva u bazi Rogekil, a sem toga i sa glavnim centrom u Revalu.

Sem ovih utvrđenih rejona, ušće r. Zapadne Dvine bilo je branjeno još i jednom starom tvrđavicom sa nekoliko starih topova, a usto je na samom ušću reke bilo položeno minsko polje. Između o. Runa i svetionika Domesnes bio je još 1915 godine položen jedan red mina.

Suvozemna protivdesantna odbrana Monsundskih Ostrva

Ostrvo Dage. — Obala ovog ostrva, zbog malog broja zaliva i plitkog pribrežnog mora, ne nudi povoljne uslove za desant, sem poluostrva Dagerorta i male luke kod s. Kertelja. Međutim, zbog malih luka koje su slabo zaštićene od vетра i valova ni ova mesta nisu pogodna za iskrčavanje većih snaga. Sem toga, iskrčavanje na poluostrvu Dagerortu imalo bi i taktičkih nezgoda za napadača koji

bi nastupao uzanom i ispresecanom zemljišnom prevlakom ovog dugačkog poluostrva. Naime, zbog plitkog okolnog mora, a naročito pored zemljouza, ograničeno je približavanje brodova najviše na 3 do 5 Nm od obale, tako da im je onemogućena efikasna podrška desanta vatrom brodske artiljerije. Ovo je mesto branila baterija u luci Dirhamn (4—152 mm). Drugo pogodno mesto, ali takođe za male desante, bila je luka kod s. Kertelja, koja je bila branjena baterijom kod s. Simpernes. Najzad, treće pogodno mesto za mali desant nalazilo se na južnoj obali Dagea u Soelasundu. Ono je bilo branjeno baterijom kod s. Sera Torfi.

Odbrana od desanta na kopnu bila je u jesen 1917 godine vrlo slaba, tako da je bilo rovova samo na opasnim mestima duž južne obale. Za odbranu Dagea bilo je određeno: 3 bataljona pešadije, 1 poljska baterija, 26 mitraljeza, 8 bacača bombi i 2 minobacača.

Ostrvo Sarema. — Na poluostrvu Svorbe, važnom za odbranu Irbenskog Moreuza, nalazila se samo jedna protivdesantna baterija kod s. Karusta. Međutim, severnije od nje i van dometa njenih oruđa nalazi se za desant pogodna luka Leo, koja je bila branjena samo poljskom artiljerijom kopnene posade ovog ostrva. To je napadaču omogućavalo da stavi pod vatru brodske artiljerije celu prostoriju ovog uzanog dela poluostrva.

Po drugom planu bile su podignute dve baterije u unutrašnjosti luka Tagel i Mustelhamn sa zadatkom da dejstvuju protiv onih brodova koji bi radi iskrcavanja desanta uplovili u same luke. Međutim, predviđalo se izbegavanje borbe sa velikim brodovima van tih luka da se ne bi privukla njihova vatra.

Za odbranu ovih zaliva bile su, 1917 godine, mimo plana, raspoređene na ulazima u same luke dve baterije od po 4 topa 152 mm, koje su bile izložene i potpuno otvorene.

Pošto ostala obala Sareme nije bila povoljna za velike desante, to nije bila ni branjena obalskom artiljerijom već samo trupama sa poljskom artiljerijom.

Što se tiče minske odbrane severne obale Sareme, na ulazu u zaliv Tagel bila je položena samo jedna veoma slaba minska prepreka. Pa i kopnena odbrana ovog ostrva bila je takođe slaba i nedovoljna. Na njemu je u jesen 1917 godine, sem rovova duž obale, bilo i nekoliko otpornih tačaka u unutrašnjosti samog ostrva, kao i jedan utvrđeni položaj kod Orisara, koji je branio orisarski most na kome su radovi bili tek otpočeli.

Na poluostrvu Svorbe, u blizini Anzekila, bio je uređen jak odbranbeni položaj koji je štitio put za unutrašnjost poluostrva.

Ukupno je na o. Saremi bilo: oko 10 bataljona pešadije (425, 426 i 427 pešadiskog puka 107 pd), 46 poljskih i 20 PA topova, 16 bacača bombi, 4 minobacača i 300 kozaka.¹³⁾

Ove snage trebalo je pod normalnim prilikama da budu jake oko 10.000—12.000 ljudi. Ali je 1917 godine, samo 13 dana pre izbijanja Oktobarske revolucije, ovaj broj spao na 7.000.

Komandant 107 pešadiske divizije bio je komandant celokupne kopnene odbrane Monsundskih Ostrva. Obalske baterije nisu bile pod njegovom komandom, već su bile potčinjene komandantima utvrđenih rejona.

Ostrvo Mon nije bilo fortifikacioni organizovano pošto se nalazi pozadi Sareme. Njegova se posada sastojala iz 1—2 bataljona 427 pešadiskog puka, pozadinskih de-lova posade Sareme i obalskih baterija. Ova je posada bila pojačana, mada sa zadocnjnjem, — posle iskrcavanja Nemaca (118 brigada), — sa 3 pešadiska puka (470, 471 i 1 estonskim) i 1 mornaričkim jurišnim bataljonom, ali je u jesen 1917 godine samo taj bataljon bio siguran za borbu.

Kao rezerva ovih ostrvskih posada nalazilo se još 3 bataljona pešadije i 200 kozaka raspoređenih duž obale od Hapsalua do Verdera.

¹³⁾ Zajančkovski, *Kampanja 1917 godine*, tom VII, gos. voen-izdat, Moskva.

Brojno stanje trupa i njihovo raspoloženje za dalju borbu znatno se smanjilo 1917 godine.

Iz izloženog se vidi da, ukoliko je odbrana ulaza u Riški Zaliv od dejstva same flote bila dobra, utoliko je kopnena odbrana od neprijateljskog desanta bila zanemarena i slaba. Ovde se jako ispoljava razlika u shvatanju operacija za odbranu obale od strane ruske mornarice i kopnene vojske. Kopnena vojska nije skoro ništa preduzela u pogledu fortifikacijskih radova za odbranu bar pogodnih mesta za desant, a naročito u lukama Tagel i Mustelhamn. Međutim, ovo je, kao i malobrojnost trupa, učinilo skoro bezvrednim ceo sistem odbrane.

Plan dejstva flote

Ruske pomorske snage koje su branile Riški Zaliv i Monsund u oktobru 1917 godine sastojale su se iz: 2 stara bojna broda, *Cesarević* i *Slava*, oklopnih krstarica *Bajan* i *Admiral Makarov*, topovnjača *Hivinec* i *Grozjašći*, 10 modernih razarača tipa *Novik*, 17 razarača staroga tipa, 4 torpiljarke, nekoliko starih podmornica, 1 minopolagača, 6 minolovaca i nekoliko transportnih brodova. Njihove su posade takođe bile nepouzdane za dalju borbu. Plan odbrane Riškog Zaliva i Monsunda zasnivao se na zadržavanju neprijatelja na utvrđenom položaju u Irbenskom Moreuzu dejstvom obalskih baterija i flote.

S obzirom na jačinu minskog polja, Rusi su bili ubedeni u uspešnu odbranu ovoga prolaza. Slaba odbrana Sareme od nasilnog desanta bila je najosetljivija strana celog odbranbenog sistema. Predviđalo se da se u slučaju neuspješne odbrane Sareme ruski brodovi povuku u Monsund na drugi pomorski položaj, odakle bi dejstvovali protiv napadačeve pomorske komunikacije, kao što je bio slučaj i 1915 godine.

U slučaju da Nemci ovladaju ostrvom Mon, ruski brodovi imali su da se povuku u Srednji Monsund, sa zadatkom da ovaj održe u svojim rukama i ometaju Nemcima prebacivanje trupa sa Mona na kopno, a u pogod-

nom trenutku da, sa osloncem na o. Dage, preduzmu protivnapad i zauzmu izgubljena ostrva.

Ako bi Nemci, pak, uspeli da ovladaju i o. Dage, ruske pomorske snage bi bile prinudene da napuste Monsund. Pa i u ovom slučaju ruska Baltička flota trebala je da se zadrži na istočnoj obali Monsunda sve dotle dok Nemci ne počnu forsiranje prednjeg položaja, tj. dok ne zauzmu o. Vorms (koje je pretstavljalo vrata za vezu Monsunda sa Finskim Zalivom).

Iz ovoga se jasno ističe važnost ostrva Dagea u pogledu zadržavanja ruske flote u Monsundu, kao i potreba da se Nemci posle ovlađivanja ostrvima što duže zadrže na njima. A zimi, kada se Riški Zaliv mrzne (od decembra do marta), Nemci bi u Monsundu i Riškom Zalivu bili lišeni svake potpore od strane svoje mornarice, tako da bi njihove desantne trupe na tim ostrvima mogле biti uništene od strane ruskih kopnenih snaga, prebačenih preko leda. Na taj način, opšta desantna operacija, koju bi Nemci izveli dockan ujesen, ne bi bila toliko opasna kao u doba kada na moru nema leda.

Tok operacija 1917 godine

Operacije, koje su u isto vreme poslužile i kao proba ovakvog sistema odbrane Riškog Zaliva, izvedene su od 12 do 18 oktobra 1917 godine. U to doba su ruska vojska i mornaricą već bile dezorganizovane usled revolucije koja je uzimala sve više maha. Ruska 12 armija koja je ranije čvrsto branila Riški front bila je 8 septembra 1917 godine potisnuta od strane Nemaca na 40 km od Rige. 9 septembra ruska revolucionarna vlada proglašila je Vrhovnu komandu, na čelu sa generalom Kornilovom, za nenađelnu za dalje rukovođenje operacijama, tako da su ruska vojska i mornarica, koje su već bile jako demoralisane, potpuno izgubile poverenje u svoje voćstvo. Pa i pod takvim okolnostima izvestan deo posade ostrvskih baterija i brodske posade pružao je izvestan otpor.

U takvoj situaciji Nemci su 12 oktobra 1917 godine preduzeli opsežnu operaciju radi zauzeća Monsundskih

ostrva i Riškog Zaliva. I pored očigledne slabosti odbrane, oni su odlučili da dejstvuju sistematski koristeći iskustvo Anglo-Francaza u Dardanelima 1915 godine, te su za ovaj poduhvat upotrebili jake snage koje su sačinjavali: 42 ojačana pešadijska divizija (17, 131, 138 pešadijski puk i 2 bataljon 225 pešadijskog puka), 2 pešadijska velosipedska brigada (31 četa), 2 samostalne velosipedske i 2 jurišne čete, puk poljske artiljerije (9 baterija — 36 topova), 5 baterija teške artiljerije (18 oruđa), nekoliko odeljenja minobacača (80 bacača), 1 pontonirski desantni bataljon, 3 eskadrona konjice, automobilsko, telegrafsko, bežično i sanitetsko odeljenje specijalnog sastava. Ukupno je bilo: 25.000 ljudi, 54 artiljeriska oruđa, 220 mitraljeza, 80 minobacača, 8.500 konja i 2.500 kola.¹⁴⁾ Ove su trupe bile u sastavu 23 rezervnog korpusa, a pod neposrednom komandom komandanta 42-ge pešadijske divizije.

Nemačke pomorske snage pod komandom vice-admirala Šmita, sačinjavali su:¹⁵⁾ komandni brod — bojni krstaš *Moltke*, 3-ća eskadra bojnih brodova (5 bojnih brodova — *König*, *Bayern*, *Grosser Kurfürst*, *Kronprinz* i *Markgraf*), 4-ta eskadra bojnih brodova (*Fridrich der Grosse*, *König Albert*, *Kaiserin*, *Prinz-Regent Luitpold* i *Kaiser*), svega 11 najjačih bojnih brodova; lake snage flote: 2-ga i 4-ta izvidnička grupa — svega 8 lakih krstarica, 56 razarača i torpiljarki sa krstaricom *Emden*, 1 minopolagač, 6 podmornica, 99 minolovaca, 84 broda za traženje i uništavanje podmornica, specijalni sastav za polaganje protivpodmorničkih mrež (9 raznih brodova); 5 svetioničkih brodova za obeležavanje slobodnog puta od mina; 21 transportni brod za gorivo, vodu, municiju, hranu, ranjenike i dr., i, najzad, 19 raznih parobroda za transport trupa (od 1.850 do 11.525 tona), svega 130.000 tona zapremine. Ukupno je bilo 317 ratnih i pomoćnih brodova.

Od avijacije je bilo: 94 hidroaviona sa 4 hidroplanske stanice, i to: Vindava — 39 aparata, Libava — 17 aparata,

¹⁴⁾ Rihard J. Kubin, kap. boj. broda, *Združene operacije nemacke vojske i mornarice pri zauzeću baltičkih ostrva*, »Mornarički glasnik«, 1936 godine.

¹⁵⁾ Isto.

jezero Angerno — 25 aparata, stanica Irben — 9 aparata, 1 brod — nosač sa 4 aparata i sem toga još 6 diržabala.

Plan nemačkog iskrcavanja bio je:

1) Iskrcavanje glavnine desanta u zalivu Tagel i zauzimanje poluostrva Svorbe sa njegovim obalskim baterijama (tj. severno krilo irbenskog položaja) i Arenzburga sa njegovom lukom u cilju stvaranja svoje desantne baze.

2) Istovremeno iskrcavanje jedne manevarske brzopokretne grupe (2 velosipedska bataljona, 1 jurišna četa i 1 mali mornarički odred) kod rta Pamerorta u cilju napada na pozadinu ruskih trupa i otsecanje njihove otstupnice kod orisarskog mosta.

3) Forsiranje irbenskog položaja flotom (ali tek pošto se sa kopna zauzme baterija kod Cerela) i potpomaganje desantnih trupa brodskom artiljerijom pri prelazu sa Sareme na Mon.

4) Zauzimanje Sareme i prelaz desanta na Mon preko orisarskog mosta i moreuza Mali Sund.

5) Zauzimanje Mona i njegovih baterija, a zatim forsiranje južnog monsundskog položaja i zauzimanje južnog dela Monsunda.

6) Prelaz jednog dela desantnih snaga na Dage i zauzimanje ovog ostrva sa njegovim baterijama (ova tačka nije u početku bila predviđena po nemačkom planu, već su je predvideli tek u toku operacija kada su se uverili u slabost odbrane).

7) Zauzimanje celog Monsunda posle ovlađivanja o. Dage-a (i ova se dopuna pojavila u toku operacija).

Ne ulazeći u detaljno razmatranje ovih nemačkih operacija, koje su podrobno izložene u poznatom delu Riharda J. Kubina (»Združene operacije nemačke vojske i mornarice pri zauzeću baltičkih ostrva«), zadržaćemo se na pojedinim momentima koji su važni sa gledišta obal-ske odbrane.

Pre svega, pada u oči veliki broj najnovijih nemačkih bojnih brodova — jedanaest na broju — koji su uzeli učešća u ovoj operaciji. Kad se ima u vidu da su sa ruske

strane u najpovoljnijem slučaju mogla isploviti iz Finskog Zaliva samo 4 bojna broda sa posadom koja nije imala poverenja u svoje starešine, i da su se na irbenskom položaju mogla pojaviti još najviše 2 stara bojna broda, onda se jasno ispoljava ogromna nadmoćnost Nemaca. Pa i pored toga, Nemci su pridavali veliki značaj dejstvima ovih ruskih brodova, naročito na irbenskom utvrđenom položaju, za koji su smatrali da se ne može forsirati pre nego što se sa kopna uništi baterija kod Cerela, kako su stvarno i postupili. Drugo, pada u oči i ogroman broj minolovaca — 183, koji se i pored toga pokazao kao nedovoljan, jer je u toku ovih operacija veći broj nemačkih brodova (od kojih 3 nova bojna broda) nastradao od mina. Dalje, upotrebljen je veliki broj brodova mrežopolagača (9 brodova) i drugih pomoćnih brodova. I, najzad, postojala je ogromna nadmoćnost desantnih trupa nad braniočevom malobrojnom i dezorganizovanom ostrvskom posadom. Sve ovo svedoči o tome koliko je na Nemce imala uticaja ranije dobro organizovana odbrana Riškog Zaliva i pored njenih slabih strana. Iz ovoga se vidi da pravilno organizovana odbrana obale, makar i slabim snagama, nateruje napadača da upotrebi velike snage i sredstva (25.000 ljudi i 317 raznih brodova) i da izvodi dugotrajne i sistematske operacije velikog zamaha.

Tok operacija

Prethodno razminiranje

Irben. — Razminiranje u Irbenu i na plovnom putu desanta na otvorenom moru vršeno je u toku 3 nedelje pre polaska desanta. Za to vreme su u Irbenu minolovci razminirali dva kanala: prvi za male brodove u blizini južne obale, i to neometano od ruske baterije (jer je kanal bio van dometa njenih oruđa), a drugi za velike brodove na plovnom putu u sredini tesnaca. Drugi kanal razminirali su noću; danju im je smetala baterija kod Cerela, te nisu uspeli da kanal očiste sve dok nisu uništili ovu bateriju. Međutim, zbog nepotpunog čišćenja kanal nije

bio siguran za velike brodove, što se najbolje pokazalo prilikom forsiranja Irbena.

Otvoreno more. — Nemačko razminiranje na otvorenom moru vršeno je iz bojazni od sopstvenih, a eventualno i ruskih mina, jer ih je polagala i jedna i druga strana. Iako je razminiranje bilo blagovremeno preduzeto, ono nije bilo završeno do momenta izvođenja operacija, jer je rad često ometalo jesenje nevreme. Zbog odugovlaćenja ovog obimnog rada na otvorenom moru i drugih nepredviđenih okolnosti desant je zadocnio i stigao u ne-redu, tako da je u blizini obale pretstavljaо odličnu metu za braniočeve torpedne snage. Pored toga, Nemci nisu bili izvršili kontrolno razminiranje na najvažnijem mestu — na pravcu ka zalivu Tagel, jer su Rusi uspeli da na tom mestu polože mine baš uoči same nemačke operacije.

Kao što se vidi, braniočeve mine na irbenskom položaju, kao i one na desantnom putu, prouzrokovale su odugovlaćenje nemačke operacije, a to je Rusima dalo mogućnosti da blagovremeno otkriju nemačke namere, što bi pod normalnim prilikama bilo od velike važnosti za odbranu. Sem toga, mine su, iako posredno, izazvale nerед u desantu baš u blizini obale na najopasnijem mestu, tako da je ova okolnost bila vrlo povoljna za braniočeve napade podmornicama. Pokazalo se da kontrolno razminiranje, čak i noću, u blizini neprijateljske obale (na 1—2 dana pre desanta) nije laka operacija, te zbog toga Nemci nisu upotrebili svoje minolovce. Što se tiče mina na irbenskom položaju, može se reći da su potpuno ispoljile svoj uticaj na tok operacija, jer su sasvim onemogućile nemački desantni napad kroz Irben (na Arenzburg).

Dolazak desanta i dejstvo ruskih mina

Nemačke snage obezbeđenja desanta, koje su se sastojale od navedenih 9 bojnih i mnogo drugih brodova, stigle su na koncentracisku tačku (»bela tačka«) 12. oktobra 1917 u 3 časa izjutra, a oko 4 časa izjutra stigao je i prvi ešelon desanta na 3 parobroda. Oko 5.30 časova, u momentu kada su brodovi zauzimali položaj za gađanje obal-

skih baterija, dva nemačka bojna broda (*Bayern* i *Grosser Kurfürst*) naišla su u rejonu pomenute tačke na mine (koje su bile položene baš uoči operacije) i zadobila jaka oštećenja u podvodnom delu, tako da su ih morali opravljati nekoliko nedelja. Isto tako je i jedan od brodova sa desantom naišao na mine koje su Rusi bili položili na ulazu u zaliv Tagel.

Dejstvo obalske artiljerije

U 5.30 časova 7 neprijateljskih bojnih brodova otvorilo je vatru na dve ruske obalske baterije u zalivu Tagel i Mustelhamn. I pored ogromne nadmoćnosti brodske artiljerije (30 topova 305 mm i 42 topa 150 mm), baterija u zalivu Tagel, po rečima Nemaca, gađala je vrlo dobro u toku 20—30 minuta sve dok se brodovi nisu približili na otstojanje od 8 km i učutkali je. Druga baterija uopšte nije otvarala vatru. Pošto su svu pažnju obratile na brodove koji su ih gađali, ove baterije nisu ni primetile kada je pod zaštitom vatre sa brodova i jutarnje sumaglice u zaliv uplovila desantna prethodnica.

Iz ovoga bi se mogao izvesti zaključak: 1) da obalske baterije koje su namenjene za odbranu od desanta treba postavljati zaklonjeno u odnosu na pučinu kako bi izbegle vatru sa velikih brodova. Sem toga, njihov rejon dejstva treba da pokriva ceo prostor na kome se može očekivati iskrcavanje trupa; 2) ovakvim baterijama ne bi trebalo stavljati jednovremeno u zadatak i borbu sa neprijateljskim velikim brodovima, jer bi u tome slučaju morale da budu što istaknutije, a time izloženije i jačoj vatri sa brodova.

U isto vreme Nemci su iskrcali kod rta Pamerorta manju manevarsku grupu sastavljenu od brzopokretnih jedinica. U početku iskrcavanja ruska baterija kod s. Sera Tofri otvorila je vatru na desantne brodove i pritom jedan od njih pogodila, ali je uskoro doplovio nemački bojni brod *Bayern*, koji je, iako oštećen od mina, uspeo da ovu bateriju za najkraće vreme učutka. Posle toga, Nemci su forsirali Soelasund razaračima i minolovcima. Kada su

se približili bateriji kod s. Sera Tofri, ona je na njih novo otvorila vatru, ali je uskoro bila potpuno učutkana. I tu se potvrdio navedeni zaključak da baterijama srednjeg kalibra koje se nalaze na otyorenim položajima ne treba davati zadatak da brane i one prostore na kojima se može očekivati pojava većih brodova sa moćnjom artiljerijom. Ovakve baterije mogle bi se postavljati samo sa ulogom flankiranja pribrežnog morskog prostora sa položaja koji je zaklonjen u odnosu na otvoreno more (kao i kod odbrane tesnaca), bez obzira da li je tu moguće pristup i većih brodova. U ovom konkretnom slučaju, ukoliko nije bilo mogućnosti da se baterije postave na skriveni položaj, bolje bi bilo da je kanal u Soelasundu bio zgrađen potapanjem starih brodova i da se odreklo njegove upotrebe u odbranbene syrhe.

Ovoga su dana nemački bojni brodovi, u cilju demonstracije, bombardovali bateriju kod Cerela sa većih daljina, ali je ta vatra bila bezopasna (nije bilo nijednog pogotka u bateriju). Baterija nije odgovarala, jer je za nju daljina bila prevelika. I ovde se potvrdilo da je uspešno bombardovanje obalskih baterija od strane flote moguće samo sa manjih daljina, ali je to, s druge strane, opasno za brodove u slučaju kada obalske baterije raspolažu istim dometom kao i brodska artiljerija.

Dejstvo braniočeve flote

Pošto je u to vreme moralno stanje ruskih brodskih posada bilo dosta slabo, to je i dejstvo njenih brodova bilo neodlučno. Branilac nije iskoristio poznavanje namere neprijatelja kao ni mogućnost da protiv njega preduzme noćne i dnevne torpedne napade podmornicama. Pa i pred togom, ruski razarači su, uz podršku jedne topovnjače, vodili upornu borbu sa nemačkim razaračima koji su bili prodrli u Kasarski Zaliv, tako da su na kraju primorali Nemce na povlačenje.

Na irbenskom položaju nije bilo nikakvih događaja.

Trebalo je da Rusi ovoga dana zgrade Soelasund, ali to nije bilo moguće zbog neposlušnosti posada.

Braniočeva dejstva na kopnu ograničila su se samo na kratku borbu na slabo utvrđenom položaju na liniji Vehma — Odolac (na frontu oko 8 km), koji se nalazio na malom udaljenju od obale. Ruski 426 pešadijski puk nije ništa preuzeo da spreči iskrcavanje, već je, plašeći se dejstva neprijateljske brodske artiljerije, čekao da se neprijatelj iskrca te da ga onda napadne. Iako su Nemci nastupali sa znatno nadmoćnijim snagama (138, 17 i 255 pešadijski puk), Rusi su u prvo vreme davali jak otpor. Ali, kad su uskoro stigle panične vesti da je drugi deo desanta zaobišao ruski položaj i zagrozio otstupnicu kod Orisara, trupe koje su već bile dezorganizovane nisu bile sposobne za dalji otpor, te su Nemci prvog dana uveče dospeli na 8 do 10 km od južne obale o. Sareme. Pošto na ostrvu nije bilo uređenih položaja za dalju odbranu, a nemačka manevarska grupa koja se iskrcaла kod rta Pamerorta već je bila zauzela slabo zaštićeni mostobran, to je situacija braniočevih trupa na Saremi postala vrlo teška.

Iako je neuspeh odbrane rezultat opštег rasula, ipak treba imati u vidu da bi i pod normalnim prilikama bilo teško odbiti desant sa malobrojnom posadom, jer nije bilo solidno utvrđenih i maskiranih položaja na samoj obali, sa kojih se mogao naneti presudan udar napadaču. Sem toga, i odbrana veze između o. Sareme i Mona bila je veoma slaba.

Istoga dana osvojena je kod s. Kiljkonda i glavna vazduhoplovna baza koja je takođe bila slabo branjena.

U daljem toku operacija na moru borba se vodila sa promenljivim uspehom u Kasarskom Zalivu između ruskih i nemačkih razarača. Najzad su, 16. oktobra, Nemci uspeli da uz podršku bojnog broda, koji je gađao ruske razarače sa druge strane Soelasunda, potpuno ovladaju Kasarskim Zalivom. U toku ovih borbi, noću 14/15. oktobra, Rusi su položili jednu liniju mina na sredini Kasarskog Zaliva, na kojima su Nemci izgubili jedan razarač, a druga dva su im bila jako oštećena pri pokušaju da zaobiđu mine. Ove su mine sprečile Nemce u daljem prodiranju ka srednjem delu kanala Monsunda.

Slaba odbrana Soelasunda bila je kobna za Ruse. Napadač je to iskoristio na taj način što je manjim brodovima podržavao svoje manevarske grupe kod orisarskog mosta. Kod Orisara su se razvile ogorčene borbe između pristiglih ruskih pojačanja i nemačkog odreda koji je bio zauzeo orisarski mostobran. Ali, blagodareći pomoći ovih svojih brodova, Nemci su uspeli da odbiju sve ruske protivnapade preko dugačkog mosta, tako da je i ruska posada Sareme bila otsečena od Mona i već 15 oktobra zarobljena od nemačkih glavnih snaga koje su toga dana stigle u Orisar.

14 oktobra dva nemačka bojna broda 4-te eskadre bombardovala su bateriju kod Cerela sa daljina od 14—23 km. Mada su na to utrošili oko 120 zrna teškog kalibra, nijedno zrno nije pogodilo bateriju. S druge strane, baterija je odgovarala na nemačku vatru i, prema nemačkim izveštajima, gađala je vrlo tačno, ali nije nanela nikakvih ozbiljnih oštećenja nemačkim brodovima. Pa, i pored toga, ona je izvršila svoj zadatok time što je osuđila nemačke brodove da priđu bliže obali i postignu tačniju vatru i što ih je sprečila da forsiraju Irbenski Moreuz.

16 oktobra je baterija kod Cerela bila zauzeta sa suva, pošto je prethodno uništena od svoje posade. Ne znajući za to, nemački brodovi su je i dalje gađali sa kraćih otstojanja, no i ovoga puta bez ijednog pogotka. 16 oktobra izjutra Nemci su počeli sa forsiranjem irbenskog položaja i, misleći da je baterija još sposobna za dejstvo, držali su se vrlo oprezno i na velikim otstojanjima od nje. Tek kada su u toku forsiranja saznali da je ona uništena i kada su minolovci mogli da joj se približe, Nemci su počeli prolaziti brže kroz minsko polje. U forsiranju irbenskog položaja učestvovali su: 2 bojna broda, 3 krstarice, oko 23 razarača, 50 minolovaca i 1 matični brod za podmornice. Sem toga, u zaliv su još ranije, duž južne obale moreuza, bile uplovile nemačke podmornice da bi тамо napale ruske brodove. Iako su, 15 oktobra, ruski brodovi dolazili do baterije kod Cerela radi evakuacije njene posade, nemačke podmornice nisu smelete da ih napadnu zbog

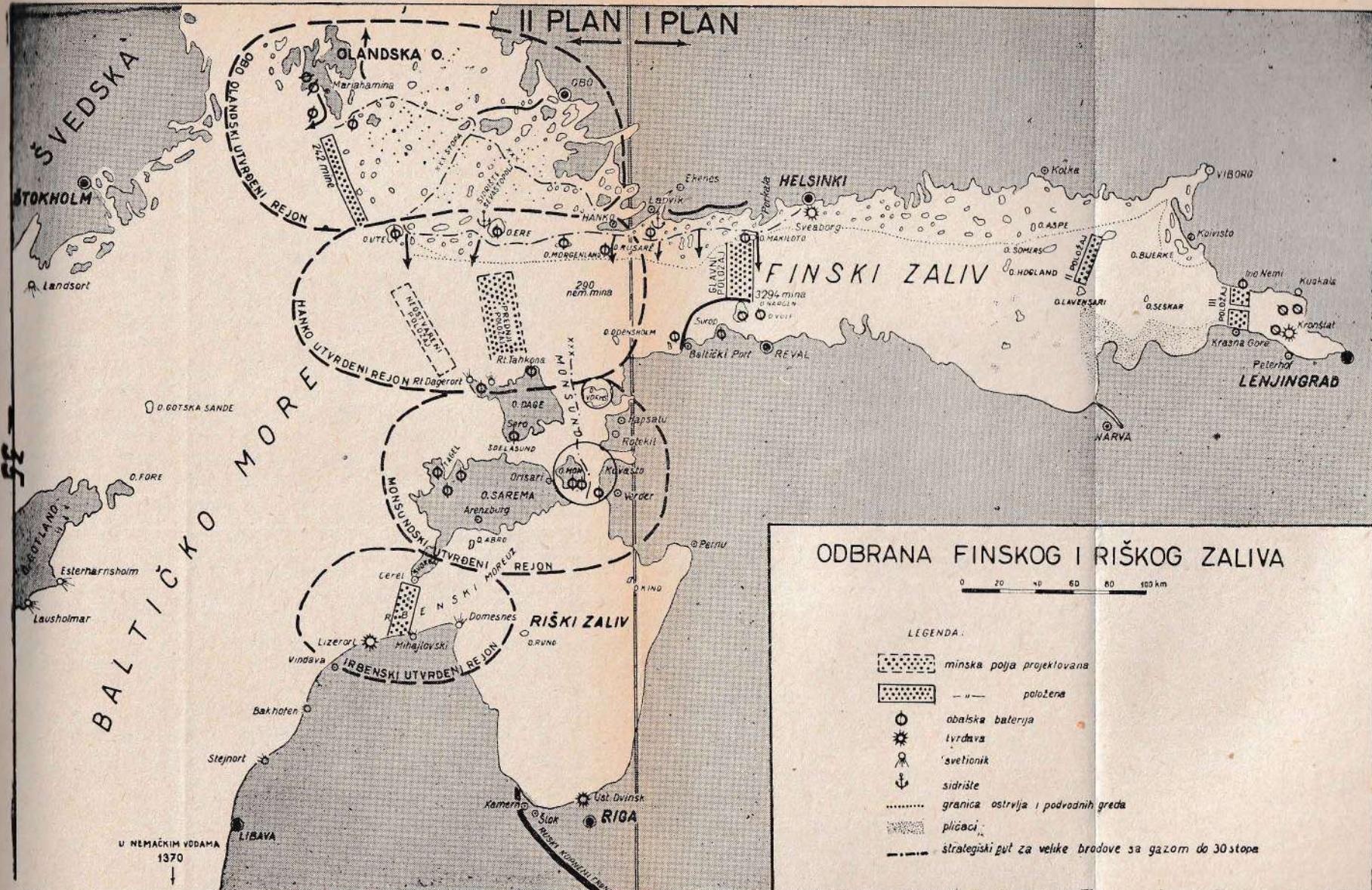
odličnog dejstva ruske avijacije, koja ih je primoravala da se uvek drže u zaronjenom stanju.

Pri samom forsiranju Nemcima nisu smetali ruski brodovi, jer njihove posade nisu bile u stanju da izdrže borbu bez pomoći obalske artiljerije.

Iz toga se vidi da je baterija kod Cerala, zajedno sa minama, zadržala nemačko forsiranje 4 dana, jer je, iako je bila privremenog i otvorenog tipa, imala dovoljan do-met i veliki kalibar. Usto treba podvući i dejstvo braniočeve avijacije koja je bila slabija od nemačke, ali je ipak uspevala da ometa rad neprijateljskih podmornica.

17. oktobra nemački desant prešao je pomoću svojih malih brodova preko Malog Sunda na Mon, a dva nemačka bojna broda sa velikim brojem minolovaca doplovila su do ulaza u Južni Monsund. Nemci su slučajno uspeli da dobiju ruskou poverljivu minsku kartu (sa potopljenog ruskog razarača *Grom*), na kojoj su bila označena sva minskih polja u ovom rejonu. Pomoću nje su se upoznali sa rasporedom minskih polja na južnom monsundskom položaju i relativno brzo pronašli slobodan prolaz, tako da je, blagodareći tom slučaju, ova prepreka izgubila skoro svaki značaj. Posle toga su lako forsirali ulaz u Južni Monsund, tim pre što je ruskobalska baterija od 5 topova 250 mm na Monu bila primorana da još u početku borbe prekine vatru zbog kvara na lafetima (a verovatno i zbog demoralisanja posade usled nastupanja nemačkog desanta na Mon). Ipak su dva stara ruska bojna broda i jedna krstarica, koji su se tamo nalazili, nekoliko časova vodili borbu sa mnogo nadmoćnjim nemačkim brodovima (Rusi su imali 8—305 mm, a Nemci 20—305 mm). Pošto su bili teško oštećeni, ruski brodovi su se povukli u Srednji Monsund. U toku ove borbe i u toku noći 17/18. oktobra Rusi su evakuisali posadu Mona.

U toku 18 i 19. oktobra Nemci su prebacili desant preko Soelasunda na o. Dage i njime brzo ovladali, pošto odbrana nije pružila otpor zbog nadmoćnosti desantnih trupa, a delom i zbog nedostatka utvrđenih položaja i samog rasula ruskih trupa. Posle gubitka ovog ostrva i

Skica 1

baterija na njegovoј severnoј obali, ruska flota je napuštila Monsund.

Zaključak

I pored svih grešaka koje su Rusi učinili i neverovatno teških okolnosti pod kojima su morali da dejstvuju, ipak se može reći da se sistem odbrane Riškog Zaliva pokazao kao dobar i da je opravdao nade koje su u njega polagane. On je pod najtežim okolnostima uspeo da i sa slabom odbranom zadrži napadača od 12 do 19. oktobra 1917., tj. punih sedam dana, primoravajući ga da ogromnim snagama izvodi veoma komplikovane operacije.

Pošto Nemci nisu bili u stanju da napadnu kopnenu obalu Riškog Zaliva pre zauzeća baterije kod Cerela i Monsundskog utvrđenog rejona, znači da su, i u ovom najnepovoljnijem slučaju za branioca, njegove kopnene snage imale dovoljno vremena da se prikupe za odbranu ugrožene istočne obale Riškog Zaliva.

Iz toga se može zaključiti da su i slabo branjena ostrva i prolazi između njih pretstavljeni, prema ondašnjem stepenu ratne tehnike, jaku prepreku za neprijatelja, koji bi želeo da preko ovih ostrva napadne kopnenu obalu. Na kraju su Nemci ipak uspeli u svom poduhvatu, ali sa velikim gubicima, koji bi svakako bili još veći da je posada bila više raspoložena za odbranu.

Nemački gubici u pomorskim snagama pri izvođenju ovih operacija bili su: 13 brodova potonulo od eksplozija mina (od toga: 1 razarač i 1 transportni brod, a ostalo torpiljarke i minolovci); 4 broda izgubljena usled toga što su se nasukala na plićake, a 12 brodova je jako oštećeno minama (među njima 3 bojna broda, 2 razarača, 2 torpiljarke, 3 transportna broda i dva minolovca). Dakle, nemačka flota je izgubila ukupno 29 brodova (potopljenih ili jako oštećenih). U ovaj broj ne ulaze brodovi oštećeni od ruske artiljerije, jer o tome nema podataka.

Tu su cenu platili Nemci za zauzimanje slabo branjenih, ali dobro organizovanih utvrđenih pomorskih rejona Riškog Zaliva.

GLAVA III

ODBRANA HELGOLANDSKOG ZALIVA

(Skica 2 na str. 53)

Mogućnosti za dejstva nemačke flote protiv engleske flote bile su povoljnije nego ruske Baltičke flote protiv nemačke flote. Nemačka flota je bila u početku Prvog svetskog rata samo za oko 30% slabija od engleske.¹⁶⁾ S druge strane, dužina nemačke obale Severnog Mora, na kojoj je engleska flota mogla da ispolji ofanzivno dejstvo, nije prelazila 120 Nm (oko 220 km). Pomorsko-obalski front je toliko skraćen zbog toga što je severni deo obale u rejonu Šlezviga skoro nemoguć za desantne operacije, delom zbog nepristupačnosti, a delom zbog plitkog mora. Velike površine plićaka, koje usled morskih struja i vetrova menjaju svoj položaj, znatno otežavaju navigaciju. Ostali deo se svodi na obalu Helgolandskog Zaliva, u kome se, takođe, nalaze veliki plićaci i ostrva.

U početku Prvog svetskog rata nemačka Vrhovna komanda je, slično ruskoj, polagala nade u kopnenu vojsku, pa stoga od svoje flote nije ni zahtevala da radi prevlasti na širem moru vodi otvorenu borbu sa engleskim pomorskim snagama, već je tražila sigurnu odbranu svoje obale. Smatrajući da je njihova flota mnogo slabija i u nepovoljnijem položaju od engleske, nemački pomorski vodeći krugovi bili su mišljenja da će engleska flota napasti nemačku flotu u njenim lukama u Helgolandskom Zalivu, a u najmanju ruku uspostaviti užu blokadu ovog zaliva. U tim uslovima nadali su se da će nemačka flota

¹⁶⁾ Odnos glavnih snaga bio je: 17 nemačkih novih bojnih brodova prema 24 engleska bojna broda.

ipak biti u stanju da postepenim i sistematskim aktivnim dejstvima toliko oslabi englesku flotu da će najzad moći da se sa njom obračuna u otsudnoj pomorskoj bici. Otuda je i odbrana nemačke obale počivala na principu *stvaranja pomorskih utvrđenih rejon*.

Helgolandski pomorski utvrđeni rejon

Pošto se odbrana nemačke obale, zbog prirodnih uslova, ustvari svodila na odbranu Helgolandskog Zaliva, Nemci su naoružavajući ostrva i obalu teškom artiljerijom stvorili tu jak odbranbeni sistem. Ova odbrana sastojala se samo iz jednog pomorskog utvrđenog rejona —

Skica 2 — Odbrana Helgolanskog Zaliva

Helgolandskog Zaliva, koji je zajedno sa ušćem Elbe, Vezera i Emsa činio u vojno-geografskom smislu jednu celinu.

Ostrva Helgoland, Borkum i Silt igrala su u odbrani najveću ulogu. Na ostrvu Helgolandu¹⁷⁾ bila je podignuta primorska tvrđava naoružana topovima najvećeg kalibra u oklopnim kupolama, a sem toga, na njemu je bila izgrađena i operacijska baza sa pristaništem za podmornice i lake snage flote. Ostrvo Borkum bilo je, takođe, utvrđeno i naoružano sa 4 obalske i 5 protivdesantnih baterija. Utvrđeno ostrvo Silt, koje je štitilo šlezvišku obalu, imalo je pristanište za lake snage i podmornice, a pored toga i uređenu bazu za mornaričku avijaciju.

Iza ovih ostrva, u dnu Helgolandskog Zaliva, nalazile su se još i baze: Emden — baze lakih flotnih snaga, Wilhelmshafen, Bremerhaven i Kukshafen — baze glavnih flotnih snaga, od kojih je glavnu ulogu igrala baza Wilhelmshafen.

Emden se nalazi na ušću reke Emsa; zaštićen je utvrđenim ostrvom Borkum, koje zatvara ulaz u ušće reke. Sa vojnopolomorskog bazom u Vilhelmshafenu Emden je vezan specijalno prokopanim kanalom, kojim su mogle ploviti torpedne jedinice.

¹⁷⁾ Ostrvo Helgoland, površine oko $0,64 \text{ km}^2$, predstavljalo je jak blok stena sa skoro vertikalnim obalama visine oko 60 m. Otkada je prešlo u posed Nemačke (Engleska ga je 1890 godine ustupila Nemačkoj u zamenu za Zanzibar), ono je postalo ratna luka velike strategiske važnosti sa jakim utvrđenjima izgrađenim u periodu 1892—1914 godine. Posle Prvog svetskog rata, na osnovu Versajskog ugovora, razrušena su sva utvrđenja i vojne instalacije, ali je pred Drugi svetski rat ovo ostrvo ponovo utvrđeno po naredenju Hitlera. Posle Drugog svetskog rata odlučeno je da se Helgoland potpuno razori. Tako je 18 aprila 1947 godine ovde izvedena najjača eksplozija koja je dotada postignuta eksplozivom. Sa 6.700 tona eksploziva iz nemačkih zaliha (od toga: oko 4.000 torpednih glava, 9.000 dubinskih bombi i preko 51.000 granata), koje su bile razmeštene u njegovim podzemnim arsenalima i bunkerima, ova pomorska tvrđava je zauvek tako oštećena i razorenata da se tu ne može uopšte više graditi. (»Mornarički glasnik«, 1953, str. 327—328.)

Vilhelmshafen se nalazi na zapadnoj obali malog zaliva Jade, koji je sastavni deo Helgolanskog Zaliva. Ova baza pretstavlja tipičnu primorsku tvrđavu. Ulag u Jade bio je zaštićen u to doba jakim obalskim baterijama koje su se nalazile na kopnu kod s. Mincena, na ulaznom rtu (pored koga vodi put iz Helgolanskog Zaliva u Jade). Baterije su bile izrađene u tipu stalne fortifikacije i nalazile su se na udaljenju oko 20 km od Vilhelmshafena, tako da u slučaju njihovog bombardovanja sa mora neprijatelj ne bi mogao jednovremeno da bombarduje i ovu vojnopolomsku bazu. Pored toga, u zalivu Jade, skoro prekoputa ulaza u luku Vilhelmshafena, nalazilo se utvrđenje Ekvarden, koje je bilo podignuto na veštački stvorenom ostrvu, tako da su njegove baterije severno od Vilhelmshafena štitile bliskom vatrom ulaz u samu luku. U neposrednoj blizini ove baze nalazio se pojas suvozemne odbrane od 6 utvrđenja postavljenih na luku kruga čiji je poluprečnik bio oko 6 km. Pošto se zemljište ispred ovih utvrđenja moglo plaviti, to neprijatelj nije mogao ovde da priđe i bombarduje bazu artiljerijom sa kopna (vidi skicu 3 na str. 66).

Ušće r. Vezer sa lukom Bremerhaven, koja se nalazi u neposrednoj blizini Vilhelmshafena, bilo je branjeno kod Gestemindea obalskim baterijama sa obe obale reke, a sem toga se nekoliko baterija nalazilo i na ostrvu Langitkenzen, koje leži blizu leve obale reke Vezera. Većina ovih baterija bila je oklopljena, a naročito baterije na pomenutom ostrvu.

Ušće reke Elbe i ulaz u Kilski kanal branila je primorska tvrđava Kukshafen, gde se nalazila druga glavna nemačka vojnopolomска baza, koja je bila smeštena na levoj obali r. Elbe. Ona je bila utvrđena kako sa pomorskog tako i sa suvozemnog fronta, sa 2 obalska utvrđenja (jedno je bilo naoružano sa dve baterije — jednom od 10 topova 280 mm, a drugom protivdesantnom od 4 topa 80 mm; drugo je imalo 8 topova 150 mm i 4 topa 80 mm), kao i baterijama van ovih utvrđenja, i to: jedna baterija izrađena u betonu sa dvospratnim betonskim traverzama, naoružana sa 7 topova 305 mm; jedna baterija sa 8 hau-

bica 280 mm u oklopnim kupolama i zaštitom od napada sa kopna (duboki rov i jake žičane prepreke); zatim, jedna baterija od 6 merzera 150 mm i jedna torpedna baterija, koja je pretstavljala zatvoreno utvrđenje sa betonskim traverzama i 4 mitraljeska gnezda. Tako je na utvrđenjima i van njih bilo 7 topova 305 mm, 10—280 mm, 8—150 mm i 16—80 mm, zatim: 8 haubica 280 mm i 6 merzera 150 mm, tj. ukupno 55 oruđa (prema drugim podacima u ovoj tvrđavi su bile još 2 baterije).

Dalje, na desnoj obali Elbe bile su kod samog Kilskog kanala dve obalske baterije, dok se ispred ušća r. Elbe nalazi ostrvo Nojverk, koje je, takođe, bilo naoružano jako utvrđenim obalskim baterijama.

Sve navedene baze bile su međusobno i sa unutrašnjošću zemlje dobro vezane pomoću železničkih, vodenih i suhoputnih komunikacija. Helgolandski pomorski utvrđeni rejon može se podeliti na tri otseka: 1) ušće r. Ems sa vojnopolomorskim bazom Emden; 2) zaliv Jade i ušće r. Vezer sa vojnopolomorskim bazom Vilhelmshafen i ostrvom Vangerog i 3) ušće r. Elbe sa vojnopolomorskim bazom Kukshafen, ulazom u Kilski kanal i ostrvom Nojverk.

Na ovom rejonu su se nalazila tri pomorska utvrđena položaja: 1) na liniji o. Borkum — o. Helgoland — o. Silt; 2) o. Vangerog — o. Helgoland i 3) Helgoland — o. Nojverk.

U slučaju napada neprijateljske flote i njenog prodiranja u Helgolandski Zaliv, nemačka flota bi morala da primi bitku na prvom glavnom položaju, pri čemu bi joj Helgoland služio kao centralna oslona tačka, a o. Borkum i o. Silt kao bočne osalone tačke.

Iako su ostrva Helgolanskog Zaliva imala kod Nemača sličnu ulogu kao i ostrva u Finskom Zalivu kod Rusa, razlika je bila u tome što je međusobno rastojanje ovih utvrđenih ostrva na glavnom položaju bilo veće nego između ostrva Nargena i Makilota u Finskom Zalivu (između o. Helgolanda i Borkuma rastojanje je oko 50 Nm, a između Helgolanda i Silta oko 40 Nm). Zbog toga i nemačke ostrvske baterije ne bi mogle da potpomažu vatrom svoju flotu koja bi se nalazila u međuprostoru

tih ostrva. A pošto je i otstojanje između uzastopnih položaja o. Vangerog — o. Helgoland — o. Nojverk bilo oko 22—25 milja, to su Nemci kod odbrane ulaza u Helgolandski Zaliv morali da računaju više na svoju flotu nego na obalske baterije.

Plan dejstva flote

U početku rata Nemci su mislili da slabost svoje flote u odnosu na englesku nadoknade dejstvom podmornica i torpednih snaga. Torpedne snage su imale zadatak da napadnu neprijateljsku flotu ispred linije utvrđenih ostrva pre nego što u bitku stupe glavne snage, koje bi se angažovale tek posle ove uvodne borbe. Zato su, prema nemackom planu, torpedne jedinice i podmornice (u početku rata samo 27 jedinica) trebale uz podršku lakih krstarica da budu raspoređene u četiri patrolne linije jedna iza druge. Prvu su liniju, koja je bila isturena na 25 Nm od Helgolanda, obrazovali razarači i torpiljarke; pozadi nje, na udaljenju od 6 Nm, nalazila se linija podmornica, a iza ove linija razarač i, najzad, četvrta linija podmornica i lakih krstarica. Nemačka pomorska komanda prepostavljala je da će ove torpedne jedinice i same biti dovoljne za slabljenje i zadržavanje neprijateljske flote koja bi nasilno uplovila u zaliv, te da nije potrebno postavljanje minskih polja koja obeležavaju i plovidbu sopstvenih brodova. Međutim, u stvarnosti se ova prepostavka pokazala kao nepraktična.

Tok operacija u Helgolandskom Zalivu

(28 avgusta 1914 godine)

Brzo napredovanje Nemaca kroz Belgiju avgusta 1914 godine dovelo je u pitanje mogućnost evakuacije belgijskih trupa. Zbog toga su Englezi, da bi odvukli pažnju nemačke flote na drugu stranu i sprečili je u ometanju evakuacije, odlučili da napadnu nemačku patrolnu liniju u Helgolandskom Zalivu. Blagodareći svojim podmornicama koje su stalno krstarile u Helgolandskom Zalivu,

Englezi su bili dobro obavešteni o navedenom sistemu odbrane u tom zalivu.

Za ovu operaciju bile su određene ove engleske snage: 1-va flotila razarača — 13 razarača i laka krstarica *Fearless*; 8-ma flotila razarača (komodor Tirvit) — 16 razarača i laka krstarica *Arethuse* (komandni brod); 1 flotila podmornica — 6 podmornica i 1 razarač. Ove su snage morale izvesti napad na nemačke brodove — patrole. Kao glavnina za obezbeđenje služili su im: 1 divizija bojnih krstaša sa komandnim brodom *Lion*, pod komandom vice-admirala Bitija (Beatty); divizija »K« od 2 bojna krstaša; 7-ma divizija teških krstarica (5 teških i 1 laka krstarica) i, najzad, 1 divizija lakih krstarica (6 brodova).

Engleski plan se, uglavnom, sastojao u ovome: 28 avgusta u 4 časa imale su 1-va i 8 flotila razarača da doplove na poziciju 25 Nm zapadno od o. Silta, a odatle da plove na jug, na drugu tačku koja se nalazila na 12 Nm zapadno od o. Helgolanda (tj. van dometa njegove obalske artiljerije). Na taj bi se način obe flotile pojatile iza treće linije brodova — patrola i presekli im ostupnicu. Odavde su imale da skrenu na zapad, da napadnu brodove sve tri patrolne linije i goneći ih na otvoreno more nateraju na engleske glavne snage. Za to vreme podmornice su imale da zauzmu pozicije severno i južno od o. Helgoland i da vrebaju nemačke krstarice i druge veće brodove, koji bi, eventualno, isplovili u pomoć svojim razaračima, dok su druge tri podmornice bile namenjene za demonstrativne napade, s tim što je trebalo na sebe da namame nemačke stražarske brodove i da ih odvuku što dalje na otvoreno more.

Sem toga, oprezni admiral Dželiko je toga jutra izveo i glavninu engleske flote na 100 Nm jugoistočno od Orniskih Ostrva, za slučaj da nemačka glavnina otplovi na otvoreno more.

Raspored nemačkih brodova 28 avgusta izjutra bio je ovaj: na prvoj patrolnoj liniji, 35 Nm zapadno od svetionika »Elba«, nalazilo se 9 razarača; na drugoj liniji nije bilo brodova; na trećoj se nalazila 3-ća flotila starih razarača, a na četvrtoj, blizu o. Helgolanda, 3 krstarice:

Hela, Stettin i Frauenlob. Na sidrištu kod o. Helgolanda ležala je 5-ta flotila razarača (10 razarača) i 8 podmornica, od kojih su bile spremne za dejstvo samo 2 podmornice. Laka krstarica *Ariadne* nalazila se na ušću r. Vezera, a laka krstarica *Mainz* na ušću reke Emsa. Tri laka krstarice, *Köln, Strassburg i Strahlsund*, zajedno sa bojnim krstašima, nalazile su se u luci Vilhelmshafena.

Tok operacija

Pošto je 28 avgusta u 9.30 časova bila oseka, to veliki nemački brodovi nisu mogli isploviti iz Vilhelmshafena sve dok ne nastupi plima, tj. sve do kasno posle podne. Vreme je bilo tiho i dosta maglovito, tako da je na moru bilo vidljivo svega do na 4 Nm i manje, zbog čega je i dejstvo obalskih baterija bilo ograničeno samo na ovo otstojanje. Oko 5 časova jedna engleska podmornica napala je nemački razarač »d 194«, koji se nalazio u prvoj liniji. Čim je bio obavešten o prisustvu engleske podmornice, admirал Hiper (Hipper), komandant izviđačkih snaga, naredio je da u poteru za njom odmah isplovi 5-ta flotila razarača (koja se nalazila kod o. Helgolanda). Na taj način se 28 avgusta izjutra ispred Helgolanda nalazilo 10 nemačkih razarača i 3 laka krstarice, a 5 je čekalo spremnih u lukama.

Oko 7 časova u prvoj liniji nemačkih brodova-patrele pojavile su se iznenada dve engleske laka krstarice, *Arethuse i Fearless*, sa 29 razarača koji su napali na nemačke razarače. Videći veliku nadmoćnost neprijatelja, Nemci su odmah otstupili ka o. Helgolandu i o tome obavestili svoju komandu. Razaračima je upućena u pomoć laka krstarica *Stettin*, koja je u 7.58 časova stupila u borbu sa Englezima i omogućila svojim razaračima da se povuku. Posle toga, Englezi su goneći nemačke brodove uplovili u treću liniju nemačkih brodova-patrele i s njima stupili u borbu. Međutim, tu su sreli nemačku krstaricu *Frauenlob* koja je svojom preciznom vatrom jako oštetila englesku krstaricu *Arethuse* (sa oko 25 pogodaka) i time omogućila razaračima treće linije da se izvuku iz nezgod-

ne situacije. Na taj način su srećno umakli skoro svi nemacki brodovi-patrola, sem razarača »V 187«, koji je bio jako oštećen i plovio malom brzinom. U 8.45 časova, na putu za zaliv Jade, ovaj razarač je naišao na 2 engleske krstarice, *Nottingham* i *Lowestoft*, iz sastava engleske glavnine, koje su ga napale i oko 9 časova potopile. (Ove su krstarice doplovile u dubinu Helgolanskog Zaliva bez znanja engleskih razarača koji su dejstvovali protiv Nemaca u tome zalivu, tako da umalo nije došlo do međusobne borbe usled nesporazuma.) Malo kasnije, na isto mesto je stigla i nemačka krstarica *Stettin*, koja je na svom putu bila napadnuta od jedne engleske podmornice, ali bez uspeha.

Pošto je engleska krstarica *Arethuse* bila jako oštećena od nemačke krstarice *Frauenlob*, to je zajedno sa razaračima još dugo vremena ostala u blizini mesta svoje borbe (tj. blizu Helgolanda), ali su je zbog maglovitog vremena Nemci bili izgubili iz vida. Tek u 10.55 časova došlo je do drugog sukoba ove krstarice sa nemačkom lakom krstaricom *Strassburg* koja je ovde došla iz Vilhelmshafena. Međutim, artiljeriska borba se ovoga puta vodila na relativno velikom otstojanju, jer su Nemci mislili da imaju posla sa krstašima kojima nisu smeli da se približe.

Da bi olakšali položaj oštećene krstarice *Arethuse*, engleski razarači su vršili torpedne napade na nemačku krstaricu. U to su vreme skoro sve nemačke krstarice koje su bile parospremne upućene ka mestu borbe. Zbog ovakve situacije, a prema zahtevu komandanta engleskih snaga koje su napadale u Helgolanskom Zalivu (komodora Tirvita), admirал Biti je poslao u pomoć krstarici *Arethuse* 4 lake krstarice, a i sam ih je sledio sa svojim bojnim brodovima. U 11.30 časova nemačka krstarica *Mainz* (sa ušća r. Vezera) doplovila je na vidik engleske krstarice *Arethuse* i stupila s njom u borbu. No, u toku borbe pristigle su engleske krstarice koje su potopile krstaricu *Mainz*. Admiral Biti je sa svojim bojnim brodovima takođe uplovio u dubinu Helgolanskog Zaliva i oko 12.37 časova sreo nemačku krstaricu *Köln* koja je bila

napala oštećenu *Arethuse* (ovo je bio treći napad na ovu krstaricu). Bojni brodovi su otvorili vatru na ovu nemačku krstaricu i kako je oštetili, a zatim su preneli vatru na nemačku krstaricu *Ariadne* (sa ušća r. Vezera), koja se pojavila iz magle. Admiralski bojni brod *Lion* pogodio ju je sa dva plotuna teške artiljerije i ona je oko 15.25 časova potonula.

Pošto su se Englezi bojali nemačkih podmornica i mina, a dobili su još i lažne podatke da su Nemci položili mine na njihovom putu, to je admiral Biti naredio povlačenje, jer je postavljeni zadatak — napad na nemačku pretstražu — bio izvršen. Na povratku u 13.25 časova Englezi su sreli nemačku krstaricu *Köln* koja je bila jako oštećena i potopili je. U 14 časova Englezi su isplovili iz Helgolanskog Zaliva, čime se završio ovaj u toku celog rata njihov jedini napad na Helgolandski Zaliv.

Nemački gubici su bili: 3 laka krstarice i 1 razarač su potopljeni, a 2 krstarice i 3 razarača oštećeni. Kod Engleza su bili jako oštećeni laka krstarica *Arethuse* i razarač *Laurel*.

Zaključak

Razmatrajući ovu operaciju samo sa gledišta odbrane Helgolanskog utvrđenog rejona, vidimo da je nedostatak minskih polja na istaknutim pomorskim položajima ispred ostrva Helgolanda omogućio Englezima da napadnu i unište nemačke patrolne brodove i da Nemcima nanesu znatne gubitke. Ovome je u znatnoj meri doprinelo i maglovito vreme, koje je onemogućavalo nemačkim obalskim baterijama da podrže svoje brodove, zatim sprečilo izviđanje nemačkoj avijaciji i otežalo napade njihovih podmornica.

Da je bilo minskih polja, moglo se otkloniti svako iznenađenje, a neprijatelj zadržati i prinuditi na dugo razminiranje, tako da bi Nemci mogli na vreme povući svoju patrolu i pomoći jačih snaga raščistiti situaciju kod svojih položaja. Nemci su posle ovoga slučaja uočili svoju grešku te su prihvatali načelo polaganja mina na

istaknutim pomorskim položajima. Oni su ispred linije Helgoland — Borkum, u pravcu severoistok — jugozapad, položili veliko minsko polje, dugo preko 22 Nm, a ispred linije Helgoland — Silt minsko polje dužine oko 18 Nm u pravcu sever — jug. Na taj su način Nemci organizovali pomorski utvrđeni položaj iza koga se prostirao veliki manevarski prostor u čijem su se južnom delu nalazile njihove glavne vojnopolomorske baze.

Ovaj novi pomorski utvrđeni položaj (minsko-artiljerski), baš kao ruski u Finskom Zalivu, trebalo je: 1) da zadržava neprijatelja na minskim poljima ispred svojih obalskih baterija; 2) da svojim podmornicama i torpednim snagama omogući napade na neprijateljske flotne jedinice pre nego što one najdu na minsko polje; 3) da stvari povoljnije uslove za pomorskiju bitku u trenutku kada napadač savlada minsko polje, koristeći pritom njegovu privremenu taktičku slabost (malu brzinu i ograničeno manevrovanje pod vatrom braniočevih ostrvskih baterija na bokovima i u centru položaja ukoliko bude u njihovom dometu); 4) da omogući povlačenje torpednih snaga u njihove isturene baze na bokovima položaja o. Silta i o. Borkuma, ako je neprijatelj nadmoćniji, odakle bi ove snage mogle da izvode aktivna dejstva na napadačev komunikacijski pravac i jedinice glavne snage flote, kao i na brodove koji bi prenosili desantne trupe; 5) da stvari vreme glavnini flote za povlačenje sa ovoga na drugi položaj i, najzad, 6) da se stvari potrebno vreme za povlačenje glavnine flote u njene zaštitne baze, kao i da se suvozemne trupe mogu grupisati na ugroženoj tački obale u cilju sprečavanja eventualnog desanta.

Ako nemački način organizacije i izvođenja odbrane obale uporedimo sa ruskim, onda uočavamo istu osnovnu ideju: napadati neprijateljski operacioni i komunikacijski pravac i korišćenjem istaknutih ostrva stvoriti što dublji pomorski utvrđeni rejon radi osiguranja što veće slobode akcije svoje flote. Razlika ovog od ruskog sistema je u tome što su Nemci polagali više nade u svoje pomorske snage, a naročito na akciju podmornica, pošto geografski uslovi utvrđenog rejona Helgolandskog Zaliva nisu do-

zvoljavali da se izvrši raspored obalskih baterija kao kod Eusa, kod kojih je razmak između baterija (ostrvskih i obalskih) bio manji.

Ovaj nemački sistem odbrane, kao i ruski, pokazao se spravdan, jer su, i pored svoje nadmoćnosti u pomorskim smagama, Saveznici smatrali da je nasilni desant u Helgolandskom Zalivu neizvodljiva operacija. Zato su se i njihova dejstva svodila uglavnom na t.zv. »širu blokadu« nemačke flote i polaganje mina duž nemačke obale (položeno je oko 20.000 mina). Međutim, ove akcije nisu mogle sprečiti izlaz nemačke flote na otvoreno more, kao ni izlaz i dejstvo njihovih podmornica. S druge strane, ovaj utvrđeni pomorski rejon štitio je nemačku obalu od artilleriskog napada i desanta, omogućavao rad minolovaca na čišćenju puteva od mina i omogućio nemačkim podmornicama da se koriste putem preko Kilskog kanala i moreuzom Beltom pri odlasku u Severno More i Skagerak. Glavnu ulogu u odbrani obale igrala je pokretna snaga — flota, a ne obalske baterije, koje su samo pojačavale snagu flote.

Napomena. Odbrana nemačke obale Baltičkog Mora zasnivala se na drugom principu: stvoriti prevlast na moru pomoću nadmoćnije flote. Iako su glavne snage nemačke flote bile u Severnom Moru, ipak su one, koristeći Kilski kanal, mogle u slučaju potrebe brzo da dođu u Baltičko More, što se u toku rata često i dešavalо. Slab nemački brodski sastav koji se stalno nalazio u Baltičkom Moru bio je ustvari samo prethodnica glavnih nemačkih snaga, koje su bile toliko nadmoćne da se ruska flota nije usudjivala da izvede ma kakav ozbiljniji napad na nemačku Baltičku flotu, iako je bilo situacija kada je to mogla izvesti.

GLAVA IV

ODBRANA FLANDRISKE OBALE

(Skica 3 na str. 66)

U toku Prvog svetskog rata 1914—1918 godine Nemci su zauzeli belgisku obalu u dužini od 50 km, što je za njih bilo od velike važnosti (rejon Pa de Kale), jer se na nju oslanjalo desno krilo i bok njihovog fronta. Sem toga, tu su se nalazile i dve odlične baze za njihove podmornice — Zebriž i Ostend, iz kojih su mogle najefikasnije dejstvovati protiv savezničkih glavnih pomorskih komunikacija koje su vodile preko Lamanša. Ova okolnost povećala je značaj flandriske obale, jer su nemačke podmornice odavde nanosile ogromne gubitke engleskoj trgovackoj mornarici.

Pošto je flandriska obala bila otvorena, sa plitkim morem ispred sebe, to se i sistem njene odbrane jako razlikovao od drugih izloženih sistema. Na prvom mestu, ispred nje nema ostrva koja bi mogla ući u sastav pomorskih položaja, kako je to, kao što smo videli, bilo u odbrani Finskog, Riškog i Helgolandskog Zaliva. S druge strane, plitko more prostire se daleko od obale i ne dopušta dejstva bojnih brodova, što je išlo u prilog odbrani. Pored toga, znatnu opasnost za brodove pretstavljao je i veliki broj nemačkih podmornica u Zebrižu i Ostendu. Zbog toga je ovde odbrana obale morala voditi računa samo o dejstvu lakih snaga engleske flote i njenih monitora, koji su imali plitak gaz, slab oklop i protivtorpednu podvodnu zaštitu, sličnu bojnim brodovima, a od naoružanja 2 topa verovatno kalibra 381 mm u kulama. Blagodareći ovome, branilac je svoju pomorsku odbranu mogao zasnivati samo na lakinim snagama flote (Nemci su držali

ovde samo razarače i podmornice) i minskim poljima, a protiv dejstva monitora trebalo je imati tešku artiljeriju sa velikim dometom.

Obrana flandriske obale bila je poverena t.zv. »Pomorskom korpusu« koji je formiran na inicijativu admiralata Tirpica u težnji da se pošto-poto odbrane podmorničke baze u Zebrižu i Ostendu. Sem toga, nemačka mornarica snabdela je ovaj pomorsko-obalski front velikim brojem najtežih i najmodernijih topova.

Obala je bila podeljena na dva otseka: zapadni i istočni, sa sledećim rasporedom artiljerije:

a) *Zapadni otsek: Zebriž — Raverzunde, sa drugim obalskim artiljeriskim pukom (Ostend):*

NAZIV BATERIJE	Broj oruda i kalibar	Domet u metrima
Protivdesantna baterija	4 — 150 mm	—
Železnička baterija	240 mm	—
Baterija „Ahen“	4 — 150 mm	18.700
Baterija „Antverpen“	4 — 105 mm	12.200
Baterija „Oldenburg“	4 — 170 mm	18.300
Baterija „Besler“	4 — 150 mm	18.700
Baterija „Cecilija“	4 — 150 mm	15.800
Baterija „Tirpic“	4 — 280 mm	35.000
Baterija „Ojlau“	4 — 88 mm	9.100
Protivavionska baterija	4 — 88 mm	—
Baterija „Hindenburg“	4 — 280 mm	12.300
Baterija „Fridrik“	4 — 88 mm	7.000
Baterija „Irena“	3 — 150 mm	12.600
Baterija „Pruska“	4 — 280 mm	27.000
Protivavionska baterija	4 — 88 mm	—
Baterija „Šleska“	4 — 170 mm	24.000
Baterija „Nemačka“	4 — 381 mm	38.000
Protivavionska baterija	3 — 88 mm	—
Baterija „Hanover“	4 — 280 mm	27.000
Baterija „Gnjazehau“	4 — 170 mm	18.300
Baterija „Pomeranija“	1 — 381 mm	* 47.000

b) *Istočni otsek: Knoke — Zebriž — prvi obalski artiljeriski puk (Kvinbergen):*

NAZIV BATERIJE	Broj oruđa i kalibar	Domet u metrima
Baterija	2 — 88 mm	7.000
Protivavionska baterija	4 — 88 mm	—
Baterija „Herta“	4 — 210 mm	22.600
Baterija „Hafel“	4 — 88 mm	7.000
Baterija „Heren“	4 — 280 mm	27.700
Baterija „Saksonska“	4 — 170 mm	—
Protivavionska baterija	88 mm	—
Baterija „Kajzerin“	4 — 150 mm	—
Baterija „Mitel“	4 — 105 mm	—
Baterija „Groden“, haubice	4 — 280 mm	—
Baterija „Virtenberg“	4 — 105 mm	—
Baterija „Ludendorf“	3 — 150 mm	—
Baterija „Luben“	2 — 150 mm	—
Baterija „Molo“	4 — 105 mm	—
Baterija „Molo“	2 — 150 mm	—
Baterija „Friderihsort“	4 — 170 mm	—
Baterija „Kanal“	4 — 88 mm	—
Protivavionska baterija	88 mm	—
Baterija „Freja“	4 — 210 mm	22.600
Baterija „Augusta“	3 — 150 mm	12.600
Baterija „Kajzer Viljem“	4 — 305 mm	37.500
Baterija „Hamburg“	4 — 105 mm	12.700
Baterija „Braunšvajg“	4 — 280 mm	27.700
Baterija „Šlezvig-Holštajn“	2 — 170 mm	24.000
Baterija „Likerbek“	2 — 88 mm	7.000
Protivavionska baterija	88 mm	—
Baterija „Bremen“	4 — 105 mm	12.200
Baterija „Šulcenest“	4 — 55 mm	3.000

Sva su oruđa bila smeštena na brodska postolja ili specijalne lafete za gađanje brzopokretnih ciljeva na moru i većinom zaštićena dobrim zaklonima od betona.

Udaljenost baterija od obale bila je različita, i to: teške baterije, izuzev baterija »Freja« i »Herta«, na oko 3 km, a baterija »Pomeranija« od 381 mm na oko 14 km. Ovakav je raspored omogućavao dobro maskiranje položaja i oruđa, tako da se sa morske pučine vrlo teško moglo odrediti mesto i udaljenost baterije, i to utoliko teže ukoliko su oruđa bila raspoređena više u unutrašnjost. Sem ovih stalnih, bilo je još i 6 pokretnih baterija, od kojih

Skica 3 — Severnomorsko poprište sa utvrđenim rejonom »Helgoland«

1 kalibra 280 mm, a 5 kalibra 170 mm, sve na železničkim postrojima. Artiljeriske osmatračnice nalazile su se na samoj obali i najčešće van baterija.

Duž obale, kao i dublje na kopnu između baterija, bila su podignuta razna fortifikacijska postrojenja za pešadiju, mnogobrojne mitraljeze, topove malog kalibra, reflektore, magacine za municiju i razne druge potrebe.

Štab odbrane bio je u Zebrižu, gde je bio i glavni centar veze koji je bio spojen sa ostalim centrima veze, komandnim mestima i osmatračnicama. Svaka teška baterija imala je svoju radiostanicu, a najteže i telegrafsku vezu.

Radi stvaranja što jačeg vatrenog sistema na samoj obali, naoružano je i 12 motornih šlepova (šalana) topovima kalibra 60 mm, sa zadatkom da anfiladnom i bočnom vatrom tuku trupe koje bi uspele da se iskrcaju na obalu. Sem toga, na obali se nalazilo još oko 40 topova kalibra 37 mm u betonskim bunkerima za neposredno gađanje desanta bliskom frontalnom, a delom i flankirnom vatrom, a bile su postavljene i specijalne baterije kalibra od 88 do 150 mm za osvetljavanje plovnog kanala svestičim zrnima.

Za odbranu flandriske obale u dužini od 50 km Nemci su angažovali ogromna borbena sredstva raspoređena manje-više kordonski. U poređenju sa artiljerijom i drugim borbenim sredstvima odbrane obale Riškog Zaliva vidi se da su Nemci na 50 km flandriske obale imali mnogo više oruđa nego Rusi na 700 km obale i Riškog Zaliva i Monsundskih Ostrva. Pa i pored toga, oni nisu bili sigurni od neprijateljskog desanta i artiljeriskog napada s mora.

Tok operacija

Protiv flandriske obale Englez su primenili: artiljerisko gađanje obale sa mora i zatvaranje luka.

Artiljerisko gađanje obale. — Kao što smo ranije naveli, artiljerisko gađanje obale bilo je moguće samo pomoću specijalnih brodova — monitora sa topovima ka-

libra 305 i 381 mm, i to samo sa velikih daljina, da ne bi potpali pod preciznu vatru obalske artiljerije. Međutim, kada su se kod Nemaca pojavili topovi velikog dometa (preko 26.000 m), monitori su morali da koriste dimne zavese i da gadaju obalu sa još većih otstojanja. Za korekturu vatre služili su im avioni, a ponekad su na plitkim mestima mora postavljane naročite osmatračnice na nogarima od gvožđa. Monitore su uvek pratili minolovci sa specijalnim protivpodmorničkim mrežama da ne bi stradali od podmornica i mina. Sem toga, na njima su izvršene i konstruktivne promene radi zaštite od dejstva torpeda, kao što je napred već spomenuto. Naime, na podvodnom delu svoga korita imali su specijalne prostorije, »bulges« ili »blisters«, pomoću kojih se trup broda donekle izolovao od eksplozije torpeda.

Borbe monitora sa obalskim baterijama i bombardovanje s mora luka u Zebrižu i Ostendu završavali su se skoro uvek slabim rezultatima. Isto tako su bili slabi i rezultati gađanja monitora od strane obalskih baterija. Tako je u toku celoga rata obalska artiljerija nanela ozbiljnu štetu samo jednom monitoru. Do ovako slabih rezultata dolazilo je zbog toga što je gađanje vršeno sa velikih daljina, što su obalske baterije bile dobro maskirane i što su se, s druge strane, monitori zadržavali vrlo kratko vreme u dometu artiljeriske vatre, te obalske baterije nisu imale dovoljno vremena da izvrše korekturu vatre pomoću aviona. Čim bi vatra obalskih baterija postala preciznija, monitori su odmah napuštali svoje pozicije i odlazili na pučinu. Međutim, i pored svih mera za obezbeđenje monitora od torpeda i mina, oni su od njih dosta stradali, mada nijedan nije potonuo.

Bombardovanje protivpodmorničkih baza u Zebrižu i Ostendu iz vazduha bilo je takođe naširoko primenjeno, ali, i pored znatnih uspeha, ono ipak nije moglo sprečiti Nemce da i dalje koriste ove baze. Kako je odbrana protivavionskom artiljerijom u to doba bila vrlo slaba, to je sva odbrana od napada iz vazduha počivala uglavnom na lovačkim avionima i specijalnim betonskim zaklonima za podmornice. Iako je odbrana obale od artiljeriskog ga-

šanja s mora bila dosta efikasna, ona nije mogla potpuno spreći bombardovanje od strane engleskih monitora, koje su oni često vršili samo da bi privukli nemačke snage na obali i držali ih u stalnoj oprezi. Radi toga nemački brodovi nisu bili sigurni u svojim lukama, te su često morali da se povlače u unutrašnjost kanala gde su manje bili zatvoreni.

Zatvaranje ulaza u Zebriž. — Najveći poduhvat protiv flandriske obale bio je engleski napad 1918 godine na Zebriž, koji je izvršen uglavnom zbog toga što monitori nisu bili u stanju da nemačkim podmornicama i razaračima vatrom spreče korišćenje baza u Zebrižu i Ostendu. Glavni cilj ove operacije bio je zatvaranje otvora kanala koji vodi iz unutrašnjeg pristaništa Briža u luku Zebriž, pošto su se nemačke podmornice i razarači nalazili baš u ovoj luci. U isto vreme i sa istim ciljem preduzeta je slična operacija i protiv Ostenda. Plan operacije bio je: da se sa tri stare engleske krstarice — *Thetis*, *Ephigenia* i *Intrepid* — pod zaštitom dimnih zavesa i diverzionog desanta na lukobran Zebriža uplovi u ušće kanala u Zebrižu i da se one tamo potope, a sa druga dva broda, *Brillant* i *Sirius*, da se izvede isti manevr u Ostendu, ali bez desanta. Uspeh plana zavisio je uglavnom od iznenadenja neprijatelja, gustine dimnih zavesa, koje je trebalo stvoriti ispred obalskih baterija, i vremenskih prilika (vetra i plime).

Za prevoz i iskrcavanje desanta na lukobran u Zebrižu bila je određena stara krstarica *Vindiktive*, kojoj su u manevrovaju kod lukobrana pomagala dva jaka remorkera. Sem toga, za rušenje vijadukta, koji je spajao lukobran sa kopnom, bile su određene dve stare podmornice napunjene eksplozivom, a dva monitora, *Erebus* i *Terror*, trebalo je da u cilju demonstracije bombarduju obalske baterije nešto pre izvođenja ove operacije. Pored toga, za sadejstvo u operaciji bio je određen niz raznih brodova sa različitim zadacima, kao: odbrana glavnih snaga od napada neprijateljskih razarača i podmornica; razminiranje rute, označavanje slobodnog puta; spasavanje ljudstva sa krstarica koje su bile određene za pota-

panje u kanalu, dok je veći broj torpednih čamaca bio određen za stvaranje dimnih zavesa ispred obalskih baterija. Ukupno, raznih brodova i čamaca bilo je 131.

Pošto je iskrcavanje na visoki lukobran pretstavljalo veliku teškoću, a celokupna operacija bila jako složena, to su Englezi, radi sigurnijeg uspeha, prethodno izveli tajnu obuku ljudstva u jednom zabačenom zalivu (Svine). Zbog loših vremenskih prilika operacija je dvaput odlagana. Najzad je 22 aprila 1918 godine ceo pomenuti sastav isplovio iz luke Svine koja je od Zebriža bila udaljena 67 Nm i krenuo s takvim proračunom vremena da do 24 časa doplovi do lukobrana i da se vrati još u toku iste noći. Zbog toga je ovaj mešoviti sastav, kome je do cilja trebalo oko 7 časova plovidbe, isplovio iz luke Svine u 16 časova, tj. još za videla. Da ga Nemci ne bi primetili iz vazduha, engleski avioni su proterali sve nemačke avione i obezbedili prevlast u vazduhu još pre njegovog polaska. Sâm raspored nemačkih minskih polja bio je Englezima dobro poznat iz prethodnih izviđanja, a pored toga su i brodovi ovoga sastava imali ispuštene paravane za zaštitu od slučajnih mina. Sem toga, bilo je i dovoljno minolovaca sa malim gazom koji su vršili kontrolno razminiranje plovног puta. U 11.40 časova engleski torpedni čamci doplovili su u neposrednu blizinu obale i počeli sa zamagljivanjem nemačkih baterija, koje nisu mogle ništa da primete zbog toga što je vetar duvao i nosio dim s mora na kopno. Odmah posle toga su dva engleska monitora, *Erebus* i *Terror*, otvorili vatru na nemačke obalske baterije u cilju zavaravanja, pretstavljuјući kao da se tu radi o običnom bombardovanju s mora, koje su Englezi često primenjivali. Tačno u predviđeno vreme, tj. u 1 minut po ponoći, krstarica *Vindiktive* stigla je do lukobrana. Na nesreću, baš u to vreme vetar je promenio pravac i počeo da duva sa obale rasteravši dim tako da su Nemci primetili brod i obasuli ga najjačom vatrom sa obližnjih obalskih baterija. Ali, i pored ove vatre i vrlo teških uslova za iskrcavanje (brod se ljudjao usred valova), Englezi su uspeli da na lukobran brzo iskrcaju desant od oko 1.200 ljudi. Nemački dežurni razarač, koji se nalazio

parospreman u pristaništu Zebriž, pokušao je da isplovi u susret engleskim brodovima, ali je bio odmah potopljen torpedom sa jednog engleskog torpednog čamca. Ostali nemački razarači nisu bili parospremni, te nisu ni mogli ništa preduzeti za odbranu luke. Međutim, na lukobranu su odmah počele žestoke borbe sa posadom nemačkih obal-skih baterija i mornarima sa tih razarača. Blagodareći brzom osvajaju lučke baterije i postignutom iznenadenju kod neprijatelja (Nemci su mislili da se radi samo o oddijanju desanta), engleske stare krstarice, *Thetis*, *Ephigenia* i *Intrepid*, priše su u 00.15 časova nesmetano i po-red same baterije na lukobranu ušle u unutrašnjost luke i uputile se pravo ulazu u kanal. Na ovom putu je prednja krstarica *Thetis* povukla za sobom barikadu koja je zatvarala ulaz u luku i tako otvorila put ostalim dvema krstaricama koje su potpuno iznenadno uplovile u sam ulaz kanala. Kad su ih Nemci primetili i otvorili blisku vatru, bilo je već dockan. 23 aprila u 0.45 časova ove brodove su potopile njihove posade, prema već pripremljenom planu, i na taj način zatvorile izlaz nemačkim podmornicama iz kanala. Prema nemačkim podacima njihove su podmornice i posle ovog zatvaranja uspevale da uz izvesne teškoće izđu iz kanala. Pošto je krstarica *Thetis* imala na svojim propelerima namotanu mrežu barikade, to nije bila u stanju da slobodno manevriše, te se zbog toga nasukala na plićak u blizini ulaza u kanal. Torpedni čamci su odmah pod jakom vatrom ukrcali posadu ovih brodova i preneli je na ostale brodove; tom prilikom su potopljena dva čamca.

Da bi presekli vezu lukobrana sa kopnom, Englezzi su ka tom mestu uputili staru podmornicu »C3« čiji je prednji deo bio napunjen većom količinom eksploziva. Ona je stigla do stubova vijadukta u 0.30 časova i uništila ga svojom eksplozijom. Rušenjem vijadukta bila je prekinuta veza lukobrana i kopna, te se nemačka pojačanja nisu mogla prebaciti na lukobran.

U 1.10 časova desant se počeo ukrcavati na krstaricu *Vindiktive*, a u 2 časa ovaj je brod pod jakom vatrom obalske artiljerije i dimnih zavesa, koje su stalno stvarali

torpedni čamci, otplovio od lukobrana. Time se završila ova smela operacija.

Gubici Engleza u desantnim trupama i brodskim posadama bili su znatni: 225 poginulih i nestalih, 412 ranjenih, a pored toga bili su potopljeni razarač *North-Star* i 2 torpedna čamca. Međutim, i pored žestoke bliske vatre nemačkih obalskih baterija, brod *Vindiktive* je bio samo oštećen, te je mogao da isplovi i bez pomoći stigne do svoje luke.

Ova operacija je uspela uglavnom iz ovih razloga: 1) što je sačuvana tajnost pripreme do njenog izvršenja, čime je postignuto iznenadenje Nemaca; 2) što je izvršeno dobro prethodno izviđanje nemačkih minskih polja i primjeni paravani od strane engleskih brodova; 3) što su se Nemci suviše pouzdali u svoja minska polja zbog čega su i prenebregli noćnu patrolnu službu ispred luke; 4) što su Englezi odličnim dejstvom svojih torpednih čamaca uspeli da zamagle nemačke baterije i održe veštačku maglu i pored nepovoljnog vetra; 5) što su Nemci pogrešno shvatili pravi cilj ove operacije — zatvaranje kanala, i, najzad, 6) što je odlično organizovana cela ova operacija, a naročito zato što je specijalno odabранo i dobro uvezano ljudstvo pokazalo veliku hrabrost i umešnost.

I pored ogromnog broja obalskih baterija i drugih sredstava, odbrana flandriske obale bila je potpuno kompromitovana uglavnom zbog nedostatka pomorskog izviđanja i osmatranja. Sem toga, nisu bile preduzete nikakve mere ni protiv zamagljivanja obalskih baterija.

Međutim, operacija kod Ostenda nije imala uspeha zbog smišljenog ratnog lukavstva koje su Nemci ovde primenili. Naime, oni su neprimetno premestili jedan plovak koji se nalazio na putu za ulaz u luku i pokazivao pravac plovljenja, čime su naveli engleske snage na pogrešan pravac, te su se zbog toga nasukale na plićak. Sem toga, i vetar je tu promenio pravac ranije nego u Zebrižu, te su Nemci otkrili brodove na većem otstojanju od obale, tako da su brodovi bili duže vremena izloženi dejstvu obalskih baterija.

Docnije, u toku noći 9/10 maja 1918 godine, ova je operacija ponovljena. Tada je Englezima pošlo za rukom da na ulazu u Ostend potope staru krstaricu *Vindiktive*. Ovoga puta operacija je izvedena sa manjim gubicima — (svega 8 mrtvih, 30 ranjenih i 11 nestalih) — ali je kanal zatvoren samo jednim brodom što je bilo nedovoljno.

Zaključak o odbrani Flandriske obale

Odrana flandriske obale, kao što smo već videli, uglavnom je počivala na suvozemnim sredstvima — obal-skoj artiljeriji i suvozemnim trupama, dok su pomorske snage bile ograničene samo na torpedne snage i podmornice čiji su glavni zadaci bili napadi na engleske pomorske komunikacije između kontinenta i Engleske, a ne odbrana obale.

Međutim, pokazalo se da i pored ogromne mase obal-ske artiljerije ovakva odbrana nije bila dovoljna da zaštitи obalu od bombardovanja sa mora i iz vazduha, pa čak ni da spreči iskrcavanje neprijateljskog desanta u glavnoj njenoj luci. Prirodno je da su na ovo uticala, s jedne strane, novoprimenjena sredstva napadača — specijalni monitori sa topovima velikog kalibra i ogromnog dometa, zamagljivanje obale sa torpednih čamaca koji su noću bili slabo vidljivi sa obale, primena paravana koji su obezbeđivali brodove od mina itd. — a, s druge strane, i postignuto iznenadenje zbog otsustva noćnih patrola i osmatranja. To se ponovilo i 6 juna 1944 godine na normandiskoj obali.

Najzad, može se reći da je osnovna slabost u odbrani obale bila nedostatak stalnog pomorskog izviđanja kojim bi se danju blagovremeno otkrivali neprijateljski monitori, a noću desanti. To pokazuje da u toku Prvog svetskog rata, kad je radar još bio nepoznat, sama kopnena sredstva, pa ma ona bila i vrlo jaka, nisu bila dovoljna za odbranu obale ako pri tome nije bilo i izviđanja na moru.

GLAVA V

ODBRANA DARDANELA

(Skice od 4—8)

Iz ranije navedenih primera videli smo način odbrane raznih vrsta pomorskih obala — pogodnih i nepogodnih za iskrcavanje — a ovde ćemo se zadržati na odbrani uzanih pomorskih tesnaca kao što su Dardaneli.

Dardaneli su imali ogroman vojnički, politički i ekonomski značaj, a naročito u vezi sa Bosforom. Preko Dardanela i Bosfora vodi put iz Sredozemnog u Crno More, koji se mogao koristiti kako za napad na Rusiju (kao naprimer 1854—1855 godine) od strane Engleske i prebrežnih država Sredozemnog Mora, tako i za sadejstvo ovih država sa Rusijom, što je bilo od velikog značaja u toku Prvog svetskog rata 1914—1918 godine. Ova dva moreuza imala su naročito veliki vojnički značaj za Tursku, jer je to ne samo njena teritorija, nego i najkraća veza sa Evropom. Ovo se naročito odrazilo u toku Prvog svetskog rata kada je Turska preko ovih moreuza i Balkana održavala vezu sa Nemačkom.

U vojno-političkom pogledu Dardaneli i Bosfor su predstavljali za Rusiju područje sa koga je ona mogla da utiče na celo Istočno Sredozemlje, a u isto vreme da potpuno osigura svoju obalu Crnog Mora od svakog napada, tako da nijedna zapadna sila ne bi mogla da je ugrozi pre nego što ovlada moreuzima. Zbog toga su se zapadne velike sile uvek suprotstavljale Rusiji na ovom pravcu. Najzad, Dardaneli i Bosfor imali su i ogroman ekonomski značaj za Južnu Rusiju, jer je njen celokupan uvoz i izvoz isao jedino kroz ove moreuze, a bili su važni i za

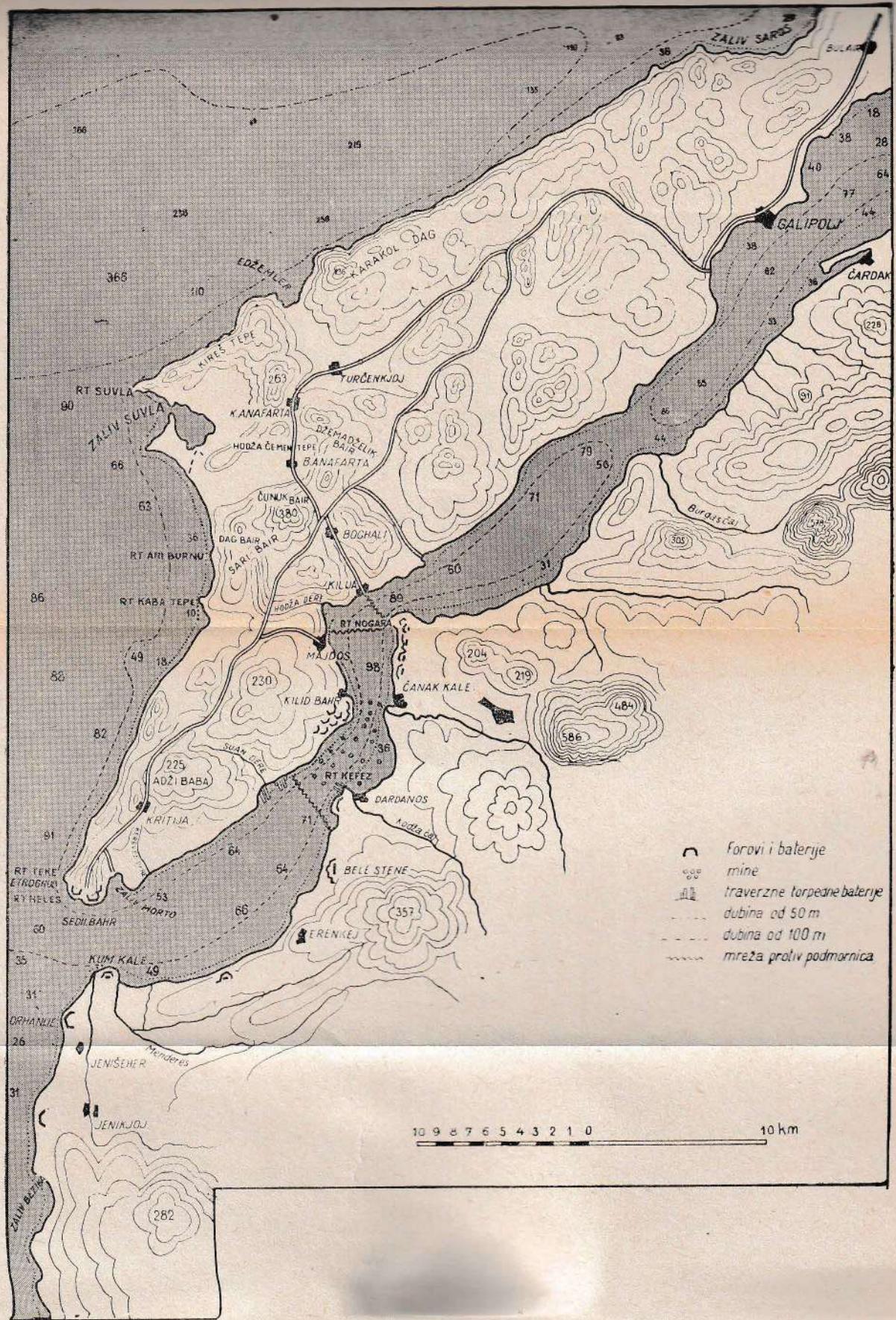
ostale crnomorske države. Pritom, treba podvući da se na obali Crnog Mora nalaze i dve velike luke za izvoz nafte — Batum i Konstanca, kao i da se sa ove obale crpe mangan, važan za tešku industriju (iz ruske luke Tuapse).

S obzirom na takav značaj Dardanela, Turci i Nemci su bili uložili ogromne napore da utvrde i organizuju za odbranu ovaj moreuz, dok su Saveznici, s druge strane, preduzelili sve mere da njime ovladaju.

Sistem pomorske odbrane Dardanela

Dardaneli, kao što je poznato, predstavljaju jedini ulaz u Mramorno More sa jugozapadne strane. Dugački su 36 Nm (oko 66,6 km), široki 1 do 4,5 Nm (2—8,5 km), a duboki oko 80 m. Najuži su kod rta Nogare gde im širina dostiže jedva 1.900 m. Od samog ulaza i dalje evropsku obalu sačinjavaju izbrazdane stene koje se strmo spuštaju ka moru. Manjih plaža, okruženih stenovitim planinskim ograncima, ima samo kod Kilid Bahra i nešto severnije, kod Majdosa, dok se kod rta Nogare opet dižu visoke i strme stene koje se prostiru sve do same varošice Galipolja. Tek na 8—10 milja od ove varošice obala se proširuje u plažu, a planine se udaljavaju ka sredini poluostrva.

Iako maloaziska obala na prvi pogled ne izgleda toliko nepristupačna kao evropska, jer se spušta ka moru u vidu blagih padina, ona u blizini mora prelazi u masivne i visoke stene, koje su više nego na evropskoj obali. Pri prolazu kroz moreuz opšti utisak je kao da se brod kreće kroz široku i duboku klisuru ograničenu kamenim planinskim masivima, a koja je vrlo pogodna za smeštaj obalskih baterija. Kroz moreuz teče morska struјa iz Mramornog u Egejsko More, čija brzina zavisi od vetrova, a može dostići i do 2,5 Nm na čas. Ove prirodne okolnosti isle su u prilog odbrani, a otežavale operacije ondašnjih ratnih brodova koji su forsirali Dardanele. Tako je mala širina moreuza sprečavala da se za borbu protiv obalskih baterija zauzme pogodan stroj brodova, koji bi omogućio stavljanje u dejstvo cele brodske artiljerije. Manevrovanje

Skica 5 — Dardanski Moreuz

u takvom tesnacu bilo je skoro nemoguće. Razminiranje je bilo otežano zbog struje, a svaka otkinuta mina nošena nizvodnom strujom ugrožavala je napadačeve brodove. Zbog slabe preglednosti sa mora gađanje ciljeva na kopnu bilo je jako otežano. Iako su na južnom delu moreuza, na maloaziskoj obali, ovi uslovi za brodsku artiljeriju bili nešto povoljniji, i ovde je ispresecano zemljiste potpuno skrivalo neprijateljske baterije. Kod rta Nogare, na jednom od najužih mesta moreuza, veći ratni brodovi mogli su proći jedino u stroju kolone i pod uslovom da se kod zavijutaka izlože baražnoj vatri, i to u momentu kad ne bi mogli gađati iz svojih topova.

Suprotno tome, sve ove prirodne okolnosti išle su u prilog odbrani. Tako je uzani tesnac omogućavao branioncu odličan izbor vatrenih položaja i koncentraciju vatre, a u isto vreme i pouzdano zatvaranje plovног puta na velikoj dubini malim brojem mina, kao i postavljanje torpednih baterija. Sem toga, velika dužina moreuza (36 Nm) omogućavala je postavljanje velikog broja baterija i uređenje minskog položaja u više linija, tj. omogućavala je veliku dubinu položaja. Zbog nedostatka sredstava Turci su imali samo tri takva položaja: ulazni, srednji i glavni pojas odbrane, koji su se prostirali samo do rta Nogare.

Ulazni pojas obalskih baterija, koji se nalazio u južnom delu Galipoljskog Poluostrva i na aziskoj obali kod ulaza u moreuz, imao je zadatak da spreči neprijatelja da malim snagama iznenada upadne u moreuz. U ovom su pojasu bile postavljene ove obalske baterije (vidi skicu 5/III):

a) *Na evropskoj obali*

Rt Heles — for Ertogrul

2 topa 240 mm D*) 35, Krup,

Teke Burnu

4 haubice 120 mm,

Sedilbahr

2 topa 280 mm D 22, Krup,

2 " 260 mm D 22, Krup,

2 " 240 mm D 22, Krup i

4 " 88 mm.

*) Kratica »D« označava dužinu cevi u kalibrima.

b) *Na aziskoj obali*

For Orhani	2 topa	280 mm	D 22,	Krup,
For Kum Kale	2 "	240 mm	D 35,	Krup,
	2 "	260 mm	D 22,	Krup,
	2 "	240 mm	D 22,	Krup,
	1 top	210 mm	D 22,	Krup,
	1 "	150 mm	D 22,	Krup i
	1 "	150 mm	D 40,	Krup.

Srednji pojas obalskih baterija imao je zadatak da spreči razminiranje u ovom delu moreuza i da uništava neprijateljske slabo zaštićene brodove, a po mogućству da dejstvuje i protiv većih brodova. On se nalazio u neposrednoj vezi sa glavnim pojasom, na koji se i oslanjao. U ovom pojasu postojale su ove baterije:

a) *Na evropskoj obali*

Hauslar	4 topa	120 mm,
Kum Burnu	6 "	47 mm, Hočkis,
Mun i Zafer	4 "	120 mm,
Suandere — Sever	4 "	75 mm D 30, QF,
Suandere — Zapad	3 topa	105 mm D 45, brodski,
Suandere	4 "	140 mm,
Mesudije	4 "	88 mm D 30, brodski,
Južno od Suandere	4 "	75, poljska,
Severno od Tekir Dere	3 "	150 mm D 45, QF,
Južno od Tekir Dere	6 merzera	150 mm,
Čomak Tekir Dere	4 haubice	120 mm,
Čomak Dere	6 "	210 mm,
Kereveš Dere	6 "	150 mm,

b) *Na aziskoj obali*

Dardan	2 topa	150 mm D 40,
Rt Hefes	3 "	150 mm D 40,
Hefes (svetionik)	3 "	75 mm D 40, QF,
Mesudije	3 "	57 mm D 40, QF,
Ak Tepe	4 "	87 mm, poljska,
Dževad Paša	4 "	75 mm, Vikers, QF,
Karantina	6 "	57 mm, Vikers, QF,
Karantina	4 "	75 mm, poljska,
	3 "	150 mm D 26, Krup,
	4 merzera	210 mm,
	4 haubice	150 mm,

Čamlik	4 haubice	150 mm,
Čamlik	4 "	210 mm,
Koja Dere	4 "	150 mm,
In Tepe	4 "	150 mm.

Glavni pojas baterija imao je zadatak da spreči prolaz kroz moreuz velikim neprijateljskim brodovima gađajući ih na minskom polju artiljerijom najtežih kalibara i torpedima iz skrivenih obalskih torpednih baterija. Sem toga, on je služio i kao podrška obalskim baterijama srednjeg pojasa i štitio ih od uništenja sa bliskih otstojanja. Njihov raspored bio je ovaj:

a) Na evropskoj obali

Derma Burnu	6 topova	240 mm D 22, Krup,
Namazije	2 topa	260 mm D 22, Krup,
	5 "	240 mm D 22, Krup,
	2 "	240 mm D 35, Krup,
	7 "	210 mm D 22, Krup,
Hamidije II	2 "	355 mm D 35, Krup,
Rumeli Medžidiye	2 "	280 mm D 22, Krup,
	4 "	240 mm D 35, Krup,
Jildis	6 "	150 mm D 26, Krup.

b) Na aziskoj obali¹⁸⁾

Nogara	2 topa	260 mm D 22, Krup,
	5 "	240 mm D 22, Krup,
	5 "	150 mm D 26, Krup,
Anadolu	3 "	280 mm D 22, Krup,
Medžidiye	4 "	260 mm D 22, Krup,
	2 "	240 mm D 22, Krup,
	2 "	210 mm D 22, Krup,
	3 "	150 mm D 22, Krup,
Medžidiye Avan	6 merzera	210 mm,
Čemenlik	1 top	355 mm D 35, Krup,
	1 "	355 mm D 22, Krup,
	1 "	240 mm D 35, Krup,
	1 "	210 mm D 35, Krup,
	4 haubice	150 mm,
Hamidije I	2 topa	355 mm D 35, Krup,
	7 "	240 mm D 35, Krup.

¹⁸⁾ Svi podaci o jačini i rasporedu obalskih baterija uzeti su iz članka kapetana bojnog broda M. Đ Domainka: *Historija borbe za Dardanele 1914—1916 godine*, »Mornarički glasnik«, sv. 1/39.

Forovi Orhanije, Ertogrul i Dardanos bili su modernog tipa, građeni u betonu, dok su ostale baterije bile starog tipa, izgrađene od zemlje i kamena. Torpedne baterije bile su postavljene kod Čanka. Pri razmatranju naoružanja ovih pojasa pada u oči ovo:

1) Ulazni pojas imao je ukupno 27 topova, od kojih 17 teškog, 6 srednjeg i 4 lakog kalibra. Od teških topova samo su 4 topa 240 mm imala domet do 14.800 m, a ostali manji. Ovaj je pojas bio slab i nije se mogao pomoći baterijama glavnog pojasa.

2) Srednji pojas se oslanjao na baterije glavnog pojasa. U ovom pojasu je bilo 20 oruđa teškog, 64 srednjeg i 42 lakog kalibra. Njihov domet je bio dovoljan, jer su imala da dejstvuju ili samo na krilne ili na nezaštićene brodove.

3) Glavni pojas imao je svega 62 oruđa teškog i 18 srednjeg kalibra. On je imao 19 modernih topova od 355 i 240 mm. Ukupno je za odbranu moreuza bilo 97 oruđa teškog, 81 srednjeg i 46 lakog kalibra. Zahvaljujući ispresecanom zemljištu, znatan broj ovih baterija bio je prirodno dobro maskiran.

Pored artiljerije bile su položene i minske prepreke u 10 minskih redova (oko 4.000 mina), i to polovina pre objave rata, a ostalo u februaru 1915 godine. Na dva mesta, u Suan Dere na evropskoj obali i na rtu Kefes, bile su postavljene torpedne baterije koje su bile potpuno skrivene u uvalama zemljišta.

Operacije savezničke flote u Dardanelima

(Skica 6 na str. 82)

Komandant savezničke flote za operacije u Dardanelima, engleski admiral Karden, primio je krajem februara 1915 godine naređenje Admiraliteta za forsiranje Dardanelia po ovom planu:

1) da se poruše 4 fora s obe strane ulaza u Dardanele, i to: Ertogrul, Sedilbahr, Kum Kale i Orhanije;

2) da se razminira ulaz u Dardanele i pojaz od 4 milje u dubinu sredinom moreuza;

- 3) da se unište sva obalska utvrđenja do samog Ča-načkog Zaliva;
- 4) da se unište forovi: Kild Bahr i Čanak;
- 5) da se razminira čitav moreuz od Čanka pa nadalje i da se unište sva ostala utvrđenja;
- 6) da se prodre čitavom savezničkom flotom kroz moreuz, i
- 7) da se prodre u Mramorno More i izvrši demonstracija protiv Carigrada.

Sastav savezničke flote za ovu operaciju bio je:

a) *Engleski brodovi*

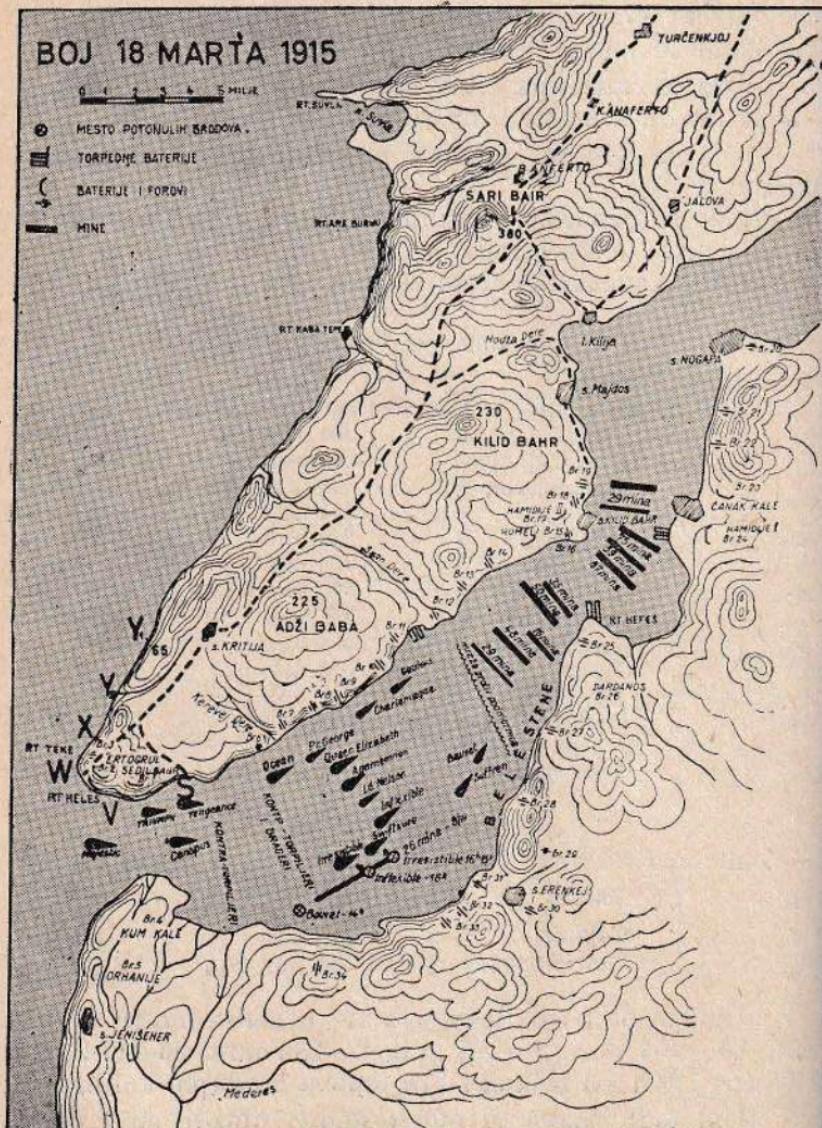
1)	bojni brod	<i>Queen</i>	<i>Elizabeth</i>	8	topova	381 mm i 12	topova	152 mm,
2)	"	krstaš	<i>Inflexible</i>	8	"	305 mm i 16	"	102 mm,
3)	"	brod	<i>Lord Nelson</i>	4	"	305 mm i 10	"	234 mm,
4)	"	"	<i>Agamemnon</i>	4	"	305 mm i 10	"	234 mm,
5)	"	"	<i>Triumph</i>	4	"	254 mm i 14	"	190 mm,
6)	"	"	<i>Swiftsure</i>	4	"	254 mm i 14	"	190 mm,
7)	"	"	<i>Canopus</i>	4	"	305 mm i 12	"	152 mm,
8)	"	"	<i>Albion</i>	4	"	305 mm i 12	"	150 mm,
9)	"	"	<i>Vengeance</i>	4	"	305 mm i 12	"	152 mm,
10)	"	"	<i>Irresistible</i>	4	"	305 mm i 12	"	152 mm,
11)	"	"	<i>Ocean</i>	4	"	305 mm i 12	"	152 mm,
12)	"	"	<i>Majestic</i>	4	"	305 mm i 12	"	152 mm,
13)	"	"	<i>Prince</i>	4	"	305 mm i 12	"	152 mm,
			<i>George</i>					
14)	"	"	<i>Cornwallis</i>	4	"	305 mm i 12	"	152 mm.

b) *Francuski brodovi*

15)	bojni brod	<i>Suffren</i>	<i>4 topa</i>	305 mm i 10	topova	152 mm,
16)	"	<i>Bouvet</i>	<i>4 "</i>	305 mm i 8	"	138 mm,
17)	"	<i>Gaulois</i>	<i>2 "</i>	275 mm,		
18)	"	<i>Charlemagne</i>	<i>4 "</i>	305 mm i 10	"	138 mm,

Ukupan broj teških topova ove eskadre bio je: 8—381 mm, 64—305 mm, 2—275 mm, 8—254 mm, 20—234 mm. Ukupno 102 topa teškog i 210 topova srednjeg kalibra.

Sem ovih snaga, u ovu eskadru ulazile su i druge jedinice, kao: 5 lakih engleskih krstarica, 1 ruska krstarića, 16 engleskih razarača, 6 francuskih torpiljarki, 2

Skica 6

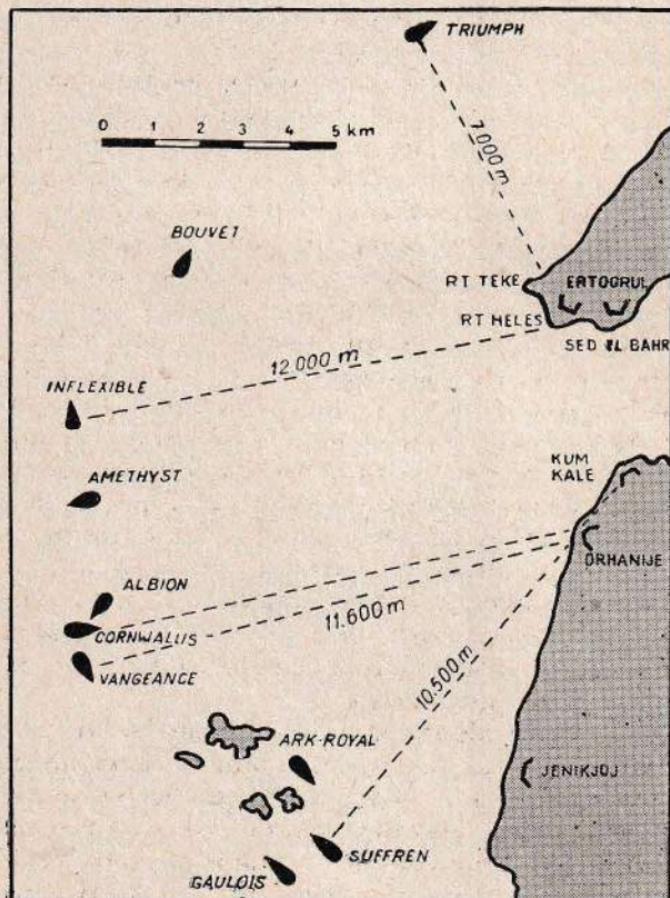
engleska nosača aviona, *Ark Royal* i *Blenheim*, sa 12 aviona, 21 engleski i 14 francuskih minolovaca, 1 engleska topovnjača, oko 9 podmornica i 2 broda baze.

Saveznička flota bazirala je na o. Lemnosu u zalivu Murdosu (50 Nm od Dardanela). Upoređujući artiljerisko naoružanje savezničke eskadre i obalskih baterija, vidimo da su Saveznici imali znatnu premoć nad baterijama ulaznog pojasa, kao i da se taj odnos menjao pri prodoru u moreuz kako zbog jačeg naoružanja (srednjeg pojasa), tako i zbog toga što brodovi ne bi mogli u potpunosti da upotrebe svu svoju artiljeriju iz ranije navedenih razloga.

Prvo gađanje. — (Skica 6) 19 februara 1915 godine otpočelo je pod povoljnim prilikama izvođenje napadnog plana, prema čijoj je prvoj tački trebalo brodskom artiljerijom uništiti obalske baterije ulaznog pojasa. Pretpostavljalo se da se to može izvršiti u toku jednog dana. U to vreme je na raspoloženju admirala Kardena bila eskadra sastava: 1 bojni krstaš (*Inflexible*), 8 bojnih brodova (*Agamemnon*, *Vengeance*, *Cornwallis*, *Triumph*, *Albion*, *Suffren*, *Gaulois* i *Bouvet*) i 4 lake krstarice. Artiljerija prvih devet brodova sastojala se iz 52 oruđa teškog i 96 oruđa srednjeg kalibra protiv 17 oruđa teškog, 6 srednjeg i 4 lakog kalibra na ulaznom pojusu moreuza. Kako su se obalske baterije videle s mora, a sem toga u njihovom rejonu dejstva nije bilo morskih prepreka koje bi ometale manevrovanje napadačevih brodova, to su uslovi za dejstvo flote bili izvrsni.

Gađanje utvrđenja imalo se izvesti sa tri razna otstojanja: prvo sa 11 km, tj. van dometa obalskih baterija; drugo sa 9 do 4,5 km i treće sa 4,5 do 2,7 km za konačno uništenje baterija. Admiral Karden je smatrao da su za ovo dovoljna 4 broda, koja su imala da gađaju, i to: *Inflexible* bateriju Sedilbahr, *Triumph* — bateriju Ertogrul, *Suffren* — bateriju Kum Kale i *Cornwallis* — bateriju Orhanije. Gađanje je započeo bojni brod *Cornwallis*, 19 februara u 9.15 časova, i to u kretanju. U 11 časova zbog slabe neprijateljske vatre, i u cilju tačnijeg gađanja, brodovi su se usidrili i produžili gađanje do 12 časova, kada je od izviđačkog aviona (sa broda nosača *Ark Royal*) prim-

Ijen izveštaj da su i pored toga što topovi nisu direktno pogodjeni, njihova utvrđenja oštećena. Zbog toga su se, u 14 časova, po naređenju admirala, brodovi približili na otstojanje od 7,2 km, ali su bili dočekani snažnom vatrom

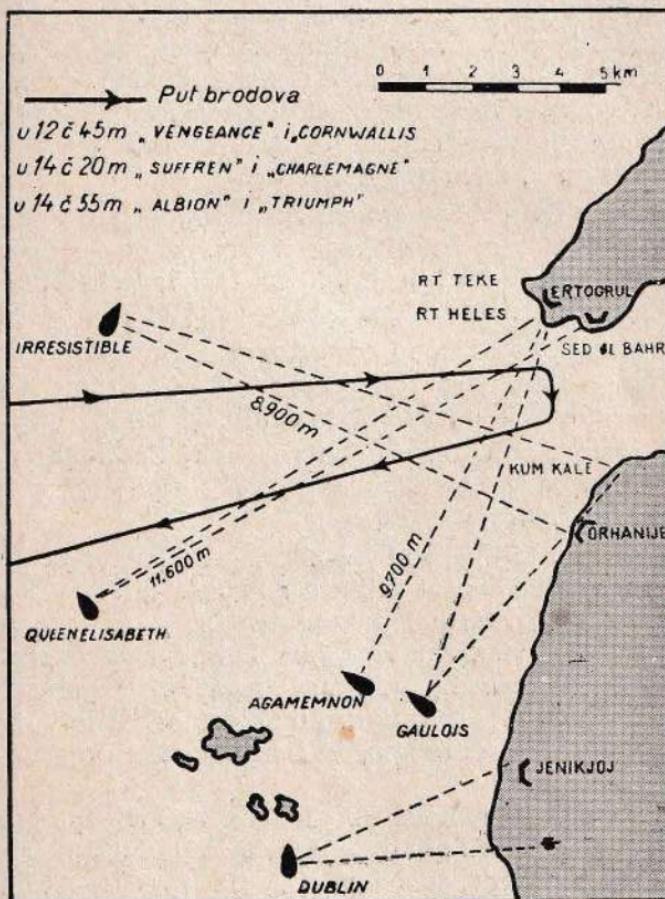

Skica 7 — Prvo gađanje obalskih baterija 19-II-1915

obalskih baterija, te je ponovo naređeno gađanje sa većim otstojanjima. Brodove Cornwallis i Triumph zamenili su brodovi Vengeance i Bouvet, a u 17.20 časova gađanje je završeno bez ozbiljnih rezultata — baterije nisu bile uni-

štene, niti su brodovi ozbiljnije oštećeni. Od obalskih baterija najviše su odgovarale Orhanije i Ertogrul topovima od 240 i 280 mm.

Ovaj pokušaj je pokazao da, iako je flota bila znatno nadmoćnija, ipak obalski topovi nisu mogli biti oštećeni sa velikih daljina; trebalo ih je gađati sa bliskih otstojanja.

Skica 7a — Drugo gađanje obalskih baterija
25-II-1915

Pošto je sledećeg dana, 20 februara, na moru zavladalo rđavo vreme koje je onemogućavalo tačno gađanje, to je ono odloženo do pogodnijih prilika.

Drugo gađanje. — Vreme se popravilo tek 25 februara. Na osnovu stečenog iskustva promenjen je dalji plan napada tako da prvo grupa brodova sa najjačom artiljerijom, gađanjem sa najvećih mogućih otstojanja, neutrališe obalske baterije, a potom da se, pod zaštitom ove grupe, obali približi druga grupa brodova radi izvršenja gađanja sa srednjih daljina. Kada na taj način obalske baterije budu potpuno neutralisane, sledeća grupa pričiće obali i uništiti ih sa najkraćih otstojanja. Četvrta grupa brodova bila je određena za korekturu vatre prve i druge grupe. Raspored za napad bio je ovaj:

I grupa: bojni brod *Queen Elizabeth* — cilj Sedilbahr, otstojanje 11,6 km; bojni brod *Agamemnon* — cilj Ertogrul — otstojanje 9,7 km; bojni brodovi *Irresistible* i *Gaulois* — cilj Orhanije i Kum Kale — otstojanje 8,9 km;

II grupa: bojni brod *Vengeance* i *Cornwallis* — cilj Ertogrul — otstojanje 7,2 do 2,7 km; *Suffren* i *Charlemagne* — cilj Orhanije — otstojanje 7,2 do 2,7 km;

III grupa: bojni brod *Albion* — cilj Sedilbahr i Ertogrul — otstojanje 1,8 km; *Triumph* — cilj Kum Kale i Orhanije — otstojanje 1,8 km;

IV grupa: bojni brod *Bouvet* i laka krstarica *Dublin*.

U toku prvih deset minuta gađanja baterija Ertogrul je uspešno odgovarala i pritom uspela 7 puta da pogodi bojni brod *Agamemnon*. I ostale baterije su energično i uspešno odgovarale na vatru sa brodova. U pomoć *Agamemnonu* došao je bojni brod *Queen Elizabeth* koji je posle 17 plotuna iz topova 381 mm uspeo da neutrališe bateriju Ertogrul.

Oko 12 časova, kada su obalske baterije prestale da odgovaraju, prišla je obali na 3,6 km druga grupa brodova i definitivno neutralisala baterije. Za njom je došla i III grupa i produžila da vatrom svojih topova uništava već učutkane baterije. Pa i pored ovako jakog dejstva brodske artiljerije kod turskih baterija je ostao znatan broj

neoštećenih topova, koje je posada bila napustila. Posle toga počelo je prema planu razminiranje moreuza na 4 milje od ulaza. Te noći eskadra se povukla ka ostrvu Tenedosu. 26 februara iskrcani su na kopno manji odredi mornara sa zadatkom da eksplozivom unište preostale topovske baterije. Kako na Galipoljskom Poluostrvu nisu naišli na otpor, već samo na maloaziskoj obali, uspeli su da izvrše postavljene zadatke. Ali jedna četa mornara, koja je 4 marta iskrcana u Sedilbahr, naišla je na jak otpor neprijatelja i, pošto je pretrpela velike gubitke, povukla se na brodove. Međutim, iskrcani mornari nisu uspeli da pronađu nove, dobro maskirane haubičke baterije, koje su ometale razminiranje u moreuzu, a koje se zbog maskiranja i česte promene položaja nisu mogle uništiti ni vatrom brodske artiljerije. Pored toga, razminiranje su ometali i jaki vetrovi.

Svi pokušaji da se u toku 5 i 7 marta obalske baterije kod Čanka gađaju sa velikih daljina i posredno, iz zaliva Suvla preko Galipoljskog Poluostrva (*Queen Elizabeth*), nisu dali rezultate i pored upotrebe avijacije za korekturu vatre. Razminiranje je i dalje ometano, pa se operacija odugovlačila sve do 18 marta.

Pošto predlog admirala Kardena da se forsiranje poveže sa iskrcavanjem desanta nije primljen, on je podneo ostavku, a izvršenje dotadašnjeg plana (forsiranje bez desanta) povereno je njegovom pomoćniku, admiralu de Robeku.

Forsiranje Dardanela. — (Skica 6 na str. 82.) Sa razminiranjem se bilo došlo do linije koja vezuje Suan Dere (na evropskoj obali) i bateriju Dardan (na aziskoj obali). Znalo se da postoje još dva minska polja, i to ispred Čanka i prema luci Sari Siglar. Pošto se dalje razminiranje nije moglo vršiti ni noću, zbog dejstva reflektora i obalskih baterija Suan Dere i Dardanosa, to je doneta odluka da se prvo unište baterije srednjeg i glavnog pojasa, pa tek onda da se produži sa razminiranjem.

Plan admirala de Robeka bio je sličan planu od 25 februara i po njemu su brodovi takođe podeljeni na grupe:

I grupa — najjači brodovi: *Queen Elizabeth*, *Agamemnon*, *Inflexible* i *Lord Nelson* — imala je zadatak da gađa glavna utvrđenja Čanak i Kild Bahr;

II grupa — 2 bojna broda: *Triumph* i *Prince George* — imala je zadatak da osigurava bokove I grupe, s tim što će teškom artiljerijom potpomagati I grupu, a lakovom i srednjom gađati poljske baterije na obali;

III grupa — 4 bojna broda: *Gaulois*, *Charlemagne*, *Suffren* i *Bouvet* — imala je zadatak da pod zaštitom brodova I grupe gađa baterije, tj. da teškom artiljerijom potpomaže I, a srednjom II grupu brodova. Ona je imala zadatak da definitivno uništi obalske baterije Suan Dere, Dardan i Bele Stene.

Brodski poredak bio je ovaj: brodovi I grupe razvili su se u front na 13 km ispred linije Čanak i Kild Bahr; brodovi II grupe na krilima I grupe, a brodovi III grupe po 2 na krilima, s tim da se u napadu približe do na 9 km, tj. za 4 km ispred krila I grupe. Ostatak brodova obrazovao je rezervu. Pri ovakovom rasporedu flota je raspolagala sa 32 topa teškog i 36 srednjeg kalibra protiv 90 topova teškog i 85 srednjeg kalibra obalskih baterija.

18 marta u 10.45 časova otpočela je borba između I grupe brodova i obalskih baterija. Baterije srednjeg pojasa odgovarale su vatrom. Oko 12 časova u Čanku se video požar, a na foru Hamidije jaka eksplozija. U 12.45 časova III grupa brodova došla je na svoje mesto, tj. na 4 km ispred glavne linije, sa zadatkom da vatrom svojih teških topova produži gađanje forova glavnog pojasa, a srednjom artiljerijom da učutka i uništi ostale obalske poljske baterije. Oni su uspeli da izvrše ovaj zadatak, sem uništenja poljskih baterija na obali, koje su bile dobro prikrivene i često menjale položaje.

Baterije Belih Stena i Suan Dere bile su učutkane. U 13.30 časova na forovima glavnog pojasa videli su se požari i slabljenje artiljeriske vatre. U 13.45 časova povukli su se francuski brodovi, delom oštećeni, a zamenili su ih engleski brodovi iz rezerve. Pri povratku je bojni brod *Bouvet* naleteo na minu iz zapreke, koju su Turci

položili 8 marta, i za 3 minuta potonuo sa skoro čitavom posadom. Pored toga, bili su od artiljeriske vatre jako oštećeni bojni brodovi *Suffren* i *Gaulois*, i to *Gaulois* u tolikoj meri da se po izlasku iz moreuza morao nasukati na plićak da ne bi potonuo.

U daljem toku bitke naleteo je na minu u 16.15 časova bojni brod *Irresistible* i sutradan potonuo, a od eksplozije mina bio je oštećen i bojni brod *Inflexible*. Pored toga, i turska artiljerija je jako oštetila bojni brod *Agamemnon*. U 18 časova naišao je na minu bojni brod *Ocean* koji je napušten od posade takođe potonuo tek sutradan. Do 18.20 časova Saveznici su izgubili 33% svojih brodova, dok su baterije sa obale i dalje otvarale vatru (samo nešto slabiju). Pa i pored toga, forovi još nisu bili razrušeni. Pošto je dalje razminiranje bilo nemoguće zbog dejstva poljskih baterija, to je admiral de Robek odlučio da povuče svoje brodove i da produži operacije pomoći desanta zajedno sa suvozemnom vojskom, što mu je i dozvoljeno naređenjem od 23 marta.

U ovoj operaciji Saveznici su izgubili 800 poginulih, ranjenih i potonulih (od kojih 740 na bojnom brodu *Bouvet*), dok je na turskoj strani bilo samo 24 mrtva i 79 ranjenih. Brodska artiljerija je imala 205 pogodaka u tri glavna fora, i to 79 u for Hamidija I, 93 u for Rumeli i 33 u for Namazija, tako da su od 23 nova topa samo 3 bila oštećena. Saveznici su izgubili tri stara bojna broda koja su stradala od eksplozije mina, dok su 1 moderni oklopni krstaš i 2 bojna broda bili teško oštećeni.

Zaključak o pomorskoj odbrani Dardanela

Dardaneli su, zajedno sa obalom, sačinjavali pomorski utvrđeni rejon sa pomorskom bazom u Carigradu i flotnim uporištem u Čanku. Posle eventualnog forsiranja Dardanela i prodiranja napadačeve flote u Mramorno More, branilac ne bi imao ni u pozadini ni na krilima neprijateljske flote nikakvih utvrđenih baza, koje bi mogao iskoristiti za sopstvene lake pomorske snage, kako su to mogli Rusi (Obo-olandska Ostrva) i Nemci (o. Helgoland, o. Silt,

o. Borkum). Zbog toga bi, posle prodora napadača kroz Dardanele, braniočeva flota morala da se povuče u zaliv Zlatni Rog (kod Carigrada), gde je lako mogla biti blokirana i na taj način onesposobljena za dalju akciju, i to u vremenu kada je trebalo da ispolji svoju aktivnost protiv eventualnog desanta na obali Mramornog Mora. Ova povoljna okolnost za napadača uticala je i na razradu engleskog plana za forsiranje Dardanela. Međutim, izvođenju desanta na obalama Mramornog Mora trebalo je da prethodi forsiranje Dardanela čiji je tesnac toliko uzan da je branilac bio u stanju da ga stavi pod najefikasniju vatru obalske i poljske artiljerije i da na taj način spreči prolaz transportnih brodova kroz moreuz. Branilac je ovo iskoristio, te je artiljerijom sprečio forsiranje glavnih snaga neprijateljske flote, dok je upotrebom lakih oruđa onemogućio uspešan rad minolovaca. Pri tome treba istaći da saveznička flota nije stradala toliko od obalske artiljerije koliko od položenih minskih polja, i to manje od ranijih prepreka nego od onih prepreka i lutajućih mina koje su Turci položili posle razminiranja od strane Engleza. Od 6 izgubljenih ili jako nastrandalih brodova savezničke flote 4 broda su (3 stara bojna broda i 1 moderni bojni krstaš, *Inflexible*) nastrandali od mina koje je položila turska mornarica u toku samih borbi. Ovi gubici uticali su na povlačenje savezničke flote. Verovatno je da bi i u slučaju prodora savezničke flote turska flota, iako malobrojna (1 moderni bojni krstaš, *Goeben*, 1 stari bojni brod, 2 lake krstarice i nekoliko razarača), ipak bila u stanju da pruži otpor u srednjem i severnom delu Dardanela (počev od rta Nogare), jer bi mogla da potpomaže svoje obalske baterije i polaze nove mine u tesnacu.

Iz ovoga se jasno vidi da povoljni vojno-geografski uslovi imaju uticaja na efikasnost obalske odbrane čak i slabijeg naoružanja. Sem toga, ovde se mora podvući i značaj primene pokretne obalske artiljerije, namenjene za tučenje lakih flotnih snaga koje rade na čišćenju minskih polja. Ova artiljerija je u potpunosti izvršila svoj zadatak, jer je sprečila Saveznike da izvrše potpuno razminiranje moreuza, a time i ostvarenje njihovog plana for-

siranja moreuza. Pošto je ova pokretna artiljerija izdržala do kraja, to se može zaključiti da su kombinovana dejstva stalne i pokretne obalske artiljerije, s jedne strane, i mina, s druge strane, u potpunosti izvršila svoj zadatak, tako da su Saveznici doživeli još jedan neuspeh u borbi flote sa obalskom odbranom.

Iz memoara nemačkog generala fon Sandersa vidi se da je na kraju bitke 18 marta 1915 godine Turcima preostalo vrlo malo municije za obalsku artiljeriju, koja je bila relativno malo oštećena (teško je bilo oštećeno samo oko 25% najtežih topova). Prema njegovim navodima, očekivalo se da će saveznička eskadra idućeg dana prodreti kroz Dardanele bez otpora turske obalske artiljerije. Međutim, ovo njegovo mišljenje samo pokazuje koliko su i za jednog od najboljih suvozemnih nemačkih oficira bili nerazumljivi osnovni pomorski pojmovi. Kako se moglo očekivati da će saveznički brodovi da plove preko minskih prepreka, kojih je u tesnacu ostalo još oko 10 redova, a koje Saveznici nisu mogli otstraniti sve dok se na obalama tesnaca, na zaklonjenim položajima, nalazi dovoljno poljske artiljerije snabdevene potrebnom municijom i koja je mogla uspešno da gađa savezničke nezaštićene minolovce? Najzad, on nije shvatio ni to da bi, čak i kad bi saveznička flota uspela da prodre do Carigrada, njene komunikacije (važne u prvom redu za snabdevanje gorivom i municijom) ostale u turskim rukama, jer je moreuz mestimično toliko uzan (kod Čanka i Nogare oko 1 km) da je skoro svaki poljski top u stanju da potopi svaki brod. Prema tome, nerazuman bi bio postupak svakog admiraala koji bi eskadru vodio u Carograd preko moreuza čije su obale ostale u rukama neprijatelja. Nažalost, takvo nepoznavanje pomorske strategije i taktike bila je česta pojava i kod najboljih suvozemnih vojskovođa, čak i kod Napoleona, koji je pravio slične greške u svojoj egipatskoj operaciji iz koje se jedva izvukao. Sve ovo potkrepljuje savremena gledišta, prema kojima i suvozemni oficiri treba da proučavaju pomorsku, a naročito obalsko-pomorsku vojnu veština.

Odbrana Galipoljskog Poluostrva

Prvo iskrcavanje Saveznika

Pošto su sva gađanja na spoljašnja utvrđenja na ulazu u Dardanele i pokušaji forsiranja ulaza u moreuz, koji su vršeni u februaru i marta 1915 godine, pokazali da se ova utvrđenja i obalske baterije ne mogu osvojiti sa mora već jedino sa kopna, engleski pomorski i vojni rukovodioci odlučili su da forsiranju prethodi desant na Galipoljsko Poluostrvo. Ovaj zadatak je poveren generalu Hamiltonu,¹⁹⁾ kome je za načelnika štaba bio određen francuski general D'Amad. Stigavši 13 marta 1915 godine na o. Tenedos, oni su već 18 marta, za vreme bombardovanja obale, preduzeli sa jednog razarača izviđanje zapadne obale Galipoljskog Poluostrva od Bulaira do rta Heleta.

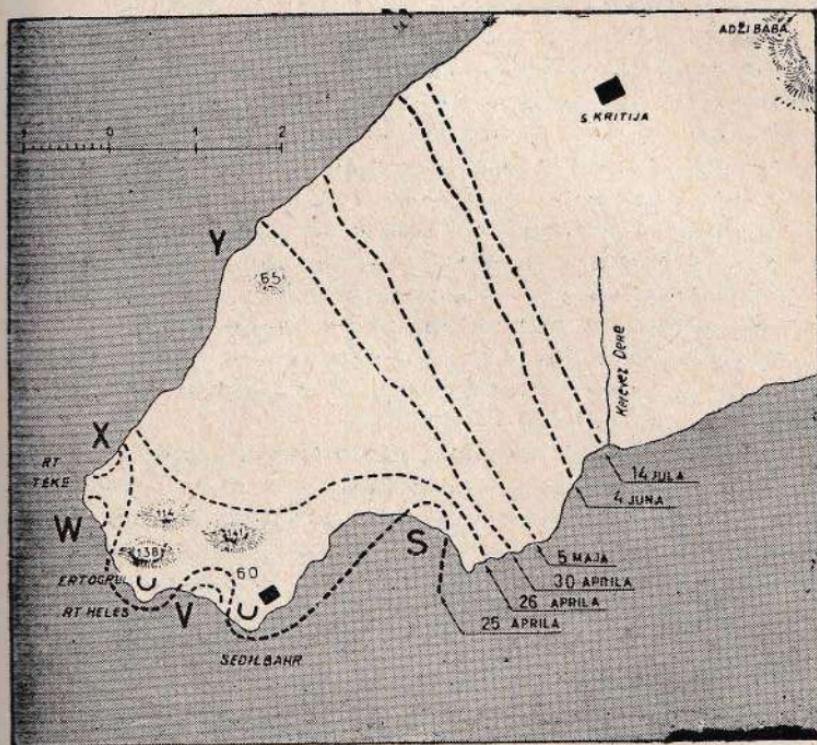
Za ovu operaciju general Hamilton je raspolagao: 29 engleskom pešadijskom divizijom (regularne vojske); australisko-novozelandskim korpusom (ANZAK)²⁰⁾ jačine 2 divizije; jednom brigadom engleske mornaričke pešadije i francuskom divizijom Masnu. Na taj način, on je raspolagao sa oko 5 divizija ili ukupno sa oko 81.000 ljudi i 178 artiljeriskih oruđa. Sem toga, mogao je upotrebiti još i 42 englesku pešadijsku diviziju (teritorijalne vojske) i 10 i 11 indisku pešadijsku diviziju koje su bile formirane u Egiptu. Od avijacije prebačeno na o. Tenedos 16 engleskih i 2 francuska aviona sa zadatkom da vrše izviđanja i korekturu vatre brodske artiljerije. Aerodrom je bio izgrađen na severnoj strani ostrva, a uskoro je stigao transportni brod *Monika* za aerostate.

Pošto je i turska Vrhovna komanda znala da Englezi i Francuzi spremaju kombinovanu operaciju sa desantom, koji je prema njenoj proceni trebao da bude u jačini oko

¹⁹⁾ Za vreme Englesko-burskog rata bio je načelnik štaba glavnog komandanta generala Kičenera, a u Rusko-japanskom ratu britanski predstavnik kod japanske vojske.

²⁰⁾ ANZAC — skraćenica za trupe iz engleskih dominiona — Australija, Novi Zeland, Afrika i Kanada.

1 korpusa, to je turski glavnokomandujući Enver-paša preduzeo formiranje zasebne 5 armije, koja je imala zadatak da pod komandom nemačkog generala Sandersa²¹⁾ brani Dardanele. U isto vreme imala je da se suprotstavi

Skica 8 — Napredovanja savezničkog desanta (1915 godine)

i ruskim snagama u slučaju njihove pojave pred Bosforom, kao i da onemogući upad balkanskih država (Bugarske ili Grčke) u Trakiju. U sastav 5 armije ušle su dotadašnje

²¹⁾ Liman F. Sanders u početku je rukovodio operacijama na Kavkazu, a potom je bio određen za komandanta 1 armije u Trakiji; inače, sprovodnik nemačke politike u Turskoj.

trupe 1-ve armije, jačine 5 divizija, koje su bile raspoređene na obalama Dardanela, s tim što su ojačane još jednom divizijom i jednom konjičkom brigadom. Drugi deo 1-ve armije bio je ostavljen u Trakiji kao strategiska rezerva. Sem toga, za ojačanje odbrane Dardanela upotrebljena je i stara tvrđavska artiljerija sa Jedrena.

Posle detaljnog izviđanja izrađen je plan prema kome je odbrana počivala na pokretnim rezervama. Da bi se ove rezerve mogle blagovremeno prebacivati na ugroženi deo obale, trebalo je imati dobre komunikacije, te se odmah pristupilo izradi puteva i mostova sposobnih i za prevlačenje artiljerije. Sem toga, bile su preduzete i mere za prebacivanje trupa sa aziske na evropsku obalu kod Nogare i Majdosa, kao i zaštita od neprijateljskog izviđanja i osmatranja iz vazduha. U isto vreme vršena je i obuka trupa u odbrani obale, pri čemu su se naročito vežbale u bliskoj borbi i upotrebi ručnih bombi, koje su tada bile novina za tursku vojsku. Za sedište Štaba 5 armije određen je Galipolj.

Prema proceni komandanta 5 turske armije kao najverovatniji otseci za izvršenje desanta bili su: aziska obala od zaliva Bezike do utvrđenja Kum Kale i zapadna obala Galipolskog Poluostrva od ulaska u Dardanele do zaliva Saros, kao i sam taj zaliv, naročito u pravcu Bulairske Prevlake. U vezi sa tim vršeni su 24 aprila manevri sa 11 pešadijskom divizijom pod pretpostavkom da se neprijatelj iskrcao u zalivu Bezike.

Raspored snaga 5 turske armije bio je:

a) *Na aziskoj obali*: 16 armiski korpus (Vebera), sastava: 3 pešadijska divizija (Nikolaja) i 11 pešadijska divizija (Refet-beja). Ove divizije imale su isturene prednje delove na morskoj obali, jačine po 2 bataljona, od zaliva Bezike do In Tepe, dok su se glavne snage i štab nalazili nešto povućeni, i to: 3-će divizije u Kalvet Čifluku (1 sat daleko od Kum Kale), a 11-te divizije nešto južnije.

b) *Na evropskoj obali*: 3 armiski korpus (Esad-paša), sastava: 9 pešadijska divizija (Sami-bej), koja je štitila obalu poluostrva, i to sa 4 bataljona na prestraži od zaliva Morto do Kaba Tepe (zaključno), 2 bataljona u Maj-

dosu, a ostatak u Kilid Bahru; 5 pešadiska divizija (Zonderstern) branila je Bulairsku Prevlaku i zaliv Saros sa glavnim snagama u rejonu Kavaka; 7 pešadiska divizija (Remzi-bej) naslanjala se na 5 diviziju u rejonu varoši Galipolj, a 1 puk je bio isturen na obali od zaliva Edžemler do zaliva Sarosa; 2 konjička brigada osmatrala je severnu obalu zaliva Sarosa.

c) Opštu rezervu je obrazovala 19 pešadiska divizija (Mustafa Kemal), koja se nalazila u rejonu severozapadno od Majdosa sa jednim isturenim bataljonom na otseku od zaliva Suvle do zaliva Edžemler.

Kao što se iz rasporeda vidi, prednji delovi divizija bili su na samoj obali sa zadatkom da osmatraju i zadržavaju neprijatelja i na taj način stvore vreme za pristizanje rezervi. Diviziske rezerve su bile udaljene od obale na oko 10 do 15 km, dok se opšta rezerva nalazila više na jugu — kod Majdosa. Na taj način mogle su se sasrediti 2—3 divizije na bilo koju tačku na poluostrvu, i to još prvog dana neprijateljskog iskrcavanja. Međutim, učinjena je velika greška što u sistem odbrane nije uzet i zaliv Suvla, koji usto nije bio ni utvrđen.

Prema direktivi komandanta 5 armije bilo je predviđeno: da se pomoću veštačkih prepreka i bodljikave žice, postavljene u moru ispred plaža, izvrši zaprečavanje kod najverovatnijih mesta za iskrcavanje; da se posedanje izvrši slično pretstražarskom rasporedu, tj. patrolama i stražarskim odeljenjima na prednjim tačkama, a da pozadi njih budu četne rezerve na pravcima odakle će se najlakše prebaciti na bilo koju ugroženu tačku svoje zone. Isto tako, bilo je predviđeno da se bataljonske rezerve, po mogućству, drže na pravcu verovatnog mesta iskrcavanja, inače u centralnom položaju njihovih otseka. Pri tome je bio predviđen i određen postupak svakog pojedinog dela u slučaju neprijateljskog iskrcavanja.

Iako su snage jedne i druge strane bile podjednake, preim秉stva napadača bila su u tome što je imao slobodu manevra i mogućnost da sasredi snage na bilo koju tačku obale i tu postigne nadmoćnost. Nasuprot tome, branioci je bilo otežavano prebacivanje snaga sa

severnog na južni deo poluostrva, i obratno, zato što je poluostrvo bilo dosta dugačko, a sem toga i prevoz kroz moreuz bio je rizičan zbog eventualnog dejstva neprijateljskih podmornica.

Saveznički operaciski plan. — Osnovna ideja ove operacije bila je da se pomoću desanta ovlađa obalskim baterijama sa kopna i na taj način omogući floti forsiranje moreuza. Prema tome, trebalo je, kao prvi zadatak, izvršiti iskrcavanje i ovladati obalskim baterijama na evropskoj strani kako bi se omogućila kontrola ne samo moreuza, već i neposredne aziske obale. Time bi se omogućio i dalji nesmetani rad flote u moreuzu.

Na osnovu rezultata dobijenih izviđanjem general Hamilton je došao do ovih zaključaka:

Visovi Kiliđ Bahra predstavljaju vrlo jake prirodne položaje, čije se kose spuštaju preko Kokma Daga do Majdosa. Glavna odbrambena linija ide do Majdosa, duž grebena Kokma Dag na zapad, zatim duž zapadne granice Kiliđ Bahra do s. Mahrama, pa preko Adži Babe izbija na r. Kerevez Dere. Druga utvrđena linija ide grebenom Adži Babe na istok. Koliko se moglo videti sa razarača, odakle je vršeno izviđanje, general Hamilton je dobio utisak kao da cela obala od Bulaira do zaliva Suvle predstavlja nepristupačni pojas obale, iznad koga se strmo uzdiže neprekidni lanac stenovitih planina, tako da mestične male plaže koje se nalaze na tom delu ne mogu poslužiti za nameravane operacije. Jedino na južnom delu poluostrva bilo je nekoliko manjih plaža koje bi mogle doći u obzir za iskrcavanje.

General D'Amad je predlagao iskrcavanje na aziskoj obali u zalivu Mitilena i dalje nastupanje ka Skutarima, ali je ovaj predlog odbijen zbog teške podrške i zaštite desanta brodskom artiljerijom u toku njegovog prodiranja u unutrašnjost. Isto tako, otpala je i mogućnost iskrcavanja u zalivu Saros i odatle dalje nastupanje ka Carigradu, tako da su kao mesta za iskrcavanje mogli doći u obzir samo zaliv Suvla i plaže na južnom delu poluostrva. Pri tome su, prema mišljenju generala Hamiltona, plaže na južnom delu bile pogodnije od z. Suvla, zato što

se on nalazi skoro na najširem delu poluostrva, te je odатle bilo teško potpomaganje sopstvene flote pri njenom forsiranju kroz južni deo moreuza. (Ovo je ustvari bila gruba greška generala Hamiltona.) Međutim, pri iskrčavanju na južnom delu nailazi se na tri markantne linije položaja kojima treba ovladati, a to su: Kerevez Dere, jako utvrđeni položaj, sa mnogobrojnim mitraljeskim bunkerima, zatim vis Adži Baba (k. 225) i, najzad, Kilid Bahr (k. 230), od koga se zrakasto pruža niz kamenitih kosa ispresecanih jarugama. Ova tri položaja bila su, po mišljenju Hamiltona, vrlo teško osvojiva.

Na osnovu izviđanja predviđalo se da se kao prvi zadatak izvrši napad 29 divizijom na južni deo poluostrva na taj način što će se njene snage iskrčati na plažama »V«, »W« i »X«, a da korpus ANZAK u isto vreme izvrši iskrčavanje u Kaba Tepeu. Time bi se omogućilo floti da se probije kroz moreuz do Kilid Bahra i Čanka. Kao demonstrativni bili su predviđeni napadi: 1) delovima 29 divizije i mornaričke pešadije na plažama »S« i »Y«; 2) francuskom brigadom kod Kum Kalea i 3) flotom sa grčkom legijom u zalivu Saros. Iskrčavanju je trebalo da prethodi kratka artiljeriska priprema, a samo iskrčavanje imala je da štiti brodska artiljerija, kao i da podrži dalje prodiranje na kopnu. U cilju izvršenja prednjeg zadatka odlučeno je: da transporti sa trupama priđu obali na 2 časa pre početka iskrčavanja kako bi se trupe mogle prebaciti na desantna prevozna sredstva i u svitanje izaći na obalu; da eskadra od 7 bojnih brodova i 4 krstarice u 5 časova izvrši artiljerisku pripremu, a u 5.30 da otpočne iskrčavanje svih trupa, i to jednovremeno na evropskoj i azijskoj obali i, najzad, da se odmah po iskrčavanju preduzmu napadi na Kritiju i Adži Babu. Za dan iskrčavanja određen je 25.april.

Plan iskrčavanja je bio uglavnom ovakav:

1) *Glavne snage: kopnene* — 29 pešadijska divizija i brigada mornaričke pešadije (komandant — Hunter Weston, komandant 29 divizije); *pomorske* — 1-va eskadra flote (komandant kontra-admiral Vemis). Opšti zadatak je bio da se posle iskrčavanja koncentričnim dejstvom sa juga

i zapada ovlada 26 aprila do mraka visovima Adži Baba, težeći da se uspeh proširi i na visove Kilid Bahra u cilju sjedinjenja sa ANZAK-om.

2) *Pomoćne snage: kopnene — korpus ANZAK (komandant general Berdvud); pomorske — 2-га eskadra flote (komandant kontra-admiral Terzbi).* Opšti zadatak bio je da se ovlada platoom Kilid Bahra, a potom napanodom na Majdos presek veze između severnih i južnih neprijateljskih grupa na poluostrvu i na taj način potpmogne dejstvo glavnih snaga. Pri tom je predviđeno da se prvoga dana obezbede mesta iskrcavanja, a sutradan ovlada visom Kilid Bahra.

Tok iskrcavanja. — Pripreme su izvršene tačno po predviđenom planu. Vreme je bilo pogodno. Iskrcavanjem glavnih snaga na južnom delu poluostrva kod Sedilbahra postignuto je iznenadenje, jer su Turci ovde očekivali samo demonstracije, dok su pretpostavljali da će se glavni napad izvesti u zalivu Saros. Zbog toga su i grupisanje glavnih snaga izvršili prema zalivu Saros, u Bulairu, dok su u Majdosu držali rezerve za južni deo Galipolskog Poluostrva.

Iskrcavanje na plaži »Y« (skica 8/III) predviđeno je da se izvrši sa 2 bataljona 87 pešadijske brigade (29 pešadijske divizije) i 1 bataljonom mornaričke pešadije (svega oko 3.000 ljudi), sa opštim zadatkom: obezbeđenje levog krila glavnih snaga, s tim da se prvoga dana obezbedi mesto iskrcavanja, poveže sa trupama plaže »X« i ovlada Kritijom, a drugoga dana da se ovlada Adži Babom, i to napanodom iz Kritije u njenu pozadinu. Naređeno je da se iskrcavanje izvrši u 3 ešelona, da bojni brod *Goliath* i krstarice *Amethyst* i *Saphire* zauzmu položaj, i to: bojni brod na 3,6 km, a krstarice na 1,8 km od obale; da se iskrcavanje izvrši bez artiljeriske pripreme, a da se zaprečna vatra otvori samo u slučaju jačeg neprijateljskog protivnapada. Ovo je, ustvari, trebalo da bude demonstracija kako bi se odvukla pažnja neprijatelja od glavnog mesta iskrcavanja kod Sedilbahra. Pošto se na plaži »Y« nije moglo naći pogodno mesto za iskrcavanje, to je desant otplovio nešto severnije od Sagir Dere i u 5 časova otpo-

čeo iskrcavanje kod podnožja Ari Burnu, tako da je do 7 časova odred bio iskrcan. Odred se nije mogao povezati sa trupama plaže »X«, jer su prednji delovi turske 9 pešadijske divizije zauzeli položaje na ušću r. Sagir Dere i time sprečili dalje širenje na jug. Pošto ni pokušaj da se zauzme put koji vodi za Kritiju i Sedilbahr nije uspeo, jer je odred u toku pokreta bio napadnut od 27 turskog pešadiskog puka (9 divizije) iz Majdosa i pretrpeo znatne gubitke, to se vratio na obalu i ponovo ukrcao na brodove. Pa i pored toga odred je prema mišljenju generala Hamiltona izvršio svoju demonstrativnu ulogu, jer je privezao jedan deo turskih snaga koje su mogle biti upravljene na glavno mesto iskrcavanja na južnom delu poluostrva.

Iskrcavanje na plaži »S« (kod zaliva Morto) bilo je predviđeno sa 3 čete 87 pešadijske brigade (29 pešadijske divizije) u cilju demonstrativnog napada na levo krilo turskog položaja kod Eski Hisarlika. Trebalo je da bojni brodovi: *Cornwallis*, *Lord Nelson* i *Vengeance* izvrše artiljerisku pripremu i podrže desantni odred u toku ovlađivanja obalom. U zalivu Morto Turci su izgradili rovove i poseli ih sa nekoliko vodova sa mitraljezima (3 bataljona 26 pešadiskog puka 9 divizije). Iskrcavanje je izvršeno brzo i desantne trupe su uspele da na juriš zauzmu prednje turske rovove, a oko 8.30 časova ovladale su i porušenom baterijom Totsa. Docnije su zauzele i Eski Hisarlik, gde su se, pod zaštitom brodske artiljerije, održale i sledećeg dana odbijajući sve turske protivnapade. U toku 27 aprila ova se grupa sjedinila sa ostalim trupama.

Iako iskrcavanja ova dva relativno mala odreda na krilima turskog položaja nisu dala nekih vidnijih rezultata, ipak se smatralo da su oni privukli i privezali priličan deo neprijateljskih snaga sa glavnog mesta iskrcavanja.

Iskrcavanje na plaži »V« trebalo je da izvrši 88 pešadijska brigada (29 divizije) i deo mornaričke pešadije, s tim da prvog dana ovlađaju rejonom Sedilbahr i k. 43 i povežu se sa trupama plaže »S« i »W«, a drugog dana, dejstvom sa juga, da zauzmu Adži Babu. Iskrcavanje je trebalo da se izvrši u dva ešelona, pri čemu bi sadejstvo-

vao i bojni brod *Albion* zaprečnom vatrom u rejonu iskrcavanja. Iskrcavanju na ovoj plaži pridavana je velika važnost.

Međutim, mesne prilike bile su mnogo povoljnije za branjoca. Sama plaža je imala oblik amfiteatra, koji se desno i levo oslanjao na utvrđenja Ertogrul i Sedilbahr. Na samoj obali su bile postavljene prepreke od bodljikavih žica, a pozadi njih rovovi sa mitraljeskim gnezdima. Na obali su bile i peščane dine visoke do 1 metra, koje su iskrcanim trupama poslužile kao dobra zaštita. Pošto je zauzimanje takvog utvrđenog položaja bilo nemoguće bez prethodne artiljeriske pripreme, a nju je noću bilo teško ostvariti, to je ova priprema otpočela tek uzoru. Međutim, zbog nedostatka osmatrača na obali ona nije dala nikakve rezultate. Na tu vatru Turci uopšte nisu odgovarali, pa čak ni onda kad je desant, ukrcan u 24 čamca koje su vukla 4 parna čamca, krenuo ka obali. Tek kada su se oko 7 časova desantne trupe počele približavati obali, Turci su otvorili vatru iz mitraljeza i topova 37 mm, tako da su trupe 1 ešelona brzo uništene. (Ljudstvo je poskakalo u vodu, ali se splelo u podvodne prepreke, a prazni čamci su bespomoćno plivali po vodi.) Uskoro se i brod *River Clyd* sa glavninom desanta približio obali na oko 40 metara i podigao pontonski most radi iskrcavanja desanta. Međutim, čim je prva četa pokušala da pređe most bila je dočekana i pokošena mitraljeskom vatrom sa obale. Kada je odmah zatim krenula i druga četa, ponton se usled struje odrešio te ga je voda zanela prema rtu Helesu, gde je dočekan jakom vatrom tako da je veći deo ovih trupa bio uništen, a samo manji deo uspeo da ispliva na obalu i zakloni se iza peščanih dina. Pošto se kidanje konopaca kojima su bili vezani pontoni ponovilo više puta, a i zbog jake neprijateljske vatre, iskrcavanje je obustavljeno u 10 časova, s tim da se nastavi u toku noći. Iskrcani delovi su uspeli da se utvrde i održe na obali pod zaštitom mitraljeske vatre sa broda *River Clyd*.

U 13 časova stigli su iz Majdosa i ostali delovi tur-skog 26 pešadiskog puka tako da je položaj Engleza bio vrlo kritičan. Čak je i zaštita vatrom brodske artiljerije

bila obustavljena iz bojazni da se ne tuku sopstvene trupe. U 14 časova je pod zaštitom brodske artiljeriske vatre (koja je ponovo otvorena) jedan deo trupa dopro do pred razvaline Sedilbahra i ovde se utvrdio. Iskrcavanje je produženo i posle 20 časova uz zнатне gubitke zbog vidne noći — mesečine.

U toku 26 aprila desantne trupe su potpomognute vatrom brodske artiljerije osvojile utvrđenje i naselje Sedilbahr, a posle podne i k. 141 koja dominira nad okolnim terenom.

Iskrcavanje na plaži »W« trebalo je da izvrši 86 pešadijska brigada 29 divizije i deo mornaričke pešadije, sa zadatkom da prvoga dana zauzmu k. 42 i k. 35 i povežu se sa trupama plaže »V«, a sutradan da produže nastupanje preko Kritije i uz pomoć 88 brigade (sa plaže »V«) ovladaju Adži Babom. Iskrcavanju je trebalo da sadejstvuju bojni brod *Implacable* i krstarica *Euryalus*.

Zemljište je bilo slično kao kod plaže »V«. Obala se sastojala iz peščanog pojasa dužine oko 350 m i širine 15—40 m, dok su se sa obe strane dizale strme stene, čije su padine bile tučene braniočevom unakrsnom vatrom. Pored toga, na celoj plaži su bile postavljene žične prepreke sa minama i fugasama na suvu i u vodi.

Iskrcavanje je počelo u 4 časa, ali je zbog pomrčine bila onemogućena artiljeriska priprema sa brodova sve do 5 časova. Turci su, kao i na plaži »V«, u početku čutali sve dok čamci nisu prišli obali, a tada su otvorili jaku vatru na desantne trupe tako da su se prednji delovi iskricali sa zakašnjenjem (tek oko 6 časova). Blagodareći vatri sa brodova i dobijenom pojačanju oko 9.30 časova, Englezi su uspeli da zauzmu prednje turske rovove i uhvate vezu sa trupama iskrcanim na plaži »X«. Veza sa trupama plaže »V« nije uspostavljena sve do noći zbog mnogih prepreka i jako branjene k. 138. Noć 25/26 aprila iskorišćena je za snabdevanje i popunu gubitaka i utvrđivanje dostignute linije.

Za iskrcavanje na plaži »X« određeni su: 87 pešadijska brigada (bez tri bataljona), 1 bataljon mornaričke peša-

dije i 1 puk kraljevih strelaca. Zadatak je bio da se prvoga dana obezbedi mesto iskrcavanja, poveže sa plažom »W« i ovlada k. 135, a drugoga dana da se napadne na krilo položaja Adži Babe i Kritije i dejstvom sa jugozapada ovlada Adži Babom. Pri tome su imali da sadejstvuju bojni brodovi *Implacable* i krstarica *Dublin* gađajući ciljeve na utvrđenom obalskom rubu i otpornu tačku na levom krilu rejona za iskrcavanje.

Pošto se teren blago uzdizao nad morem i omogućavao preglednost i uspešno dejstvo brodske artiljerije, to su uslovi ovde bili povoljniji nego na drugim plažama.

Iskrcavanje je počelo u 4.30 časova. Neprijatelj je i ovde otvorio jaku vatru tek kad su čamci prišli obali, ali je ona bila brzo učutkana vatrom sa brodova koji su se približili obali na oko 500 m, tako da je iskrcavanje završeno oko 7 časova skoro bez gubitaka. Odmah zatim trupe su pošle u napad i povezale su se trupama plaže »W«.

Iskrcavanje ANZAK-a u Kaba Tepe. Prethodnica (3 australiska brigada) imala je da ovlada pribrežnim visovima i na taj način obezbedi mesto iskrcavanja glavnine (dve australiske brigade i 2-ge brigade novozelandske divizije) koja je imala da završi iskrcavanje 25 aprila uveče, a 26 aprila da ovlada putevima koji vode u Kilid Bahr i da što više zadrži nadiranje neprijatelja. Napadu je imala da sadejstvuje 2-ga eskadra u jačini: 5 bojnih brodova, 1 krstarica, 1 nosač aviona, 8 razarača, 16 parnih čamaca i 7 transportnih brodova. Bilo je predviđeno da se iskrcavanje izvrši noću, bez artiljeriske pripreme.

Obalski rub na mestu iskrcavanja na dužini oko 900 m bio je sasvim otvoren i naslanjao se krilima na uzvišenja koja su se spuštala strmo ka moru. Odavde ka unutrašnjosti poluostrva pruža se nekoliko jaruga kroz koje se moglo skriveno izaći na visoku obalu. Turski položaji nalazili su se na 4 do 5 km pozadi mesta iskrcavanja, a odbranu ovog dela obale, koja nije bila utvrđena, vršio je 1 bataljon 19 turske divizije. Desant je potpomagala eskadra kontra-admirala Terzbija. Prvi iskrcani delovi (oko 8.000 ljudi) izvršili su oko 4 časa juriš i primorali Turke

na povlačenje. Međutim, posle 6.30 časova turska artiljerija je otvorila jaku vatru na mesta iskrcavanja i desantne brodove, tako da su oni bili primorani da se povuku dalje od obale. Tom prilikom je potopljen i veliki broj čamaca sa pozadnjim delovima. Docnije, oko 11 časova, prispelo je 5 turskih bataljona iz 19 divizije, a uskoro je bio upućen i ostatak ove divizije sa zadatkom da baci neprijatelja u more. Zbog iskrcavanja velike mase (12.000 ljudi) na doista uzanom prostoru ANZAK je do 11 časova pretrpeo ogromne gubitke (oko 5.000 ljudi). Protivnapad turskih snaga potpomagao je od Nogare stari turski bojni brod *Turgut Raje* posrednim gađanjem.

Brzi i iznenadni nalet Engleza bio je zaustavljen uglavnom zbog dezorganizacije australiskih trupa, koje se nisu odmah utvrdile na zauzetom zemljištu. ANZAK je ovde, i pored neobičnog junaštva, pokazao i punu vojničku nespremnost, jer su vojnici, da bi lakše nastupali, pobacali rezervnu municiju, ašovičće i drugu opremu, te se nisu mogli utvrditi. Ali, i pored velikih gubitaka iskrcavanje je nastavljeno. U toku idućeg dana trupe ANZAK-a su se po cenu velikih gubitaka održale na položajima udaljenim oko 1 km od obale, koji su se po frontu protezali svega oko 1.200 m. Međutim, Turci su i pored velikih gubitaka stalno preduzimali nove protivnapade, tako da je samo u toku noći 26/27 aprila odbijeno 5 turskih protivnapada.

Iako je komandant 5 turske armije još 25 aprila izjutra imao podatke o neprijateljskom iskrcavanju na frontu 9 divizije, i to kod: Kum Kale i Sedilbahra, zaliva Morto, ušća Sagir Bere, Kaba Tepe i Ari Burnu, on je zbog demonstracija ratnih brodova prema zalivu Saros još uvek smatrao da će glavni udar biti kod Bulaira. Kada je ovoga dana u podne komandant korpusa Esad-paša došao na Ari Burnu, zatekao je tu komandanta 19 divizije Mustafu Kemala, koji je po sopstvenoj inicijativi bio već tu uputio 5 svojih bataljona, te mu je naredio da i ostatak snaga 19 divizije uputi na rt Ari Burnu. Na taj način je već prvoga dana prema ANZAK-u bila koncentrisana cela 19 divizija. U isto vreme je naređeno da se glav-

ne snage 9 divizije upute ka južnom delu poluostrva. Pošto su na taj način bile utrošene sve rezerve, komandant korpusa je tražio od komandanta 5 armije pojačanje, i ovaj mu je poslao svega 2 bataljona iz 7 divizije iz Galipolja, jer je još uvek smatrao da će glavni desant biti severnije, u zalivu Saros.

Za iskrcavanje u Kum Kaleu bila je određena 2 francuska kolonijalna brigada uz sadejstvo jednog bojnog broda, 3 krstarice, 7 razarača i 6 transportnih brodova. Zadatak desanta je bio da se zauzećem utvrđenja Kum Kale, a potom Orhanije i Jeni Šehera, onemogući dejstvo njihove artiljerije pri desantu na evropskoj obali. Za mesto iskrcavanja bilo je određeno delimično porušeno pristanište kod Kum Kalea, koje je i pored toga bilo prilično pogodno za iskrcavanje.

Iako je iskrcavanje trebalo da počne u isto vreme kada je vršeno i na evropskoj obali, ono je dosta zadocnilo (oko 4 časa) zbog toga što se izgubilo iz vida da je ovde vrlo jaka struja, te su je motorni čamci jedva savlađivali. Ali, i pored izgubljenog vremena Senegalci su uspeli da ovladaju utvrđenjem Kum Kale, i to sa relativno malim gubicima zbog efikasne pomoći brodske artiljerije, a naročito sa krstarice *Askolda*. Međutim, zbog zakašnjenja u iskrcavanju nije postignuto iznenađenje, taj važan uslov za uspeh, tako da su Turci imali na raspoloženju više od 4 časa, te su za to vreme mogli da dovedu 3 diviziju i spreče dalje širenje desanta. Zbog toga, i pored početnog uspeha, u kome su uz pomoć brodske artiljerije zauzeli mesta Kum Kale i Jeni Šher, Francuzi to nisu mogli potpuno da iskoriste, jer su se pristizanjem trupa 3-će turske divizije razvile ulične borbe u samom selu Kum Kaleu. Francuzi su posle žestokih borbi uspeli da zadrže veći deo ovoga sela. Međutim, pošto je ovaj desant izvršio svoju demonstrativnu ulogu privезавši u toku dva dana dve turske divizije, naređeno je da se napusti aziska obala i da se brodovi sa trupama prebace na plažu »V«. Ponovno ukrcavanje je i pored znatnih teškoća potpuno uspelo, te su trupe prevezene i iskrcane na plaži »V«, gde je situacija bila najteža.

Demonstracije kod Bulaira. — Jakim dejstvom brodske artiljerije protiv turskih baterija i iskrcavanjem 1.200 mornara na potpuno nezaštićenu obalu Englezi su uspeli da obmanu komandanta 5 turske armije o glavnem mestu iskrcavanja za čitava dva dana; privezali su dve turske divizije koje se nisu mogle uputiti na južni deo poluostrva čak ni onda kada je demonstrativni desant već bio ukrcan na brodove. Tako je ova demonstracija bila najuspešnija od svih preduzetih demonstracija.

Pošto su i 26 aprila vođene jake borbe, gubici su bili veliki, a trupe, koje nisu spavale više od 34 časa, jako zamorene. Uspeh na plažama »V« i »W« bio je minimalan, jer su Englezi uspeli da prodrú u dubinu kopna svega 1.000 do 1.500 m i da se tu utvrde. Međutim, Turcima su ovoga dana počela stizati pojačanja na Adži Babu, što im je znatno poboljšalo situaciju. I jedna i druga strana premale su se za odlučnu akciju.

Zaključak o radu Saveznika. — Ideja savezničkog operaciskog plana, kao što smo izneli, sastojala se u tome da se pomoći desanta ovlada sa suva obalskim baterijama na evropskoj obali moreuza i time omogući floti forsiranje Dardanela. Za ostvarenje ovoga plana oni su za iskrcavanje glavnih snaga izabrali južni deo poluostrva, za pomoćne snage rtove Kaba Tepe i Ari Burnu, dok je za demonstracije određena aziska obala kod Kum Kalea i evropska kod Bulaira. Ovakav plan je u osnovi bio pogrešan zbog toga što je predviđao iskrcavanje glavnih snaga тамо где је одбрана Galipoljskog Poluostrva била најпогоднија и најјача. Овде су се налазила utvrđenja Teke Burnu, Ertogrul i Sedilbahr namenjena за frontalnu одбрану, а на aziskoj obali Kum Kale i Orhanije koja су могла dejstvovati iz pozadine na desantne trupe koje se iskrcavaju u zalivu Morto. Pa čak i u slučaju uspešnog iskrcavanja, desant se ne bi mogao održati dugo na ovom uzanom prostoru, jer bi bio izložen napadu sa severa, sa dominirajućih položaja duž poluostrva, a u isto vreme bio bi ugrožavan sa juga i istoka (sa aziske obale) jakom artiljeriskom vatrom, što se ustvari i dogodilo. Štaviše, desant bi u svom daljem prodiranju duž poluostrva naj-

lazio na nove otpore i sveže snage koje bi Turci uputili sa severa, što znači da je ovaj operaciski pravac bio težak, nesiguran i zahtevao velike žrtve.

Iskrcavanje ANZAK-a u Ari Burnu, što u vezi sa prvim pretstavlja širi rejon južnog dela poluostrva, može se smatrati kao druga greška ovoga plana. Turci su ovde mogli sasrediti sve svoje snage i, koristeći preimุćstva borbe na sopstvenoj teritoriji i ranije utvrđene položaje, a usto raspolažući brojno i materijalno nadmoćnjim snagama, jednovremeno tući glavne i pomoćne snage desanta. Što se tiče iskrcavanja kod Kum Kalea, ono je bilo u svakom slučaju opravданo (čak i kad se glavne snage ne bi iskrcale na južnom delu poluostrva), ali samo kao demonstracija, tj. privezivanje snaga 3 i 11 divizije za azisku obalu. Može se reći da su ovde desantne trupe i odigrale ovu ulogu, ali zbog zakašnjenja nisu uspele da onemoguće vatreno dejstvo sa aziske obale na one desantne trupe koje su se iskrcavale na južnom delu poluostrva.

Demonstracije engleske flote kod Bulaira bez iskrcavanja većih snaga pretstavljaju treću grešku savezničkog plana, jer, da je ovde izvedena demonstracija sa iskrcavanjem većih snaga u zalivu Saros, dakle mnogo severnije od glavnog mesta iskrcavanja, ona bi duže zadržala 5 i 7 tursku diviziju, pošto je general Sanders tamo i očekivao glavni desant. Ali, pošto do ovoga nije došlo, to su te dve divizije bile upućene na jug, tako da se njihov uticaj osetio još drugog dana iskrcavanja. Uostalom, i da je desant uspeo da ovlada visovima Adži Babe i Majdosa i time presekao vezu između severnog i južnog dela poluostrva, što bi u vezi sa iskrcavanjem na aziskoj obali omogućilo izvršenje prvog zadatka (ulazak flote u moreuz), ipak bi bilo teško obezbediti opstanak na poluostrvu, jer Englezi nisu mogli računati na dolazak novih pojačanja, dok su ona Turcima stalno pristizala.

U vezi sa iznetim bilo bi korisno razmotriti drugu mogućnost operaciskog plana, naime, da se predvidelo glavno iskrcavanje u zalivu Suvle koji nije bio branjen.

jer branilac nije imao na toj strani obalske artiljerije, a pomoćno iskrcavanje na južnom delu poluostrva, sa demonstracijama kod Kum Kalea i Bulaira. U tom slučaju se moglo računati da će se energičnim dejstvom glavnih snaga još prvoga dana ovladati Sari Bairom, najvećim visom na poluostrvu, i time preseći veza između severnog i južnog dela poluostrva. Držeći visove Sari Baira vladalo bi se celim južnim delom i sredinom poluostrva, zatim moreuzom do rta Nogare (pa čak i severnije) i, najzad, aziskom obalom koja bi odavde bila pod brodskom vatrom preko osmatračnice na Sari Bairu. Pozadinu desanta kod zaliva Suvle bilo bi lako obezbediti zatvaranjem izlaza turskoj floti iz Dardanela. Pored toga, demonstracijama kod Kum Kalea zadržale bi se 3 i 11 divizija na aziskoj obali, dok bi se pomoćnim snagama na južnom delu poluostrva vezala 9 divizija, a demonstracijama kod Bulaira zadržale 5 i 7 divizija. Na taj način bi protiv glavnih desantnih snaga ostala samo 19 divizija koja je bila u opštoj rezervi kod Majdosa, na udaljenju preko 30 km, te se ne bi mogla suprotstaviti desantu. Tako bi desant mogao izbiti na glavni greben i tu osujetiti svaki pokušaj 19 turske divizije.

Kao što se vidi, na ovom pravcu bi se naišlo na najmanji otpor, a pored toga on bi bio najkraći, najsigurniji i pružao bi najveće koristi. Zadatak desanta bio bi izvršen kad bi se stalo čvrstom nogom na položaj Sari Bair, koji dominira celim poluostrvom, tako da bi se mogle preduzeti akcije za rušenje obalskih baterija, te bi flota mogla da prođe kroz moreuz. Istina, za ovo su bile potrebne nešto jače snage nego one kojima su tada Saveznici raspolagali, ali su se one mogle stvoriti privlačenjem 42-ge engleske teritorijalne i 10 i 11 indiske pešadijske divizije iz Egipta. Time bi otpala druga operacija koja je isto tako mnogo stajala.

S druge strane, Turci su pravilno iskoristili vreme za sasređivanje snaga i reorganizaciju položaja (za to su upotrebili čitavu armiju radničkih trupa). Blagodareći pogodnom rasporedu 9 i 19 divizije, oni su bili u stanju da na mestima iskrcavanja sasrede svoje glavne snage za

6—8 časova, tj. za ono vreme za koje su prednji delovi uspešno zadržavali napredovanje Engleza, a ove dve divizije su bile dovoljne da se suprotstave neprijatelju dok ne stignu i druge dve divizije sa severa. Na taj način, turska odbrana pretstavlja lep primer organizacije odbrane obale po sistemu upotrebe pokretnih rezervi. Ovu odbranu mogao je da omete jedino energičan i brz rad Engleza podržavan vatrom poljske i brodske artiljerije, što ovi, kao što smo videli, nisu uspeli da ostvare. Naprotiv, izabравши nepodesna mesta za iskrcavanje koja su, iako slabo posednuta, ipak bila organizovana za neposrednu odbranu, engleske trupe su izgubile u iskrcavanju i ovlađivanju prednjim tačkama na obali puna *dva dana*, što je odbrana pravilno iskoristila. Isto tako se pokazalo da iskrcavanje koje se u cilju iznenadenja vrši bez artiljeriske pripreme pruža samo privremene koristi. Ono omogućava laksi prilaz desanta obali, ali se zato pri samom iskrcavanju trpe mnogo veći gubici. Jer, tamo gde je izvršena artiljeriska priprema, istina, nije postignuto iznenadenje, ali je, s druge strane, odbrana dobrim delom paralizovana. Pa i samo iskrcavanje nije bilo dobro organizovano, naročito u pogledu iskrcavanja artiljerije, tako da se u toku prodiranja od obale ka unutrašnjosti poluostrva osećao nedostatak artiljeriske podrške, i to kako od strane desantne, tako i od strane brodske artiljerije.

Zaključak o radu Turaka u toku 25 i 26 aprila. — Može se reći da su delovi 5 turske armije u toku 25 aprila uglavnom izvršili svoj zadatok zadržavanja neprijatelja, što im je, s obzirom na jačinu snage i primenjeni sistem posredne odbrane obale, i bila glavna namera. Karakteristika ovoga sistema je u tome, što se na obali drže slabiji delovi radi osmatranja i neposredne odbrane, a glavne snage se drže dublje pozadi, tako da kada se desant potpuno otkrije, glavne snage posedaju ranije pripremljeni položaj ili napadaju neprijatelja dalje od obale, tj. kada bude van dometa i pomoći svoje brodske artiljerije. Od turskih snaga ovoga dana učestvovalo su samo 3 divizije, i to na evropskoj obali 19 i 9 divizija, a na aziskoj samo

3 divizija, dok su ostale 3 divizije bile neiskorišćene (5 i 7 na Bulairskoj Prevlaci i 11 na aziskoj obali).

Tek 25 aprila uveče kada je dobijen izveštaj da se kod Kum Kalea Francuzi ponovo ukrcavaju na brodove, da se u zalivu Saros vrši samo demonstrativno iskrcavanje, da se delovi 9 divizije pod jačim pritiskom neprijatelja povlače i da nadiranje od Ari Burnua sve više napreduje i ugrožava vezu sa južnim delom poluostrva, generalu Sandersu je bilo jasno da se glavni događaji odigravaju na južnom delu poluostrva. Zato je naredio da se 11 divizija prebací sa aziske na evropsku obalu, a u isto vreme da se 5 pešadijska divizija uputi sa Bulaira ka Sedilbahru, a 7 divizija prebací delom prema Ari Burnu (protiv AN-ZAK-a), a delom ka Sedilbahru. Dolazak trupa 5 i 7 divizije mogao se očekivati 26 aprila uveče, dok je 11 divizija mogla stići tek 30 aprila. Prebacivanje divizija izvršeno je morem. General Sanders je radi prelaska u ofanzivu tražio od Enver-paše pojačanja, a svoju odbranu podelio je na tri otseka: *aziski* (pukovnik Veber), *južni* (Zonderstern) i *ari burnski* (Esad-paša). Štab 5 armije prebačen je u Bigali (između Majdosa i Ari Burnua). Može se reći da je ovakav rad Turaka bio pravilan i da je odgovarao stvarnoj situaciji.

Razvoj borbi na kopnu

Da bi zauzeo Kritiju i Adži Babu, general Hamilton je svoje snage podelio na tri kolone, i to: desna — francuske trupe (general Masnu), srednja — trupe iz Sedilbahra i mesta iskrcavanja »V« i leva — trupe sa mesta »W« ojačane indiskom brigadom i mornaričkom pešadijom. Desnu pobočnicu obrazovale su trupe iskrcane na mestu »S«.

Kada su 28 aprila savezničke trupe, malaksale i iznurene, a usto i slabo snabdevene hranom i municijom, pošle u napad, Turcima su već počela stizati pojačanja od Bulaira (gde je Sanders zadržao samo 1 puk) i delovi 3 i 11 divizije sa aziske obale. Napad Saveznika trebalo je da potpomaže flota od 10 bojnih brodova. U 8 časova

Saveznici su osvojili Eski Hisarlik i doprli do Kritije, gde su zaustavljeni jakim otporom turske 9 divizije. Tom prilikom su Francuzi, koji su se nalazili na desnom krilu, pretrpeli ogromne gubitke pri napadu na položaje Kerevez Dere. Kada su oko 16 časova Turcima pristigla pojačanja iz 7 divizije, oni su izvršili protivnapad i odbacili 88 englesku pešadisku brigadu koja je nastupala od Kritije. Međutim, artiljeriska vatra sa broda *Queen Elizabeth* zaustavila je dalji nalet Turaka. (Naročito je bilo efikasno dejstvo šrapnela iz topova 381 mm sa oko 13.000 kuglica.)

Pošto nije imao rezerve da preduzme protivnapad, general Hamilton je naredio da se trupe utvrde na dostignutoj liniji. Oko 18 časova Turci su ponovo prešli u napad i prodrli između engleskih i francuskih snaga, ali su ih zaustavile senegalske trupe iz desne kolone generala Masnua po cenu velikih žrtava.

U toku 29 i 30 aprila nije bilo nikakvih značajnijih događaja, tako da su ova dva dana upotrebljena uglavnom za popunu gubitaka, odmor i pripreme za dalju akciju, a kod Saveznika još i za iskrcavanje artiljerije. Pošto je u međuvremenu kao pojačanje pristigla i indiska brigada, to su sve ekspedicione snage bile iskrcane na obalu. 30 aprila uveče odbijen je još jedan turski napad.

Za ovih 6 dana operacija Saveznici su izgubili oko 17.000 ljudi, dok su napredovali samo oko 5 km (od rta Helesa). General Hamilton navodi da je glavni uzrok ovih neuspela u tome što se nisu mogli pojačati prednji delovi pri zauzimanju Kritije, jer je ANZAK bio apsorbovao znatne snage, te se nisu mogle poslati na južni deo poluostrva. Stoga se za savezničku komandu postavilo pitanje: da li da produži dalji napad radi osvajanja Kritije ili da sačeka dolazak pojačanja, a dotle da reorganize i odmori trupe koje su pretrpele znatne gubitke? Da bi popravili svoju političku situaciju i pridobili Bugare i Grke, koji se još nisu bili potpuno opredelili, Saveznici su poslali na Galipolj kao pojačanje 2 francusku pešadisku diviziju (Bele) i sve snage iz Egipta (ostatak ANZAK-a i indisku diviziju), a pored toga i novoformiranu 42 diviziju (ukupno 17.330 ljudi).

S druge strane, i Turcima su pristizala pojačanja. Pored preostalih delova 3 i 11 divizije koji su bili prebačeni sa aziske obale (sem 1 puka), Enver-paša je stavio generalu Sandersu na raspoloženje još i 12, 15 i 16 diviziju sa zadatkom da se neprijatelj što pre baci u more. Pošto nije raspolagao dovoljnom artiljerijom, naročito teškom (imao je samo po 6 baterija 75 mm na diviziju), general Sanders je odlučio da preduzme noćne napade. Zato su 1 maja oko 22 časa njegove trupe sa južnog otseka (Zondersterna) prešle u napad koji je u početku imao uspeha, ali su predzoru Saveznici uspeli da povrate izgubljene položaje. Turci su pritom pretrpeli velike gubitke, tako da su samo kod 15 divizije imali oko 5.000 mrtvih.

U vremenu od 2 do 4 maja redali su se uzajamni napadi i protivnapadi, ali bez znatnijih rezultata za jednu ili drugu stranu. Čak ni napad koji su Saveznici uz sadejstvo flote izvršili 6 maja nije mnogo poboljšao situaciju — napredovali su samo oko 200—300 m. Isto tako, nije uspeo ni napad od 7 maja koji se završio nerešenim rezultatom.

Na taj način su svi pokušaji da se ovладa Adži Babom ostali bez rezultata. Pa i svi kasniji napadi i protivnapadi nisu uspeli da znatno promene situaciju, tako da su se samo povećavali obostrani gubici koji su do 12 maja kod Saveznika iznosili oko 69.000 ljudi (47.000 kod Engleza i 22.000 kod Francuza).

Međutim, Turci su hteli da što pre raščiste sa ANZAK-om, pa su svoje 3 divizije (5 i 19 divizija u prvoj i 16 divizija u drugoj liniji) pojačali i 2-gom divizijom iz Carigrada. Napad je preduzet noću 19 maja u 3.30 časova sa sve četiri divizije (oko 42.000 pušaka), s tim što je glavni udar na centru trebalo da izvrši najjača, 2-ja divizija, i to iznenada, bez artiljeriske pripreme. Do 15.30 časova napad je imao delimičnog uspeha, ali je tada ANZAK, potpomognut vatrom sa brodova, prešao u opšti protivnapad i odbacio neprijatelja na njegove polazne položaje. Turci su pretrpeli ogromne gubitke, oko 10.000, većinom iz 2-ge divizije, dok je ANZAK imao svega 600 mrtvih.

Turci su najzad uvideli da su napadi bez podrške teške artiljerije bezuspešni, jer neprijatelj raspolaže jake brodskom artiljerijom koja im nanosi velike gubitke. Stoga je general Sanders naredio da se odbrana organizuje u dve linije, s tim što će se prednja linija približiti što više neprijatelju kako bi izbegla dejstvo njegove brodskog artiljerije (iz bojazni da ne tuče sopstvene trupe, neprijatelj neće moći da gađa ovu liniju). U tom cilju turska prednja linija je privučena na oko 100—300 m do engleskih prednjih rovova što je omogućilo da se upotrebe rovovska oruđa i ručne bombe.

Pošto ni jedna ni druga strana nije uspela u svom osnovnom zadatku, — Saveznici da omoguće ulaz flote u moreuz, a Turci da bace neprijatelja u more, — to ih je zatekao i mesec juni u nerešenom položaju. Za to vreme događaji na moru su još više otežali situaciju Saveznika, jer su Turci uspeli da oštete nekoliko savezničkih brodova teškom artiljerijom sa aziske obale, a 13. maja turska torpedarka *Muavenet Miliye* napala je u samom moreuzu torpedom engleski bojni brod *Goliath* i potopila ga. Sem toga, na dalji rad savezničke flote znatno je uticao i dolazak nemackih podmornica u Sredozemno More. 25. maja podmornice su potopile bojni brod *Triumph* u zalivu Saros, a sutradan, 26. maja, potopljen je kod rta Heles admiralski brod *Majestic*. Zbog toga je engleski Admiralitet odlučio da se *Queen Elizabeth* vrati u engleske vode, a ostaloj floti je naredio da se prikupi u lukama na o. Imbrosu i u zalivu Mudros. Ujedno je organizovana i protivpodmornička odbrana. Na taj način su desantne trupe ostale bez podrške brodske artiljerije. Da bi taj nedostatak donekle nadoknadi, Saveznici su prebacili nešto avijacije, i to Francuzi 11, a Englezi 27 aviona. Sem toga, Francuzi su postavili i 2 baterije od 240 mm u Sedilbahru i Eski Hisarliku, a Englezi nekoliko teških baterija protiv Kritije.

4. juna izvršen je treći pokušaj da se uz sadejstvo 4 broda i avijacije ovlada Kritijom. Artiljeriska priprema je trajala od 8 do 11.20 časova, a tada je preduzet napad sa oko 24.000 vojnika u prvoj liniji i 7.000 u rezervi. Međutim, zbog turskih protivnapada Saveznici su uspeli da

neprijatelja potisnu samo za 200 do 400 m, ali nisu imali dovoljno rezervi da uspeh prošire. Pritom su pretrpeli velike gubitke, iz stroja je bilo izbačeno oko 7.000 ljudi. Tako su bojevi za ovlađivanje visom Adži Baba od početka operacije stajali Saveznike oko 50.000 mrtvih, ranjenih i nestalih. Ali, ni turski noćni napad protiv Francuza 5/6 juna nije Turcima doneo nikakve koristi već samo gubitke.

Međutim, saveznička podmornica *E-14* uspela je 27 aprila da prodre u moreuz i potopi 2 transportna broda, a podmornica *E-11* takođe je od 19 maja do 7 juna potopila u Mramornom Moru 1 topovnjaču, 2 broda sa municijom i 2 transportna broda, kao i 1 transportni brod kod samog Carigrada.

Ovi uspesi pokazali su da turska protivpodmornička obrana nije bila efikasna protiv energičnog neprijatelja.

29 juna Turci su preduzeli napad jakim snagama protiv levog krila ANZAK-a, ali su odbijeni sa velikim gubicima.

Na taj način ekspedicione snage održale su zauzete položaje po cenu velikih žrtava i prešle u pozicisku (rovovsku) vojnu sličnu onoj na Zapadnom frontu.

Zaključak o borbama na kopnu. — Saveznici nisu postigli postavljeni zadatok, jer nisu prekinuli vezu između Ari Burna i Majdosa, niti su uništili utvrđenja na zapadnoj obali moreuza, tako da ni flota nije uspela da ga forsira. Jedini uspeh napadača bio je u tome što je na poluostrvu održao mostobran dubine 4 — 5 km sa krilima naslonjenim na more kod ušća r. Kerevez Dere i kod Ari Burnua, ali je pozadina mostobrana bila pod vatrom turške artiljerije. Pošto su turski položaji bili solidno utvrđeni, to je probor bio jako težak i zahtevao je mnogo jače snage i velike žrtve. Brodska artiljerija je iz bojazni od dejstva nemačkih podmornica slabo potpomagala desant. Može se reći da su protivničke snage bile približno jednake.

Pored ranije iznetog na neuspeh Saveznika uticalo je:

— nedovoljno poznavanje uloge desantne artiljerije i njenog racionalnog korišćenja, tako da je mnoge njene

zadatke izvršavala flota, koja se pritom izlagala dejstvu braniočevih podmornica;

— slabo organizovana služba snabdevanja, na šta je mnogo uticalo i dejstvo braniočeve artiljerije sa aziske obale;

— relativno slabe snage (naročito prednji delovi) koje nisu bile u mogućnosti da prošire mostobran i obezbede dalje iskrcavanje van dejstva neprijateljske artiljerije;

— dobro zaklonjena i maskirana turska artiljerija, protiv koje je dejstvo brodske artiljerije bilo slabo, tako da je napadač od nje trpeo velike gubitke i, najzad,

— uspešna dejstva turske torpiljarke, a naročito nemackih podmornica, otežavale su vatrenu podršku desanta od strane brodske artiljerije.

Što se tiče Turaka, može se reći da su, iako sa zadocnjnjem, ipak pravilno primenili pokretne rezerve, a sem toga, upotrebili su i snage sa drugih, neugroženih otseka (naprimer, upotreba 5 i 7 divizije, koje su imale zadatak da čuvaju obalu na Bulairskoj Prevaci). Ovo je znatno popravilo situaciju i stvorilo vreme za prebacivanje novih pojačanja. Karakteristično je da su Turci, s obzirom da je njihova artiljerija bila slabija od savezničke brodske artiljerije, pribegavali noćnim napadima, pri čemu su skoro uvek imali uspeha, ali su u dnevним borbama mahom gubili ono što su postigli u noćnim. Ofanzivna dejstva smenjivala su se sa naizmeničnim uspesima, ali uz ogromne gubitke obe strane. Čak i tamo gde su imali brojnu nadmoćnost (naprimer, prema ANZAK-u) Turci nisu mogli postići odlučujuće rezultate zbog nedostatka artiljerije. S druge strane, ni Saveznici nisu mogli potpuno da iskoriste svoju nadmoćnost u brodskoj artiljeriji zbog dejstva nemackih podmornica. Pa ni saveznička avijacija nije mnogo poboljšala stanje, jer je i pored nadmoći u vazduhu u to vreme njena primena bila vrlo ograničena.

Drugo iskrcavanje

Pošto je u Londonu vladalo uverenje da neuspeh potiče od nedostatka snaga, to je posle dugog kolebanja re-

šeno da se generalu Hamiltonu pošalje 5 svežih divizija, monitori koji su upotrebljeni kod flandriske obale i stare krstarice sa ugrađenom protivtorpednom zaštitom. Prema novom operaciskom planu, koji je predložio general Berd-vud, komandant ANZAK-a, predviđalo se iskrcavanje u zalivu Suvla sa zadatkom da se ovlada visovima Sari Baira, koji dominiraju levim krilom ANZAK-a i južnim delom Galipoljskog Poluostrva. Time bi se presekla veza između severnog i južnog dela poluostrva i u isto vreme iz pozadine ugrozili svi glavni turski položaji i obalske baterije. Zaliv Suvla je uzet, pored ostalog, i zbog toga što je odbrana na ovom delu fronta bila vrlo slaba — 3 bataljona pešadije, 4 poljske baterije i 1 eskadron konjice, pod komandom nemačkog majora Vilmera. Pri tome je zadatak ANZAK-a bio da zauzme sa juga glavne visove Sari Baira, Čunuk Bair i Hodža Čemen Tepe koji su dominirali južnim delom poluostrva i sa kojih se videla cela aziska obala prema južnom delu moreuza, tako da se ona mogla odatle držati pod vatrom sopstvene teške artiljerije. Da bi se ovladalo ovim najvažnijim visovima, trebalo je da se napad ANZAK-a potpomogne i napadom desanta koji bi se iznenada iskrcao u zalivu Suvla, napao visove Sari Baira iz pozadine, sjedinio se s levim krilom ANZAK-a, zaobišao turske snage sa severa i na taj način onemogućio turskim rezervama da napadnu na Hodža Čemen Dag. Osvajanjem Sari Baira desantne trupe bi jednovremeno presekle veze sa Bulairom i onim turskim snagama koje su se nalazile na jugu poluostrva. Za to vreme trebalo je da savezničke trupe, koje su se nalazile na južnom delu Galipoljskog Poluostrva kod s. Kritija (29 i 42 engleska i 2 francuske divizije), vrše demonstrativne napade na Kritiju, da bi privezale za sebe što više turskih snaga. Sem toga, iz Engleske je upućen i iskrcan na o. Mitilenu demonstrativni desant od 7.000 ljudi.

Radi izvršenja glavnog udara trupe ANZAK-a su pojačane 13 divizijom i jednom indiskom brigadom, a za desant u luci Suvla bili su određeni 11 armiski korpus (10 i 11 divizija) pod komandom generala Stopforda i 53

i 54 teritorijalna divizija. Tako su savezničke snage na Galipolskom Poluostrvu iznosile ukupno 157.000 ljudi, među kojima je bilo i 30.000 Francuza. Trupe su bile dobro opremljene.

U to vreme je armija generala Sandersa bila pojačana na 15 divizija. Sem toga, u Trakiji su se nalazile još i 1 i 2 armija, spremne da u slučaju potrebe priteknu u pomoć 5 armiji. Odbrana poluostrva bila je podeljena na dva otseka: *južni*, od Adži Babe do rta Heles, dužine 6 do 8 km, koji je branilo 5 pešadijskih divizija (1, 10, 13 i 14 divizija i 8 divizija u rezervi), i *severni*, Ari Burnu, dužine 5—6 km, koji su branile 3 pešadijske divizije (16 i 19, a 5 u rezervi). Ostalih 7 divizija obrazovalo je opštu rezervu, s tim što je 9 divizija bila raspoređena u Kum Tepe, a 4 divizija u Kajal Tepe. Za obezbeđenje desnog krila severnog otseka (grupa Esad-paše) kod zaliva Suvle bio je, kao što smo izneli, formiran odred majora Vilmera u jačini 3 bataljona, 4 baterije i 1 eskadron konjice, svega oko 3.500 ljudi. U zalivu Saros nalazio se kao armiska rezerva 16 armiski korpus (7 i 12 divizija), i to u Bulairu, a 6 divizija i konjička brigada na obali severno od Bulaira.

Za iskrcavanje koje je trebalo izvršiti noću bio je izrađen detaljan plan.

6 avgusta na južnom delu poluostrva otpočela je demonstracija pod komandom generala Duglasa, koja nije uspela, jer su Turci izvršili protivnapad sa 2 divizije. Ni u toku sledećih dana ovde nisu postignuti skoro nikakvi rezultati — nisu privučena turska pojačanja.

Borbe na otseku ANZAK-a. — Iskrcavanje pojačanja ANZAK-a (13-ta divizija i 29 indiska brigada) izvršeno je u redu i neprimećeno od strane neprijatelja. 6 avgusta u 16.30 časova otpočela je artiljeriska priprema, a sat docnije trupe su prešle u napad i do noći zauzele vis Lone Pine. U toku noći produžen je napad u pravcu Sari Bair, a 7 avgusta Berdvdudove trupe su uspele da osvoje dominirajući vis Čunuk Bair, gde su zaustavljene turskim pojačanjima. Vrućina je bila užasna, preko 45°, a usto nije bilo ni vode — nekoliko slabijih cisterni brzo je

ispražnjeno. Ranjenici su umirali od žedi, a zdravi padali od vrućine. Za to se vreme turska artiljeriska vatrica sve više pojačavala, pri čemu je uzela učešća i turska brodska artiljerija ispod Nogare. Dalje se nije moglo.

U toku 8 avgusta produžen je napad na celom frontu, sem na krajnjem levom krilu, gde još nije bila uhvaćena veza sa trupama iz zaliva Suvle. Ovoga dana ANZAK je postigao vrlo zнатне uspehe: trupe su izbile na vrh Kodža Čemen Dag sa koga se video Majdos, ceo moreuz do Nogare i aziska obala. Položaj Turaka bio je dosta kritičan, tako da je u Carigradu zavladala velika uznemirenost. Da bi popravili situaciju, oni su ovde uputili vrlo jaka pojačanja: 8, 9, 4, 5 i 12 diviziju. Sem toga, turskom artiljeriskom vatrom zapaljen je gust šiprag kojim su obrasli zauzeti visovi, a njihova pešadija je izvršila snažne protivnapade. Najpre je otstupila 29 indiska brigada, koja je jako stradala i od pogrešne vatre sopstvenog monitora, a ona je povukla i 13 diviziju, tako da je vis Čunuk Bair ponovo pao Turcima u ruke. Sutradan, 9 avgusta, Turci su produžili sa protivnapadima i do mraka ovladali grebenima i prelazima na Sari Bairu, koji su imali veliki taktički značaj. Svi pokušaji Saveznika da u toku 10 avgusta povrate izgubljene položaje ostali su bez uspeha, tako da su se trupe ANZAK-a uglavnom zadržale na svojim prvim polaznim položajima, tj. na 400—1.200 m od obale.

Iskrcavanje u Suvli. — U zalivu Suvla imao je da se iskrca 9 armiski korpus (sa 11 divizijom u prethodnici) sa zadatkom da što pre ovlada ovim zalivom i podrži levo krilo ANZAK-a daljim nadiranjem ka Ilgin Burnu i južno od Bijuk Anaferte. Iskrcavanje je trebalo da se izvrši noću 6/7 avgusta koristeći iskustvo iskrcavanja od 25 aprila. Za prethodnicu su bila određena tri mesta iskrcavanja, a pošto je zbog tamne noći bilo teško voziti pri ugašenim svetlima, to je predviđeno da tri razarača osvetle reflektorima visove južno od Kaba Tepe, prema Čajlak Dere, i vrh Ilgin Burnu i na taj način transportnim brodovima omoguće orientaciju.

Iskrcavanje na dva mesta izvršeno je u potpunom redu i po predviđenom planu, tako da je za nešto više od

2 časa iskrcano oko 7.000 ljudi i potrebna municija, a u toku 24 časa iskrcalo se oko 27.000 ljudi. Međutim, na trećem mestu transportni brodovi su se nasukali na plićak na udaljenju od oko 40 m od obale, a usto su i turske pretstraže sa Lala Babe otvorile vatru, te je kod trupa nastao priličan nered. Mnogi su vojnici poskakali u vodu gde su zapali u blato i pobacali oružje i opremu. Tek kada su prednji iskrcani delovi proterali turske pretstraže, uspostavljen je red i produženo iskrcavanje bez većih zadržavanja.

7 avgusta izjutra preduzeto je nastupanje, ali nešto zbog nereda i teškoća prilikom iskrcavanja, a nešto zbog zamora trupa, nisu se mogli postići očekivani rezultati. Ni sutradan, 8 avgusta, i pored intervencije komandanta korpusa, nije se moglo ništa postići, jer su jedinice bile pričično dezorganizovane zbog umora i nedostatka vode. Pošto se pretpostavljalo da će se u naseljenim mestima naći dovoljno vode, to se na organizaciju snabdevanja vodom nije obratila dovoljna pažnja. Trupe su se odmah raštrkale u »poteru za vodom« i mada je za njen dotur upotrebljena i većina iskrcanih artiljeriskih konja nisu se mogle brzo obezbediti dovoljne količine. Sve je to nepovoljno uticalo na moral i borbenu sposobnost trupa. Ovaj primer jasno pokazuje važnost pitanja snabdevanja desanta vodom na karstnim i krševitim obalama.

Posle ovako izgubljenih dva dana naređeno je da se napad preduzme 9 avgusta. Međutim, ni Turci nisu iskoristili ovo vreme. Njihov 16 korpus ostao je na mestu ne preduzimajući ništa, zbog čega je bio smenjen njegov komandant Fejzi-paša i na njegovo mesto postavljen energični Mustafa Kemal kome je bilo naređeno da Engleze što pre napadne. 9 avgusta Englezzi su prešli u 4 časa u napad, ali kada se pri podilaženju ka visovima Sagir Anaferte 32 brigada odvojila od glavnih snaga, Turci su je frontalnim i krilnim protivnapadima vrlo brzo uništili. Ni ostale jedinice 9-og korpusa nisu imale uspeha. Svuda su bile odbijene sa velikim gubicima koji su kod 9-og korpusa u toku ovoga dana iznosili oko 8.000 mrtvih.

Turci su ovoga dana napali levo krilo ANZAK-a sa 3 divizije, ali su bili zaustavljeni. 10 avgusta grupu Bolduina (5 bataljona) napali su delovi 8 turske divizije, ali je napadač odbačen na polazne položaje.

11 avgusta je 54 teritorijalna divizija, koja je bila namenjena ANZAK-u, ali zbog nedostatka vode nije iskorisćena, stavljena na raspoloženje komandantu 9-og korpusa. Ona je pošla u napad tek 12 avgusta i uspela da ovlada visom Kučuk Anaferta, ali se time situacija nije mogla popraviti. Zbog svoje neaktivnosti smenjen je komandant 9-og korpusa general Stopford, a komandu nad korpusom primio je general Lil, komandant 29 pešadijske divizije. General Lil je izradio novi plan napada na visove Anaferta u sadejstvu sa ANZAK-om. Ali su i ovde propušteni povoljni momenti. Turcima su već bila stigla nova pojačanja tako da je na frontu od Ari Burnua do Kireš Tepe koncentrisano 8 divizija (4, 5, 6, 7, 8, 9, 11 i 12 divizija), što je sa ranijim dvema (16 i 19) sačinjavalo 10 divizija.

S druge strane, i Hamilton je ojačao 9 korpus sa 3 divizije, i to 2 pešadijskom (koja je obrazovana od konjičke divizije ANZAK-a), 29 i 42 divizijom. Sa ovim snagama i ranjom 53 divizijom preduzet je 21 avgusta napad koji je omogućio da se najzad uspostavi veza između 9-og korpusa i ANZAK-a. Tom prilikom 29-ta divizija je uz ogromne gubitke (preko 5.000 izbačenih iz stroja) ovladala visom Simitar, dok su trupe ANZAK-a zauzele k. 60 i brdo Suzak Kuju. Dalje borbe bile su manje-više lokalnog značaja. Neuspehom ove operacije rešena je i sudbina Dardanela.

Zaključak. — Iako Saveznici ni ovoga puta nisu postigli predviđene ciljeve, ni Turci nisu uspeli da ostvare potpunu pobedu — nisu uspeli da neprijatelja bace u more iako su za to angažovali ogromne snage i sredstva. Od uspeha ovih operacija zavisila je i sudbina samoga Carigrada. U toku avgusta angažovano je 14 turskih protiv 15 savezničkih divizija, a sem toga, Turci su mogli brzo pojačati svoje snage sa još 4 divizije iz sastava 1-ve armije. Ove operacije u Suvli stale su Englezima oko 45.000

izbačenih iz stroja (mrtvih, ranjenih i zarobljenih), a skoro isto toliko i Turke. Što se tiče samog plana za iskrcavanje u zalivu Suvle, ne bi se moglo naći prigovora, ali je sada bilo kasno za njegovo ostvarenje, jer su i Turci na ovom delu fronta bili angažovali približno iste snage. Da nije bilo sporog napredovanja 9-og korpusa, uspeh ANZAK-a bio bi skoro siguran. I pored vrlo dobro pripremljene i sprovedene organizacije iskrcavanja od strane mornarice, koja može poslužiti kao poučan primer brzog noćnog iskrcavanja, uspeh ove operacije podbacio je usled slabe discipline i rđavo organizovanog snabdevanja vodom.

Krupnija greška učinjena je i kod organizacije komandovanja. Trebalo je objediniti komandu nad trupama ANZAK-a i 9-og korpusa i poveriti je prekaljenom i energetičnom generalu Berdvudu. U tom slučaju verovatno ne bi došlo do oklevanja u radu 9-og korpusa.

Turci su pogrešili što su prenebregli da utvrde i jačim snagama brane zaliv Suvlu, jer nisu dovoljno vodili računa o njegovoj operativnoj važnosti i taktičkoj pogodnosti za desant. Vilmerov odred bio je slab za ovu ulogu. Samo spori rad 9-og korpusa omogućio im je da ipak na vreme shvate svu ozbiljnost ove operacije i u potpunosti iskoriste sistem *primene pokretnih rezervi u odbrani obale*.

Evakuacija desanta

Posle navedenih neuspeha nastale su diskusije da li da se izvrši novo ojačanje ekspedicioneih snaga ili preduzme njihova evakuacija. U međuvremenu se Bugarska opredelila i prišla Centralnim silama i u tako novostvorenoj situaciji Turci su mogli ojačati odbranu poluostrva i snagama iz Trakije. U to vreme se kod Francuza rađa ideja za stvaranje Istočne armije pod komandom generala Saraja (Sarrail), koja će baziranjem na Solun potpomoći Srbiju. Međutim, Englezi su bili protiv toga.

U toku septembra 1915 razvile su se na Galipoljskom Poluostrvu manje borbe, koje su se završile beznačajnim napredovanjem Engleza na području Kaba Tepe i protiv

Anahare, dok su se Francuzi bili konačno utvrdili na liniji Kerevez Dere. S druge strane, i kod Turaka se osetilo znatno popuštanje u otpornosti zbog borbe na tri fronta, a naročito zbog velikog utroška municije kojom su se teško snabdevali. Međutim, nemačke podmornice su i dalje krstarile po Egejskom Moru i uspele da u vremenu od 28 septembra do 11 oktobra 1915 potope 23 saveznička broda, što je znatno uticalo na borbenu vrednost trupa na Galipolu.

Pod takvim uslovima sve više se nametalo pitanje evakuacije Galipolskog Poluostrva i načina na koji bi se ono izvelo. I sam general Hamilton, ne verujući u potpuni uspeh ovakve operacije, zatražio je smenu sa položaja komandanta, te je 15 oktobra na njegovo mesto određen general Monro. U pogledu mogućnosti evakuacije desanta mišljenja su bila podeljena i kod ostalih starešina desantnih trupa. Tako je, naprimjer, general Berdvud bio protiv tadašnje evakuacije, smatruјуći da će ona zahtevati velike žrtve, dok je komandant rejona Suvle, kao i komandant južnog rejona, zastupao gledište da će evakuacija biti sve teža ukoliko se bude više odugovlačila, zbog sve većeg priliva nemačkih podmornica. Kako su pomorski stručnjaci bili čak i za to da se ponovo pokuša sa forsiranjem Dardanela i za to predložili plan koji je našao podršku i u Londonu, to je bio upućen sam Kičener da na licu mesta proceni situaciju. Kičener je našao da je evakuacija neophodna.

Međutim, prilike za evakuaciju su se svakim danom sve više pogoršavale. Zimsko nevreme oštetilo je sva pristaništa, te je uredno ukrcavanje bilo vrlo teško. Sem toga, sva mesta za ukrcavanje bila su u dometu neprijateljske artiljeriske vatre, tako da se računalo najmanje sa 30% gubitaka. I ovo je uticalo da se formiraju različita gledišta u pogledu vremena i načina izvršenja evakuacije. Najzad, 6 decembra, na pretstavku svih savezničkih zemalja u francuskoj Vrhovnoj komandi doneta je definitivna odluka da se pristupi evakuaciji Galipolja.

Razrada plana evakuacije bila je poverena samo nekolicini ljudi i držana je u najvećoj tajnosti. Plan je

predviđao evakuaciju po redu, s tim da se najpre evakuišu trupe ANZAK-a i rejon Suvle, a potom južni deo poluostrva. Za evakuaciju je bilo svega 145.000 ljudi, 15.000 konja i 400 oruđa raznih kalibara.

Evakuacija ANZAK-a i Suvle trebalo je da se izvrši u tri faze, i to: najpre je trebalo evakuisati pozadnje trupe, opremu, životne namirnice i sve što nije potrebno za borbu uopšte, zatim sve ono što nije potrebno za četvorodnevnu odbranu i, najzad, sve ostalo. Prva faza imala se završiti 10 decembra 1915, druga u toku dve sledeće noći, a treća odmah iza toga.

Radi lakše evakuacije bile su predviđene demonstracije na južnom delu poluostrva. Naime, ovde je trebalo tobož da se iskrcaju engleske trupe i da se što više prošire glasovi kako će se odavde preduzeti ponovo ofanziva.

Način izvlačenja iz borbe i povlačenja ka pristaništima isti je kao i kod blagovremenog otstupanja u normalnim suvozemnim borbama: poslednji su se povukli prednji delovi, koji su svojom aktivnošću maskirali izvlačenje glavnih snaga.

Vreme je bilo vrlo povoljno za evakuaciju. 18 decembra je na otseku ANZAK-a ostalo još samo oko 10.000 ljudi i 22 oruđa, a u rejonu Suvle od ukupno 90.000 ljudi i 196 oruđa ostalo je samo 10.000 ljudi i 15 oruđa. 18 decembra uveče u 18.45 časova počela je i treća faza evakuacije, a završila se 20 decembra u 4.30 časova u potpunom redu. Trupe su prilazile obali u potpunom redu, dok su brodovi bili spremni da otvore vatru protiv neprijatelja na kopnu ako bi otkrio evakuaciju i preduzeo napad. I pored svega toga, na obali je ostalo: 34 poljska oruđa, 250 grola stoke i oko 100 kola, razume se, sve pokvareno i neupotrebljivo. Uspeh je bio nesumnjivo veliki.

Sa južnog dela poluostrva trebalo je evakuisati od engleskih snaga: 32.000 ljudi, 5.700 konja i 120 oruđa, a od francuskih: 11.000 ljudi, 3.000 konja i 73 oruđa. I ova evakuacija je izvršena u vremenu od 29 decembra do 9 januara 1916 bez gubitaka i u potpunom redu. Svake noći ukrcavalo se po 3.000 ljudi i 1.000 grola stoke sve do

7 januara kada je 12 turska divizija izvršila napad na 13 englesku diviziju, ali je on odbijen vatrom brodske artiljerije. Za 8 januar ostala je oko jedna i po divizija tako da je ukrcavanje ovoga dela počelo u 17 časova, a završeno 9 januara u 5 časova. I ovde je ostalo na obali nešto materijala (15 oruđa, više od 500 grla stoke i 1.500 kola).

Tako se završila ova neuspešna anglo-francuska operacija u Dardanelima i na Galipoljskom Poluostrvu.

General Sanders je računao da neprijatelj neće moći evakuisati poluostrvo bez velikih gubitaka, pa je u tom smislu i sastavio plan za protivofanzivu. Po ovome planu bilo je predviđeno uništenje Engleza u rejonu Ari Burnu i Suvle. Bio je jako iznenađen kada je 20 decembra čuo da su u 4 časa Englezi napustili Suvlu i Ari Burnu. Zato je sada predvideo da svim svojim snagama od 12 divizija izvrši sredinom januara ofanzivu na južni deo poluostrva, ali na veliko zaprepašćenje i ovde su ga iznenadili glasovi o neprijateljskoj evakuaciji. Pa i pored toga, i u Berlinu i u Carigradu smatrali su završetak dardanelske epopeje kao svoju veliku pobedu. General Sanders je dobio naziv »Istočni Hindenburg«, Enver-paša — »Napoleon«, a sultan Mehmed V dobio je titulu »Gazi« (nepobedivi).

Ova desantna operacija skupo je stajala obe strane. Mada se podaci o gubicima svuda ne slažu, ipak se može zaključiti da su bili veliki. Tako je, naprimjer, kod Engleza od ukupno 490.000 ljudi, koliko je učestvovalo u Dardanelskoj operaciji, bilo 119.729 gubitaka, a kod Francuza od ukupno 80.000 ljudi bilo je 26.500 gubitaka. Bolesnih Anglo-Francuza vraćeno je 120.000. Na turskoj strani gubici u ljudstvu iznosili su oko 186.000. Saveznici su u ovim borbama izgubili 3 bojna broda i 4 engleske i 3 francuske podmornice.

Opšti zaključak o odbrani Galipoljskog Poluostrva

Odrana Galipoljskog Poluostrva pretstavlja tipičan primer *posredne odbrane obale* koja se sastoji u tome da se na samom obalskom rubu drže slabiji delovi za osma-

tranje obale i njene neposredne okoline, a pozadi, na izvensnom udaljenju, da se organizuju položaji za odbranu, iza kojih se drže pokretne rezerve. Tek kada se desant ispolji, rezerve otseka hitaju na pojedine ugrožene otseke i sprečavaju dalje iskrcavanje, ali se glavna borba prima na ranije pripremljenom položaju u unutrašnjosti, van dejstva brodske artiljerije. Ovaj je slučaj opravдан i onda kada branilac nema dovoljno jaku obalsku artiljeriju koja bi se mogla suprotstaviti brodskoj, što je bio slučaj sa Turcima. Oni na zapadu Galipolskog Poluostrva nisu imali nijednu obalsku bateriju koja bi mogla da preuzme tu ulogu. Isto tako i nedostatak većih kalibara kod pokretne protivdesantne (poljske) artiljerije bio je uzrok da se glavna linija odbrane povuče što dalje od obale (ovde je bila povučena unazad za 1,5 do 8 km). Ovo je, kao i ispresecanost terena, uticalo na to da brodska artiljerija nije mogla u borbi na tim položajima da potpomaže svoje desantne trupe, te su turska poljska oruđa nanosila napadaču velike gubitke.

Inače, ovakav način odbrane ima nedostataka u tome što dozvoljava neprijatelju da izvrši desant protiv relativno slabe odbrane, pa se tek u unutrašnjosti obale traži rešenje — tučenje neprijatelja, što najčešće zahteva velike žrtve. Stoga ovaj način odbrane treba primeniti samo onda kada se ne može izvršiti blagovremena organizacija odbrane obale. U svakom drugom slučaju treba pristupiti neposrednoj odbrani obale, tj. tući neprijatelja pri samom iskrcavanju kada je desant najslabiji.

Dalje, vidimo kod Turaka pravilno korišćenje pokretnih rezervi. Iako su vodili borbu na tri fronta, oni su veštim manevrovanjem uspevali da na poluostrvu postignu opštu brojnu nadmoćnost. Međutim, zbog rđavog stanja i slabog kapaciteta suvozemnih komunikacija i ograničenog manevra morem (kroz moreuz) nisu uspeli da blagovremeno sasrede snage na otsudnoj tački bojišta.

I pored preduzetih mera da se omogući što bolje manevrovanje trupa (izrada novih i poboljšanje starih komunikacija i dr.), ipak su komunikacije na poluostrvu, kao i na aziskoj obali, bile nedovoljno razvijene za ma-

nevar snagama u većem obimu. Drumova je bilo malo, a železničkih pruga nije bilo uopšte. Zbog toga je i dolazilo do spore koncentracije snaga na ugroženom delu obale i do propuštanja najpovoljnijih momenata. Pri tome treba imati u vidu i veliku dužinu poluostrva (prebacivanje snaga sa severnog na južni deo poluostrva vršeno je većim delom morem kroz moreuz, pri čemu se izlagalo opasnosti od neprijateljskih podmornica), tako da je sve ovo uticalo na rasparčanost snaga, te su se mnoge jedinice samo delimično angažovale u borbi. Izgleda da je tu odbrana podbacila i zbog težnje da se sve podjednako brani, što se donekle pripisuje i samom nezgodnom geografskom položaju Galipoljskog Poluostrva u pogledu obalske odbrane. Moglo bi se prebaciti i slaboj organizaciji odbrane na samom obalskom rubu. Ovde su mestimično bili čisto pešadiski položaji bez artiljerije, tako da je brodska artiljerija uvek uspevala da kratkom pripremom razruši i ove, na brzu ruku utvrđene položaje, kao i da uspešno podrži iskrcane trupe. Isto tako Turcima se može zameriti i za slabu službu osmatranja i obaveštavanja, jer se ne bi mogla ničim pravdati neobaveštenost o iskrcavanju Engleza kod zaliva Suvle. Iako su se dotle glavne borbe vodile južnije, ipak je odred Vilmera morao blagovremeno otkriti iskrcavanje trupa kod obale Nibrunezi, jer mu je to bio glavni zadatak. Kako je 9 engleski korpus radio sporo i prilično neorganizovano, to su, da su bili oprezniji, Turci mogli na ovom delu fronta stvoriti jaku udarnu grupu i uništiti neprijatelja, koji ionako nije bio raspoložen za odlučniju borbu. Ovako, iako su Turci u krajnjoj liniji postigli uspeh, on je plaćen velikim žrtvama i nije bio tako ubedljiv kao što je inače mogao biti.

Neaktivnost Turaka i slabo održavanje dodira sa neprijateljem omogućili su Saveznicima da se sa Poluostrva povuku bez gubitaka i da izvrše evakuaciju pod najpovoljnijim okolnostima, skoro kao u mirno doba. Pa ni protivnapad 12 divizije, koji je izvršen 7 januara na južnom delu poluostrva, nije uspeo, usled nedovoljnih snaga. Tu je propušten poslednji povoljan momenat.

Uostalom, pogodnih momenata bilo je dosta i za jednu i za drugu stranu, samo se nisu mogli uočiti, pa, sledstveno tome, ni iskoristiti. Ovo je dolazilo donekle i zbog slabe primene avijacije u službi izviđanja, naročito na ovako ispresecanom zemljištu, kao i zbog složenosti zadataka i sadejstva sva tri vida oružane sile — flote, avijacije i suvozemne vojske.

Turska flota skoro nije ni učestvovala u odbrani obala, jer je za tu ulogu bila dosta slaba. Njihove torpedne jedinice imale su slabog uspeha. Minska odbrana nije iskorišćena van moreuza, mada je njena primena ispred pojedinih mesta pogodnih za iskrcavanje mogla dati odlične rezultate. Interesantno je da tada Turska nije imala nijednu podmornicu koja bi mogla da pomogne odbrani još prvih dana bombardovanja obale i utvrđenja. U ovoj operaciji Turci su bili primorani da dovlače znatne snage (više od 200.000 ljudi; u poslednje vreme na Poluostrvu je bilo oko 22 divizije), čime su oslabili ostale frontove.

Na kraju se postavlja pitanje, i to ne bez razloga: da li je uopšte trebalo izvršiti iskrcavanje na Galipoljskom Poluostrvu, daleko od operaciskog cilja cele ekspedicije — Carigrada, i da li bi bila rentabilnija jedna takva operacija od zaliva Saros ka Carigradu? Tu je bila slaba tačka odbrane, a operacijski pravac mnogo kraći, te je postojala mogućnost da se otseče celo poluostrvo od kopna. Iako je ova operacija možda bila smelija, ona bi verovatno dala više koristi i efekta nego što su Saveznici postigli na južnom delu Galipoljskog Poluostrva.

DEO II

OBALSKA ODBRANA
U DRUGOM SVETSKOM RATU

GLAVA VI

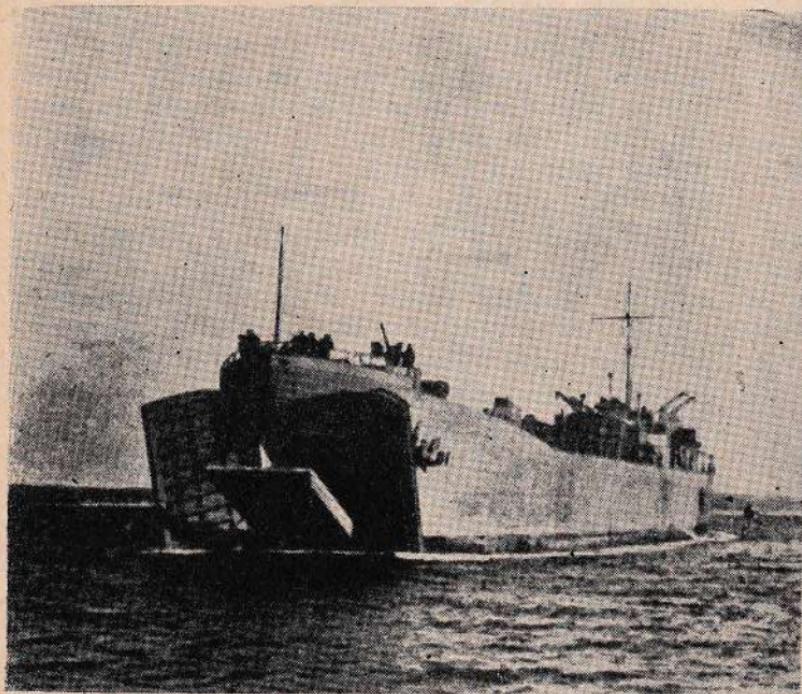
NOVA DESANTNA SREDSTVA KOJA SU BILA UPO-TREBLJENA U DRUGOM SVETSKOM RATU

Transportni brodovi, kojima se prevoze trupe, tehnika i materijal od ukrenih luka do mesta iskrcavanja, imaju veliki nedostatak u tome što svoj tovar ne mogu iskrcavati neposredno na obalu, već ga moraju ili prekrčavati na moru na specijalna desantna sredstva ili vršiti iskrcavanje u podesnim lukama. Prekrčavanje na moru pretstavlja jedan od najkritičnijih momenata koji će aktivna protivdesantna odbrana težiti da što efikasnije omete, a iskrcavanje u lukama dolazi u obzir tek za poslednje ešelone, pošto se najpre ovlada ovim lukama. Zbog toga se teži da se, kad god je to moguće — a kod uskih mora skoro redovno — snage i sredstva prvog ešelona iskrcavaju na obalu neposredno iz onih plovnih sredstava na kojima su se prevozili od mesta ukrcavanja. Za to se grade specijalni manji desantni brodovi različite tonaže koji raspolažu ne samo uređajima za brzo iskrcavanje trupa, tehnike i materijala na obalu, već su mnogi od njih naoružani tako da mogu tući ciljeve na obali i zaštititi trupe od dejstva iz vazduha kako za vreme prevoženja, tako i za vreme samog iskrcavanja.

Prednosti ovih specijalnih desantnih sredstava su u tome: što se izbegava prekrčavanje tovara sa transportnih na desantne brodove i desantna sredstva; što se znatno ubrzava ukrcavanje i iskrcavanje; što se omogućava iskrcavanje na širokom frontu obale i, najzad, što gubitak pojedinih desantnih sredstava ne pretstavlja toliko osetan

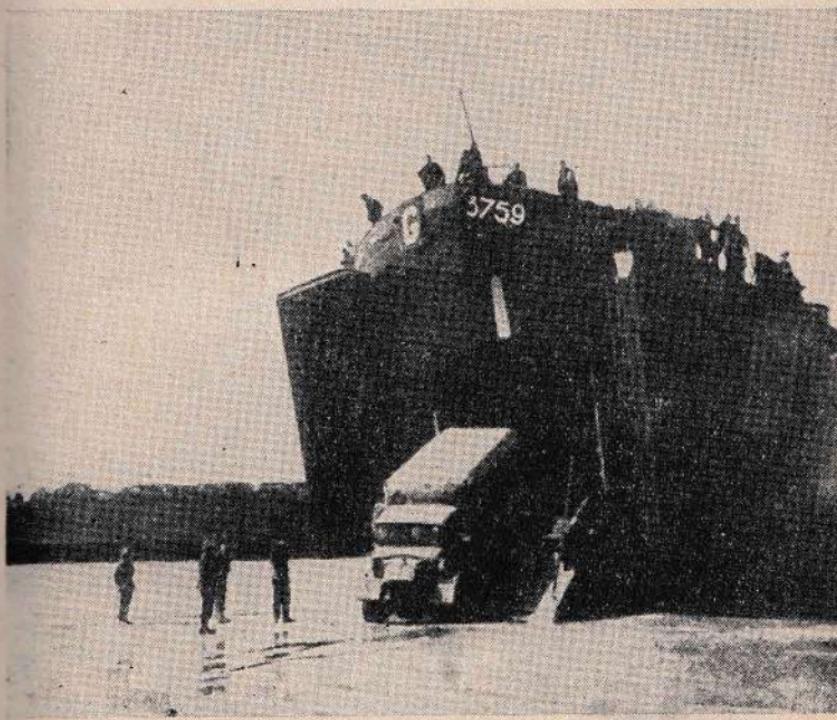
gubitak za ceo desant kao što je to slučaj sa gubitkom velikih transportnih brodova.

Japanci su u toku rata sa Kinom, 1937—1938 godine, usavršili specijalna sredstva za iskrcavanje neposredno na obalu (koristili su jednu vrstu splava sa dva jaka motora brzine oko 15—20 Nm). Na ovim splavovima mogle su da se smeste kompletne streljačke čete sa celokupnim lakim i teškim naoružanjem. Međutim, do pune primene mnogo usavršenijih desantnih sredstava došlo je tek u toku Drugog svetskog rata, kada su uspešne desantne operacije i po svome broju i po svom obimu (veličini upo-

Sl. 1 — Desantni brod LST za iskrcavanje vozila i artiljerije na obalu

trebljenih snaga i sredstava) daleko prevazišle sve dodatašnje desante. Još u avgustu 1942 godine, pri pokušaju iskrcavanja kod Dijepa, bila su upotrebљena neka od ovih novih desantnih sredstava¹). (Pri iskrcavanju u Norveškoj 1940 godine upotrebljeno je samo nekoliko probnih jurišnih desantnih čamaca pri napadu na Narvik 28 maja,

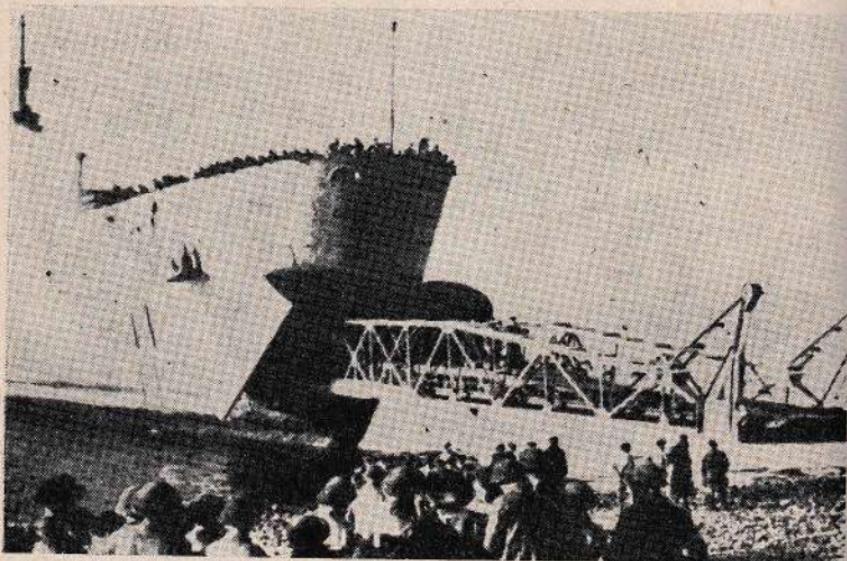

Sl. 2 — Iskrcavanje vozila i artiljerije sa desantnog broda LST
jer se za ovim sredstvima nije osećala potreba zbog planinskog karaktera norveških obala koje ne dozvoljavaju iskrcavanje van luka.)

¹⁾ Ovo se odnosi na evropsko ratište, dok su SAD za desantne operacije na Pacifiku počele ranije sa izgradnjom specijalnih desantnih sredstava koja su kasnije primenjena i u Evropi.

Pripremajući se za iskrcavanje na Siciliji i kasnije na normandiskoj obali Saveznici su, a naročito Amerikanci, pristupili u toku 1942—1943 godine masovnoj izgradnji manjih desantnih motornih brodova raznih tipova, t.zv. desantnih sredstava, od kojih su u operaciji na Siciliji upotrebili preko 2.000, a pri desantu na normandisku obalu preko 4.000 brodova.

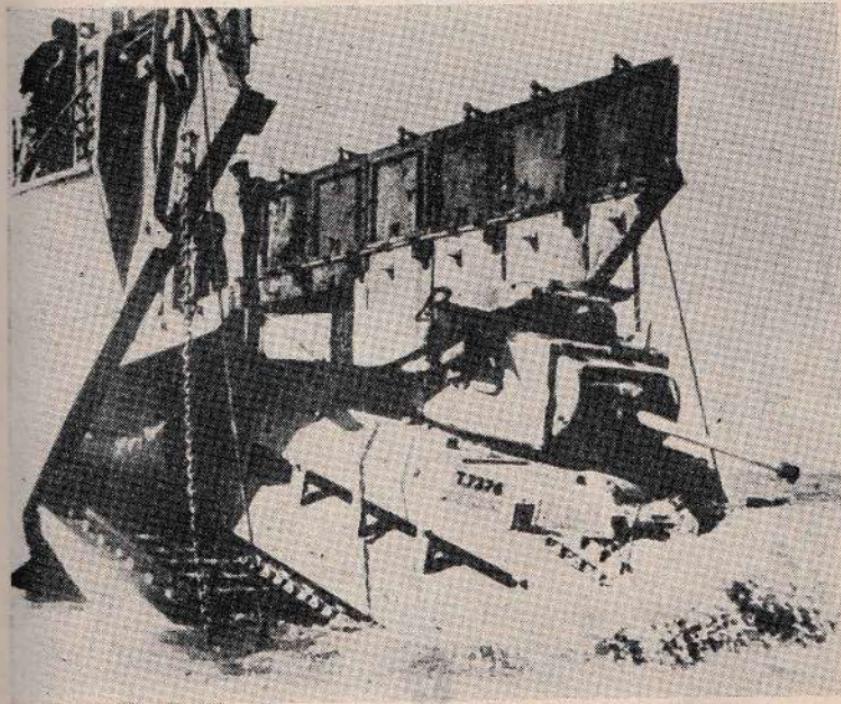
Ova desantna sredstva mogu biti različitih vrsta i veličine. Pored velikih desantnih brodova za tenkove i trupe, deplasmana do 2.000 tona, sa daljinom plovljena

Sl. 3 — Desantni brod LST za prevoz vozila i tenkova pristao je uz obalu, otvorio pramac i izbacuje most, čija je dužina oko 28 m

do 5.000 Nm, postoje i nešto manji (ali veći od srednjih) desantni brodovi, boljih manevarskih svojstava od prvih, koji se takođe koriste za prevoz trupa, tehnike i materijala (sl. 1, 2 i 3). Sem toga, postoje i desantni brodovi

srednje tonaže, deplasmana 100—350 tona, sa daljinom plovjenja do 1.500 Nm, koji mogu biti najraznovrsnijih tipova sa raznolikom namenom: desantni tenkonosci (sl. 4), desantni artiljeriski čamci (sl. 5), desantni protivavionski čamci (sl. 6), desantni čamci za trupe, itd. Najzad, postoje

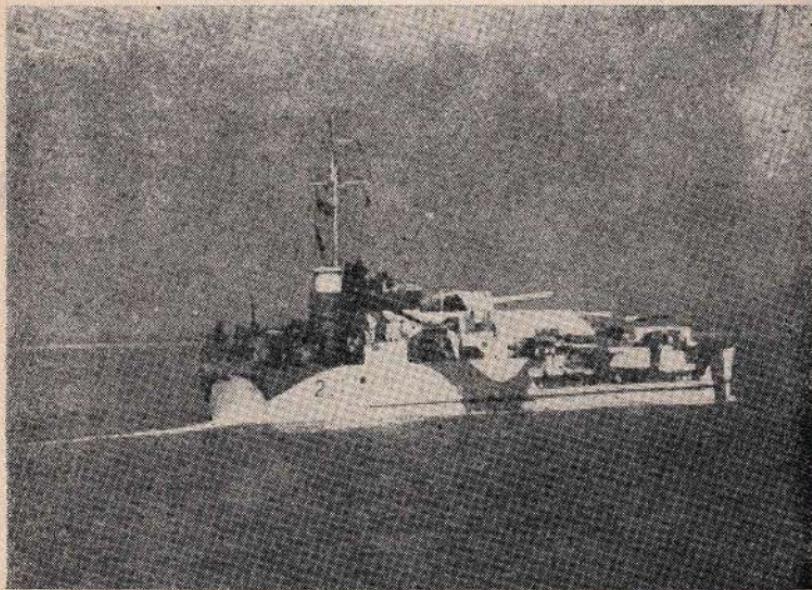

Sl. 4 — Iskrcavanje tenka sa desantnog broda LCT preko spuštenе rampe u plitku vodu, posle čega tenk sam izlazi na obalu

i desantna sredstva male tonaže — desantni jurišni čamci isto tako najraznovrsnijih tipova, deplasmana 4—15 tona, sa daljinom plovjenja do 75 Nm, naoružani bacačem i sa nekoliko mitraljeza (sl. 9, 10 i 11). Ovi čamci se mahom prevoze na palubama transportnih ili većih desantnih

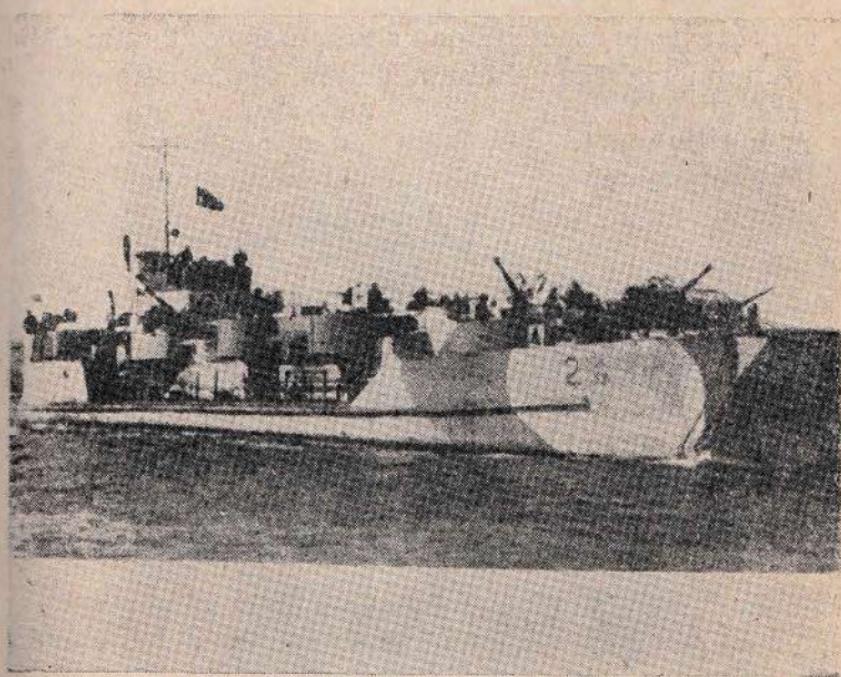
brodova sve do mesta prekrcavanja na moru i namenjeni su za prevoženje i iskrcavanje prvih jurišnih talasa i tehnike ili za vatrenu podršku prvih talasa pri njihovom iskrcavanju na obalski rub.

U cilju lakšeg iskrcavanja na obalu desantna sredstva imaju naročite uređaje (dvokrilna vrata na pramcu sa pokretnim mostovima, ili specijalne preklapajuće mo-

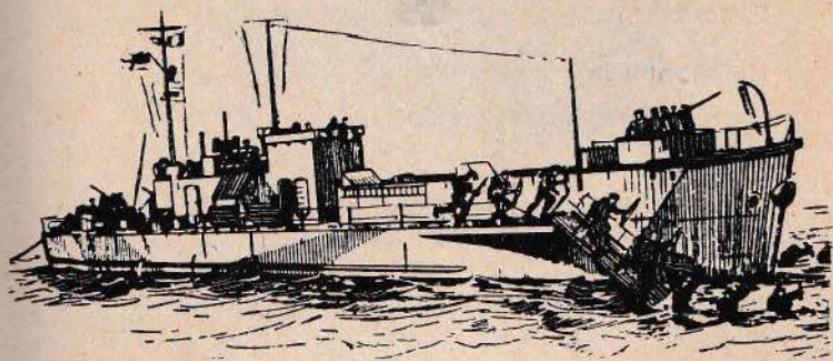

Sl. 5 — Desantni brod LCG naoružan sa dva topa kalibra 120 mm

stove na pramcu ili pomicne mostove sa svake strane pramca itd) koji služe za iskrcavanje tenkova, vozila, trupa i materijala (sl. 1—4, 7 i 8). Iskrcavanja se mogu vršiti ili neposredno na obalu, ili u plićake uz obalski rub, što zavisi od stvora i karaktera obale, hidronavigaciskih uslova, tipova i veličine desantnih sredstava i drugo.

Sl. 6 — Desantni brod LCF naoružan PA topovima

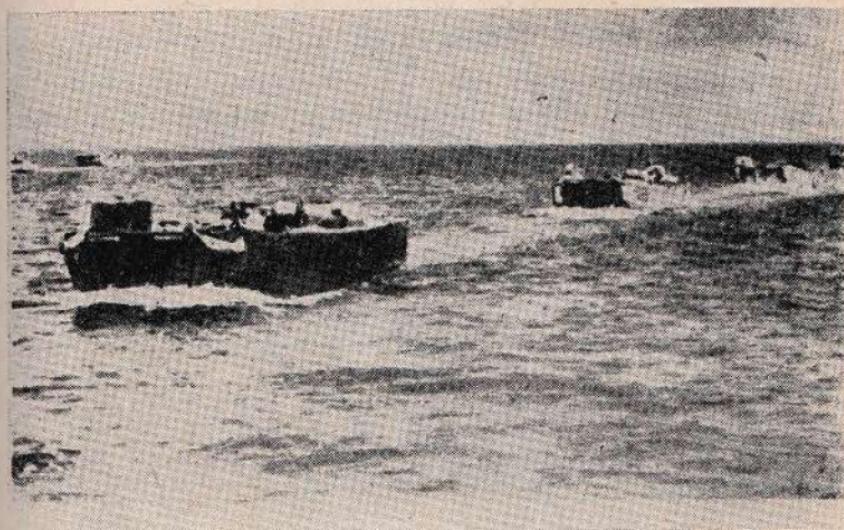
Sl. 7 — Desantni brod LCI za iskrcavanje pešadije

Desantna sredstva mogu imati različito naoružanje s obzirom na to da li im ono služi za samoodbranu ili i za vatrenu podršku iskrcanih delova. Tako postoji: de-

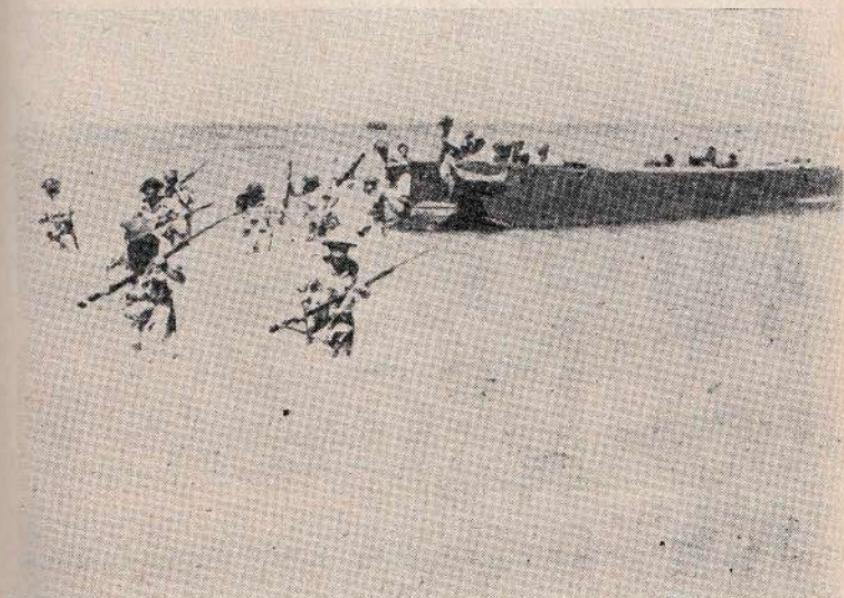

Sl. 8 — Iskrcavanje pešadije na obalu sa srednjeg desantnog broda LCI

santni artiljeriski čamci (desantne topovnjače), koji su naoružani sa 2 topa 120 mm i više mitraljeza, te mogu zameniti razarače pa i ratne brodove u podršci i artilje-

Sl. 9 — Približavanje desantnih jurišnih čamaca sicilijanskoj obali

Sl. 10 — Iskrcavanje sa jurišnih desantnih čamaca

riskom obezbeđenju desanta (sl. 5); desantni čamci sa raketnim naoružanjem (sl. 12); protivavionski desantni čamci naoružani lakisim PA topovima kalibra 20—40 mm (sl. 6); desantni čamci podrške naoružani sa više bacača; desantni jurišni čamci naoružani takođe bacačima, itd. Pored toga, postoje i specijalni desantni brodovi za ko-

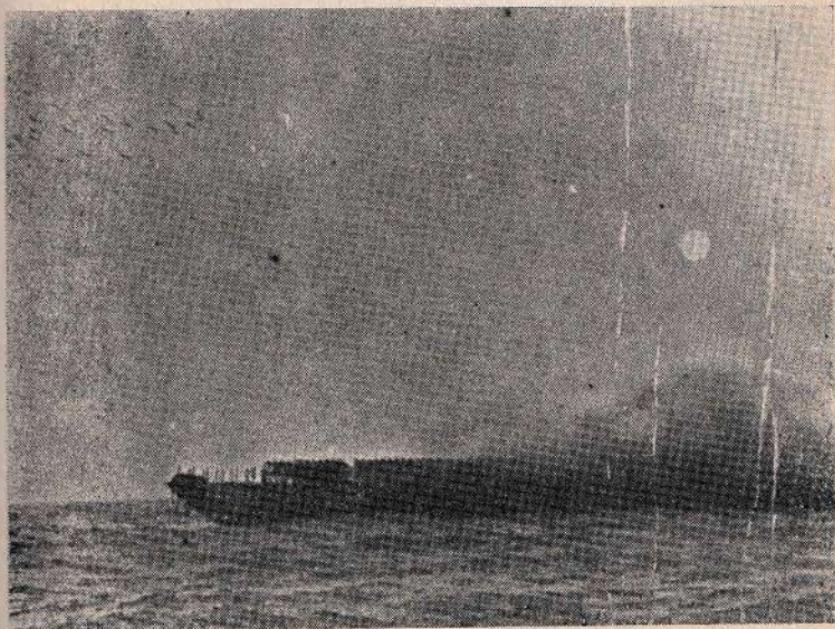
Sl. 11 — Iskrcavanje pešadije sa jurišnih desantnih čamaca

mandovanje i vezu koji su opremljeni većim brojem radiostanica, itd.

U toku Drugog svetskog rata upotrebljavana su i specijalna amfibiska vozila (tenkovi i automobili) za prevoz ljudstva i materijala, koja su u stanju da po relativno

tihom moru preplivaju po nekoliko morskih milja i izbiju na obalu (sl. 13).

S obzirom na korisnost navedenih desantnih sredstava i bogata iskustva koja su stečena kroz ratnu praksu, nastavljeno je posle rata sa njihovim usavršavanjem u cilju da se još više prošire mogućnosti njihove primene,

Sl. 12 — Desantni brod LCT (4) sa velikim brojem raketnih cevi
(u vazduhu se vide izbačene rakete)

i to pod raznolikim uslovima koji se pojavljuju u komplikovanim desantnim operacijama. Tako se, naprimjer, u SAD, pored ostalog, predviđa prepravka izvesnog broja desantnih brodova tipa LST za transportovanje helikoptera — stvaranje t.zv. »amfibiskih nosača aviona«, koji

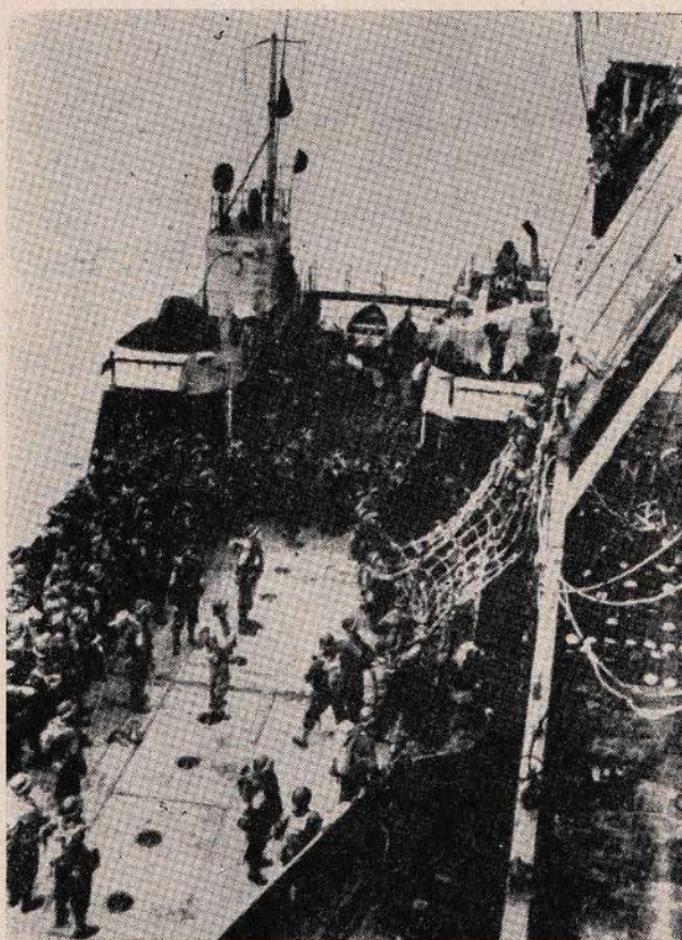
su se već pokazali vrlo korisnim i praktičnim na korejskom pomorskom ratištu. Ovakvi desantni brodovi imali bi specijalne dizalice i mogli bi da ukrcaju oko 8 helikoptera sa posadom.

Međutim, u nedostatku formaciskih desantnih sredstava mogu se za prevoz i iskrcavanje trupa, tehnike i

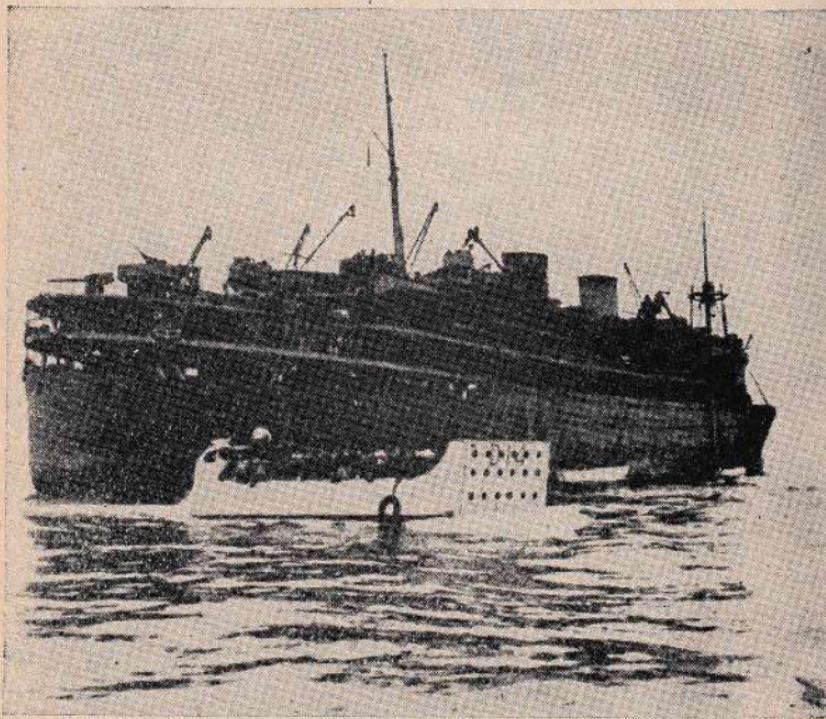
Sl. 13 — Podilaženje tenkova-amfibija jednom ostrvu na Pacifiku i izlazak na obalu

materijala koristiti razni teretni i putnički brodovi i čamci, mali ratni brodovi (stražarski čamci, torpedni čamci) i dr. Oni će poslužiti korisno naročito na uskim morima.

Sl. 14 — Prekrcavanje pešadije sa većeg broda na desantni brod LCI (radi bržeg prekrcavanja vojnici silaze preko žleba i jake mreže na palubu desantnog broda)

Iz sledećeg pregleda se vide tipovi, oznake i namena većine desantnih brodova i desantnih sredstava koje su Saveznici upotrebili u toku Drugog svetskog rata u desantnim operacijama na Pacifiku i u Evropi.

Sl. 15 — Prekrcavanje desanta sa velikog transportnog broda na desantni jurišni čamac

OZNAKA I NAMENA

- 1) *APA* — *Auxilliary Personell Assault Ship* (pomoći transportni brod za prevoz trupa i desantnih jurišnih čamaca na veća otstojanja; zbog veličine ne može vršiti iskrcavanje na obalu, već se mora izvršiti prekrcavanje na laka desantna sredstva).
- 2) *AKA* — *Auxilliary Cargo Assault Ship* (pomoći transportni brod za prevoz oruđa i materijala potrebnog za iskrcane trupe, kao i čamaca za iskrcavanje toga materijala pošto zbog veličine ne može da pride obali).
- 3) *LST* — *Landing Ship Tank* (desantni brod za tenkove i u isto vreme najveći desantni brod deplasmana do 2.000 tona, sa daljinom plovjenja do 5.000 Nm. Nosivost: oko 190 ljudi, 10 teških, ili 20 srednjih, ili 30 lakih tenkova ili oko 500 tona materijala, a pored toga nosi i izvestan broj desantnih čamaca. Zbog veličine gaza — na krmi oko 7.82 m — teže prilazi plažama i obalama sa blagim padom. Oni ustvari čine srž invazione flote — sl. 1, 2 i 3).
- 4) *LST (2)* — *Landing Ship Tank (2)* — (desantni brod za prevoz topova, vozila i materijala i za evakuaciju ranjenika, sličnih osobina kao LST — sl. 2).
- 5) *LSM* — *Landing Ship Medium* (srednji desantni brod za prevoz tenkova, vozila i materijala za iskrcane trupe. Manji je od LST, ali je zato od njega boljih manevarskih osobina).
- 6) *LSM (R)* — *Landing Ship Medium — Rocket* — (srednji desantni brod naoružan reaktivnim bacačima).
- 7) *LSD* — *Landing Ship Dock* (desantni brod — dok za prenos desantnih čamaca do određenog mesta prikupljanja, odakle čamci sami produžavaju put. Raspolaže i uređajima za spasavanje brodova).
- 8) *LSV* — *Landing Ship Vehicle* (desantni brod prerađen od APA, sa uređajima za iskrcavanje vozila).
- 9) *LCT* — *Landing Craft Tank* (desantni čamac za prenos tenkova — tenkonosac, nosivosti 250—350 tona, tako da može nositi oko 3—10 tenkova, ili oko 15 vozila ili oko 400 vojnika sa opremom — sl. 4).

OZNAKA I NAMENA

- 10) *LCG* — *Landing Craft Gun* (desantni artiljeriski čamac — desantna topovnjača, istog tipa kao LCT, naoružan sa 2 topa 120 mm i 1 PA 40 mm; služi za neposrednu podršku pri iskrcavanju — sl. 5).
- 11) *LCF* — *Landing Craft Flak* (desantni protivavionski čamac, istog tipa kao LCT, naoružan sa 4 PA 40 mm i 8—9 PA 20 mm ili 10 PA 20 mm — sl. 6).
- 12) *LCI* — *Landing Craft Infantry* (desantni čamac za prevoz pešadije, 100—350 tona, prevozi oko 250 vojnika sa opremom; iskrcavanje vrši direktno na obalu pomoću mostića koji se nalaze sa svake strane pramca — sl. 7 i 8).
- 13) *LCI (R)* — *Landing Craft Infantry — Rocket* (desantni čamac naoružan velikim brojem bacača raketa, tipa kao LCI).
- 14) *LCM* — *Landing Craft Mechanized* (desantni čamac, tipa kao LCT, za prevoz mehanizovanih vozila i transportnih sredstava — sl. 4).
- 15) *LCS (L)* — *Landing Craft Support (Large)* — (desantni čamac podrške oko 250 tona, naoružan sa 32 bacača).
- 16) *LCV (P)* — *Landing Craft Vehicle — Personnel* (desantni čamci za prevoz trupa i vozila sa transportnih brodova APA na obalu).
- 17) *LCA* — *Landing Craft Assault* (desantni jurišni čamci za trupe, deplasmana 4—5 tona, naoružani 1 bacačem i sa nekoliko mitraljeza, prevoze oko 30 vojnika sa opremom i služe za iskrcavanje prvih talasa jurišnih trupa i tehnike na obalu — sl. 9 i 10).
- 18) *LCT (R)* — *Landing Craft Tank (Rocket)* — (desantni jurišni tenkonosci, čamci deplasmana 15—20 tona, naoružani kao LCA, prevoze 1 srednji tenk ili oko 100 vojnika i služe za iskrcavanje prvih talasa. Prenose se na LST).
- 19) *LCS (A)* — *Landing Craft Support (Assault)* — (desantni jurišni čamci podrške, istog tipa kao LCA, naoružani 1 bacačem i sa 4 PAM; prate LCA i LCT (R) do mesta iskrcavanja i minobacačkom vatrom podržavaju prve iskrcone delove).

OZNAKA I NAMENA

-
- 20) *LVT* — *Landing Vehicle, Tracked* (desantno guseničarsko vozilo za prevoz ljudstva i materijala).
  - 21) *DUKW* — (amfibisko vozilo za raznovrsne namene — za pretovare raznih vozila, tenkova, topova i dr. sa većih transportnih i desantnih brodova na laka desantna sredstva, zatim za prevoz ljudstva i materijala itd. To je jedna vrsta $2\frac{1}{2}$ tonskog amfibiskog automobila na 6 točkova).
  - 22) *LBV* — *Landing Boat Vehicle* (vrsta desantnog splava za prevoz pogonskih skela ka obali radi istovara teških vozila; upotrebljavani su naročito pri desantu na normandisku obalu).
  - 23) *LBK* — *Landing Boat Kitchen* (desantni brodovi-kuhinje za posade desantnih brodova i desantne trupe).
  - 24) *LBE* — *Landing Boat Engine* (brodovi-radionice za opravku desantnih brodova i sredstava).
  - 25) *LBO* — *Landing Boat Ordnance* (brodovi za snabdevanje desantnih brodova gorivom i mazivom).
  - 26) *LBW* — *Landing Boat Water* (brodovi za snabdevanje desantnih brodova vodom).
  - 27) *LCT (3)* — *Landing Craft Tank (3)* — (brodovi-bolnice sa 72 kreveta za ranjenike i bolesnike; to su preuređeni LCT - 2).
-

GLAVA VII

NEMAČKE I SAVEZNIČKE DESANTNE OPERACIJE U NORVEŠKOJ 1940 GODINE

(Skice od 9—12)

D a bi se otklonio uticaj nepovoljnog vojno-geografskog položaja u odnosu na Englesku, a u isto vreme i radi lakšeg vođenja podmorničkog i krstaričkog rata protiv Saveznika, u prvom redu Engleske, komandant nemačke ratne mornarice, admirал Reder, tražio je da se okupiraju Norveška i Danska. Na taj bi se način nemačkoj mornarici obezbedila pogodna operatska osnovica sa bazama u fjordovima razuđene norveške obale, koja pruža vrlo povoljne uslove ne samo za sopstvenu odbranu nego i za kontrolu pomorskih puteva u ovoj oblasti. Odbrana norveške obale olakšana je njenim topografskim stvorum — planinskim karakterom, nizom malih ostrva i dugačkim, relativno uskim fjordovima. Okupacijom Norveške držala bi se u šahu i Švedska i obezbedio dovoz za Nemce dragocene švedske gvozdene rude.

Međutim, pomorski putevi sa Švedskom i Norveškom bili bi potpuno obezbeđeni tek po zauzimanju Danske sa njenim moreuzima (Veliki i Mali Belt i Sund), koji predstavljaju vrata Baltičkog Mora, te najvažnije i najsigurnije pozadine nemačkog pomorskog ratišta. Držanjem Danske obezbeđuje se neprekidna obala od Holandije preko Danske, Skageraka i Norveške sve do Narvika.

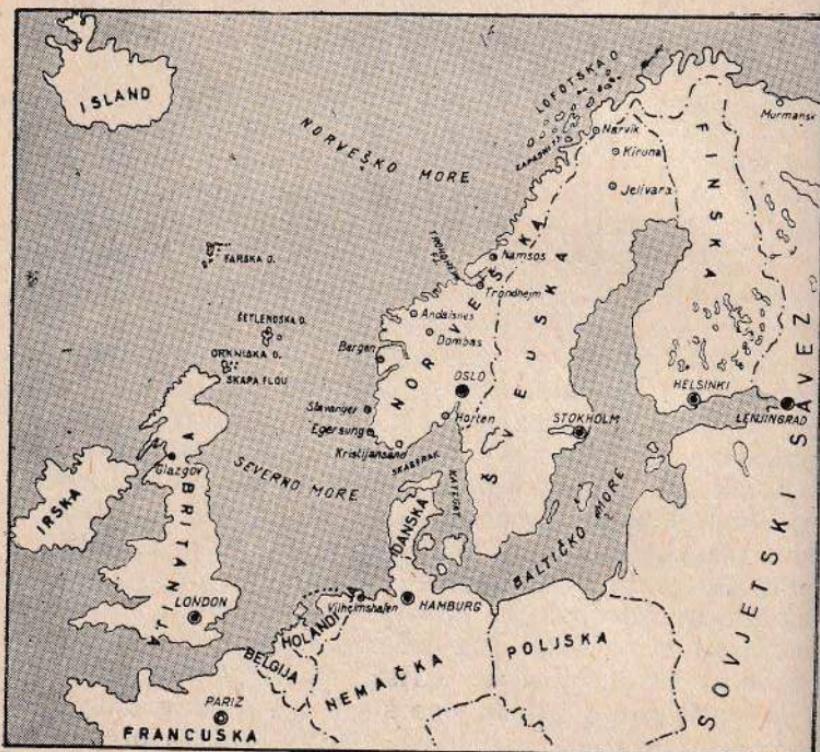
Kako je nadmoćnost na moru bila na strani Engleza, a u vazduhu sporna, to je nemačka desantna operacija mogla da se uspešno izvede samo pod uslovom najveće brzine iskrcavanja i potpunog iznenadenja Saveznika.

Hitler je želeo da za to iskoristi i domaće izdajnike i da prevratom dovede na vlast nacional-socijalistu Kvislinga i njegove pristalice. U tom cilju vođeni su pregovori između admirala Redera i Kvislinga (u decembru 1939 i februaru 1940 godine). Iako Kvisling nije uspeo da ostvari prevrat zbog nedovoljne nemačke pomoći, ipak je njegova podmukla politička delatnost pokolebala izvestan broj visokih vojnih i civilnih funkcionera, tako da nisu zauzeli odlučniji stav u pogledu opredeljenja za Nemce ili Saveznike. Međutim, nešto pod uticajem javnog mnenja, koje je sve više naginjalo Engleskoj, a nešto i zbog nezadovoljstva Kvislingovim radom, njegova se partija počela raspadati, te Hitleru nije preostalo ništa drugo nego da preduzme hitnu okupaciju Norveške izvođenjem veoma rizične desantne operacije, i to pomorskim putevima koje je kontrolisala jaka engleska flota.

Smatrajući da najveća opasnost za desant nastaje tek posle njegovog iskrcavanja, pri povratku brodova, admiral Reder je zahtevao da se iskrcavanja izvrše najvećom brzinom i da se brodovi ni u kom slučaju ne zadržavaju kod desanta (radi njegovog snabdevanja ili artiljeriske podrške). Prema planu desantne operacije bila su određena mesta iskrcavanja kod Oslo, Kristijansanda, Stavanger-a, Bergena, Trondhejma i Narvika. Zbog toga su transportni brodovi bili podeljeni na grupe, a ratni brodovi koji su se nalazili u njihovom sastavu imali su zadatak da unište obalske baterije na ulazima u fjordove i da artiljerijom podrže sopstvene trupe samo za vreme njihovog iskrcavanja na obalu. Da bi što bolje osigurali svoje brodove od napada engleskih podmornica i razarača pri izvršenju desanta na južnu obalu Norveške (Oslo, Kristijansand, Stavanger i Bergen), Nemci su duž tih obala položili mine kojima su uništene neke engleske podmornice koje su bile poslate u Skagerak i Kategat.

Što se tiče Engleske, i ona je težila da preko vojničke pomoći pridobije Norvešku za Saveznike, dok je sama Norveška, iako je iz ekonomskih razloga bila više naklonjena Englezima, ipak želela da ostane neutralna.

Saveznici su se 1940 godine spremali da iskrcavanjem desanta pomognu Finskoj i u ratu protiv Rusije. Za to su bile određene kanadske skijaške trupe i francuski alpiski streinci, koji su bili vični zimskom i planinskom ratovanju. Međutim, 12 marta 1940 godine, kada su ove trupe već

Skica 9 — Norveško ratište

bile spremljene za ukrcavanje, Finska je zaključila mir sa Rusijom, tako da je i potreba za ovom pomoći otpala. Kako su Saveznici u to vreme bili obavešteni o nemačkim pripremama za napad na Norvešku, rešeno je da se ovaj desant pošalje u Norvešku da zauzme Narvik, preko koga su Nemci izvozili gvozdenu rudu iz švedskih Jelivarskih rudnika. U vezi s tim engleski razarači su 8 aprila polo-

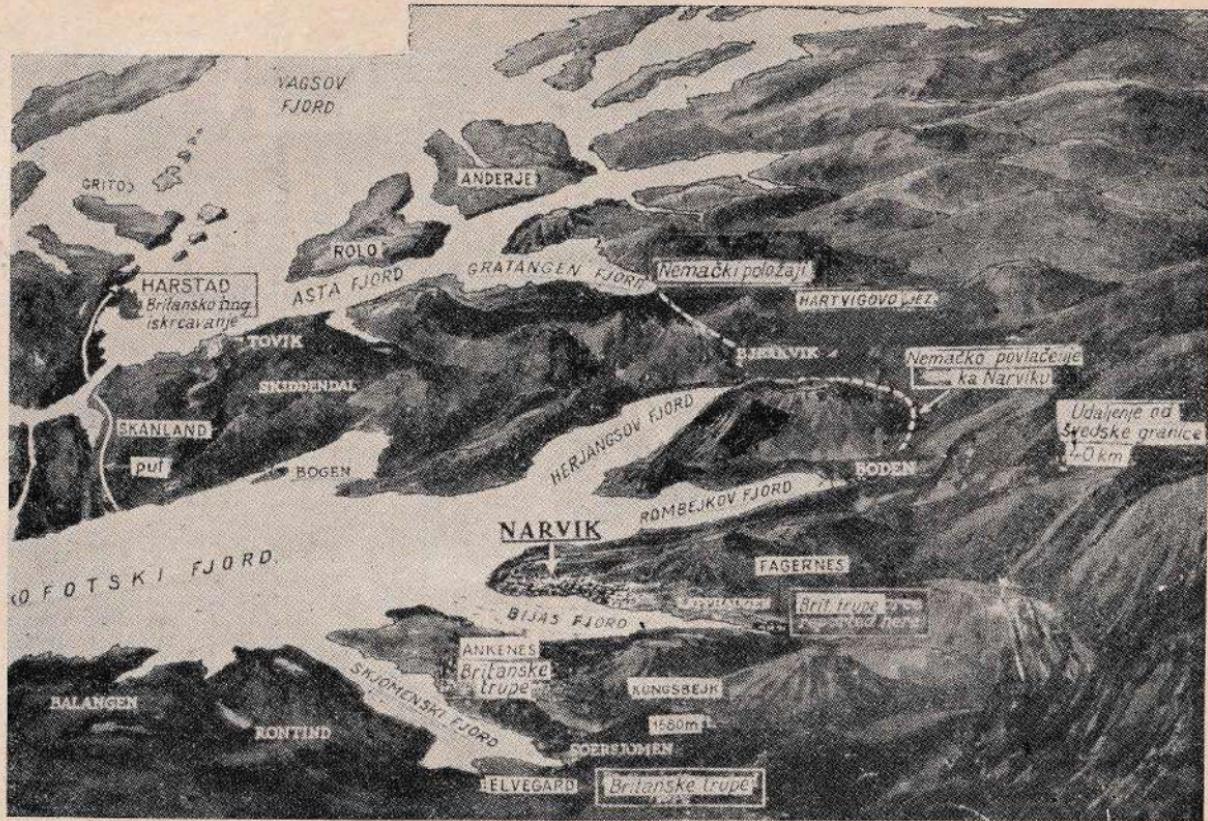
žili u norveškim teritorijalnim vodama (na putu iz Narvika za Bergen) 3 minska polja, obaveštavajući Švedsku da neće dopustiti da se Nemačka snabdeva njenim rudama. Međutim, dok su Englezi pripremali iskrcavanje desanta, Nemci su ih preduhitrili i 10 aprila 1940 godine zauzeli Narvik i celu Južnu Norvešku, te je Engleska 11 aprila 1940 godine odlučila da se odmah pomogne Norveškoj.

Norveška ratna mornarica imala je: 4 obalska bojna broda samo za odbranu obale (deplasmana oko 3.500 t, brzine 15 čv., naoružana sa po 2 topa 210 mm, 6 topova 120 do 150 mm, 6—8 od 76 mm, sa glavnim oklopom debljine 180 mm), 2 brza minonosca sa po 250 mina i 9 manjih minonosaca od 250—350 t, zatim 2 veća razarača od 1.220 t i 6 manjih od 600 t, 6 starijih torpiljarki od 200 do 450 t i 9 malih podmornica od po 250 do 420 t, kao i druga manja i starija plovna sredstva za zaštitu obale. Zbog izdajničkog rada izvesnog broja norveških političara pretežan deo brodova, sem 2 obalska bojna broda i nekih torpiljarki, nije uopšte bio opremljen posle zimskog perioda.

Obalske baterije su bile bolje opremljene u skoro svima fjordovima, ali su se većinom nalazile u starinskim utvrđenjima, na otvorenim i s mora dobro vidljivim položajima. Vazduhoplovstvo je imalo dovoljan broj još u mirno doba uređenih aerodroma. Tako su južno od Oslo, na istočnoj obali Oslo Fjorda, postojala 2 aerodroma, severno od Oslo 3, a u Kristijansandu, kod Stavanger-a i Trondhejma po jedan. Kao što ćemo kasnije videti, svi su ovi aerodromi dobro poslužili Nemcima za prebacivanje trupa i materijala, jer nisu bili organizovani za odbranu. Norveška je imala 92 aviona za pomorsku službu, 86 za kopnenu i 22 rezervna (svega oko 200 aviona), ali ova avijacija nije bila iskorišćena.

Izvršenje desanta. — 8 aprila 1940 iz Vilhelmshafena su isplovili bojni brodovi *Scharnhorst* i *Gneisenau*²⁾, koji

²⁾ Oni su imali po 26.000 t deplasmana, bili su naoružani sa po 9 topova 280 mm, 12—150 mm, 14 PA topova 105 mm, 16 PA topova 37 mm; glavni oklopni pojedinačni imao je od 280 do 380 mm; brzina im je bila 27 čv; imali su i po 4 aviona.

Skica 10 — Područje Narvika

su kao zaštitni brodovi za operacije kod Narvika morali 9 aprila rano ujutro da se nađu na uporedniku Lofotskih Ostrva (nešto zapadnije od ovih ostrva i van njihovog vidika). Teška krstarica *Hipper*³⁾ morala je da plovi zajedno sa desantnim konvojem koji su sačinjavali 7 razarača⁴⁾ i 9 transportnih brodova. Na razaračima se nalazio glavni deo desantnog odreda koji se sastojao od oko 4.000—5.000 ljudi raznih rodova oružja sa opremom i brdskim haubicama, dok je na transportnim brodovima bio smešten jedan manji desantni odred za Trondhejm i jedan deo desanta za Narvik. Za Trondhejm nije bila predviđena artiljerija. Svi su ovi brodovi otplovili iz Vilhelmschafena 8 aprila popodne, s tim da na naznačena mesta stignu sutradan, 9 aprila, u 5.15 časova, tj. u vreme koje je bilo određeno za početak iskrcavanja u svima lukama Norveške.

Skoro u isto vreme, 8 aprila, i ne znajući za nemačke namere, isplovili su iz engleskih luka brodovi za polaganje mina u norveškim teritorijalnim vodama da bi presekli pomorsku komunikaciju iz Narvika za Bergen i dalje za Nemačku. Međutim, do susreta sa njima nije došlo, te su desantni brodovi srećno zaobišli ova minska polja i oko 21 čas stigli na ulaz u Zapadni Fjord gde je trebalo da čekaju jedan tanker radi popune gorivom. (Ovaj tanker je zakasnio zbog izbegavanja susreta sa Englezima i zadocnjenja norveških peljara koji su ga proveli okolnim putevima zaobilazeći engleska minska polja.) Krstarica *Hipper* sa 3 razarača i 2—3 transportna broda uplovila je u Trondhejm i pošto norveška obalska baterija nije otvarala vatru, desant se iskrcao i bez ikakvog otpora zauzeo obalsku bateriju, luku i varoš Trondhejm. Pri odlasku na određenu poziciju krstarica *Hipper* se u magli susrela sa engleskim razaračem *Glowworm*-om, koji je onesposobila, ali se komandant ovog razarača, žrtvujući svoj brod, namerno sudario sa krstaricom pri

³⁾ 10.000 t deplasmana, 8 topova 203 mm, 12 PA topova 105 mm, 12 PA topova 37 mm, 3 aviona, 12 torp. cevi; brzina 32 čv.

⁴⁾ Po 1.625 t, 5 topova 127 mm i 4 PA 37 mm, brzina 36 čv.

čemu joj je otvorio rupu na nadvodnom delu oplate, tako da je ona morala ponovo da uplovi u Trondhjem i tu na brzu ruku privremeno opravi ovo oštećenje. Nemački desantni brodovi na ulazu u Zapadni Fjord sačekali su tanker, primili potrebno gorivo i krenuli u Ofot Fjord i Narvik (skica 10). U to vreme u luci su se nalazila 2 norveška obalska bojna broda, i pošto nisu bili obavešteni o situaciji, bili su potpuno iznenađeni dolaskom i iskrcavanjem nemačkog desanta i brzim zauzimanjem jedinog norveškog utvrđenja iznad luke. Kada je norveški komandant zatražio obaveštenja od komandanta nemačkog odreda, ovaj mu je pismeno postavio zahtev, prvo, da mu se predaju sve radiostanice i, drugo, da ne ometaju Nemce u radu, jer su oni, navodno, došli da pomognu Norvežanima u odbrani od engleskog napada. Međutim, kako u tom pogledu nisu imali nikakvih ovlašćenja od svoje vlade, norveški brodovi su otvorili vatru na Nemce, ali su ih ovi odmah torpedovali i potopili. Pošto se uskoro mogao očekivati dolazak engleske flote, a Ofot Fjord nije imao obalskih baterija, čak ni na ulazu, Nemci su, protivno kategoričkom naređenju admirala Redera, odlučili da tu ostanu još neko vreme radi izrade obalskih baterija od brodskih topova i tako obezbede desant pri eventualnoj borbi sa lakinom pomorskim neprijateljskim snagama.

Engleska glavna flota dobila je ovoga dana ujutru dva izveštaja o Nemcima, i to: oko 5 časova od bojnog broda *Renown* o borbi sa dva nemačka bojna broda, *Gneisenau*-om i *Scharnhorst*-om, kod Lofotskih Ostrva, a drugi uskoro posle toga od komandanta razarača *Glow-worm*-a, te je odmah odlučila da isplovi i Nemcima otseče otstupnicu. Međutim, u tome nije uspela.

Kada su se nemački bojni brodovi *Scharnhorst* i *Gneisenau*, koji su sa zapada obezbeđivali nemački desant u Narviku, 9 aprila u 5 časova susreli zapadno od Lofotskih Ostrva sa engleskim bojnim brodom *Renown*-om, bilo je strašno nevreme sa vetrom i snežnom vejavicom. Ali, i pored nevremena, nemačka avijacija je uzletela i pružila odličnu podršku svojim bojnim brodovima i pomorskim snagama u Norveškoj. Prvo je bio napadnut i pogoden

bojni brod *Renown*, koji je bio toliko oštećen da više nije mogao da plovi punom brzinom, te je posle kratkog vremena izgubio iz vidika nemačke bojne brodove. Međutim, i nemački brodovi su, takođe, zadobili od *Renown-a* nekoliko pogodaka, tako da su izgubili na brzini (umesto 30 čvorova vozili su samo 25), a sem toga ni dve topovske kule nisu im mogle dejstvovati. U toku daljih događaja nemačka obalska avijacija napala je glavne snage engleske flote, koje su se nalazile mnogo južnije, i pritom lako oštetila 3 teške krstarice i potopila 1 razarač. Izgleda da je ovako uspešno dejstvo nemačke avijacije mnogo uticalo na to da Englezzi ne ostvare otsecanje otstupnice nemačkim bojnim brodovima, jer bi se u blizini nemačke obale izložili efikasnijem dejству neprijateljske avijacije.

Prva bitka 2-ge flotile engleskih razarača sa nemačkim razaračima u Ofot Fjordu kod Narvika

10 aprila 1940 godine, sutradan posle nemačkog osvajanja Narvika, Englezzi su poslali u izviđanje u Ofot Fjord, a otuda u Bijas Fjord kod Narvika, 2-gu flotilu razarača sastavljenu od 5 brodova (*Hunter*, *Hotspur*, *Havoc*, *Hostile* i razarač *Hardy* kao komandni brod). Pošto je padaо sneg, vidljivost je bila dosta slaba. Razarači nisu imali podrške krstarica. Komandant flotile, kapetan bojnog broda *Vorberton Li* (*Warburton Lee*), pretpostavljaо je da će kod Narvika naći 5—6 nemačkih razarača, a na obalama fjorda obalske baterije. Pošto nije imao tačnih podataka, ostavio je razarače da izviđaju obalske baterije, a sam je na *Hardy-u* uplovio u Bijas Fjord, do samog Narvika, da bi se lično upoznao sa situacijom. Kod Narvika je našao na sidrištu 9 nemačkih transportnih brodova i 5 razarača. Pošto je torpedima napao transportne brodove Vorberton se vratio, prikupio flotilu i ponovo uplovio u Bijas Fjord, gadajući topovima i torpedima nemačke razarače. Nemci su neko vreme čutali, a zatim je na moru primećen veći broj tragova od nemačkih torpeda. Odjednom su od Narvika u susret Englezima pošla 3 nemačka razarača, a prema ulazu u fjord,

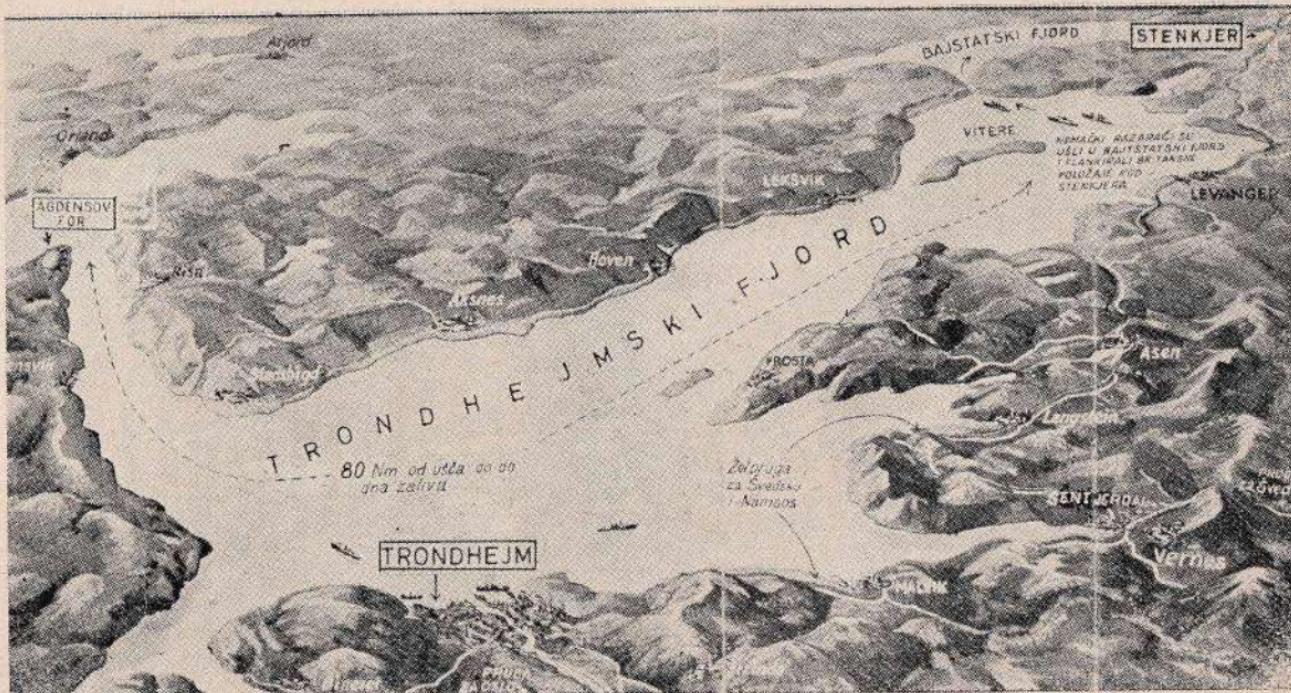
koji niko nije branio niti osmatrao, pojavila su se još 2 nemačka razarača koji su noću patrolirali na ulazu u Ofot Fjord i zbog snega nisu ranije primetili engleske razarače. Tako su se Englezi našli pod unakrsnom vatrom nemačkih razarača. U žestokoj, ali kratkotrajnoj artiljeriskoj borbi *Hardy* je bio tako jako oštećen, da se morao nasukati na obalu, dok su Vorberton Li i oficiri koji su se nalazili na komandnom mostu bili teško ranjeni. Drugi engleski razarač *Hunter* bio je pogoden i zapaljen nemačkim artiljeriskim zrnima, dok je na trećem, *Hotspur*-u, bilo oštećeno krmilo, a od parčadi artiljeriskih zrna prekinute sve veze sa komandnim mostom. Oba ova broda stajala su nepomično na moru pod žestokom vatrom nemačkih razarača. *Hotspur* je konačno uspeo da se povuče pod zaštitom *Havoc*-a i *Hostile*-a, dok je *Hunter* potonuo. Tako se od 5 razarača 2-ge flotile jedan nasukao, jedan potonuo, a tri su se povukla oštećena. Prema engleskim podacima nemački gubici su iznosili: 7—8 trgovačkih brodova potopljeno i 2—3 razarača oštećeno.

Komandant Vorberton Li učinio je veliku grešku što nije, kada je po drugi put ušao u Bijas Fjord radi napada na nemačke razarače, ostavio zaštitnicu koja bi osmatrala ulaz u fjord. Da je to učinio, mogao bi ceo svoj sastav okrenuti protiv 2 razarača na ulazu, napasti ih nadmoćnim snagama i tako osigurati put za povlačenje. On je, svakako, računao da se tu nalazi samo 6 nemačkih razarača, a ne 10, koliko ih je stvarno bilo.

Veliki je nedostatak što na ulazima u Ofot Fjord i Bijas Fjord nije bilo obalskih baterija, a da je za odbranu ovih ulaza postojala bar po jedna baterija, verovatno je da ni Nemci 9 aprila ni Englezi 10 aprila ne bi mogli tako lako da uplove u Narvik niti isplove iz Ofot Fjorda.

I na ostalim rejонима norvešке obale događaji su tekli vrlo brzo. Tako je u Oslo Fjord, 9 aprila u 5.15 časova, doplovila sa transportnim brodovima i nemačka teška krstarica *Blücher*,⁵⁾ na koju je norveška obalska ba-

⁵⁾ Deplasman 10.000 t, naoružanje: 8 topova od 203 mm, 12 PA topova 105 mm, oklop 120 mm; brzina 32 čv.

Skica 11 — Trondhejmski Fjord

terija kalibra 280 mm otvorila vatru. Iako teško oštećena, krstarica je uspela da privremeno učutka obalsku bateriju, tako da su nemački transportni brodovi, koristeći ovo zatišje, ušli u fjord i iskrcali desant koji je odmah zauzeo dva obližnja aerodroma. Zahvaljujući ovim aerodromima, Nemci su odmah počeli da prebacuju pojачanja vazdušnim putem ne nailazeći ni na kakve smetnje. Sutradan, 10 aprila, oni su zauzeli norvešku prestonicu Oslo sa svih 5 aerodroma. Pošto je oštećena krstarica *Blücher* naišla na minu i potonula, nemačke luke krstarice *Leipzig* i *Emden*, koje su bile takođe određene kao pomoć desantu, nisu ušle u Oslo Fjord. Uostalom, to nije bilo ni potrebno, jer je i bez njih desant uspešno izvršio zadatok. Pošto su zauzele Oslo, nemačke trupe su se uputile na sever, ka Trondhejmu.

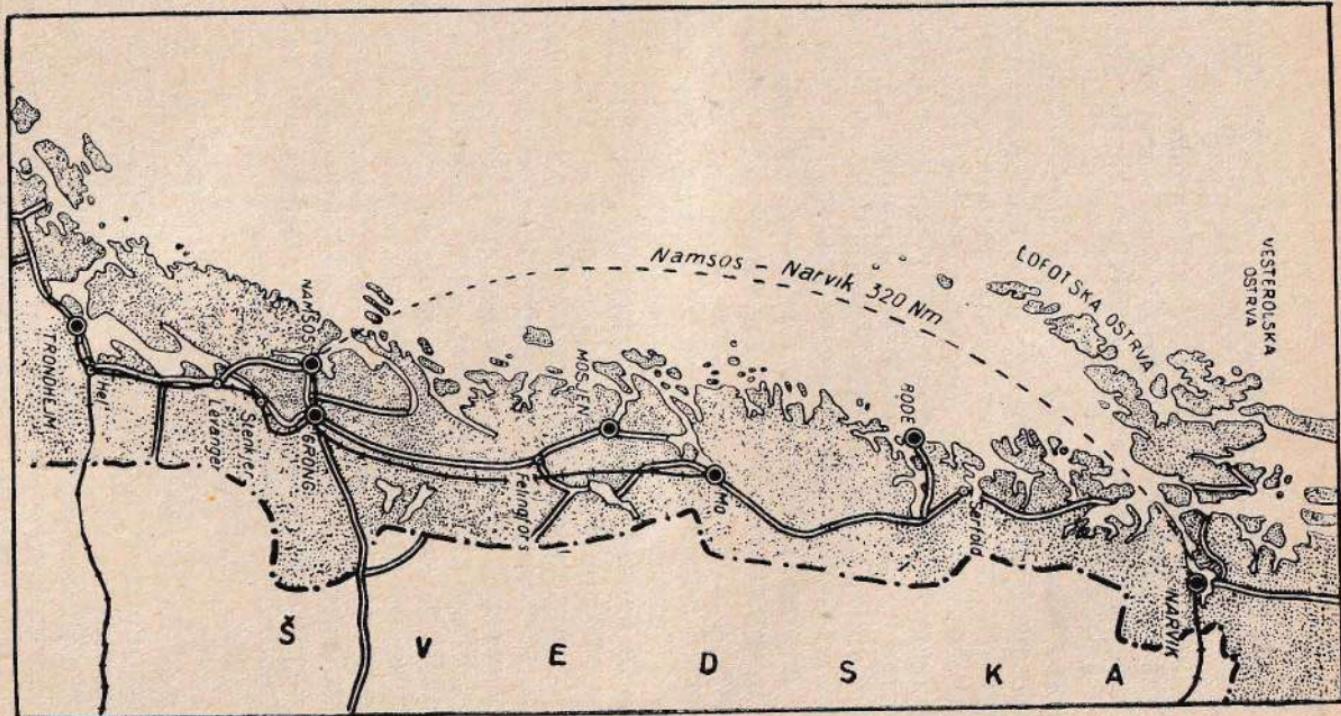
Istoga dana (9 aprila u 5.15 časova) u Kristijansand su uplovili krstarica *Karlsruhe*⁶) i brod *Tsingtau* od 1.970 tona sa jednim odredom pešadije koji se brzo iskrcao i zauzeo aerodrom i varoš Kristijansand. Međutim, krstarica *Karlsruhe* bila je posle iskrcavanja trupa torpedovana od strane jedne engleske podmornice i potopljena, ali je njena posada spasena i iskrcana na obalu za pojачanje desanta.

U isto vreme nemački transportni brodovi doplovili su i u Egersund, iskrcali desant bez ikakvog otpora i zauzeli luku. Severnije, u Bergen, doplovili su 9 aprila u 5.15 časova krstarica *Königsberg*⁷), artiljeriski pomoćni brod *Bremse*⁸), jedan transportni brod i nekoliko razarača. Norveške baterije su otvorile vatru, ali su ih Nemci učutkali tako da se desant iskrcao bez otpora. Sutradan, 10 aprila, doleteli su engleski avioni i bombardovali luku, aerodrome i brodove i potopili krstaricu *Königsberg* i 2 nemačka razarača, a 11 aprila engleska podmornica *Spearfish* napala je nemački džepni bojni brod *Admiral Scheer* i pogodila ga torpedom.

⁶) 6.000 t, 9 topova 150 mm, 6 topova 88 mm, brzina 32 čv.

⁷) Deplasman 6.000 t, 9 topova 150 mm, 6 topova 88 mm, brzina 32 čv.

⁸) Tonaža 1.460, 4 topa 127 mm.

Skica 12 — Putevi i železnička pruga od Trondhejma do Narvika

U toku prvog dana napada na Norvešku Nemci su imali ove gubitke: potopljena je teška krstarica *Blücher*, zatim 2 lake krstarice (*Karlsruhe* i *Königsberg*), 2 krstarice i jedan bojni brod bili su oštećeni u borbi sa engleskim brodom *Renown*-om (ne računajući gubitke kod Narvika u toku 10 aprila).

Pošto Danska nije dala nikakav otpor, Nemci su se lako dočepali svih njenih moreuza, kao i aerodroma u Olborgu. Na taj način, oni su obezbedili vazdušnu odbranu ulaza u Skagerak, na obema njegovim obalama, a pored toga ovladali su i skoro svima važnijim fjordovima i tačkama na norveškoj obali, sem krajnjeg severa, i to sa relativno malim gubicima (izgubili su oko 3—4.000 vojnika na transportnim brodovima koji su potopljeni od mina i engleskih podmornica). Dalji rad uglavnom se sastojao iz organizacije odbrane zauzetih obala i ovlađivanja unutrašnjošću Norveške. Razume se da je trebalo očekivati napad Saveznika na otvoren i nedovoljno branjen Narvik i Trondhejm.

Da bi obezbedili svoje transporte, Nemci su položili mine uz rutu ka Oslu.

12 aprila nemačke trupe su brzo napredovale od Oslo na sever prema Trondhejmu. Pokušaji Engleza da jednom lakom krstaricom i razaračima prodru u Trondhejmski Fjord nisu uspeli zbog dejstva obalske baterije, koja je bila već u nemačkim rukama. Isto tako, nije uspeo ni pokušaj napada na luku iz vazduha.

Ovoga dana posle podne ponovo su engleske vazduhoplovne snage napale Bergen, ali su bile odbijene, pri čemu je protivavionska artiljerija oborila 8 aviona. Vazdušni napad je izvršen i na Stavanger, gde je takođe oboren jedan engleski avion.

Na severu od Oslo, zatim kod Hortena, kao i severoistočno od Kristijansanda, Nemcima su pružile izvestan otpor na brzu ruku mobilisane norveške trupe, ali su one ubrzo podlegle pod dejstvom dobro organizovanih i za ovu operaciju pripremljenih nemačkih trupa.

13 aprila izvršeno je ponovno nasilno izviđanje Narvika. U Ofot Fjord uplovio je engleski bojni brod *War-*

spite sa 9 razarača koji su sačinjavali prethodnicu ovog sastava, koja je plovila na 1,5 Nm ispred bojnog broda. Čim se ovaj brodski sastav pojavio ispred Narvika, 5 nemачkih razarača pokušalo je da isplovi radi torpednog napada, ali su ih engleski brodovi prinudili da se povuku u fjord, gde su pokušali da se sakriju iza manjih ostrva. Međutim, pošto su ih otkrili avioni sa *Warspite-a*, jedan deo su odmah uništili engleski razarači, a i drugi, koji se bio povukao u Rombejk Fjord, uskoro je bio potopljen. Sem toga, potopljeni su i svi transportni brodovi koji su se nalazili ispred Narvika. Međutim, i pored ovog uspeha na moru, Englezi nisu uspeli da izvide obalu i utvrde jačinu, sastav i približan raspored nemackih trupa na kopnu, a isto tako nisu ništa znali ni o norveškim trupama.

U to vreme Saveznici su se spremali da zauzmu vrlo važnu vojnopolomorsku bazu Trondhejm, na taj način što bi iskricali desante u Namsosu, oko 140 km severno, i Andalsnesu, oko 180 km južno od Trondhejma i odatle nastupali suvima ka Trondhejmu (skica 11 i 12). Ove dve luke izabrane su za iskrcavanje i zbog toga što su se tu nalazile i krajnje stanice železničkih pruga koje vezuju obalu sa unutrašnjošću Norveške, a sem toga luka Andalsnes je relativno blizu važnog železničkog čvora Dombas (Dovre). Saveznici su imali za cilj da, s jedne strane, prodiranjem u oblast Dombasa spreče sjedinjenje nemackih snaga od Oslo i Trondhejma, a s druge strane, da izoluju i unište nemacke snage u Trondhejmu. Pošto Nemci još nisu bili zauzeli Namsos i Andalsnes, iskrcavanja su bila izvršena bez otpora. Tako se 14 aprila u Namsosu iskrcao francuski desantni odred u jačini jedne pešadijske brigade i nastupajući duž železničke pruge ka Trondhejmu ubrzo zauzeo važnu železničku stanicu Stenkjer. Međutim, pošto dalji put ka Trondhejmu vodi blizu obale, to je bio jako izložen dejstvu nemackih brodova iz Trondhejskog Fjorda. Zbog toga, kao i zbog svakodnevnog bombardovanja nadmoćnije nemacke avijacije, protiv koje je saveznička protivavionska odbrana bila vrlo slaba, ovaj desant nije postigao željene rezultate.

Isto tako, ni desant, koji je 17 aprila iskrcan kod Andalsnesa, nije uspeo da dopre do Trondhejma, jer je potučen čim je došao u dodir sa jačim nemačkim snagama na kopnu.

Na severu Saveznici i dalje uporno nastoje da ovlađuju Narvikom i njegovim područjem, koristeći za to odred koji su ranije bili namenili Finskoj. Da bi se izvršilo izviđanje i rasvetljavanje situacije na ovom području, iz Skapa Floua je poslato u Narvik (u Vags Fjord severno od Ofot Fjorda) pola bataljona škotske garde na krstarici *Southampton* pod zaštitom podmornica i 2 razarača. Trebalo je da taj odred dođe u vezu sa norveškom vojskom, koja se iz Narvika povukla ka severu, kako bi se sporazumeo o dolasku i iskrcavanju ostalih ekspedicionih snaga, koje su se sastojale od 24-te gardiske brigade, ukrcane na transportne brodove u Skapa Flouu, i 146 brigade, ukrcane u Klajdu.

Došavši 14 aprila u Vags Fjord u blizini Harstada (skica 10), komandant ovog izviđačkog odreda bio je obavešten od pretstavnika norveških vlasti da je norveški Glavni štab u Bardu, blizu istočnog dela Vags Fjorda, gde se nalazi i aerodrom koji je tada bio pod dubokim snegom. U blizini ovog aerodroma, kod Sjoevezna u Sag Fjordu, nalazila su se i dva do tri bataljona norveške vojske. Nemci nisu dolazili u Harstad već su se kretali, uglavnom, putem koji vodi iz Gratangena preko sela Bjerkvika i Rombejk Fjorda, a odatle u Narvik. Nemačke glavne snage u jačini oko 4.500 ljudi snabdevale su se samo vazdušnim putem, a kako u blizini nije bilo pogodnih aerodroma, to je dotur bio jako otežan.

Kada je admiral Kork, komandant pomorskih snaga, 15 aprila stigao sa krstaricom *Auror*-om i konvojima iz Skapa Floua i Klajda, odlučeno je da se pored Harstada, gde se zbog dubine mora može usidriti samo jedan brod, desantne trupe iskrcaju i u Bigdenu, s. Skanlandu i Bogenu. Pored ostalog, ovo su zahtevali i uslovi boljeg smerštaja trupa i materijala.

Međutim, admirал Kork i komandant kopnenih snaga nisu se mogli sporazumeti o načinu daljeg dejstva. Jer,

dok je admiral predlagao frontalni napad na Narvik uz podršku brodske artiljerije, dotle je general tvrdio: da se brodskim oruđima neće moći učutkati skrivena mitraljeska gnezda duž obale; da će biti teško iskrcavanje pomoću otvorenih splavova za po 400 ljudi; da je teško napredovanje po snegu dubokom 4 stopi koji je usto brišan mitraljeskom vatrom; da je opasno boriti se sa nemачkim garnizonom od 3.000 ljudi bez pomoći sopstvene avijacije i drugo. On je predlagao da se preko Gratangen na severu i Bogena na zapadu očisti od neprijatelja teritorija severno od Rombejk Fjorda, pa odatle tenkovima potpomognе iskrcavanje desanta na poluostrvo Narvik (trebalo je da tenkovi stignu krajem aprila) uz podršku poljske artiljerije sa severne obale Rombejk Fjorda i širodske artiljerije. Pošto je ovakav način dejstva zahtevao dosta duge pripreme oko iskrcavanja trupa i organizacije snabdevanja, to admiral nije htio da usvoji ovaj predlog. I sam Čerčil, koji je bio u stalnoj vezi sa admiralom Korkom, zahtevao je hitan napad na Narvik. Zato je najzad rešeno da se izvrši snažno bombardovanje Narvika sa brodova, pa prema postignutom efektu odluči o daljem radu i načinu izvršenja iskrcavanja trupa.

U to vreme na ostalim delovima norveškog ratišta Nemci su nastavili uspešno nadiranje, savlađujući dosta brzo izolovane otpore pojedinih delova norveške vojske. Tako su već 16 aprila zauzeli prugu koja vezuje Narvik sa švedskim gvozdenim rudnicima u Kiruni i oblasti Jelivare.

Pojačanja, koja su Nemcima stalno stizala avionima i brodovima preko Osla, nastavila su uz podršku oklopnih jedinica i avijacije nadiranje prema severu — ka Trondhejmu, tako da su do 20 aprila prodrli oko 180 km, a već 26 aprila oko 350 km severno od Osla. I nemačke trupe iz Trondhejma, potpomognute artiljerijom razarača iz Trondhejskog Fjorda, uspele su 23 aprila da slome neprijateljski otpor, preseku saobraćaj na komunikacijama koje iz Namsosa vode na jug i prodru oko 70 km na severoistok, obezbeđujući u isto vreme i železničku vezu sa Švedskom.

Kod Stavangera i Bergena Nemci uspešno proširuju mostobrane i pored žilavog otpora norveških trupa i pokušaja napada engleskih pomorskih i vazdušnih snaga. Stavanger je potpuno zauzet od strane Nemaca 24 aprila i tom prilikom je zarobljen jedan norveški pešadijski puk i zaplenjeno dosta oružja i materijala, a do 27 aprila savladane su i ostale norveške snage na ovom području.

U toku 25, 26 i 27 aprila napredovanja se nastavljaju na svima pravcima nesmanjenom žestinom, a razbijeni delovi norveške vojske predaju se ili povlače u neprohodne planine. Neprijatelj je već uspeo da zauzme skoro sve važnije luke i pomorske baze, pa je odmah preuzeo naoružavanje i osposobljavanje obalskih baterija na ulazima u važnije fjordove. Na taj način je sve više konsolidovao odbranu norveških obala od eventualnih savezničkih desanata i prepada sa mora i iz vazduha.

Za sve to vreme Nemci su imali apsolutnu prevlast u vazduhu nad norveškom teritorijom i njenim pribrežnim morem. Nemačka avijacija se pokazala vrlo aktivna i sposobna za izvršenje svih zadataka i često je nosila glavni teret u ovoj dosta smeloj operaciji. Ona je svakodnevnim dalnjim i bliskim izviđanjem blagovremeno otkrivala neprijateljske brodove na moru i bombardovala ih čak i pod najtežim vremenskim uslovima. Sem toga, ona je: ometala pokušaje prepada i bombardovanja sa mora pojedinih važnih vojnopolomskih baza i centara na norveškoj teritoriji, kao i pokušaje iskrcavanja pojačanja savezničkih desanata kod Namsosa i Andalsnesa; napadala je ove desante na kopnu, sadejstvovala napadima kopnenih trupa na svima pravcima na obalskom području i u unutrašnjosti, prebacivala pojačanja i materijal na najudaljenije frontove (Narvik), pri čemu je često bila jedino sredstvo za dotur i snabdevanje, itd. Samo u vremenu od 16—29 aprila nemačka avijacija je potopila savezničkih: 3 krstarice, 3 razarača, 2 podmornice, 1 minolovca, 4 transportna i 5 trgovačkih brodova, a teže oštetila 3 krstarice, 2 razarača i veći broj transportnih i trgovačkih brodova (pored uništenih nor-

veških trgovačkih brodova). S druge strane, saveznička avijacija i protivavionska odbrana su, i pored vrlo aktivnog zalaganja, bile u ovoj fazi rata dosta nemoćne.

29 aprila nemacka avijacija je naročito koncentrisala napade na engleske trupe koje su se ranije iskrcale u Namsosu i Andalsnesu, kao i na preostale norveške trupe. Ovoga dana sastale su se kod Sterena (35 km južno od Trondhejma) nemacke trupe koje su od Oslo operisale ka severu sa trupama koje su od Trondhejma dejstvovale ka jugu, te je na taj način uspostavljena sigurna suvezna veza između Oslo i Trondhejma. U isto vreme Nemci su zauzeli Dombas i celu železničku prugu Trondhejm — Oslo. Pošto su na taj način svi pokušaji Saveznika da ovu vezu onemoguće ostali bez uspeha, to je i dalja nada u mogućnost brzog izbacivanja Nemaca iz Norveške bila potpuno propala. Zbog toga su se Saveznici brzo povukli ka Andalsnesu radi evakuacije za Englesku. Tom prilikom stradali su mnogi brodovi od nemacke avijacije koja je bila stalno nadmoćnija i potpuno paralisala savezničku protivavionsku artiljeriju na obali. Ali, i pored toga, u toku 30 aprila i 1 maja (za 2 dana i 2 noći) sve su trupe bile ukrcane (oko 5.500 ljudi, većinom samo sa svojim lakim naoružanjem), a 2 maja rano ujutru brodovi su napustili norvešku obalu pod kišom nemackih avionskih bombi, ostavljajući na obali veću količinu topova, mitraljeza, tenkova, municije i hrane. 1 maja Nemci su zauzeli Andalsnes.

Skoro u isto vreme (1—3 maja) izvršena je i evakuacija trupa kod Namsosa, gde je takođe ostalo na obali mnogo artiljerije, tenkova i drugog teškog naoružanja, kao i zaliha municije i hrane. Međutim, skoro sve ljudstvo (oko 6.200 ljudi) uspelo je da se evakuiše.

U toku dalje akcije Nemci su bili prinudeni da savladaju visoke snežne planine i vrlo loše puteve koje su branili ostaci norveške vojske ometajući ih svuda prepadima, kvarenjem mostova i drugih saobraćajnih objekata. Od Namsosa do Moa Nemci su, uglavnom, napređovali duž železničke pruge, a odatle dalje na sever

(preko Bodea i Korsnesa) preko planina sa slabijim putevima koje su branile engleske i norveške trupe (skica 12). Od 6 maja, kada su zauzeli Namsos i Grong, Nemci su do 1 juna savladali sve prepreke i norveško-engleske otpore i stigli u Bode, a do 8 juna, prevalivši najteži planinski deo, i do Narvika.

Završne operacije kod Narvika

U to vreme ni savezničke operacije protiv Narvika nisu postigle neke vidnije rezultate. Kao što smo izneli, bilo je rešeno da se bombardovanjem Narvika sa brodova Nemci prinude na predaju i tada izvrši iskrcavanje. Međutim, svi pokušaji da se bombardovanjem sa većih otstojanja u toku 20, 21 i 22 aprila postigne ovaj cilj nisu imali uspeha, tako da su u toku noći 23/24 aprila preduzeta intenzivnija bombardovanja sa bližih otstojanja.

3 krstarice, 8 razarača, 1 bojni brod i brod *Vindictive*, na kome se nalazio desant u jačini jednog bataljona, stigli su do ulaza u Ofot Fjord i počeli po planu da bombarduju Narvik sa otstojanja od 450 do 4.500 m, ali pošto se Nemci ni tada nisu predali, britanski brodovi su se vratili natrag na svoje položaje u Ofot i Vags Fjord, a trupe su se vratile u Bogen. Na tome se završila ova prva probna operacija protiv Narvika. Nemačka je avijacija tada bila angažovana protiv desanta u Namsosu, te ovde nije mogla učestvovati.

Međutim, uskoro posle toga, nemačka avijacija je počela sve češće da bombarduje Harstad i Bigden, gde su se nalazile britanske trupe, vršeći ponekad napade i po tri puta za noć. Ovi napadi su se nešto smanjili tek kada su, posle topljenja snega na aerodromu Bardufosu, engleski lovački avioni postali aktivniji.

Iz Engleske su počela da pristižu pojačanja u trupama, municiji, vozilima, tenkovima, poljskim i protivavionskim topovima, tako da su već 24 aprila prispela 4 bataljona alpiskih strelaca, zatim 4 bataljona Poljaka i 2 bataljona Stranačke legije. Alpiski strelci su bili odmah poslati na front kod Gratangena gde su zajedno sa nor-

veškim trupama imali da se bore protiv nemačkih snaga na planinskim položajima, a ostale trupe razmestile su se po naseljenim mestima na obali Vags Fjorda.

Pod pritiskom alpiskih strelaca i norveške pešadije Nemci su se povukli dalje u brda, na 1 km severno od Bjerkvika, te je rešeno da se britanske trupe iskrcaju u Herjangs Fjordu i da zauzmu Bjerkvik koji se nalazio u pozadini nemačkih trupa. Na taj bi način Nemcima bila potpuno presećena veza sa njihovim trupama u Narviku, jer je put za Narvik vodio preko Bjerkvika (skica 10).

Pošto je Stranačka legija uz pomoć ratnih brodova 12 maja zauzela Bjerkvik, Saveznici su mogli da koncentrišu svoje snage u Ofot Fjordu (čiju su severnu obalu Nemci bili evakuisali) i da otuda preko Rombejk Fjorda izvrše napad na Narvik. Međutim, oni su čekajući pojačanje i ovoga puta odugovlačili sa napadom, te je nemačka avijacija, koja je bila sve aktivnija, za sledećih 15 dana oštetila ili potopila više od 12 ratnih i trgovacačkih brodova, među kojima i krstaricu *Curlew*. U toku prve tri nedelje maja situacija se uglavnom stabilizovala.

Posle evakuacije Andalsnesa i Namsosa, engleska vlada je došla do zaključka da je dalje angažovanje u Norveškoj nerentabilno, jer, i pored velikih gubitaka koje su zbog toga već pretrpeli, glavni cilj — vezivanjem nemačkih snaga u Norveškoj radi onemogućavanja njihovog angažovanja pri eventualnom napadu na Zapadnu Evropu — nije bio postignut. (Nemci su se već bili pripremili za napad na Holandiju i Belgiju koji je izvršen 10. maja 1940.) Zato je Engleska vlada odlučila da potpuno napusti Norvešku.

Međutim, i pored naređenja za evakuaciju, englesko komandovanje kod Narvika odlučilo je da izvede iznenadni napad na Narvik svima snagama, i to pre nego što Nemcima stignu pojačanja iz Trondhejma i Namsosa, koja su već bila dosta blizu.

Pošto su izviđanjem utvrdili da je sva obala oko Narvika posednuta i načičkana velikim brojem mitraljeza, oni su noću 27/28. maja izvršili artiljerisku pri-

premu napada sa ratnih brodova (bojnog broda *Valiant*, krstarica *Cairo*, *Southampton* i *Coventry* i nekoliko razarača). Cilj ovoga bombardovanja bio je, pored uništenja mitraljeskih gnezda, zavaravanje neprijatelja o mestu iskrcavanja onih trupa koje su bile dovedene iz Rombejk Fjorda čamcima i u ponoć 27/28 maja iskrcane na jednom strmom mestu blizu obale ovoga fjorda. Desant je potpuno uspeo i trupe su bez uz nemiravanja zauzele visoku obalu kod Narvika. Nemci su bili zbumjeni i iznenađeni ovim napadom, a njihove mitraljeze i topove brzo su učutkali engleski razarači. 28 maja u 3.30 časova ujutru na obali se već nalazio jedan bataljon Stranačke legije i jedan norveški bataljon (ukupno 1.250 ljudi) i Narvik je najzad pao u ruke Saveznika.

Iako su u 5 časova ujutru stigli i nemački avioni, oni nisu mogli popraviti situaciju niti mnogo uticati na dalji razvoj desanta. Nemci su pokušali protivnapad sa istoka, ali je on bio odbijen. U 22 časa Narvik je bio potpuno osvojen i Nemci su otstupili prema švedskoj granici.

Pri zauzimanju Narvika naročito se pokazalo korisno sadejstvo pešadije, tenkova i brodske artiljerije pri napadu na krila neprijateljskih položaja.

Čim je Narvik bio zauzet, Englezi su dobili naredenje da ga evakuišu, te se moralo misliti o evakuaciji oko 31.000 ljudi i velike količine tenkova, vozila, oružja, municije i dr. Radi toga je, počev od 1 juna, u Narvik, Vags Fjord i Harstad dolazilo dnevno po 3—4 transportna broda koji su postepeno odvozili trupe i materijal. Pošto je neprijatelj bio odbačen ka švedskoj granici, a u isto vreme mu presećena i veza sa pojačanjima sa juga, to nije ometao ovu evakuaciju.

Za nekoliko dana evakuacija Narvika je bila završena, a u njemu su uništeni ili teško oštećeni svi uredaji za utovar gvozdene rude. Tu je potopljeno i 14 starih brodova, a pristanište je toliko oštećeno da bi za ponovno osposobljavanje trebalo najmanje godinu dana. U isto vreme bili su evakuisani Bode i Mo. Iz luke Narvik trupe su otplovile pod zaštitom bojnog broda *Valiant-a* i neko-

liko razarača i bez gubitaka stigle u Englesku. Drugu grupu, koja je putovala van ovoga konvoja na transportnom brodu *Oran* sa jednim eskortnim brodom, sreli su nemački bojni brodovi *Scharnhorst*, *Gneisenau* i *Admiral Hipper* i potopili je 8 juna. Toga dana je ista grupa nemačkih brodova potopila i engleski nosač aviona *Glorious*, na kome su se pored njegovih nalazili i kopneni avioni koji su učestvovali u borbama u Norveškoj. Sem *Glorious-a* bila su potopljena i 2 engleska razarača, *Acosta* i *Arden*.

Evakuacija Narvika pretstavlja pozitivan primer evakuacije desanta pri kojoj se prethodno preduzima odlučan udar i posle odbacivanja protivnika vrši nesmetano ukrcavanje i evakuacija trupa i materijala.

Što se tiče engleskog rada u ovom periodu, može se reći da je trebalo mnogo više žrtava da bi se zadocnelim polumerama i nedovoljnim sredstvima zaustavio odlučan neprijatelj u njegovom brzom nadiranju i savlađivanju nedovoljno spremnih i za borbu neodlučnih zemalja. Engleska je propustila povoljan momenat za vreme nemačkog prebacivanja desanta 9 aprila, a bila je neodlučna i u osvajanju Trondhejma sa mora, i to onda kada nemački desant nije bio u stanju da odmah sposobi obalsku bateriju i nije imao vremena za postavljanje torpednih baterija. Da je komandant engleske flote bio odlučniji 8 aprila, kada se u Trondhejmu nalazila jako oštećena krstarica *Admiral Hipper* i 3 razarača, jedan engleski bojni brod mogao je sa najmanjim rizikom da uplovi u Trondhejm Fjord i uništi ovu krstaricu, sva 3 razarača i obalsku bateriju, i na taj način da otvorи put za desant, koji je trebalo odmah preuzeti.

Velika je greška što su Englezi poslali skupoceni nosač aviona *Glorious* bez ozbiljnije zaštite u rejon gde su se često nalazili nemački bojni brodovi, a što im je bilo poznato, jer je u tom istom rejonu bojni brod *Renown* još 9 aprila sreо ova dva nemačka ratna broda.

Na poraz Norveške i otpor njene oružane sile mnogo su uticale nesredene unutrašnje prilike, politička podvodenost i jaka neprijateljska propaganda. Zadocnilo se sa

mobilizacijom vojske, pripremom flote, a naročito sa upotrebljicom avijacije. Kao što je već izneto, obalske baterije su bile skoro sasvim starog sistema, raspoređene na otvorenim i sa mora vidljivim položajima, tako da su mogле biti lako uništene bombardovanjem sa mora, što se i desilo u Kristijansundu, Bergenu i Stavangeru. Mnoge važne luke nisu uopšte imale obalske zaštite, pa čak ni kod Narvika, tako značajne luke za izvoz važne strategiske sirovine — gvozdene rude. Međutim, geografski uslovi — uski i vrlo dugački fjordovi i mnoga ostrva uz obalu — omogućavali su Norveškoj da organizuje odličnu obalsku odbranu. Pomoću obalskih baterija, minskih polja, podmornica (koje uopšte nisu bile upotrebljene), obalskih bojnih brodova, torpednih jedinica i avijacije ona je mogla da nanese neprijatelju mnogo veće i teže gubitke. Kao pozitivan primer može da posluži dejstvo zastarele, ali pravilno i umešno iskorišćene obalske baterije kalibra 280 mm u Oslo Fjordu, koja je prinudila nemacku tešku krstaricu *Blücher* da pređe preko dobro položenog tajnog minskog polja, na kome je i potonula. Ovo je uticalo na povlačenje nemackih krstarica *Leipzig* i *Emden*, koje se, videći sudbinu *Blücher-a*, nisu usudile da nasilno uplove u fjord.

I pored najboljih terenskih uslova za izradu 2—3 jake obalske baterije koje su se mogle vrlo dobro sakriti od vidika sa mora u šumama okolnih planina, za odbranu Narvika nije bilo ništa učinjeno. Nije ništa preduzeto ni za uspešnije dejstvo suvozemne vojske — izrada puteva, organizacija snabdevanja i drugo. Zahvaljujući svojoj obaveštajnoj službi, Nemci su ove slabosti odbrane iskoristili do maksimuma.

Što se tiče nemackog načina odbrane norveške obale, mora se istaći brzina, odlučnost i uzajamna saradnja raznih vidova i rodova, a naročito vazduhoplovstva, koja je znatno ubrzala prebacivanje trupa i potreba iz Nemačke preko cele Norveške čak do Narvika. Avijacija je svojim svestranim i moćnim dejstvom protiv ciljeva na suvu i moru (potapanjem i onesposobljavanjem savezničkih bro-

dova i moralnim dejstvom na trupe pri evakuaciji) stvorila u to vreme veliko iznenađenje. Zato bi se moglo zaključiti da u odbrani obale avijacija i PAO igraju sve veću ulogu. Najzad, i ovde se potvrdilo da nikakve prirodne prepreke, kao što su razudene, topografski jake, visoke planinske obale (litice), ne mogu same od sebe задржati odlučnog, uvežbanog i tehnički dobro opremljenog napadača ako se ne izvrši blagovremena organizacija obal-ske odbrane i ako branilac ne bude odlučan u odbrani.

GLAVA VIII

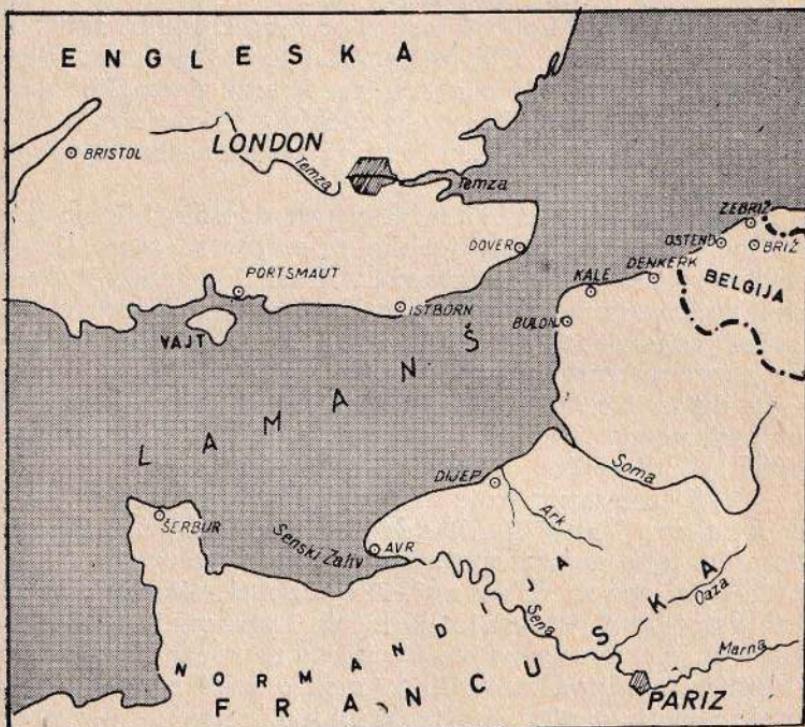
ISKRCAVANJE U DIJEPU 19 AVGUSTA 1942 GODINE

(Skice 13 i 14)

Da bi mogli izvršiti što uspešnije pripreme za otvaranje Drugog fronta i isprobati mogućnosti za pretstojeći veliki desant u Normandiji, Saveznici su još 1942 godine počeli da prikupljaju detaljnije podatke o organizaciji odbrane obala, rasporedu nemačkih snaga i drugim važnim uslovima odbrane kontinenta. Kod toga se nije moglo zadovoljiti samo izviđanjem iz vazduha, podacima obaveštajne službe i drugim posrednim izvorima, već su se podaci morali proveravati i neposrednim iskrčavanjem na neprijateljsku obalu. Zbog toga je, pod rukovodstvom admirala Mauntbatena i kanadskog generala Krerera, organizovan desant odreda jačine oko 6.000 ljudi koji je imao zadatak da se iskrea kod francuskog grada Dijepa, poruši specijalna nemačka obalska postrojenja, zauzme grad i aerodrom udaljen oko 3 km i obrazuje privremeni mostobran na tom delu obale. Odredom je komandovao kanadski general Roberts.

Mesto iskrčavanja kod varoši Dijepa nije bilo najpogodnije za desantne operacije. Varoš se nalazi na samom ušću reke Ark, čija je dolina široka jedva oko 1,5 km. Obala se ovde spušta ka moru u vidu tri strme i dosta visoke terase, koje prelaze u prostranu i blagu plažu. Sa zapadne strane plaža je ograničena strmom kamenom liticom, a sa istoka, duž ušća reke Ark, veštačkim nasipom. Desantu, koji bi se iskrcao na plažu ispred samog Dijepa, trebalo bi dosta napora da se popne na pomenute terase, a pritom bi bio izložen, pored frontalne vatre iz varoši, i

obostranoj bočnoj vatri. Sem toga, Nemci su bili dobro organizovali varoš za odbranu i, takoreći, svaku kuću pretvorili u bunker, a naročito one u blizini rečne obale.

Skica 13 — Kanal Lamanš sa područjem Dijepa

Morska obala zapadno i istočno od Dijepa isto tako je strma, stenovita i povoljna za iskrcavanje samo na pojedinim mestima, koja su Nemci bili utvrdili. Nemci su raspolagali sa oko 2 bataljona pešadije i oko 2 čete inžinjerije sa jakom artiljerijom. Tri obalske baterije bile su utvrđene u tipu stalne fortifikacije, i to: jedna 7 km istočno od varoši, kod sela Bernevala, za 3 topa 170 mm; druga 8 km zapadno od Dijepa, kod sela Varenževila, za 6 topova 150 mm, a treća, takođe za 6 topova, kod sela Nevila. Sem toga, kod sela Puija (Puits), na desnoj obali

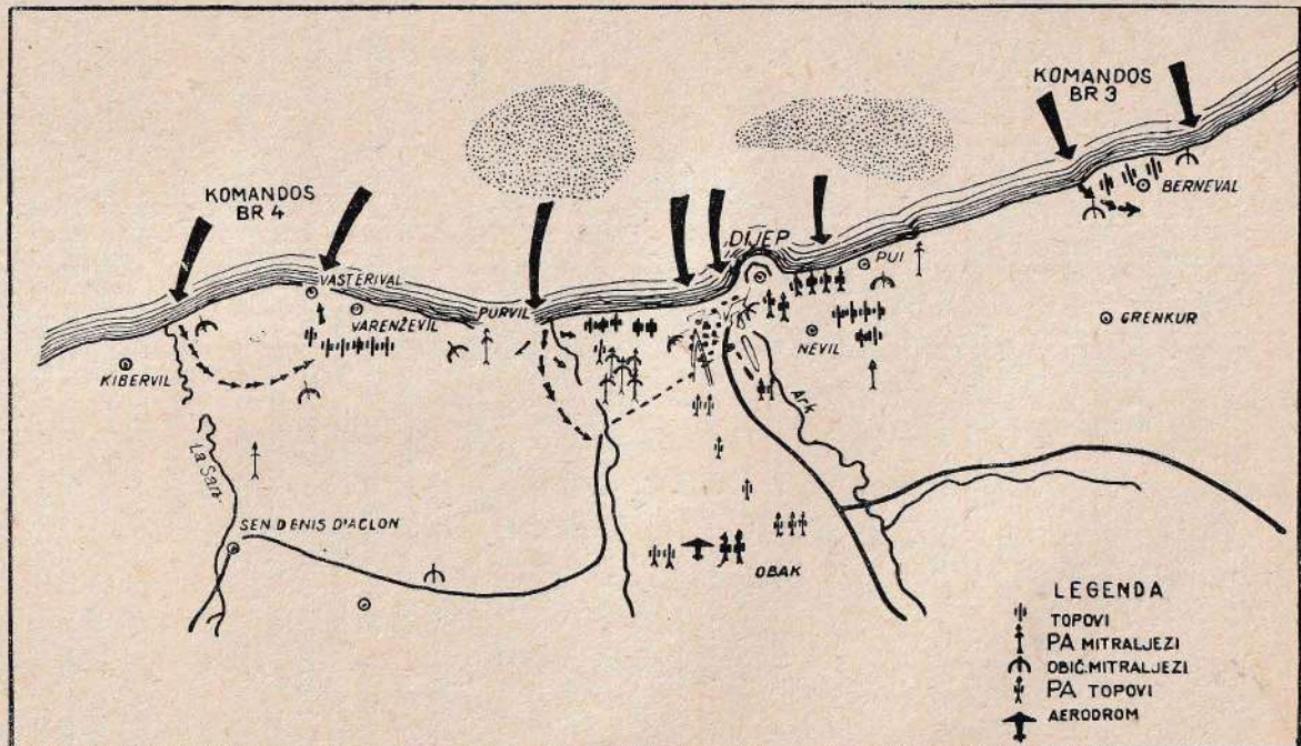
reke Ark, nalazilo se 8 dobro utvrđenih poljskih topova 77 mm. Ostali poljski topovi (16 oruđa) bili su sakriveni između stena tako da su mogli gađati plažu ispred varoši i same ulice u njoj. Isto tako, Nemci su raspolagali i sa 30 PA topova, od kojih 6 topova 88 mm. Dalje ka zapadu, kod varošice Purvil (Pourville), bila je postavljena radio-goniometrička i radarska stanica. Prema nemackim podacima u bližoj pozadini ovog obalskog položaja nije bilo nikakvih rezervi, one su bile raspoređene izvan ovoga rejona.

Pod ovakvim uslovima za uspeh desanta bilo je potrebno, pored duže artiljeriske pripreme sa mora, još i snažno bombardovanje iz vazduha. Trebalo je uništiti obal-ske baterije na krilima kod Bernevala i Varenževila, zatim poljska oruđa kod Purvila i Puija, kao i bombardovati samu varoš, naročito ulaz prema reci Ark. U slučaju da to izostane, trebalo je izvršiti iznenadni i brzi prepad, uglavnom preko zapadnog krila, i napasti glavne objekte iz pozadine, a naročito samu varoš.

Vežbanje trupa koje će učestvovati u desantu vršilo se na ostrvu Vajt (Wight), gde je predviđeno i ukrcavanje desanta, tako da transportnim brodovima mogu prevaliti put do Dijepa za jednu noć. Blagodareći mirnom moru i kratkotraјnom putovanju do mesta iskrcavanja (nekoliko časova), veći deo trupa bio je ukrcan na specijalna jurišna desantna sredstva sa kojih je mogao izaći na obalu bez prekrcavanja. Jedan deo tenkova bio je takođe utovaren na specijalne jurišne tenkonosce zajedno sa svojim posadama kako bi se lakše iskrcao na obalu.

Desantni odred su sačinjavali: 4 komandosa, kraljevski kanadski puk, škotski puk »Essex«, kraljevska laka pešadija »Hamilton«, puk »South Saskatchewan«, kanadska brdska pešadija »Queen's Own Cameron«, strelici »Mont-Royal«, 14 kanadski tenkovski bataljon i jedan puk kraljevske mornaričke pešadije.

Iskrcavanje je bilo predviđeno na plaži samog Dijepa i na još 4 plaže. Napad je izведен frontalnim naletom na sam grad i udarom sa levog i desnog boka radi obuhvata. Pritom su pojedini delovi imali ove zadatke:

Skica 14 — Iskrcavanje kod Dijepa

1) Komandos 3 morao se iznenada iskrcati 19 avgusta u 4.30 časova sa obe strane obalske baterije kod Bernevala, koju je trebalo odmah da napadne i zauzme. Na taj bi način iskrcavanje kod samog Dijepa, koji se nalazio pod vatrom ove teške baterije (kao i drugih baterija srednjeg kalibra — kod Puija, Nevila i Purvila), bilo znatno olakšano. Prepad na bateriju kod Bernevala morao se izvršiti iznenada, bez artiljeriske i avijaciske pripreme, i brzo, jer je desant morao izvršiti zadatak do 13 časova i tada se ukrcati na brodove i otploviti natrag u Englesku.

2) Komandos 4 imao je sličan zadatak za obalsku bateriju kod Varenživila. Po izvršenom zadatku komandos se morao vratiti na brodove i do daljeg naređenja ostati u rezervi.

3) Treće mesto iskrcavanja nalazilo se kod sela Puija. Tu je bio određen jedan kanadski puk koji je imao zadatak da po iskrcavanju zauzme poljsku bateriju i rt koji je flankirao prilaz Dijepu i time olakša iskrcavanje ostalih snaga desanta ispred samog Dijepa.

4) Četvrto mesto iskrcavanja bio je položaj ispred Dijepa, ograničen sa istoka nasipom-molom koji je bio sagrađen duž ušća reke Ark, a sa zapadne strane strmom i kamenitom obalom koja se spuštala od sela Purvila. Ovde je trebalo da se iskrca škotski puk sa kanadskim tenkovskim bataljonom.

5) Peto mesto iskrcavanja nalazilo se u blizini varoši gde je bilo određeno da se iskrcaju puk »South Saskatchewan« i kanadska brdska pešadija. Puk je trebao da zauzme Purvil i rt na kome se nalazila baterija, a ostale jedinice trebale su po izlasku na obalu da napadnu i one sposobe nemački aerodrom kod sela Oban (Auben).

Izvršenje desanta

Noću 19 avgusta po mesečini desant je isplovio pod zaštitom svega 8 razarača. U 3.30 časova slučajno se susreo sa jednim nemačkim tankerom u pravnji dva eskortna broda, i to na udaljenju oko 7 Nm od francuske obale kod Dijepa. Između razarača i dva nemačka eskortna broda

došlo je do artiljeriske čarke u toku koje su nemački eskortni brodovi došli u dodir sa desantom i poremetili njegov poredak, tako da su Englezi morali da gube vreme na prestrojavanju. U isto vreme nemačka mornarička komanda i obalska odbrana bile su obaveštene o približavanju većeg broja neprijateljskih desantnih brodova. Međutim, sem obalske baterije kod Bernevala, koja je na vreme primila i pravilno shvatila ovo obaveštenje, ostali su ga ili primili sa zakašnjenjem ili mu nisu pridavali ozbiljan značaj. Tako, naprimer, mornarica nije obratila skoro nikakvu pažnju na ovaj izveštaj, te je tamo poslala samo dva torpedna čamca.

Iskrcavanje u blizini obalske baterije kod Bernevala izvršeno je nesređeno. U toku noći doplovila je jedna zalutala grupa od 20 vojnika, iskrcała se neprimećeno od Nemaca i pokušala napad na bateriju, ali je bila odbijena. Ipak su uspeli da bar neko vreme ometaju bateriju u gađanju prema moru. Izjutra, oko 4.50 časova, pri punoj dnevnoj svetlosti, doplovila je obali kod Bernevala grupa komandosa sa zadocnjenjem od 25 minuta. Nemci su ih pustili da se nesmetano iskrcaju na obalu, a tada su ih okružili i uništili. Na taj način propao je pokušaj iskrcavanja i likvidiranja ove nemačke obalske baterije.

Nasuprot tome, napad na levo krilo nemačkog položaja kod sela Varenževila bio je uspešan. Ovde je izjutra oko 6 časova doplovio u dve grupe Komandos 4 i iskrcao se bez otpora, jer Nemci nisu bili alarmirani. Pošto su se iskrcale — istočno i zapadno od baterije — manja od ovih dveju grupa otvorila je vatru na bateriski magacin municije i zapalila ga. Posada baterije otvorila je vatru na ovu grupu, ali je u međuvremenu druga grupa sa zapadne strane zauzela bateriju na juriš. Skoro svi Nemci su bili pobijeni, sem četvorice koji su zarobljeni. Nažalost, ovaj početni uspeh nije bio iskorisćen.

Kod Puija desant je zadocnio, jer je umesto u 4.30 stigao tek u 4.50 časova pri punoj dnevnoj svetlosti, te su ga Nemci, pošto su bili blagovremeno obavešteni, dočekali sa utvrđenih položaja. Zbog toga se ovaj deo desanta morao iskrcati pod zaštitom dimnih zavesa i kratke arti-

ljeriske pripreme koja nije bila dovoljno efikasna zbog otežanog osmatranja. Iskrcane trupe su bile prikovane za obalu žestokom vatrom, te nisu mogle da izvrše zadatak. Jedan deo ovih trupa bio je evakuisan, a drugi je ostao i docnije bio zarobljen.

Kod samog Dijepa desant je takođe zadocnio i umešto u 4.30 doplovio je tek u 5.30 časova. Pešadija koja se prva iskrcaila bila je dočekana jakom unakrsnom vatrom, i to sa rta koji nije zauzeo iskrcani puk kod Puija, zatim iz varoši i sa položaja pozadi nje i od strane Purvila. Iako se iskrcavalo pod zaštitom dimnih zavesa koje su puštali saveznički avioni, desant je ipak pretrpeo velike gubitke. Iza pešadije iskrcavali su se tenkovi i inžinjerija, koja je bila predviđena za otklanjanje neprijateljskih prepreka na ulicama Dijepa. Brodovi su bili manje više oštećeni — jedni su tonuli, a drugi uspeli da se nasuku na plićake. Često se dešavalo da su zbog neravnog dna tenkovi upadali u jame duboke preko 3 m napunjene vodom. Sve se to događalo pod žestokom artiljeriskom vatrom sa obale, tako da se od 30 tenkova nijedan nije vratio (izvukao se samo jedan tenkista).

Međutim, kod Purvila, isto kao i kod Varenževila, Nemci iz nepoznatih razloga nisu bili alarmirani, te su Saveznici uspeli da se iskrecaju uz mali otpor. Ali, i posred toga što su uspeli da izvrše zadatak, zbog nemačkog protivnapada izgubili su rt sa koga su mogli da pruže podršku glavnim snagama desanta kod Dijepa. Drugi puk Saveznika uspeo je da prodre na kopno, ali nije uspeo da dođe do cilja — aerodroma kod sela Oban, već je morao da se vrati.

Na glavnom pravcu, kod Dijepa, desant je uglavnom ovako tekao. Pošto do 6.30 časova, tj. više od jednog časa od početka iskrcavanja kod Bernevala, Puija i Varenževila, komandant desanta, general Roberts, nije dobio nikakav izveštaj o iskrcavanju, to nije ni znao za uspeh kod Varenževila ni za neuspeh kod Bernevala i težak položaj trupa kod Puija i Dijepa. Tek u 6.30 časova dobio je izveštaj o teškom iskrcavanju tenkova kod Dijepa, pa je naredio kanadskim strelcima »Mont-Royal« da se

iskrcaju ispred Dijepa, da se utvrde na obali, na ivici varoši, i da, po mogućству, zauzmu istočni rt kod te varoši.

Pri podilaženju obali kod Dijepa dva broda za iskrcavanje bila su potopljena od obalske artiljerije, a znatan deo ukrcanih trupa odvučen jakom strujom zapadno od varoši, pod stenovitu, strmu obalu gde je upao pod neprijateljsku unakrsnu artiljerisku i minobacačku vatru. Zbog toga je, a i zbog nepovoljnog terena, ovaj odred bio u nemogućnosti da se razvije na obali, te je posle velikih gubitaka bio prinuđen da se još pre 12 časova preda Nemcima. Drugi deo, koji se dočepao obale kod Dijepa, iskrcao se pod jakom vatrom i prodro u deo varoši i kod dokova, ali nije uspeo da osvoji istočni rt.

Da bi se rasvetlila situacija kod istočnog rta i zauzela ova važna tačka, general Roberts je naredio da se iskrca i poslednja rezerva — kraljevska mornarička pešadija — i uzme učešća u borbi za ovu tačku. Iskrcavanje je izvršeno u 8.30 časova pod zaštitom dimnih zavesa koje je stvarala avijacija da bi zaštitila trupe od vrlo jake neprijateljske vatre. Međutim, i pored ovoga i podrške brodske artiljerije, rezerva je pretrpela ogromne gubitke, tako da je otstupila u neredu i oko 13 časova bila prinuđena na predaju.

Povlačenje desanta radi ponovnog ukrcavanja u cilju evakuacije u Englesku bilo je vrlo teško, naročito na pravcu Purvila, jer je trebalo preći prostor od oko 300 m brisan žestokom artiljerijom i mitraljeskom vatrom. Sem toga, u to vreme je nastupila i oseka, te su se desantni brodovi morali postepeno udaljavati od obale da ne bi ostali nasukani na plićacima.

Gubici su bili vrlo veliki: uspeло је да се извуče само oko polovine brojnog stanja, potopljen је razarač *Berkeley*, a оборено око 100 britanskih aviona. Па и пored тога, овај подухват је донео Saveznicima mnogobrojна iskustva која су била vrlo korisna за docniji desant u Normandiji.

Iz ove operacije moglo bi se zaključiti ovo:

1) Sa gledišta odbrane obale

— Nije bilo nikakvog pomorskog noćnog izviđanja. Blagodareći samo pukom slučaju konvoj se susreo sa desantom na 7 Nm od obale, te su se obalska baterija kod Bernevala i istočna polovina nemačkog obalskog položaja (Dijep i istočno od njega) blagovremeno pripremili za odbranu.

— Slaba služba veze na obali prouzrokovala je uništenje jedne od najvažnijih obalskih baterija kod Varenživila, a sem toga postojala je velika opasnost za branioce od iznenadnog noćnog napada.

— Varoš Dijep bila je vrlo dobro utvrđena od strane Nemaca, tako da je Saveznici nisu mogli zauzeti ni uz sadejstvo tenkova i artiljeriskog bombardovanja sa razarača. Jaka utvrđenja spasla su nemački obalski položaj na ovom otseku. Ovaj primer pokazuje da primorske varoši mogu biti lako preobražene u jako utvrđene centre obalskog odbranbenog sistema.

— Glavni nedostatak odbrane bio je, pored slabog noćnog pomorskog izviđanja, još i slabo učešće nemačkih pomorskih snaga posle otkrića desanta.

2) Sa gledišta desantne operacije

Zbog nedostatka neposredne zaštite desanta (svega 8 razarača) bio je suviše slab njegov prednji odred — svega 2 razarača, koji je pored toga bio isuviše blizu desantnih brodova, te nije mogao da zadrži i goni neprijatelja na većem otstojanju i da mu onemogući izviđanje desantnih brodova. Ovo otkrivanje desanta na moru lišilo je desant jednog od glavnih uslova za uspeh — iznenadenja protivnika.

Rešenje zadatka na kopnu, uglavnom na bokovima položaja, potpuno je u skladu sa situacijom, jer bi frontalni napad na utvrđeni Dijep izazvao mnogo veće gubitke u trupama, sredstvima i vremenu.

Izbegavanje bombardovanja Dijepa iz vazduha zbog stanovništva ne bi se moglo primiti, jer je stanovništvo bilo većim delom iseljeno, a s druge strane, ovaj propust je stao desant mnogih žrtava, koje bi se efikasnijim sadejstvom avijacije znatno smanjile.

GLAVA IX

SAVEZNIČKI DESANTI U ITALIJI

Desantna operacija na Siciliju

(Skice od 15—19)

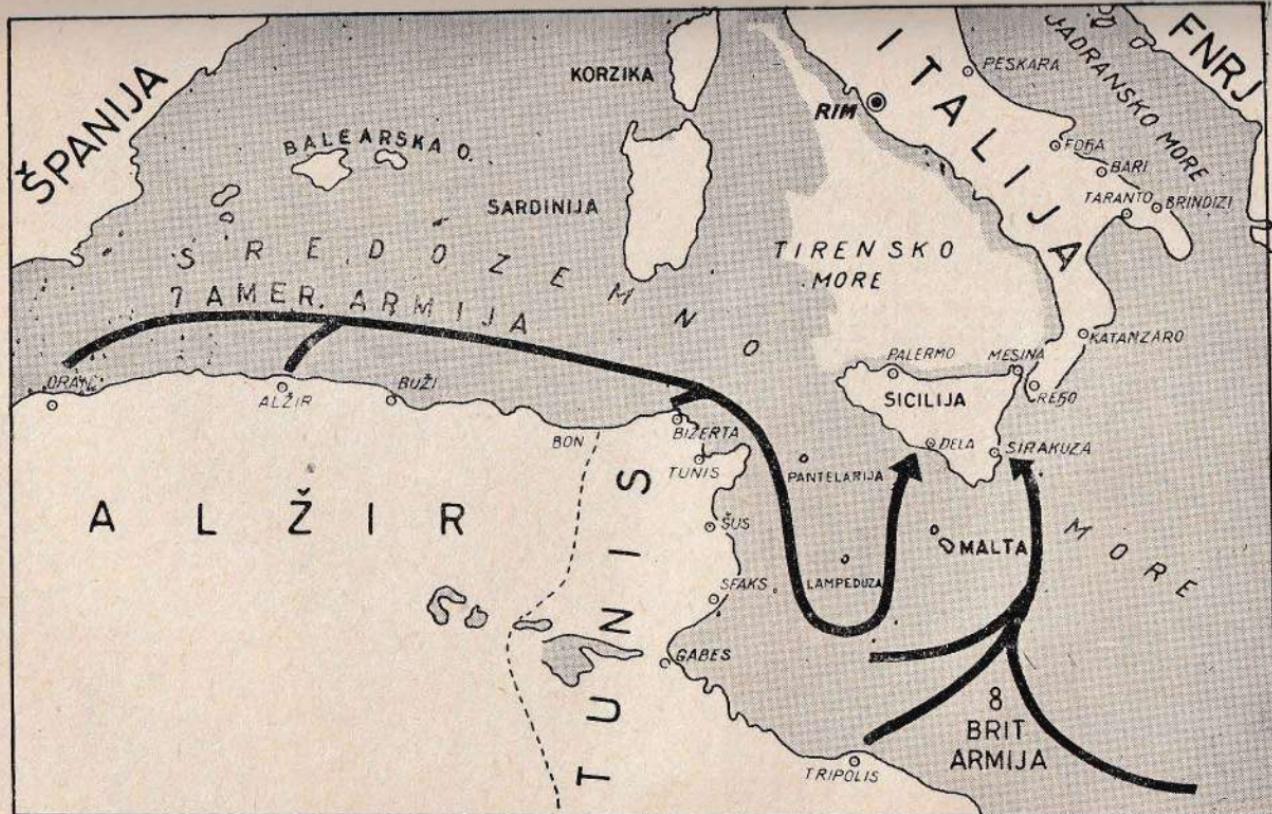
Pre desanta na Siciliju Saveznici su morali ovladiti ostrvima u Sicilijanskom Kanalu, i to: Pantelarijom, koja je uoči rata bila dosta jako utvrđena i naoružana obalskom (5 baterija po 4 topa 120—155 mm) i protivavionskom (75 topova 76 mm i 18—20 mm) artiljerijom i imala aerodrom za bombardersku avijaciju, i znatno slabije utvrđenom i naoružanom Lampeduzom. Pošto su verovali da će ova ostrva biti prinuđena na predaju samo bombardovanjem, Saveznici su 18 maja 1943 godine otpočeli bombardovanje Pantelarije iz vazduha, vršeći i povremeno bombardovanje sa mora. Međutim, blagodareći sigurnim skloništima u stenama i dovoljnim zalihama pitke vode i hrane, blokada i bombardovanje otegli su se oko tri nedelje. Utrošak municije bio je ogroman. Tako je, naprimjer, za poslednjih 13 dana blokade na Pantelariju, koja je velika oko 83 km^2 , bilo izbačeno oko 8.000 tona artiljeriskih zrna i avionskih bombi. Najzad, pošto je u toku 24 časa žestokog bombardovanja bačeno oko 2.000 tona bombi i pošto su saveznički desantni brodovi podišli ostrvu, Italijani su se 11 juna predali. Pantelarija pretstavlja jedinstven slučaj u istoriji pomorskih ratova da je dobro utvrđena pomorska baza savladana samo vazdušno-pomorskim snagama. Desantne snage su imale samo da okupiraju oslojeno ostrvo. Sutradan, 12 juna, zauzeta je i Lampeduza. Zauzimanjem

Pantelarije Saveznici su dobili pogodan aerodrom za svoju lovačku avijaciju protiv Sicilije, a u isto vreme obezbedili pomorske puteve između Severne Afrike i Sicilije.

Na Siciliji se u toku priprema i za vreme izvršenja invazije nalazilo 6 italijanskih posadnih takozvanih »obalskih« divizija slabijeg kvaliteta, koje su bile raspoređene duž cele obale, a naročito na zapadnom, južnom i jugoistočnom delu ostrva, i 4 italijanske pešadijske divizije (12 i 16 alpiski korpus) znatno boljeg kvaliteta koje su sačinjavale pokretnu manevarsku grupu (operativnu rezervu), rasporedenu tako da su 2 divizije (12 korpus) bile dislocirane u zapadnom, 1 u centralnom i 1 u jugoistočnom delu ostrva. Sem toga, na ostrvu su se u to vreme nalazile i 2 nemačke divizije: tenkovska divizija »Herman Gering« i 15 mehanizovana divizija, koje su bile raspoređene u centralnom delu ostrva. Na ovakav raspored neprijateljskih snaga uticali su: pretpostavke da će glavno mesto iskrcavanja biti na zapadnom delu ostrva⁹⁾ — do tih pretpostavki su došli na osnovu svakodnevnog bombardovanja iz vazduha ovoga dela ostrva i drugih mera operativnog maskiranja koje su Saveznici planski izvodili — zatim sam planinski stvor ostrva po kome je kretanje moguće samo ograničenim brojem dobrih puteva; dužina obale (oko 930 km) koja može doći u obzir za iskrcavanje itd. Pokretne rezerve su bile raspoređene tako da su se mogle brzo prebaciti na ugroženi rejon obale.

Prema obaveštenjima sa kojima su u toku pripreme raspolagali, Saveznici su računali sa oko 820 nemačkih i 1.690 italijanskih aviona (od kojih 400 lovaca i 100 torpednih). Međutim, na dan »D« neprijatelj je raspolagao vrlo ograničenim brojem upotrebljivih aviona, koji su se nalazili na aerodromima na zapadnom delu ostrva. Od 32 izgrađena aerodroma većina je bila onesposobljena

⁹⁾ Prema prvobitnom savezničkom planu, koji je bio izmenjen na inicijativu Montgomerija, stvarno je trebalo da se 7 američka armija (Zapadna grupa) iskrca na severozapadnom delu ostrva.

Skica 15 — Pravci kretanja savezničkih konvoja za invaziju Sicilije

sistematskim bombardovanjem iz vazduha. Na moru su Italijani tada imali upotrebljivih: 6 bojnih brodova (*Roma*, *V. Veneto*, *Italia*, *Doria Duilio* i *Cesare*), 12 krstarica i 30 razarača.

Obala je bila dosta slabo utvrđena. Na njoj su se nalazili uski pojasevi žičanih prepreka, mitraljeska gnezda i artiljeriski bunkeri, linearno raspoređeni duž obale, bez veće dubine. Njihova artiljerija bila je slaba.

Pri određivanju mesta za iskrcavanje Saveznici su računali na još relativno jaku neprijateljsku avijaciju, naročito lovačku, a to je zahtevalo da i njihova lovačka avijacija raspolaže što bližim aerodromima. Pošto su se takvi aerodromi nalazili na Malti i Pantelariji, to je, pored ostalog, i ovo uticalo da iskrcavanje bude na južnoj i jugoistočnoj obali. Zapadna, a pogotovu severna obala, bila je suviše daleko od aerodroma na Pantelariji. Pored toga, za iskrcavanje je trebalo izabrati pogodnu obalu za pristajanje jurišnih desantnih sredstava, po mogućству zaštićenu od vetrova i u blizini neke veće luke koja bi poslužila kao baza. Ovome su odgovarale obale zaliva Noto na jugoistočnom i Djelskog Zaliva na južnom delu ostrva, u čijoj su se pozadini nalazili vrlo važni aerodromi kod Komiza, Biskarija i Ponte Oliva, koji su morali biti zauzeti još u početku operacije. Sem toga, u blizini zaliva Noto nalaze se luke Sirakuza i Avgusta koje nisu imale nikakva ozbiljna obalska utvrđenja.

Savezničke snage pod komandom generala Aleksandra obrazovale su dve grupe (skica 15):

— *Istočna grupa*, koju su sačinjavale trupe 8 britanske armije (3 pešadiška, 1 oklopna i 1 vazdušnodesantna divizija, 1 oklopna brigada i neke motorizovane francuske jedinice) pod komandom generala Montgomerija, imala je da se iskrci na jugoistočnoj obali od Skoljitija do nešto južnije od Sirakuze, sa zadatkom da napadom između Sirakuze i Pocala zauzme luku u Sirakuzi, zatim da nastupa do linije Sirakuza — Raguza i uhvati vezu sa 7 američkom armijom, dalje, da zauzme Avgustu i Kataniju i grupu aerodroma u ravnici Katanije i, najzad, da zajedno sa Amerikancima ovlađe celim ostrvom.

— *Zapadna grupa*, koju su sačinjavale trupe 7 američke armije (3 pešadijske, 1 oklopna i 1 vazdušnodesantna divizija) pod komandom generala Patona, imala je da se iskrca na otseku od Skoljitija do rta Agragas, sa zadatkom da zauzme grupu aerodroma Ponte Olivo, Biskarija i Komizo i luku Likata i da prodiranjem u unutrašnjost ostrva ovlada komunikacijom koja spaja ovaj deo sa centralnom raskrsnicom kod Kaltanisete.

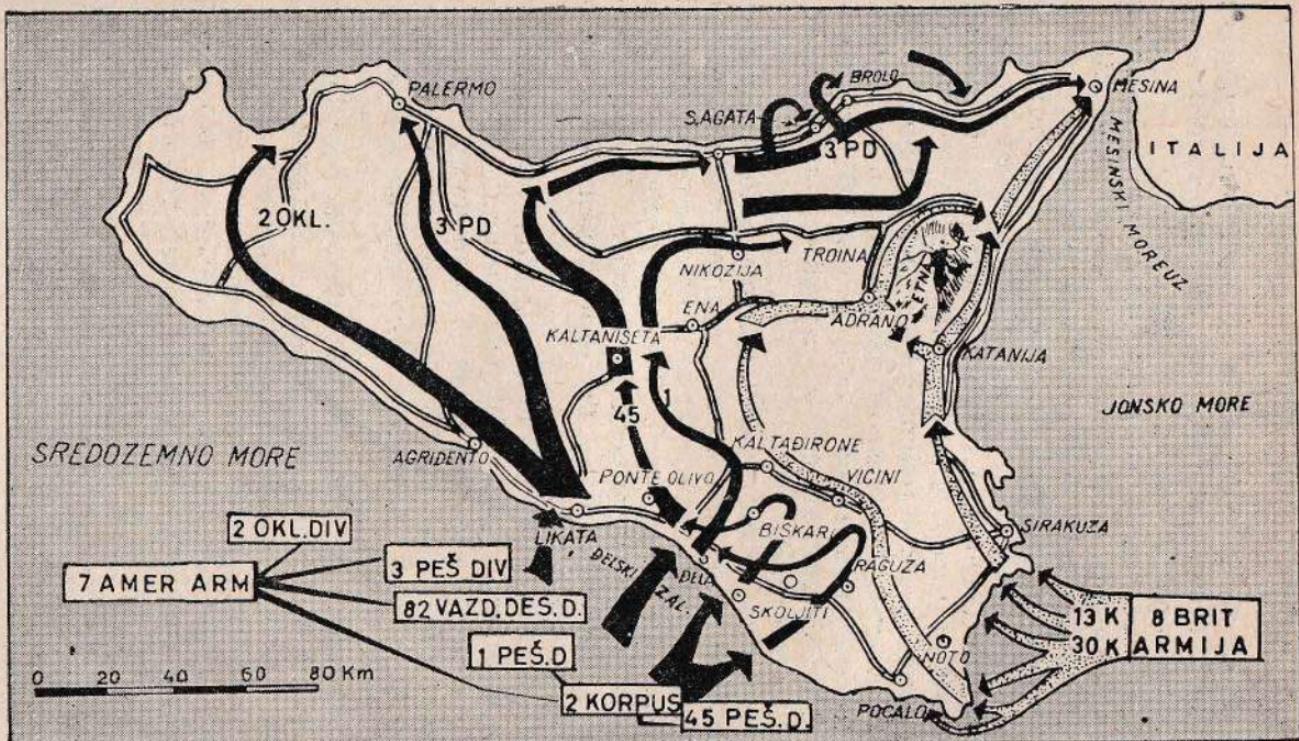
U sastavu desantnih trupa nalazili su se komandosi, odnosno rendžer bataljoni, vrlo pokretljive i specijalno obučene jedinice za savlađivanje jačih utvrđenja i teže pristupačnih otpornih tačaka, za ovlađivanje mostovima u pozadini i druge smelije i teže zadatke u neprijateljskoj operativnoj dubini, koje nisu mogle izvršavati obične streljačke jedinice.

U ovoj desantnoj operaciji učestvovalo je oko 250.000 ljudi, 15.000 vozila, 8.000 raznih tenkova, 1.500 topova i preko 4.000 aviona.

Za prevoz desantnih trupa i tehnike bilo je određeno ukupno 2.775 raznih brodova, od kojih 280 ratnih. Ovo je u isto vreme prestavljalo i najveću koncentraciju pomorskih snaga, koja je dотле bila izvedena. Za pojačanje desanta iz Gibraltara je dovedeno 6 bojnih brodova, 2 nosača aviona, 6 krstarica i 24 razarača, zatim minolovci i eskortni brodovi.

Saveznička avijacija je bila raspoređena: 27 britanskih lovačkih eskadrila na ostrvu Malti, 3 američke lovačke eskadrile na ostrvu Goco (zapadno od Malte), 3 američke lovačke eskadrile na ostrvu Pantelarija. Sem toga, za svaku eventualnost, bila su spremna još dva broda nosača aviona kod Malte. Bombarderska avijacija bazirala je na afričkoj obali.

Radi obezbeđenja desanta sa mora bio je formiran zaštitni odred koji je bio podeljen u dve grupe: istočna grupa u Jonskom Moru, sastava: 4 bojna broda, 2 nosača aviona, 4 krstarice i 18 razarača, pod komandom Ramzija (Ramsay), i zapadna grupa ispred Sicilijanskog Kanala, sastava: 2 bojna broda, 2 krstarice i 2 razarača, pod komandom vice-admirala Hjuita (Hewitt) za obezbeđenje

Skica 16 — Izvršenje desanta na Siciliju

desanta sa zapada. Sem toga, za neposredno osiguranje i podršku desanta pri njegovom iskrcavanju bili su određeni: 4 bojna broda i 6 razarača.

Radi prevoženja i iskrcavanja britanskih trupa, koje su se iskrcavale na tri odvojena otseka obale, bila su formirana tri posebna mornarička odreda, i to:

— *Prvi odred*, pod komandom kontra-admirala Trubridža, sastojao se iz: 2 protivavionska broda (sa većim brojem protivavionskih oruđa), 1 monitora, 16 razarača, 12 eskortnih brodova,¹⁰⁾ 11 minolovaca i 5 topovnjača. Desantne trupe ovog odreda bile su prevožene na 13 specijalnih većih i 18 transportnih brodova, a za njihovo iskrcavanje na obalu određeno je oko 100 jurišnih desantnih sredstava za prevoz pešadije, ratne tehnike i ostalog materijala.

— *Drugi odred*, pod komandom kontra-admirala Mak Gregora, sastojao se iz: 1 protivavionskog broda, 10 razarača i 8 minolovaca. Desantne trupe su se prevozile na 4 specijalna transportna broda, a vozila i ostali ratni materijal na 30 transportnih brodova. Za iskrcavanje trupa i tehnike na obalu bilo je predviđeno 55 desantnih jurišnih sredstava.

— *Treći odred*, pod komandom kontra-admirala Vajena, sastojao se iz: 2 protivavionska broda, 1 monitora, 31 razarača, 24 eskortna broda i 7 minolovaca. Trupe su se prevozile na 16 specijalnih većih transportnih brodova; 15 brodova je služilo za prevoz vozila, a 49 za ostali ratni materijal.

Na američkoj zoni obale, od Likate do rta Skaramija, na dužini od 38 milja, prevoženje i iskrcavanje je bilo organizованo na približno isti način (prva grupa — 1-va pešadiska divizija i 2 bataljona rendžera — za napad u oblasti Djele; druga grupa — 45 pešadiska divizija i 73 tenkovski bataljon — za napad u oblasti Skoljitijsa i treća

¹⁰⁾ Fregate, korvete i eskortni brodovi su brodovi izgrađeni specijalno za praćenje konvoja, radi odbrane od podmornica i aviona. To su brodovi od oko 1.000 tona sa brzinom oko 17 čvorova, naoružani sa 1—4 topa kalibra oko 100 mm i više lakih PA topova (40 i 20 mm).

grupa — 3 pešadiska i 2 oklopna divizija i bataljon rendžera — imala je da zaštitи obalu od protivnapada sa zapada).

Koncentracija trupa britanske 8 armije za desant bila je znatno otežana velikom rasturenosću njenih jedinica. Tako se Glavni štab za planiranje nalazio u Kairu, neki delovi armije u Aleksandriji, drugi u Tunisu, Tripolisu, Alžiru, Bizerti i Sfaksu, a jedna divizija morala je doploviti iz Engleske.

Što se tiče jedinica 7 američke armije, one su ukrcane: prva grupa (1 pešadiska divizija) u Alžиру, druga (45 pešadiska divizija) u Oranu, a treća grupa (3 pešadiška i 2 oklopna divizija) u Bizerti i obližnjim tuniskim lukama. Prva i druga grupa su bile ukrcane na velike transportne brodove, dok je treća grupa kao najbliža Siciliji bila ukrcana na desantna sredstva za neposredno iskrcavanje na obalu (skica 14).

Za dan »D« bio je određen 10 juli, a za čas iskrcavanja »Č« — 2.45 časova.

Saveznička avijacija sa afričkih aerodroma počela je 3 jula sa bombardovanjem Sicilije, naročito neprijateljskih aerodroma, obalskih utvrđenja i žive sile, tako da za Nemce i Italijane nije moglo biti iznenadenja u pogledu iskrcavanja. Međutim, prema tvrđenju zaraobljenih italijanskih generala desant ih je potpuno iznenadio. Tome su doprinele i rđave vremenske prilike uoči i na dan iskrcavanja.

Bombardovanje je bilo tako efikasno, da je 10 jula ujutru ostalo samo još nekoliko upotrebljivih aerodroma.

Desantni napad na Siciliju otpočeo je stvarno 9 jula u 22.10 časova iskrcavanjem 4 američka vazdušnodesantna bataljona (2.700 padobranaca) koji su trebali da se spuste u blizini Djele. Međutim, zbog jakog vetra i slabe orientacije avijacije za transport ovih trupa, desant se rasturio na oko 60 milja duž celog pojasa za iskrcavanje, tako da su se mnogi padobranci vratili u svoje jedinice tek posle nedelju dana. Pa i pored toga, oni su odigrali vrlo značajnu ulogu. Iznenadnom pojavom na velikom prostoru proizveli su kod neprijatelja paniku i utisak da

se radi o velikoj snazi. Sem toga, pojedine grupe padobranaca su rušenjem mostova i presecanjem neprijateljskih komunikacija otežale grupisanje neprijateljskih rezervi na ugrožene otseke i na taj način znatno ubrzale napredovanje Saveznika na kopnu. Ni vazdušni desant koji su uskoro zatim izveli Englezi nije bolje prošao. Od 133 vazdušne jedrilice samo je 12 dostiglo cilj — most južno od Sirakuze, koji su održale sve do pristizanja prvih delova desantnih snaga.

Međutim, desant sa mora izvršen je u redu. Trupe su prevožene brzim jurišnim desantnim čamcima, a pored toga i većim motornim čamcima. Pratila su ih specijalna plovna sredstva naoružana minobacačima, lakovom artiljerijom i mitraljezima koji su iz neposredne blizine dejstvovali na neprijateljska mitraljeska gnezda i druge vatrene izvore, dok su specijalni brodovi za iskrcavanje prevozili tenkove i artiljeriju. Iskrcavanje desanta na obalu vršeno je uz podršku brodske artiljerije, koja je dejstvovala protiv obalskih baterija, rušila prepreke i neutralisala braniočevu živu silu i vatrena sredstva na obali.

I pored smetnji, usled jakog vetra, desant je uspeo da u prvo svitanje dostigne predviđene ciljeve. Branilac je pokušao samo dva neuspešna slaba napada iz vazduha, i to prvi 10. jula u 10.15 časova, kada je već skoro pola desanta bilo iskrcano, i drugi napad sa 40 aviona »JU-88« istog dana u 16.30 časova, pošto su transportni brodovi već iskrcali trupe i otplovili od obale.

Teška brodska artiljerija je odmah učutkala braniočevu obalsku artiljeriju koja je pokušala da dejstvuje protiv desanta. Protivtenkovskih i protivpešadijskih mina bilo je malo, i to samo na pojedinim mestima, tako da su tenkovi, specijalno uredeni za njihovo uništavanje, vrlo brzo očistili ta područja.

Uspehu desanta sa mora znatno je doprinela neaktivnost neprijateljskog vazduhoplovstva, slaba odbrana obale od strane slabih trećerazrednih italijanskih obalskih divizija i taktičko iznenadenje koje su postigli prvi iskrcani talasi. U toku prvih 48 časova na obalu je iskr-

cano oko 80.000 ljudi, 300 tenkova, 700 topova i 7.000 vozila. Prema mišljenju generala Ajzenhauera »početni pokret desanta bio je lako izведен, dok je otpor protivnika bio neverovatno slab«.

Na taj način, prvog dana iskrcavanja (10 jula) Saveznici su zauzeli obalu od varoši Likate, preko Djele, rta Pasero sa aerodromom kod Pakina koji je osposobljen istog dana posle podne, pa zaključno sve do Sirakuze.

Posle ovog uspeha trebalo je da desant 8 britanske armije krene u dva pravca: duž istočne obale Avgusta — Katanija i sredinom ostrva Palacolo — Vicini — Ena, da bi otsekao magistralu koja ide iz Palerma sredinom ostrva, preko Ena, u Kataniju. S obzirom da je Sicilija planinskog karaktera i da je na njoj kretanje van puteva, čiji je broj inače jako ograničen, skoro nemoguće, zauzimanje ove magistrale bilo je od vrlo velike važnosti. Na taj način protivnik bi bio lišen mogućnosti manevrovanja i koncentracije snaga na najugroženijem delu fronta. U vezi sa tim, već su 11. jula otpočele borbe, i to 13 armiskog korpusa prema Avgusti, a 30 korpusa u pravcu Palacolo — Vicini. Iskrcavanje preostalih trupa i ratne tehnike nastavilo se 11. jula u Sirakuzi i na mestima gde su se Saveznici ranije iskrcali.

Na otseku 7 američke armije takođe je lako probijen redak zastor slabih italijanskih obalskih snaga i obrazovan mostobran dovoljne dubine.

Međutim, moralo se računati na intervenciju pokretnjivih i za borbu sposobnijih neprijateljskih operativnih divizija, koje su bile koncentrisane u unutrašnjosti ostrva, na raskrsnicama glavnih puteva. I, zbilja, 11. jula neprijatelj je sa oko 60 tenkova divizije »Herman Gering« izveo protivnapad na američkom sektoru u pravcu Djele, tako da je položaj američkog desanta bio jednog momenta jako ugrožen i to u vremenu dok veći deo artiljerije još nije bio iskrcan. Ali, zahvaljujući odličnom držanju trupa 1-ve američke pešadijske divizije i blagovremenoj i efikasnoj intervenciji flote, koja je svojom jakom koncentričnom vatrom brzo izbacila iz stroja 43 tenka, borba je rešena u korist Amerikanaca. Ovoga dana uveče iz-

vršen je novi vazdušni desant sa oko 2.000 padobranaca 82 američke vazdušnodesantne divizije, ali je, prilikom preletanja preko sopstvenih brodova i trupa, zabunom bio obasut sopstvenom brodskom i kopnenom PA artiljerijom, tako da su izgubljena 23 aviona i oko 20% ljudstva.

Pošto je savladan i otpor nemačkih tenkova u oblasti Avguste, trupe 8 britanske armije su u toku noći 12/13 jula zauzele Avgustu, što je znatno olakšalo i ubrzalo iskrcavanje ostalih delova desanta. Već 13. jula Saveznici su na obali imali ukupno oko 160.000 vojnika, 14.000 vozila, 600 tenkova i 1.300 topova.

Za sve to vreme saveznička flota je neumorno potpomagala i podržavala iskrcane trupe dok su se nalazile u dometu brodske artiljerije najtežih kalibara. Isto tako, vrlo veliku pomoć je pružila i saveznička avijacija kako u pripremnom periodu tako i u toku izvršenja desanta. Italijanske trupe pokazivale su malo volje za borbu i čim bi ih Nemci ostavili same sebi, predavale su se ili posle slabijeg otpora povlačile na sever.

13. jula Saveznici su nastavili napredovanje, istina nešto sporije zbog pojačanog nemačkog otpora i zamora trupa. Pošto je put Vicini — Kaltadirone — Ena bio dodeljen 8 britanskoj armiji, to su se desnokrilne divizije 7 američke armije, koje su takođe bile orijentisane na tu komunikaciju, morale rokirati ka zapadu i nastaviti operacije na zapadnoj polovini ostrva — ka Palermu i zapadnije (skica 16).

13 korpus 8 britanske armije, kome su bili pridati jedan komandos i jedna padobrantska brigada, imao je da izvrši prodor u Katanisku ravnicu. Radi toga je preduzet veći napad noću 13/14. jula. Trebalо je, pre svega, forsirati tesnac između Karlentinija i Lentiniјa i zauzeti dva važna mosta — jedan pomoću komandosa, drugi pomoću padobrantske brigade. Padobranci i komandosi su uspeli da zauzmu i razminiraju mostove, ali pošto se glavnine snaga, zbog jakog otpora neprijatelja, nisu mogle do njih probiti, komandosi se nisu mogli održati na mostobranu, već su se povukli u brda.

Pošto je Kataniska ravnica pretstavljala važan strategiskoperativni cilj, s jedne strane zbog aerodroma, koji su Saveznicima bili jako potrebni radi uspešnijeg sadejstva sopstvene avijacije, a s druge strane, što se preko Katanije najbrže forsira tesnac između mora i masiva Etne, to su glavne snage 8 britanske armije preduzele direktan napad sa juga na ovu ravnici. Međutim, i neprijatelj je shvatio da dalje držanje ostrva zavisi od držanja ove ravnice i masiva Etne, te je na tom pravcu angažovao svoje najspasobnije jedinice (diviziju »Herman Gering«, delove padobranske divizije i dr.). Da Siciliju što duže zadrži, bilo je za neprijatelja ne samo od moralno-političkog, već i od vojničkog značaja (onemogućavanje Saveznicima da koriste aerodrome na Siciliji, naročito aerodrome u Kataniskoj ravnici; stvaranje vremena za što bolju organizaciju odbrane italijanskog kopna, što je bilo naročito hitno i važno zbog sumnjivog držanja Italijana i, najzad, obezbeđenje otstupnice za prebacivanje i evakuaciju snaga i sredstava na Kalabrijsko Poluostrvo). Topografski stvor ostrva, a naročito njegovog severoistočnog dela, bio je vrlo povoljan za branioца.

I dok je 7 američka armija prodirala relativno brzo i lako ka severozapadnom delu poluostrva, gde su se za borbu neraspoložene italijanske snage brzo predavale, i već 22. jula izbila na severnu obalu, zauzela Palermo i nastavila sa čišćenjem zapadnog dela ostrva, dotle je napad 8 britanske armije bio ukočen pred Kataniskom ravnicom. Da bi što pre savladali nemačku odbranu, Saveznici su pokušavali da sa mora iskrcaju veće snage u neprijateljsku pozadinu na istočnom delu ostrva. Međutim, zbog nezgodne obale, a i zbog toga što se veći deo desantnih čamaca nalazio na opravci radi pripreme za iskrcavanje na italijansko kopno, ovaj poduhvat nije uspeo.

Pošto su svi pokušaji da se otpor pred Kataniskom ravnicom savlada sa juga ostali bezuspešni, jer je i neprijatelj stalno pojačavao odbranu ovoga dela položaja, preduzet je manevar 30 korpusom sa zapada u cilju stvaranja levog dela klešta oko Etne. Tek kada je, 7 avgusta,

zauzet Adrano, koji je pretstavljao ključ nemačke odbrane masiva Etne, i kada je i 7 američka armija, na levom krilu 8 armije, preduzela nadiranje ka Mesini, neprijatelj je bio prinuđen da 16/17 avgusta napusti Siciliju i prebaci se, skoro neuznemiravano, na Kalabriju.

Iako je vršena najprimitivnjim sredstvima — na skelama i drvenim čamcima — evakuacija je potpuno uspela, tako da je pored ljudstva prebačeno i oko 17.000 tona municije, 10.000 vozila, 4.000 ranjenika i nekoliko hiljada savezničkih zarobljenika. Ulaskom američkih trupa u Mesinu, 16 avgusta 1943 godine, završena je ova operacija na Siciliji, koja je trajala 38 dana i stala Nemce oko 24.000 mrtvih.¹¹⁾ Evakuacija je uglavnom uspela zbog nedovoljne budnosti i slabog angažovanja savezničke flote i avijacije.

Zaključak

Iako je ostrvo Sicilija imalo dosta snaga za odbranu — 11 italijanskih i oko 3 1/2 nemačke divizije (računajući i naknadna pojačanja) — one nisu pružile onaj otpor koji bi odgovarao njihovom broju i uslovima za borbu. Moral je kod skoro svih italijanskih divizija bio toliko pao da bez neposredne podrške Nemaca nisu uopšte bile sposobne za borbu. Pored toga, njihovo voćstvo nije bilo na visini savremenog rata, jer i pored očigledne neposredne pripreme napada na Siciliju, koja je počela napadima iz vazduha još 3 jula, nije tome pridavalo ozbiljnu pažnju.

U pogledu organizacije odbrane ostrva osetio se veliki nedostatak dobrih puteva koji omogućavaju brz manevar i koncentraciju operativnih jedinica. Zbog toga je trebalo mnogo vremena za grupisanje snaga na jakim položajima kod Etne. Razume se, nedostatak dobrih puteva otežavao je i usporavao i dejstvo Saveznika.

¹¹⁾ Detaljnije o ovoj operaciji vidi: Montgomeri, *Od El Alamejna do Baltičkog Mora*, 1951 i Bredli, *Uspomene jednog vojnika*, 1954.

Liniski raspored duž cele obale, inače dosta slabih obalskih utvrđenja, a usto bez dovoljno artiljerije i sa slabim posadama, pretstavljao je samo rasipanje sredstava i snage. Čudnovato je da braniočeve radarske stanice nisu otkrile ogromnu masu brodova koja se noću 9/10 jula, po nevremenu, pojavila pred obalom. Isto tako, ni službe osmatranja, obaveštavanja i veze nisu funkcionalne onako kako bi, s obzirom na očekivanu invaziju, trebalo da funkcionišu.

Što se tiče desantne operacije Saveznika, ona je bila odlično pripremljena i izvedena. Naročito je bila efikasna artiljeriska i avijaciska podrška, tako da je brzo slomljen svaki otpor na obali i iskrcavanje izvršeno na vreme i na predviđenim mestima. Uopšte, saveznička brodska artillerija pokazala se kao sigurna potpora iskrcanih snaga u granicama svog dometa (30—40 km). Avijacija, koja je imala stalnu i absolutnu prevlast u vazduhu i koja je bombardovanjem saobraćaja, žive sile i tehnike nanosila neprijatelju teške udarce, stekla je ovde mnoga korisna iskustva za kasniju operaciju u Normandiji.

Dejstvo vazdušnodesantnih trupa, i pored svih nesporazuma, dalo je vidne rezultate i potvrdilo da je vazdušni desant nerazdvojni deo pomorskog desanta. Što se tiče komandosa i rendžer-bataljona, oni su takođe odigrali vidnu ulogu u zauzimanju mostova, raskrsnica puteva i drugim smelim akcijama i prepadima.

U ovoj operaciji postignuta je dotle najveća koncentracija specijalnih desantnih sredstava (desantnih brodova, desantnih čamaca, desantnih jurišnih čamaca, i dr.), čija su iskustva mnogo doprinela organizaciji i uspešnom izvršenju kasnije desantne operacije na normandskoj obali.

Prema savezničkim podacima, Nemci i Italijani su imali oko 167.000 mrtvih, ranjenih i zarobljenih, većinom Italijana (od toga 24.000 poginulih Nemaca).

Kod Saveznika je bilo 31.160 mrtvih i nestalih i 7.455 ranjenih. Sem toga, Saveznici su prema sopstvenim podacima izgubili: 85.000 tona raznih transportnih brodova, 1 američki i 2 britanska razarača, 1 američku podmornicu

i 8 čamaca za iskrcavanje. Međutim, prema nemačkim podacima materijalni gubici Saveznika su: 383 tenka, 63 topa, 652 aviona i 61 transportni brod, a uopšte uzevši oni su izgubili oko jednu trećinu celokupnih snaga upotrebljenih za desantni napad na Siciliju.

Ova operacija, nazvana »Haski«, bila je po brojnom stanju, materijalnim i pomorskim sredstvima druga, odmah posle desantne operacije na normandiskoj obali u Francuskoj, koja je izvedena posle 11 meseci, juna 1944.

Desant na Kalabriju

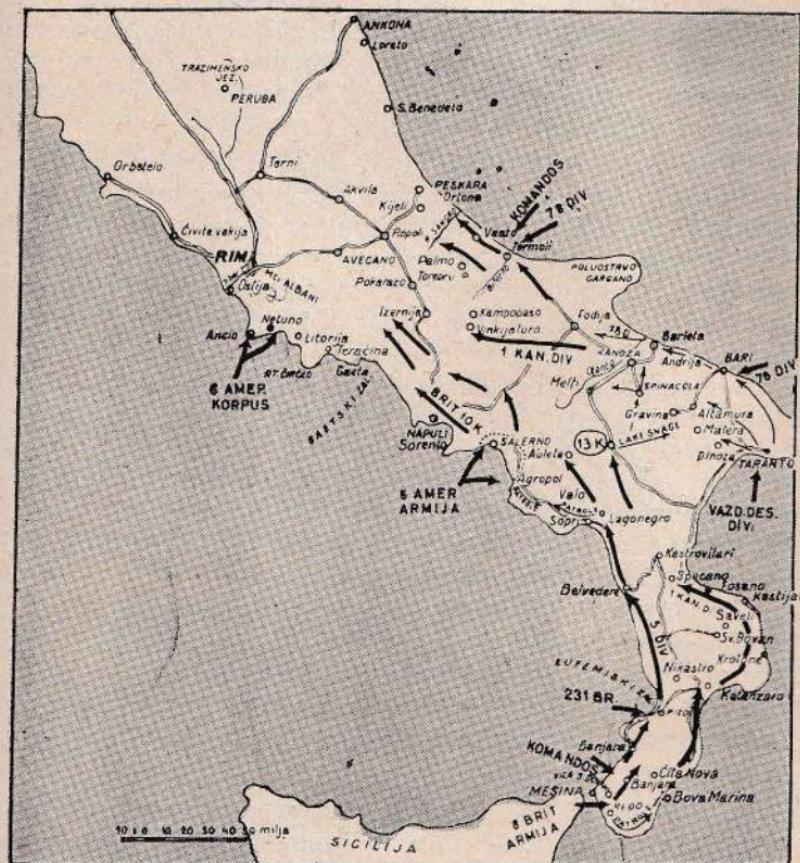
Početkom septembra 1943, posle pada Sicilije, Nemačima je bilo jasno da će Italija težiti da se što pre izvuče iz rata, te su zbog toga rešili da je naprsto okupiraju. U to vreme je u Italiji bilo oko 15 nemačkih divizija.¹²⁾ Sa svoje strane, Saveznici su posle zauzimanja Sicilije preduzeli opsežne pripreme za desant na kalabrisku obalu. U tu stvarhu je, pored svakodnevnog bombardovanja iz vazduha, ciljeve na obali bombardovala i artiljerija najvećih engleskih bojnih brodova, *Rodney-a* i *Nelson-a*, topovima kalibra 406 mm, a usto i dalekometna kopnena artiljerija iz rejona Mesine (80 srednjih i 40 teških topova).

Plan je bio da desant najpre izvrši 8 armija preko Mesinskog Moreuza i da energičnim dejstvom na sever priveže za sebe što jače neprijateljske snage i na taj način što više pomogne desantnu operaciju 5 armije, koja je trebala da usledi nešto kasnije u Salernskom Zalivu.

3. septembra 1943, u 4.30 časova, pri povoljnim vremenskim uslovima iskrcao se prvi ešelon 13 korpusa 8 britanske armije na kalabrisku obalu u rejonu Reda. Iskrcavanje je vršeno na lakin desantnim sredstvima, uz podršku krstarica, razarača, topovnjača i avijacije koja je bila četvorostruko jača od protivničke. Desant, koji je iskrcaan bez jačeg neprijateljskog otpora, obrazovao je mostobrane oko Melita, južno od Reda, i kod San Đovanija, severno od Reda. Jedan komandos se iskrcao kod

¹²⁾ Montgomery, *Od El Alamejna do Baltičkog Mora*, 1951, str. 146.

planine Scile, odmah zauzeo varoš Banjaru i produžio obalskim putem na sever, u Eufemiski Zaliv. Sutradan, 4 septembra, ovom komandosu pridružila se 5 engleska divizija. Ove trupe nisu naišle ni na kakav otpor, a na obali nije bilo skoro nikakvih prepreka, sem nešto bodljikave žice i mina, što je odmah uklonjeno. Međutim, na komunikacijama su bila izvršena obimna rušenja. Italijani su se predavalci bez otpora, dok je među zarobljenicima bilo vrlo malo Nemaca. Za nastupanje na sever bila su samo

Skica 17 — Iskrcavanje u Kalabriji i nastupanje do reke Sangro

dva puta — duž zapadne i istočne obale poluostrva, tako da je zapadnom obalom nastupala 5 engleska, a istočnom 1 kanadska divizija. Čak je i vrlo važan položaj na prevlaci između Katancara i Nikastru zauzet bez jačeg otpora. Noću 7/8 septembra 231 pešadijska brigada uspešno se iskrcala kod Piza i, pošto se probila u pozadinu neprijateljske zaštitnice i uništila njena transportna sredstva, zauzela 10 septembra Nikastro. U to vreme je na istočnoj obali 1 kanadska divizija zauzela Katancaro.

8 septembra u 18 časova objavljeno je primirje sa Italijom po kome se ona obavezala da pomaže Saveznike i da svim silama onemogući Nemcima iskorišćavanje italijanskog ratnog potencijala i drugih izvora i sredstava potrebnih za dalje vođenje rata.

Kao što se vidi, obala ustvari nije bila ni branjena, jer su u to vreme Nemci već znali za tajne pregovore između Italije i Anglo-Amerikanaca i za kolebljivo držanje svoga saveznika, a s druge strane, nisu raspolagali dovoljnim sopstvenim snagama za odbranu dugih italijanskih obala. Usto, oni uopšte nisu tu imali svojih pomorskih snaga, a avijacija im je bila dosta slabija od savezničke. U takvoj situaciji oni su težili da skrate obalske odbrane linije i sopstvene komunikacije i da manevrom po dubini dobiju vremena za dovođenje i grupisanje snaga za dalju odbranu. Zbog toga su oni planski otstupili na sever, zadržavajući što su mogli duže nadiranje savezničkih snaga i braneći obalu tamo odakle su Saveznici mogli da im preseku otstupnicu.

Pod ovakvim uslovima neshvatljivo je zašto su Saveznici gubili toliko vremena, od 17 avgusta do 3 septembra, te za ovih 17 dana nisu ništa ozbiljnije preduzeli. Svakako da je to vreme dobrodošlo Nemcima da se srede i rušeći komunikacije povuku na sever. Pa i kada su se posle tolikog zakašnjenja iskrcali, Saveznici nisu imali tačnije podatke o jačini i rasporedu neprijateljskih snaga. Izviđanje obale bilo je tako slabo da je komandant 8 britanske armije bio pogrešno obavešten da se tu nalaze 26 i 29 nemačka mehanizovana divizija. Me-

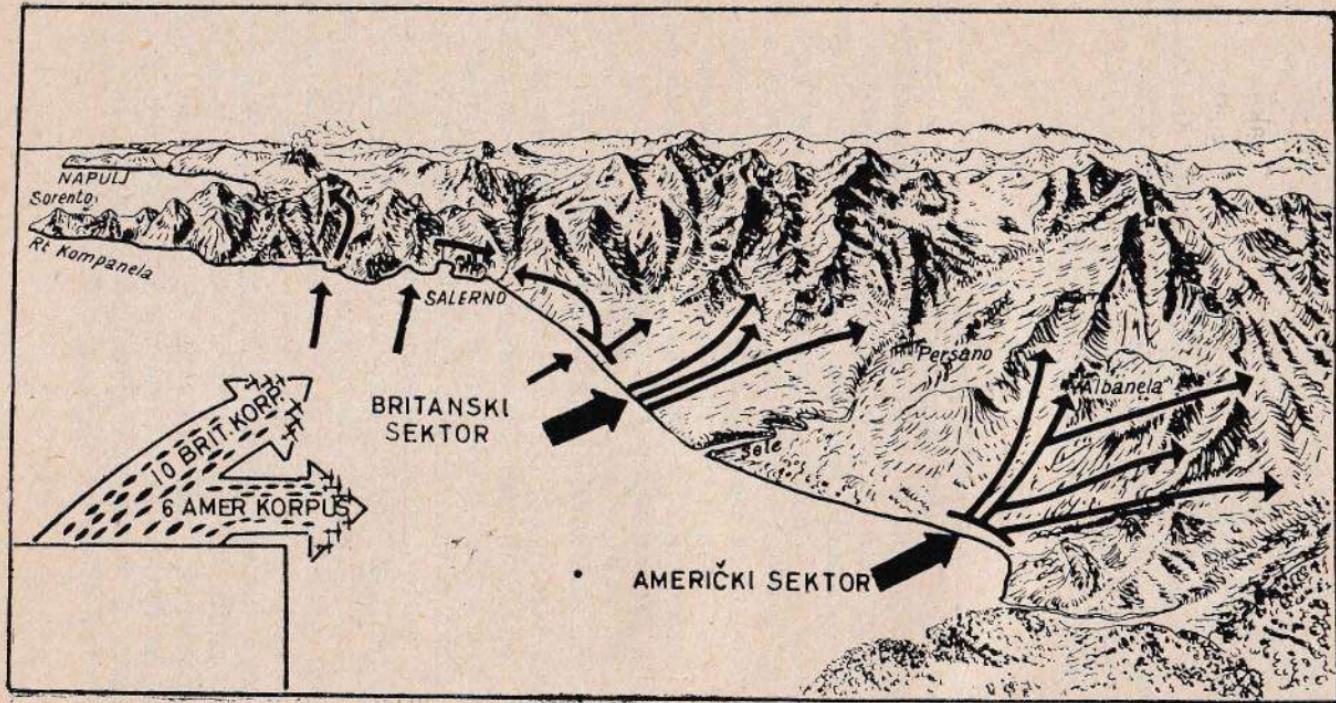
đutim, obala je bila prazna, čak je i stanovništvo bilo pobeglo u planine, tako da su bile potpuno izlišne tolike pripreme i angažovanje tako velikih bojnih brodova kao što su *Rodney* i *Nelson*.

Pošto je, prema planu, 8 armija imala energičnim dejstvom na sever da što više priveže neprijatelja i time olakša iskrcavanje 5 armije kod Salerna, to je njeno nadiranje moralo biti mnogo energičnije.

Desant kod Salerna

Iskrcavanje kod Salerna imalo je za cilj da se ovlada Napuljem čija je luka mogla, zbog velikog kapaciteta, da zadovolji u znatnoj meri potrebe snabdevanja Italijanskog fronta. Zadatak je bio poveren 5 američkoj armiji pod komandom generala Klarka, koja je bila sastavljena iz 6 američkog korpusa od 2 divizije i 10 britanskog korpusa od 3 divizije, s tim da su britanske trupe imale da se iskrcaju na sektoru severno od reke Selea do oko 3 km južno od Salerna, a američke od reke Selea do Agropolija. Na poluostrvu Sorento imale su da se iskrcaju jurišne jedinice (komandosi i rendžeri) i da u sadejstvu sa vazdušnodesantnim trupama umište baterije koje su odlično flankirale područje iskrcavanja.

U ovoj desantnoj operaciji učestvovalo je preko 600 brodova, od kojih oko 230 ratnih. Konvoji su pošli iz severnih luka Sicilije (Palerma i Terminija) i luka Severne Afrike (Orana, Alžira, Bizerte i Tripolisa), sa desantnim sredstvima, transportnim brodovima, neposrednim osiguranjem i brodovima artiljeriske podrške formiranim u dve grupe prema području iskrcavanja. Odred avijaciske podrške imao je 5 eskortnih nosača aviona, nekoliko krstarica i razarača, a u zaštitni odred bilo je određeno 5 bojnih brodova i izvestan broj lakih krstarica i razarača, ali su kasnije u toku operacije 4 bojna broda povućena radi sprovodenja italijanskih bojnih brodova na Maltu. Za celo vreme ove operacije more je bilo mirno, a vreme vrlo povoljno. Može se reći da se glavna bitka za Italiju odigrala kod Salerna.

Skica 18 — Pogled na područje Salerna

Istoga dana kada je izvršen desant kod Salerna počelo je iskrcavanje u Tarantu 1-ve vazdušnodesantne divizije (8.000 ljudi) koja nije naišla ni na kakav otpor.

8 septembra uzoru pošao je konvoj sa Sicilije, koji se oko 15 časova sastao sa konvojem iz Afrike. Konvoj sa Sicilije otkriven je još u 14 časova i neprijateljska avijacija je otada vršila česta bombardovanja i uznemiravanja nanevši desantu izvesne gubitke. U 21 čas konvoj je uplovio u Salernski Zaliv i odmah, po mesečini, otpočeo pripreme za iskrcavanje. Odredi minolovaca preduzeli su čišćenje plovnih kanala do zone za sidrenje. Pošto je neprijatelj bio već potpuno otkrio celu ovu ekspediciju, koncentrisao je dosta jaku avijaciju i preuzeo snažna bombardovanja iz vazduha koja, blagodareći jakoj PA odbrani, nisu imala vidnih rezultata (potopljen je jedan LCT).

9 septembra u 1 čas, pošto je zašao mesec, brodovi su se približili obali na oko 5—6 Nm, a oko 1.30 transportni brodovi su spustili u more desantne čamce koji su krenuli na jurišnu liniju (oko 2 Nm od obale). U to vreme saveznička avijacija je žestoko bombardovala britansko (severno) područje iskrcavanja, a oko 3 časa otvorili su vatru i brodovi podrške, na šta je i neprijateljska artiljerija odgovorila. Baš u to vreme stigao je izveštaj o primirju sa Italijom, ali to nije imalo uticaja na otpor nemačke odbrane. Na američkom (južnom) području nije vršeno bombardovanje, jer se težilo iznenadnom jurišu. Oko 3 časa jurišne trupe su se već iskrcale na poluostrvo Sorento gde su uništile neprijateljske baterije. Pod zaštitom brodske vatre Saveznici su oko 4 časa uputili desantne brodove na obalu i počeli glavno iskrcavanje. Pri prilaženju samoj obali neki desantni brodovi su naišli na mine koje minolovci nisu uspeli da ostrane zbog suviše plitke vode i mulja. Nemci su desantna sredstva držali pod stalnom bliskom topovskom i mitraljeskom vatrom. Na obali koja je bila načićkana baterijama i mitraljezima bile su podignute prepreke. Nemci su davali jak otpor, a uskoro su se pojavili i tenkovi, tako da je šire-

nje mostobrana bilo znatno usporeno i ograničeno. Odbrana obale je bila dobro organizovana, a naročito je u tom pogledu dobro iskorišćeno vreme od momenta uočavanja konvoja do njegovog iskrcavanja. Iskrcane trupe bile su kanalise određenim pravcima koji su bili pod jakom braniočevom vatrom. Posle svanuća nemačka avijacija je izvršila snažna bombardovanja iskrcanih trupa, a jače tenkovske grupe preduzele su protivnapade. Od momenta iskrcavanja Nemci su u toku 24 časa izvršili pet jakih protivnapada, tako da su Saveznici uspeli da održe i učvrste mostobrane samo uz velike žrtve i krajnje napore. Idućeg dana, 10 septembra, upućena je kao pojačanje iskrcanim trupama 45 američka divizija da bi pomogla odbranu mostobrana. U toku noći 11/12 septembra Nemci preuzimaju protivnapade jakim snagama da bi savezničke trupe bacili u more. Ova krvava i žestoka borba za mostobrane vodila se 2 dana sa promenljivom srećom, tako da su Saveznici imali teške gubitke.

Teška borba za mostobran nastavila se i u toku 14 i 15 septembra; Nemci su napadali nadmoćnjim tenkovskim snagama, i mostobran je spasen blagodareći energičnoj intervenciji savezničke flote (2 bojna broda, 5 krstarica, 27 razarača), iskrcanih pojačanja i pomorske avijacije. Flota je sa bliskih otstojanja vršila strahovite vatrene nalete po nemačkim tenkovima i trupama, a avijacija je obrazovala čitav vatreni kišobran, tako da je ovo spaslo armiju i omogućilo joj da se i dalje održi pred nadmoćnjim neprijateljem. Položaj 5 armije bio je znatno olakšan kada su 17 septembra snage 8 armije napale i ugrozile južni bok nemačkih snaga pred mostobrnom 5 armije. Toga dana sjedinile su se trupe 8 i 5 armije. Noću 17/18 septembra Nemci su nastavili otstupanje na srednjem i istočnom delu poluostrva da bi ispravili front u visini Napulja i izbegli opasnost da im desant kod Salerna ugrozi otstupnicu i pozadinu. Na položaju, koji su zauzeli od Napulja do Jadranskog Mora, Nemci su zadržali Saveznike i onemogućili im zauzimanje Napulja sve do 3 oktobra. Tek 3 oktobra 5 armija je ušla u Napulj gde je zatekla potpuno razorenu luku.

Gubici Saveznika u Italiji iznosili su kod 5 armije do 23. oktobra 1943 ukupno poginulih, ranjenih i nestalih oko 8.000 britanskih i oko 6.000 američkih vojnika, dok je kod 8. armije, od 3. do 23. oktobra, izgubljeno svega oko 1.000 ljudi.

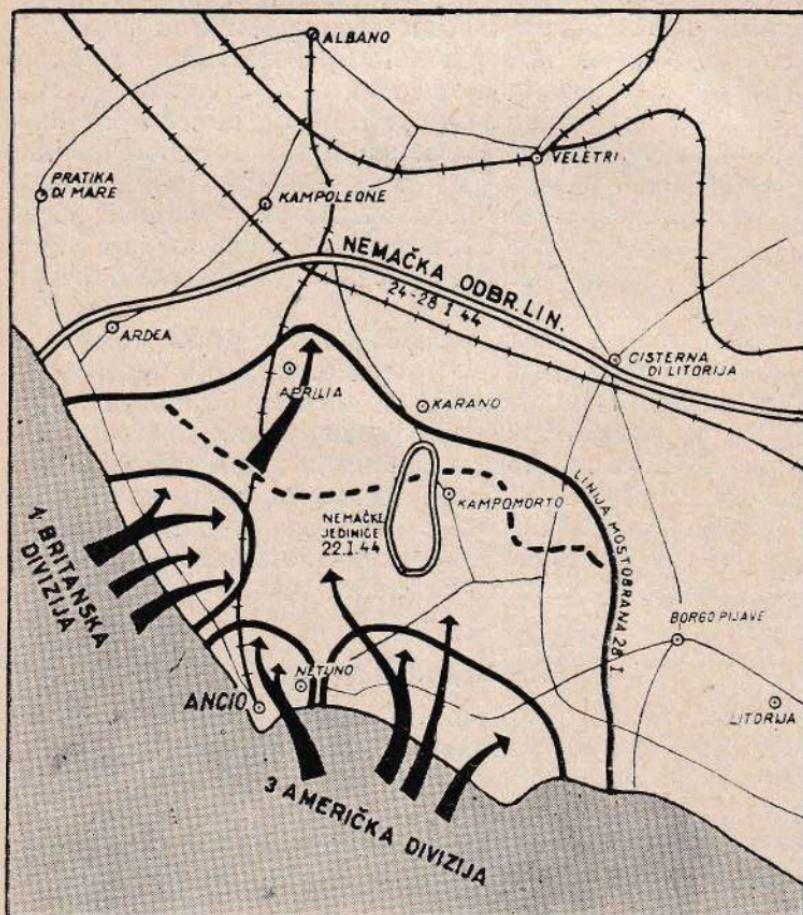
Posle pada Napulja, Nemci su se povukli na liniju »Volturno«, a u novembru na »Zimsku liniju« na reci Sangro. Jesenje kiše, porušene komunikacije, teški terenski uslovi i jaka nemačka odbrana otežavali su napredovanje. Rim se još uvek nalazio u nemačkim rukama. Događaji su pokazali da su nade na brzo isterivanje Nemača iz Italije posle njene kapitulacije bile preuranjene i da su se Saveznici tu zapleli u jedan pohod velikih razmera. Pa i pored toga bili su postignuti veliki uspesi — na italijanskom ratištu je vezano oko 24 nemačke divizije, a osvojeni su i aerodromi za bombardovanje južne Francuske, južne Nemačke, Balkana, Madžarske i drugih područja.

Zauzimanje Rima smatralo se kao preka potreba, i to ne samo zbog njegove strategiske važnosti, nego i zbog moralno-političkog prestiža i efekta. Kako je dalje frontalno potiskivanje bilo teško i sporo, naročito na pravcu Kasina oko koga su se borbe vodile nekoliko meseci, odlučeno je da se izvrši operativni desant kod Ancija u pozadinu nemačkih linija. (Pre toga izvršeno je nekoliko manjih iskrčavanja: 3. oktobra na jadranskoj obali kod varošice Termoli i 13. oktobra severno od reke Volturno.)

Desant kod Ancija

Luka Ancio nalazi se na peščanoj obali 50 km južno od Rima i oko 100 km pozadi tadašnje nemačke »Gustavove linije« koja se protezala preko Apeninskog Poloustrva od Minturna do Ortone, i koja je, pored topografskih prirodnih oslonaca, bila solidno organizovana dubokim sistemom fortifikacijskih utvrđenja. Na toj liniji Nemci su ukočili svako nadiranje ka Rimu. Za iskrčavanje savezničkog desanta bile su određene tri plaže: plaža u samoj luci Ancio i plaže koje su se nalazile po

8 km istočno i zapadno od ove luke. Zadatak je bio da se iskrcajni desant, jačine oko 50.000 ljudi i preko 5.000 vozila, probije u neprijateljsku pozadinu do vulkanskih visova Monti Albani i da tu preseče nemačke komunikacije koje su od Rima vodile za »Gustavovu liniju«. Istovremeno je trebalo da glavne snage 5 američke armije preduzmu energična dejstva ka Rimu i spoje se sa

Skica 19 → Iskrcavanje i mostobran kod Ancija

desantnim snagama. Za izvršenje desanta bio je određen 6 armiski korpus sastava: 3 američka pešadiska divizija ojačana tenkovskim bataljonom, 1-va britanska pešadiska divizija sa oklopnim pukom, padobranci puk, 2 grupe komandosa, 3 rendžerska bataljona i druge pomoćne jedinice (ukupno oko 50.000 ljudi i oko 5.200 vozila). Za prevoz i iskrcavanje trupa i materijala određena su 242 desantna broda i 490 kamiona-amfibija (DUKW). Ove snage su bile podeljene u dve grupe prema mestima iskrcavanja (britanska zapadno i američka istočno od Ancija), s tim što je svaka grupa imala posebne snage obezbeđenja i brodske podrške. Prevlast u vazduhu bila je takođe na strani Saveznika.

Planirano je da se ova desantna operacija izvede 22 januara 1944, s tim da iskrcavanje počne u 2 časa. 21 januara u 5 časova konvoj je isplovio iz Napulja i pošto je neko vreme plovio ka jugu, da bi zavarao neprijatelja, okrenuo je ka Anciju. Vreme je bilo mirno i uslovi za plovidbu povoljni. Neprijateljska avijacija se nije pojavljivala i ceo dan vožnje je protekao bez ikakvog uzne-miravanja, tako da je u ponoć 21/22 januara konvoj stigao neopaženo pred Ancio i usidrio se. Posle kratke artiljeriske pripreme raketnim zrnima u trajanju od 5 minuta, prvi talas se iskrcao na obalu ne nailazeći pri tom ni na kakav otpor. Dalje iskrcavanje izvršeno je potpuno po planu i slabe nemačke patrole brzo su savladane, a luka Ancio i svi predviđeni ciljevi zauzeti. Do svanuća su gotovo sve desantne trupe bile iskrcane i u toku dana napredovale u unutrašnjost oko 7 km.

Već prvog dana luka je bila osposobljena za pristajanje brodova i do ponoći ovoga dana bilo je iskrcano oko 50.000 ljudi, 500 topova i 5.200 vozila, od kojih oko 240 tenkova.

Što se tiče nemačke odbrane, ona je na ovom sektoru bila vrlo slaba. One nemačke divizije koje su bile određene za odbranu ovoga dela obale bile su poslate za pojačanje južnog fronta i to samo tri dana pre iskrcavanja. Obalska odbrana zone iskrcavanja bila je, uglavnom, ograni-

ničena na minска polja, a od posade imala je približno četu na 12—14 km obale sa slabom obalskom i PA artiljerijom i retkim, mahom neposednutim bunkerima.

Međutim, Saveznici nisu iskoristili postignuto iznenadenje, već su se zadovoljili početnim uspesima i na dostignutim položajima, koje su organizovali za odbranu, pasivno čekali sjedinjenje sa snagama 5 američke armije koje su s juga napadale na »Gustavovu liniju«. S druge strane, Nemci su na vreme shvatili svu opasnost koja bi mogla nastati od dubljeg prodiranja ovih snaga u bok i operativnu pozadinu njihovog južnog fronta i presecanja komunikacija između fronta i Rima. Zato su hitno preduzeli sve mere da desant bace u more ili da ga blokiraju na dostignutom mostobranu. Odmah su izdvojili 4 padobransku i oklopnu diviziju »Herman Gering« da sa njima zatvore operacijski pravac i komunikacije koje od Ancija vode ka Monti Albani, zatim su naredili prebacivanje nekih jedinica iz Nemačke, Francuske i Jugoslavije, a isto tako i hitno prebacivanje tri divizije iz Severne Italije na rimski sektor. Dok su se ove trupe prikupljale, nemačka avijacija je, i pored savezničke prevlasti u vazduhu, energično bombardovala mostobran.

Do 31 januara pred savezničkim mostobranom su se već nalazile nemačke dve oklopne i jedna pešadijska divizija, pozadi kojih je vršena dalja koncentracija snaga za odlučan napad. Ovoga dana Saveznici su imali na mostobranu oko 61.000 ljudi (30 januara iskrcana je i 45 američka divizija), dok su nemačke snage bile jake oko 71.000 ljudi. Februar i mart su protekli u stalnim napadima na mostobran i protivnapadima. Saveznička avijacija je vršila snažne napade i bombardovanja nemačke žive sile i tehnike, a brodovi su pružali snažnu zaštitu i podršku desantu. U aprilu borba je nešto malaksala. Obe strane su uglavnom zadržale svoje položaje.

Noću 11/12 maja 1944 počela je odlučna ofanziva Saveznika. 25. maja spojile su se snage 5 američke armije sa trupama mostobrana koje su kao njeno levo krilo krenule nezadrživo napred. 4. juna 1944 Rim je bio u savezničkim rukama.

Zaključak

1) Iako su bili nadmoćniji u avijaciji, Saveznici prilikom izvršenja desanta kod Salerna nisu preduzeli ozbiljnije mere za obezbeđenje tajnosti ukrcavanja i plovidbe desanta, već su dozvolili neprijatelju da prati desant još od 14 časova 8 septembra. Ovako rano otkrivanje desanta omogućilo je Nemcima da dopune svoje odbrane bene pripreme. Sem toga, desant je plovio ka obali po mesečini i dugo se zadržao ispred mesta iskrcavanja (stigao 8 septembra u 21 čas, a počeo sa iskrcavanjem tek 9 septembra u 3 časa), tako da su mesta iskrcavanja otkrivena oko 6 časova pre početka iskrcavanja.

Brodovi sa desantom nalazili su se na suviše velikom otstojanju od obale, tako da su jurišna desantna sredstva dobar deo puta bila pod žestokom vatrom branioca. Zbog toga je došlo do gubitka u desantnim brodovima još pre izlaska desanta na obalu, što se negativno odrazило na moral desantnih trupa.

2) Organizacija razminiranja bila je slaba, jer su, iako u manjem broju, mine kod obale ostale neuklonjene. To je prouzrokovalo gubitak nekih desantnih sredstava.

3) Izviđanje obale za iskrcavanje bilo je, takođe, slabo, i pored nadmoćne avijacije, tako da su iskrcane trupe nailazile na neraščištene prepreke koje su ih katalisale pravcima tučenim vatom.

4) Demonstrativni desant na severnom delu neprijateljskog otseka nije postigao očekivane rezultate zbog toga što se rasporedom brodova kod obale otkrila namera napadača još pre iskrcavanja.

5) Održavanju desanta mnogo je doprinela efikasna podrška jakih savezničkih flotnih snaga, tako da su blagodareći zalaganju flote i brodske avijacije odbijeni svi neprijateljski protivnapadi. Do 26 septembra saveznički brodovi su radi pružanja artiljeriske podrške iskrcanim trupama ispalili preko milion kilograma topovskih zrna. Međutim, zbog udaljenosti aerodroma na Siciliji, saveznička lovačka avijacija nije mogla efikasno obezbediti područje iskrcavanja.

6) Iskrcavanje 5 armije kod Salerna, njena borba za mostobran i krajnji uspeh ove operacije znatno su olakšani energičnim dejstvom 8 armije koja je vezala s fronta glavne neprijateljske snage i ugrozila južni bok neprijateljskog rasporeda ispred mostobrana. S druge strane, uspešan desant kod Salerna grozio je boku i pozadini neprijateljskih glavnih snaga, što je znatno uticalo da se Nemci povuku u visinu Napulja.

Suprotno Salernu desant kod Ancija bio je vrlo dobro izveden: obezbedena je puna tajnost ukrcavanja i prevoženja, a time i potpuno iznenadenje neprijatelja. Međutim, Saveznici nisu iskoristili početno iznenadenje, već su se iskrcane snage ukopale na dostignutim položajima i pasivno čekale sjedinjenje sa snagama koje su dejstvovale s juga. Nemci su uspeli da mostobran blokiraju i drže ga izolovanog puna 4 meseca, nanoseći Saveznicima teške gubitke (oko 33.000 mrtvih, ranjenih i nestalih; 2 krstarice, 1 razarač i nekoliko transportnih brodova je potopljeno). Nedostatak plana za dalje iskorишćenje početnog uspeha i iznenadenja jedna je od najvećih grešaka Saveznika u ovoj poučnoj operaciji. Treba istaći primerno zalaganje mornarice, bez čije bi se podrške desant teško održao na tako izolovanom mostobranu. S druge strane, i nemačko vazduhoplovstvo je pokazalo visoke kvalitete, jer je, uprkos savezničke prevlasti u vazduhu, uspevalo da se svakoga dana, pa i po nekoliko puta dnevno, probije i bombarduje mostobran i luku Ancio.

Slaba strana nemačke odbrane u ovoj operaciji jeste slaba obaveštajna služba i slabo osmatranje i organizacija neposredne odbrane obale, i to na tako operativnom važnom delu obale u neposrednoj pozadini svoga fronta. Ali, oni su se u kasnijem toku ovih događaja pokazali majstori u brzom pregrupisavanju i prebacivanju snaga pod teškim uslovima.

GLAVA X

DESENT SAVEZNIKA U NORMANDIJI 6 JUN 1944 GODINE

(Skice od 20—24)

Ovu u istoriji ratova najveću desantnu operaciju iznemo nešto detaljnije u cilju da se što jače istaknu njene obimne i dugotrajne pripreme i uoče svi problemi nastali u toku njenog izvršenja.

Još pre iskrcavanja u Severnu Afriku, koje je, kao što smo videli, izvršeno u novembru 1942, Amerikanci i Englezi su razmatrali mogućnost napada na Zapadnu Evropu i otvaranja takozvanog »Drugog fronta«. Međutim, ograničene snage i sredstva nisu im tada dozvolili da preduzmu jedan tako veliki poduhvat, te su se odlučili na manje rizičnu Afričku operaciju. Na konferenciji u Kazablanki, januara 1943, kada je bilo jasno da će se ovaj severoafrički pohod uspešno završiti, ponovo je odloženo otvaranje Drugog fronta, opet zbog slabog ratnog potencijala. Odlučeno je, da se, pre svega, izbacivanjem Italije iz rata otvoriti vrlo važan put kroz Sredozemno More i da se na italijanskoj teritoriji stvori jedno od uporišta za dalje rušenje »evropske tvrđave«. U isto vreme u Kazablanki je odlučeno da se nastavi sa prikupljanjem snaga i materijala u Engleskoj i preduzme detaljno planiranje za napad preko Kanala. U martu iste godine stvoren je zajednički anglo-američki štab koji je po svom načelniku štaba (*Chief of Staff to the Supreme Allied Command* — načelnik štaba pri vrhovnoj savezničkoj komandi) dobio naziv »COSSAC«. Štab je imao da izradi planove za veliki prekomorski desant koji je trebalo da se izvrši 1944

godine, i to što je moguće ranije. Dotle, savezničko vazduhoplovstvo je imalo da nastavi intenzivno bombardovanje Nemačke u cilju uništenja njene industriske i privredne moći.

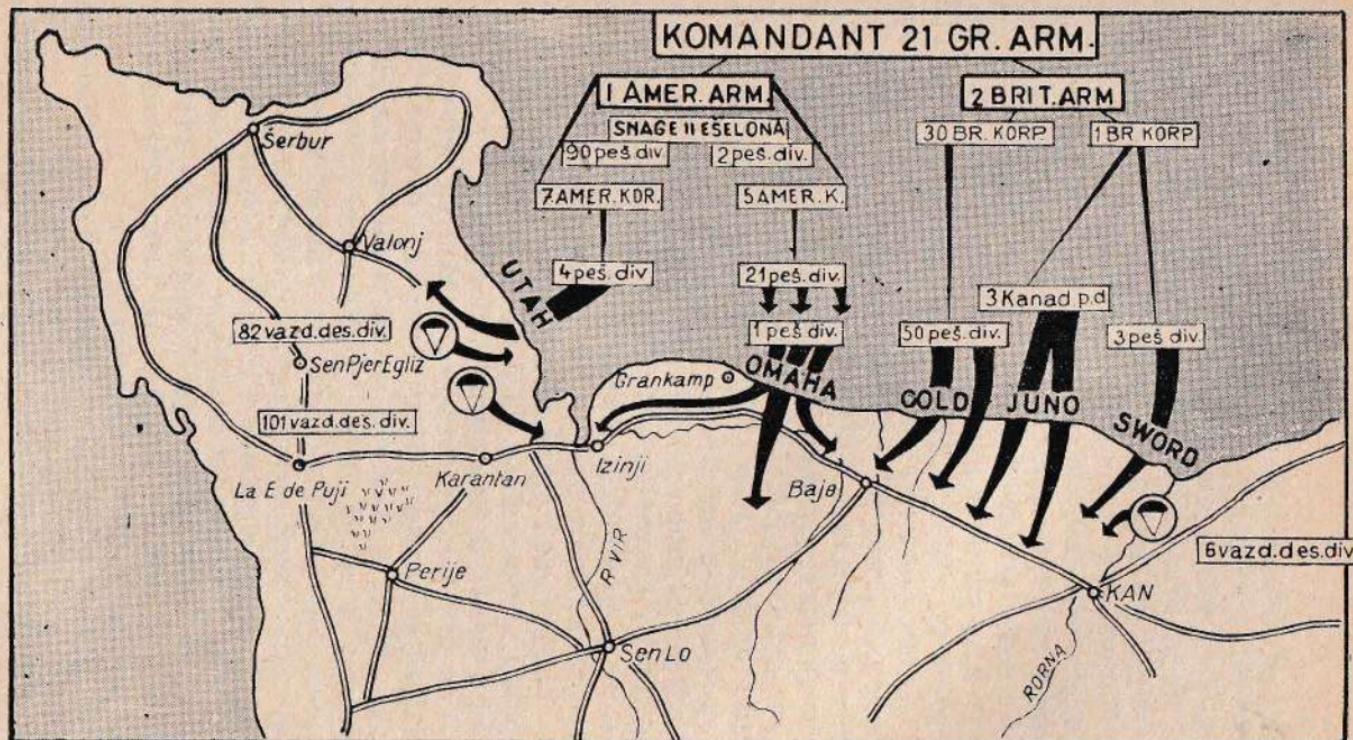
U maju 1943., na konferenciji u Vašingtonu, konačno je doneta odluka o velikoj invaziji Zapadne Evrope, s tim da rok iskrcavanja bude uproleće 1944. Ta operacija trebalo je da se izvede pod šifrom »OVERLORD« (sto znači vrhovni gospodar). Na konferenciji u Kvebeku, avgusta 1943., bio je razmatran i u načelu odobren projekt plana »COSSAC« za invaziju Severozapadne Francuske uproleće 1944. »COSSAC«-u je bilo naređeno da produži sa razradom plana sve dok se ne postavi vrhovni saveznički komandant.

Na konferenciji u Kairu, a posle toga i Teheranu (gde su se krajem 1943. godine prvi put sastali Ruzvelt, Čerčil i Staljin), određen je 1. maj 1944. kao dan iskrcavanja i imenovani su komandanti invazionih snaga. Za vrhovnog savezničkog komandanta postavljen je američki general Ajzenhauer, a za komandanta svih kopnenih snaga, komandant 21 grupe armija, engleski general Montgomeri, za komandanta vazduhoplovnih snaga engleski maršal vazduhoplovstva ser Trafورد Li Malori, a za komandanta savezničkih pomorskih invazionih snaga engleski admiral flote ser Bertram Ramzi.

Plan

Postavilo se pitanje gde treba izvršiti desant i obrazovati mostobran toliko veliki da može primiti 26—30 divizija i naknadno prispela pojačanja, i sa koga se mogu uspešno razviti dalje ofanzivne operacije.

Oblast Pa de Kalea, najbliža bazama u Engleskoj, omogućavala je najjaču aviotopodršku desanta i najbrže vraćanje brodova. Ali su, s druge strane, ovde bila i najjača neprijateljska utvrđenja, zatim ova oblast nije imala dobre veze sa pozadinom i, najzad, nije bilo u blizini povoljnih većih luka (najbliže su bile Anvers i Avr). Što se tiče poluostrva Kotanten, ono je nudilo povoljne uslove

Skica 20 — Plan za invaziju Normandije

za početne uspehe i pružalo mogućnost za ovlađivanje važnom lukom Šerbur, ali nije imalo pogodnih aerodroma, i branilac je mogao i sa slabijim snagama da spreči dalje prodiranje u unutrašnjost Francuske. Kao najpovoljniji za desant bio je otsek Kana (Caen), u Senskom Zalivu, gde je neprijateljska odbrana bila najslabija, obala zaštićena od vetrova, zemljište podesno za izgradnju aerodroma, konsolidovanje mostobrana i brži razvoj operacija i, najzad, sa njega je moguće brzo zauzimanje luke na Seni i luka u zoni Šerbur — Bretanja.

Projektom plana »COSSAC« za invaziju usvojeno je da se iskrcavanje izvrši u zalivu Sene, na sektoru između Grankampa i Kana, i to: jednog korpusa od 3 divizije u prvom ešelonu, 2 divizije u drugom ešelonu i 2 divizije u rezervi. Pored toga, bilo je predviđeno iskrcavanje vazdušnog desanta u jačini oko dve trećine jedne vazdušno-desantne divizije. Plan »COSSAC« je naročito isticao potrebu stvaranja veštačkih luka.

Kad je, u januaru 1944, stigao u Englesku general Montgomeri i prostudirao »COSSAC«-ov plan, našao je:

- da je predviđeni desant od samo jednog korpusa (3 divizije) u prvom ešelonu bio previše slab;
- da je, usled ogromne važnosti luke Šerbur, bilo potrebno da se odmah, u početku operacije, ovlada terenom na poluostrvu Kotantena (Cotentin), i
- da je jačina predviđenog vazdušnog desanta mala.

Najzad su, posle izvršenih izmena i dopuna, komandanti sva tri vida oružanih snaga izneli, na konferenciji u Londonu, 7 aprila 1944, svoje konačne primedbe na celokupan plan. Osnovna zamisao plana bila je da se jednovremeno izvrši desant na obalu Normandije severno od Karantana (Carentan) i između Karantana i reke Orne u cilju ovlađivanja mostobranom koji bi obuhvatio Šerbur, luke Bretanje i zemljište pogodno za postavljanje aerodroma, a koji bi poslužio za prikupljanje i razvoj snaga za vođenje daljih operacija.

Plan je predviđao iskrcavanje desanta na širini fronta dve armije, s tim što je zapadno od linije Port an Besen — reka Drom — Anglskvil trebalo da izvrši desant 1-va

američka armija sa 2 divizije u prvom ešelonu, a na istočnoj strani 2-ja britanska armija sa 3 divizije u prvom ešelonu. Znači, u prvom ešelonu predviđeno je 5 divizija, a još 2 divizije ostavljene su za neposredno pojačanje (armiska rezerva).

Pošto je revidirani plan pretstavljao težak problem za pomorske snage u pogledu obezbeđenja potrebnih sredstava za izvršenje tako proširenog desanta, to je tok iskrcavanja, koji je ranije bio određen za 1 maj, odložen za 31 maj 1944.

Jacina i sastav desanta

a) *Kopnene snage.* — U 21 grupi armija pod komandom Montgomerija bile su u početnoj fazi:

1-va kanadska armija (2 korpusa);

2-ja britanska armija (4 korpusa: 1, 8, 12 i 30);

1-va i 6-ta britanska vazdušnodesantna divizija, razne savezničke trupe (češke, holandske, poljske i belgijske);

1-va američka armija (4 korpusa: 5, 7, 8 i 19 američki korpus), i

101 američka vazdušnodesantna divizija.

Posle iskrcavanja je 1-va američka armija ušla zajedno sa 3 američkom armijom u sastav 12 američke grupe armija.

b) *Pomorske snage.* — Pomorske operativne snage bile su podeljene na sedam sastava: po jedan sastav za svaku diviziju prvog ešelona i po jedan za divizije neposrednog pojačanja (armiske rezerve). Shodno novom planu, zajedničke angloameričke pomorske snage bile su podeljene na: Zapadne pomorske operativne snage, koje su radile sa 1 američkom armijom, i Istočne pomorske operativne snage, koje su radile sa 2 britanskim armijama.

Zapadne operativne pomorske snage imale su: sastav »O« (koji je trebalo da iskrca jurišne trupe na američkom sektoru nazvanom »Omaha«), sastav »U« (za američki sektor »Utah«) i sastav »B« (za jednu rezervnu

diviziju). Istočne pomorske operativne snage imale su: sastav »S« (koji je trebalo da iskrca jurišne trupe na britanskom sektoru nazvanom »Sword«¹³), sastav »G« (za sektor »Gold«¹⁴), sastav »I« (za sektor »Iuno«) i sastav »L« (za jednu rezervnu diviziju).

Zadatak pomorskih snaga bio je da snage određene za iskrcavanje na vreme prebacu na određeno mesto iskrcavanja; da štite samo iskrcavanje i da, zatim, redovno snabdevaju iskrcane snage.

Za jednu ovako veliku desantnu operaciju presudna je bila količina raspoloživih brodova. Pored 702 ratna broda (ne računajući minolovce), koji su bili određeni za zaštitu desantnog konvoja, obezbeđenje operacije i samu podršku kod iskrcavanja, trebalo je još predvideti i ogroman broj brodova za prebacivanje trupa, materijala i hrane (na dan »D« učestvovalo je u jurišu 4.266 desantnih brodova i desantnih čamaca). Pored toga, trebalo je stvoriti lučke uređaje koji bi bili u stanju da prime ogromne količine materijala i hrane za snabdevanje 26—30 divizija, a usto još i da omoguće pojačavanje tih snaga sa 3—5 divizija mesečno. A koliko je važno pitanje brodskog prostora u vezi sa snabdevanjem iskrcanih divizija može se najbolje sagledati ako se ima u vidu da je za snabdevanje jedne divizije u borbi potrebno 300—400 tona borbenih i životnih potreba dnevno. Prema tome, izlazi da je za 26—30 divizija, koje je trebalo iskrcati u srazmerno kratkom vremenu, trebalo dostavljati dnevno po 8—12.000 tona materijala, ne računajući ostale potrebe za izgradnju pozadine na samoj obali. Ove količine trebalo je povećavati svakog meseca još za 1.000—2.000 tona dnevno potrebama za pojačanja od 3—5 divizija mesečno, ne uzimajući u obzir brodski prostor za ove nove divizije, koje su se svakoga meseca morale prebacivati u Francusku.

c) *Vazduhoplovne snage.* — Za sadejstvo sa 1 američkom armijom određena je 9 američka vazdušna armija,

¹³⁾ »Mač«

¹⁴⁾ »Zlato«

a za sadejstvo sa 2 britanskom armijom, 2 britanska vazdušna armija taktičkog vazduhoplovstva (RAF*).

d) *Organizacija komandovanja.* — Štab generala Ajzenhauera, koji je nosio naziv »SHAEF« (*Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces* — Vrhovni štab savezničkih ekspedicioneih snaga), bio je organizovan po ugledu na njegov ranije jedinstven plan na Sredozemnom Moru.

Štab britanske 21 grupe armija, pod komandom generala Montgomerija, imao je da rukovodi svima južnim snagama sve dotle dok se u celosti ne iskrca 12 američka grupa armija (1 i 2 američka armija), a tada je rukovodstvo operacija na kontinentu trebalo da preuzme Ajzenhauer lično. U cilju koordinacije, 21 grupi armija je pridat izvestan broj američkih oficira za vezu.

Što se tiče komandovanja vazduhoplovnim snagama, ono je u fazi juriša bilo objedinjeno, ali kasnije, kada su pod Vrhovnu komandu došle dve grupe armija (21 i 12), pojavile su se teškoće u sadejstvu između kopnenih i vazdušnih snaga, te su zbog toga bila stvorena dva taktičko-vazduhoplovna sastava — po jedan za svaku grupu armija.

Raspored nemačkih snaga na Zapadu i organizacija odbrane

a) *Kopnene snage.* — Pod komandom nemačkog glavnog komandanta na Zapadu, feldmaršala fon Rundšteta, bile su dve grupe armija: veća grupa armija »B« (komandant feldmaršal Romel), koja je imala u svom sastavu preko dve trećine raspoloživih operativnih trupa, i to: 7 armiju (Normandija — Bretanja), 15 armiju (Pa de Kale i Flandrija) i 88 korpus (Holandija), i Grupa armija »G« (komandant general-pukovnik Blaskovic), u čijem su sastavu bile 1 i 19 armija, koje su bile raspoređene na obalama Biskajskog Zaliva i na Francuskoj rivijeri. Ukupna jačina ovih armija iznosila je oko 60 divizija.

*) Royal Air Force.

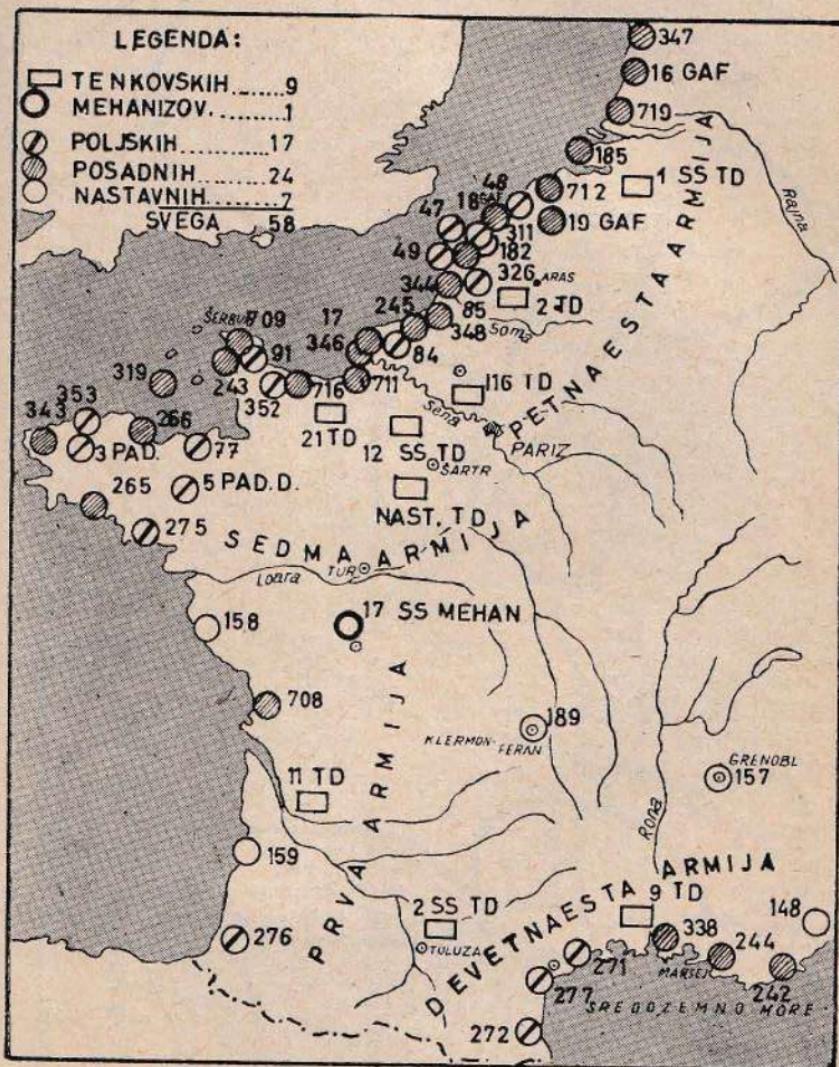
Što se tiče kvaliteta ovih trupa, one su bile različite borbene vrednosti. Dok su oklopne¹⁵⁾ i SS-jedinice bile dobro naoružane, opremljene, izvežbane i sa visokim moralom, dotle su pešadijske formacije bile različite — posadne trupe obalske odbrane bile su slabe, a među ostalim trupama bilo je i slabih i potpuno opremljenih i visokog kvaliteta.

b) *Obalska odbrana.* — Nemci su već nekoliko godina izgradivali t.zv. »Atlantski bedem« i organizovali odbranu atlantske obale. Oni su pretpostavljali da će napadač još u početku morati da osvoji jednu luku radi iskrcavanja teške tehnike i organizacije snabdevanja. Zbog toga su prvenstveno utvrđivani rejoni pomorskih luka i pristaništa, tako da su oni, prema nemačkoj propagandi, bili neosvojivi sa morske strane. Pri tome su najveću pažnju posvetili utvrđivanju zone Pa de Kalea na najužem delu Kanala pretpostavljajući da će, ako dođe do desanta, najverovatnije uslediti na tom području. Na svim ostalim sektorima obala je bila slabije utvrđena, a naročito obala Senskog Zaliva, tako da se u napadnoj zoni ovoga desanta nije nalazio nijedan od nemačkih utvrđenih rejona koji su bili izgrađeni na zapadnoj obali Francuske. Ova zona nalazila se u međuprostoru između obalskih utvrđenih rejona Avra i Šerbura, tako da probor nije izvršen na minsko-artiljeriskom položaju nego na delu nepotpuno uređenih, ali mestimično dosta jakih međuprostornih položaja. Nema sumnje da je iskustvo kod Dijepa pokazalo Saveznicima da je frontalni desantni napad na jake položaje riskantan i vrlo skup, te su zbog toga obalski utvrđeni rejoni obiđeni.

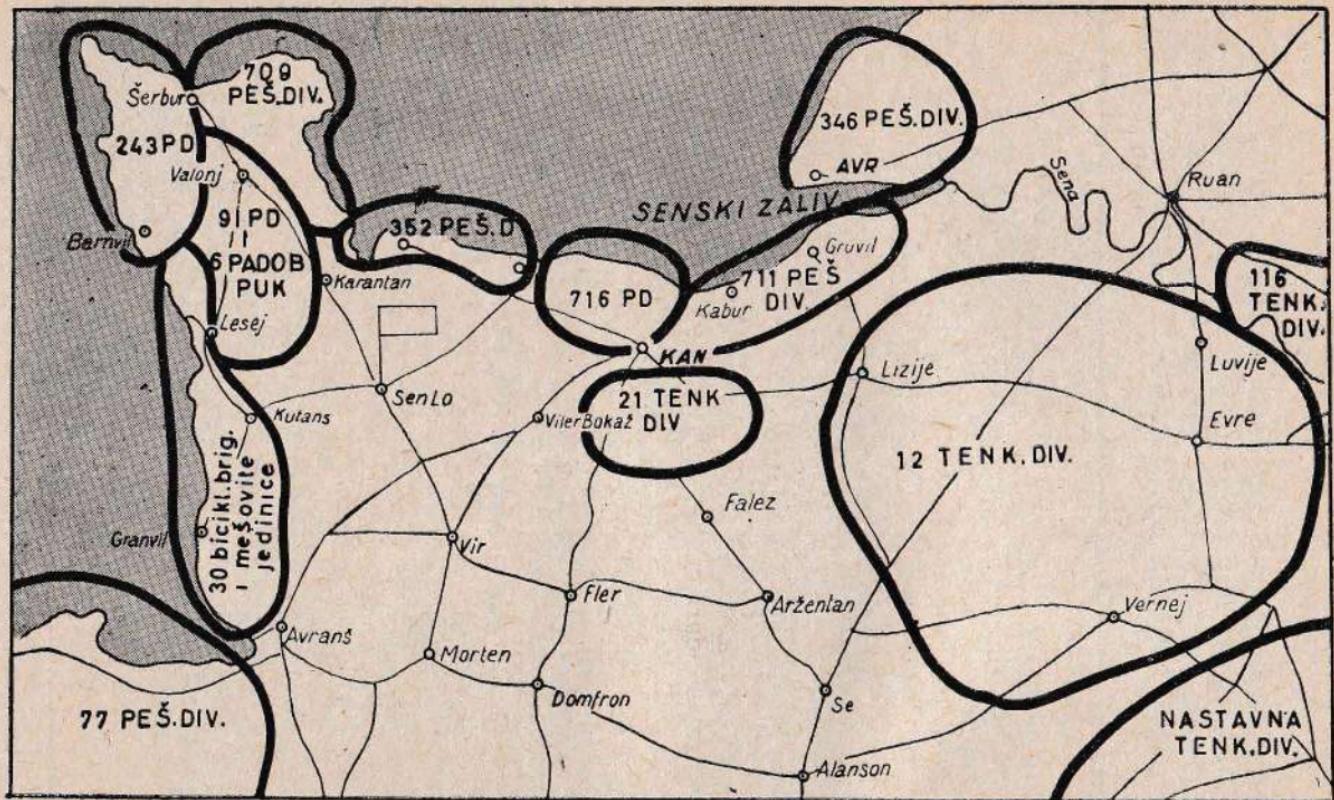
Duž obale, između utvrđenih luka Avra i Šerbura nalazila se izgrađena linija betonskih bunkera, samostalnih obalskih i protivtenkovskih baterija dobro zaštićenih od bombardovanja iz vazduha i obilato snabdevenih municijom i ostalim potrebama. Utvrđeni položaji su bili izgrađeni za kružnu odbranu, a isto tako i mnoga samo-

¹⁵⁾ Pod nazivom *oklopna* divizija treba podrazumevati *tenkovsku* diviziju za obe ratujuće strane. — Prim. red.

stalna utvrđenja, kao naprimjer, utvrđenje »Duvr« prema Kanu, koje se, okruženo sa svih strana, održalo još 11 dana posle iskrcavanja — od 6 do 17 juna. Dok je teška i srednja artiljerija bila ugrađena na samoj obali da bi

Skica 21 — Raspored nemačkih snaga na Zapadu 6. juna 1944. g.

Skica 22 — Raspored nemačkih snaga u Senskom Zalivu 6 juna 1944 g.

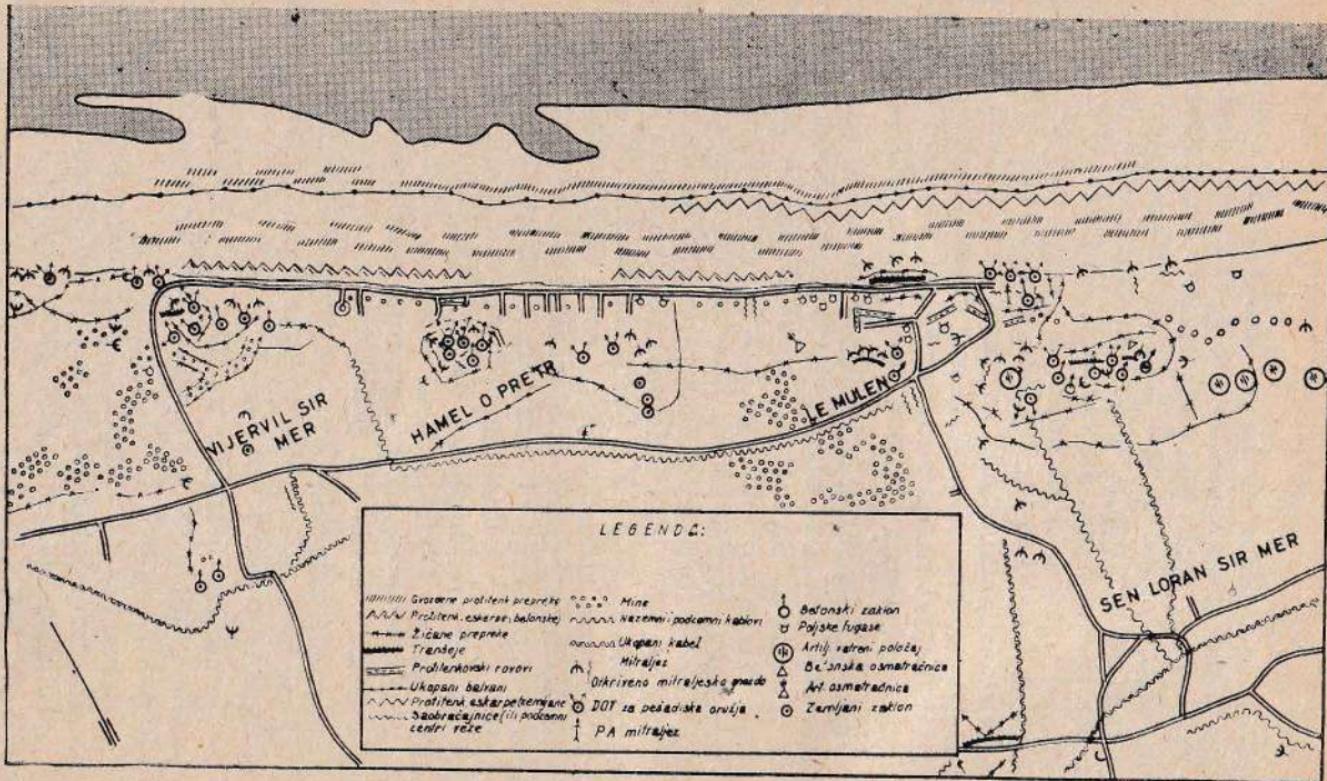
mogla da tuče flotu, dotle je laka i srednja diviziska artiljerija bila postavljena na oko 3—5 km od obale kako bi mogla držati obalu pod zaprečnom vatrom. Ova linija je bila organizovana u tipu poljske fortifikacije, bez jačih betonskih utvrđenja, te je bila uništena ili neutralisana bombardovanjem iz vazduha. Englezi su znali za 32 bateriska položaja sa kojih se mogao tući deo obale predviđene za invaziju. Solidnija betonska utvrđenja izdržala su bombardovanja sa mora i iz vazduha. Pored obalskog ruba bila su postavljena gusta minska polja, a postojeći obalski nasipi su produženi i pojačani tako da su obrazovali dosta solidne protivtenkovske prepreke.

Obala je bila niska i dovoljno pregledna, tako da je omogućavala uspešno bombardovanje sa brodova i sa većih otstojanja. Sem toga, ispred obale je bilo malo plićaka i ostrva koji bi mogli ometati pristajanje desantnih sredstava. Dubine mora bile su takve da su dozvoljavale slobodan prilaz transportnim brodovima relativno blizu obali, a isto tako i najveći bojni brodovi mogli su prići na otstojanje od 2 Nm i efikasno bombardovati obalu. S druge strane, manevrovanju desantnih brodova mnogo su smetale mine i razne druge veštacke prepreke. Ispred obalskog ruba bili su postavljeni pojasevi podvodnih prepreka, i to na različitom udaljenju od linije najvećeg vodostaja (za vreme plime), sa zadatkom da zadržavaju desantne čamce i uniše ih ili teško oštete eksplozivom. Posle Romelovog obilaska izgradnja podvodnih prepreka bila je znatno ubrzana i proširena.

Podvodne prepreke koje su postavljene između vodostaja plime i oseke, bile su jake i mnogobrojne. Bilo ih je uglavnom četiri vrste:

- betonske piramide, uz koje su pričvršćene stare francuske granate sa upaljačem tako da su dejstvovalе kao kontaktne mine;

- teške drvene rampe, dugačke oko 3,5 m sa pričvršćenim tanjurastim minama (Teller-Minen), koje su bile specijalno namenjene za zaustavljanje jurišnih desantnih čamaca;

Skica 23 — Organizacija odbrane na sektoru »Omaha«

— debeli balvani, visoki 3 do 3,5 metra, sa pričvršćenim minama ili granatama sa upaljačem, i

— ukrštene železničke šine, od kojih su neke bile snabdevene granatama sa upaljačem.

Tako su se na oko 275 m od obalske linije (otprilike u visini vodostaja niske vode ili čak ispod nje) nalazila obično dva reda ukrštenih železničkih šina, pozadi njih, na nekim 216 m od obalske linije, protezao se dvojni red balvana duž čitave obale, sa balvanima na rastojanju po 27 do 55 m, a dalje, pozadi njih, na oko 130 m od obalske linije, nalazile su se grupe »ježeva« (po 14 do 17 ježeva u svakoj grupi). Ježevi su bili visoki oko 183 sm i konstruisani od ugaonih šina. Pored svega ovoga, uz francusku obalu u Kanalu položena su mnogobrojna minska polja.

Nemačko komandovanje nije bilo jednodušno u pogledu načina odbrane obale. Romel je predlagao da se odbrana organizuje tako da se napadač odbije na samoj obali, tj. da se vatrica koncentriše na obalu i na more, s tim što bi se raspoložive rezerve držale na samoj obali ili u njenoj neposrednoj blizini. Fon Rundštet, naprotiv, predlagao je da se na obale postave slabe pešadiske snage, a pešadiske divizije, kao taktička rezerva, da se drže u neposrednoj pozadini. Tenkovske jedinice držale bi se kao strategische rezerve u unutrašnjosti. Pešadiske divizije u drugoj liniji imale bi zadatku da zadrže neprijatelja koji je probio prve linije slabijih pešadiskih snaga, dok bi tenkovske jedinice u trećoj liniji bile na raspoloženju za odlučan udar, kada se otkrije glavni pravac neprijateljskog napada.

Najzad je došlo do kompromisa između ove dve teorije: oklopne divizije zadržane su u pozadini, ali je veći deo pešadiskih divizija upotrebljen za pojačanje slabih pešadiskih snaga prve linije. Po engleskim proračunima Nemci su mogli petog dana po iskrcavanju suprotstaviti pored pešadiskih još i 6 oklopnih divizija, sedmog dana 20 divizija, od kojih 8 oklopnih, a dvadeset petog dana 25—30 divizija, od kojih 9—10 oklopnih.

c) Pomorske snage. — Prema dotadašnjim obaveštenjima znalo se da Nemci drže na zapadu 5 jakih razarača tipa »Narvik« i 9 manjih tipa »Elbing«. Računalo se da te snage mogu u kratkom roku biti pojačane sa oko 6 velikih razarača iz Baltika, norveških i holandskih voda. Iako se, sa dosta verovatnoće, moglo pretpostaviti da Nemci ne nameravaju upotrebiti svoje teške brodove za napad na desantne snage, ipak se nije smela isključiti ni mogućnost da će njihovi teški brodovi pokušati da se probiju u Atlantik i bez pratinje razarača.

U Kanalu se moglo računati na dejstvo oko 60 brzih čamaca, 50—60 raketnih čamaca, 25—30 minolovaca i oko 60 obalskih brodova manje tonaže i raznog tipa. Međutim, bila je velika opasnost od podmornica. Englezi su računali da u roku od 48 časova može u rejon operacije stići oko 130 nemačkih podmornica iz Biskajskog Zaliva i Istočnog Atlantika. Pored toga, postojala je mogućnost da za vreme desantne operacije stupi u dejstvo duž britanske istočne obale još do 25 manjih nemačkih podmornica.

Duž francuske obale, skoro u čitavoj dubini Kanala, bila su položena minska polja.

Saveznici su imali apsolutnu nadmoćnost u vazduhu.

d) Zemljište. — Pozadina oblasti izabrane za desant bila je močvarna, naročito u rejonu Varvila na prevlaci poluostrva Kotantena, tako da je bilo teško obezbediti pogodne puteve ka unutrašnjosti. Bilo je vrlo važno da se brzo ovlada putevima na nasipima kroz poplavljeno zemljište kako bi se neprijatelju onemogućilo da slabim snagama blokira ove puteve. Na otseku Varvil — Kan putevi su uglavnom vodili kroz manjā seoca koja su Nemci bili prilično utvrdili i načičkali preprekama, te je i ovo trebalo brzo raščistiti. Iza Karantanskog Zaliva postojao je čitav sistem kanala, baruština i poplavljjenog zemljišta, koji su jako ograničavali kretanje, pa je bilo vrlo važno da se i ovi putevi zauzmu u ispravnom stanju.

Što se tiče zemljišta u pozadini obalskog pojasa, ono je nudilo povoljne uslove za odbranu u taktičkom po-

gledu, ali ne i u pogledu razvoja i dejstva oklopnih snaga. Ceo predeo na oko 70—80 km u unutrašnjosti, sem otvorene i talasaste ravnice jugoistočno od Kana, bio je pokriven mnogobrojnim šumarcima i pašnjacima ispregrađivanim visokim ogradama, nasipima i rovićima. Ovo je otežavalo preglednost i osmatranje, a u isto vreme ograničavalo kretanje van drumova vozilima svake vrste, pa i tenkovima. Međutim, teren je bio odličan za pešadiju — pružao je vrlo dobre zaklone od dejstva pešadijske i artiljeriske vatre, kao i od dejstva tenkovskih jedinica.

Priprema operacije

Još na nekoliko meseci pre iskrcavanja u Normandiji u Kanalu su otpočele operacije protiv nemačkih podmornica i torpednih čamaca i polagana minska polja za obezbeđenje slobodnog prolaza preko Kanala, dok je dugotrajna vazdušna ofanziva protiv Nemačke, koja je takoreći ukočila čitavu njenu privredu, imala odlučnog uticaja na krajnji ishod rata.

Neposredne vazdušne pripreme desanta imale su za cilj: da se obezbedi nadmoć u vazduhu; da se nemačke putne i železničke komunikacije razore tako da se što više oteža dolazak iz pozadine neprijateljskih trupa i njihovog snabdevanja i onemogući njihovo ubacivanje na bojište; da se neprijatelj obmane u pogledu sektora izabranog za desant i, na kraju, da se izvrši detaljno izviđanje terena budućih operacija, a da se, s druge strane, onemogući Nemcima izviđanje savezničkih priprema.

Ovi zadaci izvršeni su tako da je neprijateljskom vazduhoplovstvu bilo onemogućeno izviđanje priprema desanta, kao i svako dejstvo, te ono u toku celog dana »D« nije moglo nijedanput napasti savezničke trupe ne samo za vreme prevoženja preko mora nego ni u toku iskrcavanja. Paralisanje železničkog i putnog saobraćaja rušenjem objekata i postrojenja duž komunikacija pojedavalo se sistematski približavanjem momenta iskrcavanja, tako da su na dan »D« bili porušeni mnogi mostovi i tuneli, razorenе raskrsnice, skretnice, stanice i

stanični uređaji, onesposobljeni vagoni, lokomotive i drumska vozila, jednom reči, razoren i ukočen saobraćaj kako na bojištu tako i u pličoj i dubljoj pozadini.

U cilju obmanjivanja neprijatelja o mestu iskrcavanja vršena su bombardovanja iz vazduha na celoj dužini invazione obale, a naročito u oblasti Pa de Kalea.

Od 17 aprila 1944 do »D« dana položeno je u Kanalu oko 7.000 mina. Mnoge mine bile su novoga tipa, specijalno namenjene protiv malih brzih jedinica. Oko 42% mina položila je mornarica, a 58% vazduhoplovstvo.

Plan iskrcavanja

a) *Kopnene snage.* — 1 američka armija imala je zadatak da se iskrca s obe strane ušća Karantana, i to: jedna pukovska borbena grupa između Varvira i ušća Karantana (sektor »Utah«) i dve pukovske borbene grupe između Vijervila i Kolvira (sektor »Omaha«), sa zadatkom da što pre zauzme Šerbur i razvije dalje operacije u pravcu juga, prema Sen Lou, saglasno napredovanju 2 britanske armije.

2 britanska armija trebalo je da se iskrca sa 5 brigada na obalu između Anela (Asnelles) i Uistrehama (ova obala podeljena je na tri sektora: »Gold«, »Iuno« i »Sword«). Njen osnovni zadatak bio je da proširi mostobran južno od linije Sen Lo — Kan i jugoistočno od Kana radi obezbeđenja povoljnog terena za postavljanje aerodroma, kao i radi zaštite boka 1 američke armije prilikom osvajanja luke Šerbur.

Ukupne snage koje je trebalo upotrebiti u prvim fazama desanta sastojale su se od ovih formacija:

1 američka armija:

- 3 pešadijske divizije,
- 5 tenkovskih bataljona,
- 2 rendžer-bataljona,
- korpusni i armiski delovi,
- delovi pomorskih i vazdušnih snaga;

2 britanska armija:

- 4 pešadiške divizije (bez dve brigadne grupe),
- 3 jurišne oklopne brigade,
- 1 oklopna brigada,
- 2 brigade komandosa,
- korpusni i armiski delovi,
- delovi pomorskih i vazdušnih snaga.

b) Pomorske snage. — Zadatak se mornarice, uglavnom, sastojao: prvo, da u naletu zajedno sa vazduhoplovstvom probije jak prvi obruč obalske odbrane i da iskrca kopnene snage i, drugo, da produži sa dovozom ljudstva i materijala za pojačanje iskrčanih snaga, i to u što većim količinama i neprekidno u toku 5—6 nedelja.

c) Vazduhoplovne snage imale su zadatke: da održe takvu nadmoćnost u vazduhu da neprijateljska avijacija ne bude u stanju da omete desantne operacije; da vrši stalno izviđanje neprijateljskih položaja i pokreta; da produži sa onesposobljavanjem neprijateljskih komunikacija i prilaza za upućivanje pojačanja i snabdevanja, a da omogući sopstvena pojačanja i snabdevanje; da podrži desant i kasnije napredovanje desantnih trupa; da vrši ofanzivne udare protiv neprijateljskih pomorskih snaga i, najzad, da obezbedi sredstva za prevoz vazdušno-desantnih snaga.

d) Vazdušnodesantne trupe. — 101 vazdušnodesantna divizija trebalo je da potpomogne pomorski desant na sektoru »Utah«, a 82 vazdušnodesantna divizija da štiti bok 101 divizije i da sprečava pokrete nemačkih rezervi na poluostrvu Kotanten. 6 britanska vazdušnodesantna divizija (bez jedne brigade) dobila je zadatak da pre početka iskrčavanja izvrši desant istočno od Kana, zaposedne sve prelaze preko reke Orne i, u sadejstvu sa komandosima, preuzme kontrolu zone istočno od Kana radi sprečavanja pokreta Nemaca u tom pravcu.

e) Tehnika juriša. — Radi isprobavanja i usavršavanja tehnike desanta vršene su duge studije i mnogo-brojne vežbe i stvoreni razni tipovi specijalnih sredstava za brže i sigurnije izvršenje desanta i drugih zadataka

(jurišni inžinjeriski tenkovi »AVRE«, mostovi prenošeni na tenkovima radi prelaza preko protivtenkovskih rovova, tenkovi-rampe, preko kojih je trebalo da se druga vozila penju na litice, tenkovi za čišćenje mina, amfibiski jurišni tenkovi i dr.). Ovim sredstvima rukovale su specijalno obučene jurišne trupe, koje su trebale da predvode invaziju na Evropu. Bilo je predviđeno da specijalno obučeni pioniri izvrše otklanjanje podvodnih prepreka na obali, a to se moglo izvršiti tek onda kada se one za vreme oseke pojave iznad vode, tako da je i to uticalo na odluku o početku juriša desanta.

f) *Izbor dana »D« i časa »Č«* izvršen je posle svestranog proučavanja svih činilaca koji su mogli biti od uticaja na tok i razvoj desanta. Pošto je čas »Č« zavisio od plime i oseke, to je i dan »D« bio od njega zavisao. Pri određivanju časa »Č« trebalo je uglavnom uđovoljiti zahtevima: da bude dovoljno vidljivosti za precizno bombardovanje obale sa brodova i iz vazduha, zatim da se podilaženje jurišnih čamaca što više skrati za vreme svetlosti i, najzad, da se obalske prepreke na sektorima iskrcavanja ruše za vreme oseke. Ovo poslednje je bilo odlučujuće za određivanje časa »Č«.

Iako se na osnovu razmatranja svih činilaca došlo do zaključka da bi najbolje odgovaralo ako bi se čas »Č« odredio na 40 minuta posle pomorskog praskozorja, ovo se, zbog nejednakih topografsko-hidrografskih uslova na pojedinim sektorima, nije moglo jednovremeno sprovesti za sve sektore. (Naprimjer, prepreke na američkom sektoru nalazile su se mnogo dalje od obale nego na britanskim sektorima, a na sektoru »Iuno« za vreme oseke pojavljivali su se izvesni grebeni koji su mogli biti opasni za jurišne čamce.) Zbog toga je bilo potrebno da se odredi 5 različitih časova »Č« koji su se kretali između 6.30 časova, za zapadne pomorske operativne snage, i 7.45 časova, za istočni deo sektora »Iuno«.

Konačna odluka o danu »D« doneta je tek 17 maja 1944, na sastanku glavnih komandanata, i tada je izabran za dan »D« 5 jun, s tim da se, prema potrebi, može odložiti za 6 ili 7 jun 1944.

g) *Plan vatre.* — Prema predviđenom planu trebalo je da bombardovanje obalske artiljerije i obalskih utvrđenja izvrše teški bombarderi 8 i srednji bombarderi 9 američke vazdušne armije, i to oko 30 minuta pre časa »Č«. U prvoj fazi desanta trebalo je da učestvuje 171 eskadrila (svaka jačine po 25 aviona). Dana »D« saveznička avijacija izvršila je oko 11.000 letova.

h) *Plan za obmanjivanje Nemaca.* — Saveznici su očekivali da će Nemci otkriti ogromne pripreme koje su se vršile u Engleskoj, jer se nije mogla izvesti potpuna kamuflaža, ali su preduzeli mere da im se bar pruži pogrešna slika koja bi ih ubedila, i to: pre početka iskrčavanja — da će desant biti izvršen u Pa de Kaleu, a ne u Normandiji, a posle početka iskrčavanja — da je desant u Normandiji samo diverzionog karaktera radi privlačenja nemačkih snaga iz Pa de Kalea i Belgije, a da će glavni napad ipak uslediti u zoni Pa de Kalea.

Radi toga je u pristaništima Jugoistočne Engleske bio grupisan veliki broj lažnih brodova za iskrčavanje, podignuti su i vidno istaknuti lažni logori, bombardovanja, iz vazduha oblasti Pa de Kalea vršeno je mnogo intenzivnije — bačeno je dva puta više bombi — nego na normandiskoj obali.

Za vreme samog desanta izvršene su u Doverskom Moreuzu diverzije lakih pomorskih snaga uz bombardovanje iz vazduha zone Pa de Kalea. Pored toga, sve učestvujuće jedinice na moru i vazduhu nastojale su da navedu neprijatelja da preko svog sistema osmatranja pomoću radara stekne ubedjenje da se tu radi o ogromnim desantnim snagama. Sve ove mere izvedene su tako uspešno da su i one, pored ostalog, omogućile da se desantne snage neprimećeno prebacuju ka normandiskoj obali.

Što se tiče brzine iskrčavanja i snabdevanja trupa, postojale su velike teškoće usled nedostatka podesnih luka. Zbog toga je bilo potrebno da se do maksimuma razvije kapacitet istovara desantnih obala. Pošto ni zauzimanje Šerbura ne bi moglo zadovoljiti sve potrebe,

odlučeno je da se u Zalivu Sene stvore dve veštačke luke. Sem toga, usled ogromnog razaranja železničkih pruga bombardovanjem iz vazduha, trebalo je da se transport na kontinentu oslanja samo na putni saobraćaj, i to barem za tri meseca posle iskrcavanja.

Pripreme za ostvarenje plana

Pošto veći deo trupa predviđenih za operacije nije imao borbenog iskustva, to su one duže vremena intenzivno obučavane i vežbane u Engleskoj. Za to su upotrebљeni iskusni oficiri iz onih jedinica koje su već učestvovale u desantima, tako da su oni prenosili svoje bogato borbeno iskustvo i na ove trupe.

S obzirom da je za prva dva dana desanta trebalo na neprijateljsku obalu iskrcati oko 176.000 ljudi i preko 20.000 vozila, to je prebacivanje ovakvih snaga i sredstava u zone odakle su trebale biti upućene ka lukama ukrcavanja pretstavljalо vrlo komplikovan postupak. Mesta ukrcavanja nalazila su se duž obale od Felikstoua (Felixstowe) pa sve do Plimauta (Plymouth) i Južnog Velsa (Wales).

Isto tako, i pomorske operativne snage izvršile su više vežbi. 4 maja održana je poslednja vežba — generalna proba ukrcavanja — što je bilo od velike važnosti.

Kako je postojala mogućnost da se operacija usled lošeg vremena odloži, to je i odluka o izvršenju operacije trebala da bude doneta što kasnije. Predviđena su bila i mesta iskrcavanja, smeštaja i ishrane onih trupa koje su se morale ukrcati na brodove još pre dana »D«, a na koja bi se one imale vratiti u slučaju da operacija bude odložena u poslednjem času.

Približno na mesec dana pre dana »D« prebačeni su viši štabovi invazionih snaga na svoja operativna komandna mesta, i to: štab vazduhoplovnih snaga u zonu Stenmor Aksbridž, a štab pomorskih i štab kopnenih snaga u Portsmaut, pogodan centar od koga su vodile veze i komunikacije ka svima zonama ukrcavanja.

Izvršenje desanta

5 juna u 4 časa doneta je odluka da invazija Francuske bude izvršena 6 juna 1944, i pored toga što se toga dana nisu očekivale najpovoljnije vremenske prilike.

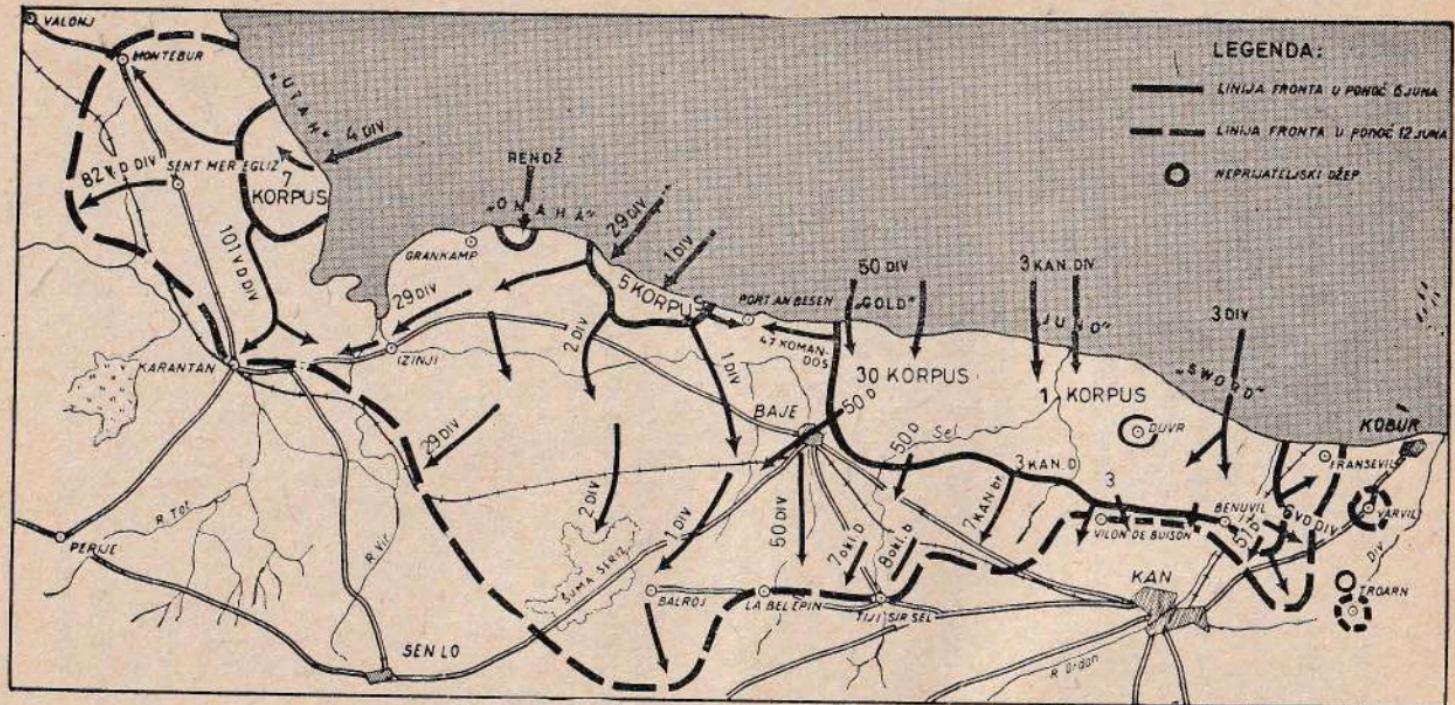
Period od početka iskrcavanja pa do stvaranja šireg mostobrana možemo vremenski podeliti u tri glavne faze: prva, juriš — 6 juna; druga, uspostavljanje mostobrana od 7 do 12 juna i, treća, početak širenja mostobrana od 12 do 18 juna 1944.

I faza — juriš

a) *Vazdušni desant i vazduhoplovna priprema.* — U toku noći 5/6 juna 1944 izvršile su 3 vazdušnodesantne divizije — 6 britanska, 101 i 82 američka — desante iz vazduha koji su pretstavljali početak operacije iskrcavanja. Delovi 6 britanske vazdušnodesantne divizije spustili su se u 2 časa blizu Benuvila sa zadatkom da zauzmu mostove na kanalu Kan — reka Orna. U 2.30 časova počele su da se spuštaju 3 i 5 padobranska brigada ove divizije istočno od r. Orne gde su pojačale mostobran koji su stvorili ranije spušteni delovi iste divizije. Tom prilikom uništena je jedna obalska baterija i srušeni mostovi preko reke Div i njenih pritoka kod Varvila, Bira i Troarna, kao i mostovi na reci Orni. Svi protivnapadi neprijatelja, koji su počeli oko 5 časova, bili su odbijeni, tako da je divizija održala zauzeto zemljište i na taj način obezbedila levi bok savezničkih pomorskodesantnih trupa.

101 američka vazdušnodesantna divizija počela je da se spušta oko 1.30 časova jugoistočno od Sen Mer Egliza. Iako je spuštena na prilično širokom prostoru, ona je zauzimanjem sela Pupvil i Sen Marten de Varvil, pozadi američkog sektora »Utah«, bila obezbedila prolaze kroz poplavljene zone pozadi toga sektora.

82 američka vazdušnodesantna divizija spustila se nešto posle 2.30 časova zapadno od glavnog puta Karantan — Šerbur. Divizija je bila široko razbacana sa obe strane reke Merderet, ali je odmah preuzeila dejstva

Skica 24 — Iskrcavanje i dejstva od 6 do 12 juna 1944 g.

da zauzme Sen Mer Egliz i da zaštitи unutrašnji bok 101 vazdušnodesantne divizije. I pored toga što su se usled atmosferskih prilika spustili prilično raštrkano, svi su ovi desanti potpuno iznenadili neprijatelja.

Za vreme uspešnog razvoja vazdušnog desanta otpočela je i vazduhoplovna priprema. Kao što je bilo planirano, preko 1.100 aviona Bombarderske komande počelo je sa vazdušnom ofanzivom, tako da je do zore bilo bačeno preko 6.000 tona bombi na obalske baterije. Uzoru je 1.300 teških dnevnih bombardera izvršilo bombardovanje desantnih obala.

b) *Pomorske snage.* — Još za vreme trajanja vazdušnog desanta i aviopripreme sve pomorske operativne snage sa jurišnim trupama i trupama u rezervi krenule su iz svojih polaznih luka, prikupile se u zoni prikupljanja južno od ostrva Vajt (Wight) i odatle krenule ka određenim desantnim obalama sa minolovcima na čelu. U toku ovoga prelaza preko mora nije se naišlo ni na jednu neprijateljsku podmornicu ni torpedni čamac, a na to je uticalo i rđavo vreme — usled uzburkanog mora nemačke jedinice su se držale u svojim lukama. Nemci su bili potpuno iznenadeni, tako da sve dok saveznički brodovi nisu prišli obali na oko 13—20 km i dok nisu otvorili vatru na obalske položaje, nije bilo znatnijeg neprijateljskog otpora. Nemački sistem osmatranja pomoću radara bio je dezorganizovan bombardovanjem iz vazduha ili raznim preduzetim radio-protivmerama. Nisu bili primećeni nikakvi neprijateljski izviđački avioni.

Zbog nevremena (vetar jačine 26—32 km na čas, promenljivog pravca između ZJZ i ZSZ) more je bilo jako uzburkano (talasi visoki preko 150 sm), tako da je prelaz preko Kanala bio znatno otežan, naročito za trupe na lakim desantnim sredstvima (LCT i LCI). Međutim, i pored toga što su se neki manji čamci, koji su trebali stići na neprijateljsku obalu popodne na dan »D«, morali vratiti u luku, a neki čak i odgoditi odlazak, može se reći da su sve jurišne snage na vreme stigle na određene sektore.

Minolovci koji su plovili na čelu sastava izvršili su razminiranja 10 prolaza kroz minska polja (po 2 prolaza za svaki sastav). Ovo čišćenje Kanala za pomorske jurišne snage pretstavljalо je najveću pojedinačnu operaciju razminiranja koja je ikad ranije u toku rata preduzeta. Iako uslovi za to nisu bili najpovoljniji, naročito u vezi sa plimom i osekom, zatim zbog jačih struja nego što su bile predviđene i uticaja nepovoljnog vremena, razminiranje je ipak izvedeno po planu. Kada su se minolovci približili francuskoj obali nijedna neprijateljska baterija nije otvorila vatru na njih, tako da je razminiranje produženo bez smetnje.

Navigacija nije pretstavljala veliki problem, jer su specijalni patrolni čamci koji su zauzeli položaje kod ranije postavljenih plovaka na pomenutim prolazima pokazivali njihove pozicije jurišnim sastavima. Linija sidrenja pomorskih operativnih snaga nalazila se udaljena od obale: za istočne snage oko 7—8, a za zapadne oko 10—11, 25 nautičkih milja.

Što se tiče daljne zaštite konvoja protiv podmornica i površinskih brodova, nju su vršili avioni obalskih komandi i odredi za prikrivanje. Za ove zadatke bile su određene četiri vazdušne grupe. Blisku, pak, zaštitu konvoja vršili su, pored eskortnih brodova, još i avioni sa nosača aviona, kao i avioni obalskih komandi.

Uzburkano more i visoki talasi otežavali su iskrcavanje trupa na obalu. I pored primernog zalaganja njihovih posada, mnogi desantni čamci su bacani na kopno, a mnogi manji prevrnuli su se pre nego što su stigli do obale. Zbog jakog vetra, koji je duvao u pravcu kopna, plima je ubrzana za skoro pola časa, tako da su podvodne prepreke bile prekrivene ranije nego što se očekivalo. Ovo je onemogućilo otklanjanje mnogih podvodnih prepreka, tako da su sledeći talasi jurišnih čamaca zbog njih pretrpeli velike gubitke. Mnoge vojниke odnelo je more, a mnogi su stigli na kopno potpuno iznudeni usled morske bolesti. Na nekim sektorima nije uopšte bilo moguće upotrebiti amfibiske tenkove, na koje

se toliko računalo za neposrednu podršku pešadije. Pa i pored toga, iskrcavanje je teklo nezadrživo.

Planom je bilo predviđeno da se vatrica sa brodova po mogućnosti ne otvara sve dok ne bude dovoljno svetlosti za osmatranje gađanja i korekturu vatre iz aviona. Tako je i postupljeno, izuzev kod jednog ili dva broda iz zapadnih operativnih snaga, koji su smatrali da je potrebno otvoriti vatru protiv nekih baterija koje su gađale naročito precizno.

Napad neprijateljskih torpednih čamaca i nekih naoružanih brodova, koji su izašli iz Avra, na grupu bojnih brodova, krstarica i razarača brodske podrške na istočnom boku desantnog poretka nije postigao očekivane rezultate. Torpedom je bio pogoden i potopljen samo jedan norveški razarač, a od neprijateljskih jedinica potopljen je jedan naoružan brod. Vatra neprijateljskih baterija nije bila naročito jaka i u početku je bila upravljena samo protiv većih brodova koji su vršili bombardovanja. Pretpostavlja se da je neprijateljska obalska artiljerija bila neefikasna zbog uspešnog bombardovanja, izvršenog pre dana »D«, i teškog bombardovanja iz vazduha i sa mora u ranim časovima dana »D«, kao i usled specijalnih mera preduzetih za otežavanje gađanja i osmatranje vatre. Treba imati u vidu da je obalska obrana u toj zoni bila najslabija na ovom delu obale i da bi na drugom mestu, naprimjer, u Pa de Kaleu, rezultati bili drukčiji.

Vatra ostalih ratnih brodova i desantnih čamaca za vatrenu podršku, koji su uzeli učešća u dejstvu na obalske odbrambene objekte neposredno pred sam juriš i za vreme podilaženja jurišnih čamaca, pokazala se efikasnog svuda, sem na obali »Omaha«, gde je usled niskih oblaka bilo otežano dnevno bombardovanje. Među čamcima za podršku naročito se istakao čamac tipa LCG.

Iako obalska obrana nije bila onako uništena kako se to očekivalo, ipak je većina onih objekata na obali koji su bili izrađeni u tipu poljske fortifikacije bila razorenata, žičane prepreke srušene, a neka minska polja uništena.

Sem toga, veze neprijatelja bile su paralisane, a njegov sistem radara dezorganizovan i oštećen u tolikoj meri da nemačka Vrhovna komanda za vreme iskrcavanja nije imala nikakvih podataka u pogledu stvarnog obima, jačine i cilja izvršenog desanta.

Tok iskrcavanja

Na sektoru »Sword« prvi se talas približio obali na vreme. Amfibiski DD-tenkovi su blagovremeno stigli na obalu. Neprijateljski otpor ograničio se, uglavnom, na artiljerisku vatru iz lakih oruđa sa kopna na čamce ispred obale, a podvodne prepreke su, i pored izvesnih teškoća, uspešno savladane. Otpor na kopnu bio je u početku neznatan, tako da je čelna brigada ubrzo uspela da prodre oko jednu milju od obale i napadne Hermanvil, Kolvil i bateriske položaje kod južnih predgrađa Uistrehama. Na jači otpor neprijateljske pešadije u bunkerima zaštićenim minskim poljima naišla je sledeća brigada, ali je i taj otpor savladan. Veće teškoće nastale su kasnije usled nagonilanosti snaga i sredstava na uskom prostoru obale.

Na sektoru »Iuno« čelni talas je stigao na obalu nešto kasnije (10—15 minuta) nego što je bilo planom predviđeno i naišao je na dosta jak otpor neprijatelja iz neporušenih bunkera. Pa i pored toga su uz pomoć DD-tenkova, koji usled nevremena nisu spušteni u more nego su direktno iskrcani na obalu, bili oko 10 časova dostignuti skoro svi predviđeni ciljevi na obali. Pred sumrak su trupe na ovom sektoru dostigle liniju Lantek — Le Fren — Kamiji — Vilon de Buison.

Na sektoru »Gold« stigla je jurišna pešadija na obalu tačno na vreme. Usled slabih vremenskih prilika DD-tenkovi nisu ni ovde pušteni u more, već su kasnije iskrcani direktno na obalu. Neprijatelj je pružao vrlo jak otpor, naročito na desnom krilu, gde je obalu tukao jakom bočnom mitraljeskom i minobacačkom vatrom iz 2 otporne tačke. Situacija se stabilizovala tek oko 16 časova. Ovde je veći broj desantnih čamaca oštećen na podvodnim preprekama i minama.

Na sektoru »Omaha« desantne trupe su naišle na ve-like teškoće. Zbog jako uzburkanog mora mnogi jurišni čamci su se prevrnuli, dok je ljudstvo u ostalim čamcima stiglo na obalu prilično iznurenog. DD-tenkovi na levom boku, koji su pušteni oko 3 milje daleko od obale, svi su, sem četiri-pet, potonuli (od 34 potonulo je 29), a tenkovi na desnom boku iskrcani su direktno na obalu, ali su i oni brzo izbačeni iz stroja zbog jake neprijateljske vatre. Neprijateljski otpor je bio naročito snažan na izlazima na obalu. Na ovom sektoru bombardovanja iz vazduha i sa mora nisu bila dovoljno uspešna zbog slabe vidljivosti i zbog ispresecanog i obraslog zemljišta. Na nesreću, prvo-iskrcane jedinice sudarile su se neočekivano sa nemackom 352 pešadiškom divizijom, koja je bila tu nedavno stigla kao pojačanje, tako da su upočetku bile prikovane uz obalu pod ubitačnom vatrom neprijateljskih topova. Ali, blagodareći pozrtvovanju iskrcanih snaga i snažnoj vatrenoj podršci razarača i čamaca koji su se približili obali za vreme najtežih borbi, trupe su se probijale napred i proširile izlaze sa obale. Usled dejstva neprijatelja i lošeg vremena veliki broj čamaca bio je potopljen ili oštećen. Naročito teške gubitke prouzrokovale su podvodne prepreke i mine.

Na sektoru »Utah« postignuto je skoro potpuno iznenadenje. Jedna greška u plovidbi pokazala se vrlo kognitivnom. Naime, usled ranog gubitka dvaju »navigacionih vodiča« desant je izvršen oko 1.800 metara jugoistočno od planiranog položaja. Međutim, podvodne prepreke i odbranbeni objekti na ovome delu obale bili su ustvari slabiji nego oni na planiranom mestu. (Neprijatelj se su više oslanjao na poplavljeno zemljište u pozadini, te je zbog toga slabo organizovao neposrednu odbranu obale.) Od 30 DD-tenkova, koliko je bilo pušteno u vodu, svi su, sem jednog, stigli do obale. More je ovde bilo manje uzburkano, što je znatno ubrzalo i olakšalo iskrcavanje trupa i vozila. U toku dana iskrcane trupe su se spojile sa trupama 101 vazdušnodesantne divizije.

Situacija krajem prvog dana invazije

Može se reći da je iskrcavanjem osiguran mostobran na kontinentu i postignuto potpuno iznenadenje neprijatelja, i to sa manjim gubicima nego što se predviđalo. Brodovi, koji su izvršili prelaz preko mora bez gubitaka, mogli su pružiti efikasnu artiljerisku podršku, dok je avijacija bila još pre iskrcavanja osigurala nadmoć u vazduhu i time znatno obezbedila uslove za uspešno iskrcavanje. Tako, i pored namere Nemaca da napadača odbiju na obali, Anglo-Amerikanci uglavnom nisu naišli ni na šta što već nije bilo predviđeno.

Međutim, i pored toga, svi planom predviđeni ciljevi nisu bili postignuti i situacija nije bila potpuno izvesna, naročito na sektoru »Omaha«. Postojali su neprijateljski klinovi između 2 britanske armije i 5 američkog korpusa, kao i između 5 i 7 američkog korpusa, a u zoni mostobrana ostali su mnogi džepovi i žarišta koje je trebalo tek likvidirati. Sem toga, bilo je prerano proceniti kako će Nemci reagirati. Od tenkovskih jedinica intervenisale su u toku prvog dana samo jedinice 21 tenkovske divizije kod reke Orne, severno od Kana. Vazdušnim izviđanjem je utvrđeno da se kolone 21 SS-divizije iz oblasti Lizie (Lisieux) — Leg (Laig) — Bernej (Bernay) kreću prema zapadu. Rezultatima postignutim u toku ovoga dana Vrhovna komanda je bila zadovoljna, mada su joj vremenske prilike zadavale veliku brigu.

Kao naredni zadaci bilo je naređeno: da 1 američka armija zauzme Karantan i Izinji, koji su inače bili predviđeni za prvi dan, i da na taj način poveže svoje mostobrane, a posle toga da izvrši probor na poluostrvu Kotentan radi izolacije Šerbura pre zauzeća ove luke; da 2 britanska armija nastavi sa borbama za Kan, proširi svoje mostobrane prema jugu, preko druma Kan — Baje, i da uspostavi vezu sa 5 američkim korpusom kod Port an Besena.

Što se tiče mornarice, njen plan je i pored nepovoljnih vremenskih prilika uglavnom izvršen onako kako je bilo predviđeno. Iako se nije očekivalo, postignuto je

taktičko iznenadenje, a to je znatno olakšalo iskrcavanje na obalu na svima sektorima, sem na otseku »Omaha«. Gubici brodova i desantnih sredstava svih vrsta, sem LCT i manjih čamaca koji su dosta stradali zbog loših vremenskih prilika, bili su mnogo manji nego što se očekivalo. Sem jedno-dva manja napada, neprijateljsko vazduhoplovstvo nije preduzimalo dejstva na obalu iskrcavanja i desantne snage.

II faza — uspostavljanje mostobrana

Pojedinačne početne mostobrane trebalo je povezati u jedan širi opšti mostobran, zadržavajući pritom punu inicijativu u svojim rukama. S obzirom na veliku širinu fronta iskrcavanja (oko 80 km) i prirodne pregrade između pojedinih njegovih delova (duboko u kopnu uvučen Karantanjski Zaliv, mnogi kanali, poplavljeno zemljište i dr.), kao i na opasnost da neprijatelj ne poremeti ravnotežu snaga i sredstava i ne kompromituje dotadašnje uspehe, izvršenje ovoga zadatka nije bilo nimalo lako. 7. juna ujutru situacija je bila naročito teška na sektoru »Omaha«, gde su iskrcane trupe bile pod jakom vatrom neprijateljskih oruđa svih kalibara. Tu je trebalo što pre konsolidovati mostobran, zauzeti Izinji i Karantan i uspostaviti sigurnu vezu između 5. i 7. američkog korpusa. U isto vreme trebalo je da 7. korpus sa vazdušnodesantnim divizijama upravi svoja dejstva ka zapadu radi zauzimanja Šerbura, a 2. britanska armija da što pre zauzme Kan.

I pored jakog neprijateljskog otpora, koji je naročito otežavao nadiranje ka zapadu, trupe 5. korpusa (sa sektora »Omaha«) uspele su da do 10. juna uspostave vezu sa 101. vazdušnodesantnom divizijom, i da, posle zauzimanja Karantana, 12. juna, čvrsto povežu mostobrane 5. i 7. američkog korpusa. Trupe 7. korpusa uspele su da izbjiju na r. Duv, a na severozapadu da zauzmu Montebur. Na pravcu Kana neprijatelj je pružao najgoričeniji otpor. Videlo se jasno da neprijatelj po svaku cenu teži da odbrani ovaj važan saobraćajni čvor i da tu dovlači rezerve. Neprijateljski položaji ispred Kana bili su dobro

maskirani i zaštićeni minskim poljima i protivtenkovskim rovovima. U žestokim borbama, u kojima su se naizmeđi smenjivali napadi i protivnapadi i u koje su Nemci ubacili, pored 21 tenkovske divizije, još i delove 12 SS tenkovske i Nastavne tenkovske divizije, trupe 2 britanske armije ovladale su do 12 juna linijom Fransvil — Brevil — Benuvil — Vilon le Buison — Bretvil — Kristo — La Bel Epin sa mostobranom na r. Orni.

Na frontu iskrcavanja su na taj način pojedinačni mostobrani do 12 juna čvrsto povezani u jedan opšti mostobran dubine 13 do 19 km. 15 divizija učvrstila je mostobran na reci Orni i zauzela još neke mostove preko reke. Pretpostavljalо se da će Nemci uvesti nove snage u borbu, naročito u pravcu Sen Loa, u nastojanju da spasu Šerbur.

Iako je vreme i dalje bilo nepovoljno i dovodilo u opasnost prebacivanje trupa i organizaciju snabdevanja, zalaganjem mornarice i obalskih organizacija iskrcano je tokom prvih 6 dana operacije 326.000 ljudi, 54.000 vozila i 104.000 tona materijala.

Posle prvog naleta došao je period »usporenog napredovanja«. Trupama je trebalo odmora, a sem toga trebalo je proširiti i usavršiti obalske organizacije. Englezи су prešli na ofanzivne akcije lokalnog značaja. Vazduhoplovstvo je u ovom periodu odigralo veliku ulogu. Ostali su kao neposredni zadaci da se zauzme Šerbur i Kan i da se proširi centralni sektor mostobrana do Komona i Viler Bokaža. Pritom su razmatrane mogućnosti upotrebe vazdušnodesantnih trupa u borbama za Kan, ali se od toga odustalo zbog nepovoljnih vremenskih prilika.

Situacija kod neprijatelja u II fazi (od 6—12 juna)

Od prvobitne dve obalske divizije, koje su branile izabrani deo fronta za desant, neprijatelj je pred invaziju, u toku maja, ojačao odbranu sa još tri pešadijske divizije. Kad je bitka počela, glavnine neprijateljskih rezervi — tenkovskih i motorizovanih divizija na Zapadu

— bile su raspoređene u nekoliko posebnih grupa, od kojih su za neposrednu akciju u Normandiji tada stajale na raspoloženju: 21 tenkovska (rejon Kana), 12 SS tenkovska (rejon Evreja), Nastavna tenkovska — »Ler« divizija (rejon Šartra) i 17 SS motorizovana divizija (južno od Loare). Pored ovih bilo je još 6 divizija koje su mogle brzo intervenisati u bici za normandiski mostobran, i to: 116 tenkovska (severno od Sene), 2 tenkovska (rejon Amijena), 11 tenkovska (rejon Bordoa), 1 SS tenkovska (Belgija), 2 SS tenkovska (rejon Tuluze) i 9 tenkovska divizija (rejon Avinjona). Sem toga, u akciju su mogle brzo da stupe još 2 padobranske (3 i 5) i 3 pešadijske divizije (77, 84 i 85).

Brza koncentracija ovih snaga i njihovo blagovremeno i plansko uvodenje u bitku moglo se izvršiti samo pod uslovom da su nemačka Vrhovna komanda Zapada i komande Romelove grupe armija imale jasnu prestatvu o tome da je glavni desant na normandskoj obali, a ne u oblasti Pa de Kalea, zatim da su veze sa ovim divizijama neprekidno funkcionalne i, najzad, da su nemačko vazduhoplovstvo i PAO odbrana mogle, bar privremeno, da obezbede prevlast u vazduhu nad zonom desanta i zonom pokreta ovih jedinica. Međutim, nijedan od ovih uslova nije tada bio ostvaren, tako da su pojedine divizije hitale bojištu i izvršavale protivnapade po licnoj inicijativi svojih komandanata, druge su dobijale protivrečna naredjenja ili su bile potpuno neobaveštene o situaciji. 6. juna uzeli su učešća u borbi severno od Kana samo delovi 21 tenkovske divizije, 7. juna 12 SS divizije zapadno od Kana, 9. juna Nastavne tenkovske južno od Bajea, a tek 12. juna delovi 17 SS motorizovane divizije južno od Bajea. Od ostalih divizija krenula je 9. juna ka jugu 1 SS tenkovska (iz Belgije), dok su se 2 SS tenkovska divizija i 2 i 11 tenkovska pripremale za pokret ili su bile u pokretu. Na frontu iskrcavanja uočeni su 12. juna i delovi 3 padobranske i 77 pešadijske divizije. Tako je protiv invazionih snaga 12. juna bilo angažovano samo 12 neprijateljskih divizija, a ne 20 (od toga 8 tenkovskih), koliko se u toku planiranja desantne operacije predviđalo.

Neprijatelj je pogrešno ocenio obim i značaj iskrcavanja na normadiskoj obali pretpostavljajući još uvek da je to samo jedna diverzija koja treba da posluži kao uvod u glavnu invaziju u oblasti Pa de Kalea. Zbog toga su mnoge neprijateljske divizije (15 armija) zadržane severno od Sene. Pa i pokreti onih neprijateljskih rezervi koje su bile upućene iz pozadine ometani su i usporavani napadima iz vazduha, tako da su mnoge divizije bile pri nuđene da se kreću noću, često jako obilaznim putevima i da stupaju u akciju rasparčane — po delovima.

Prema prvim reakcijama neprijatelja moglo se zaključiti da su njegovi naporci bili koncentrisani uglavnom na to da se održi Kan i uništi saveznički mostobran na desnoj obali reke Orne, da se pružanjem snažnog otpora 7 američkom korpusu kod Montebura zaštiti Šerbur i da se držanjem Karantana razdvoji mostobran. Kao što se vidi, sva ova tri pokušaja su uglavnom defanzivnog karaktera, a ofanzivna dejstva su došla do većeg izražaja prilikom mestimičnih napada tenkovskih divizija (21, 12 SS i Nastavne) na frontu između reka Orne i Sela. Međutim, ove akcije su se pretvorile u niz lokalnih okršaja, jer se zbog dejstva savezničkog vazduhoplovstva i slabe međusobne koordinacije nisu mogle objediniti u snažan jedinstveni protivudar.

III faza — širenje mostobrana i zauzimanje Šerbura

Amerikanci su produžili dejstvo preko poluostrva Kotanten i ka Šerburu, odolevajući u isto vreme i svima neprijateljskim pokušajima da povrate Karantan i razdvoje mostobran. Za to vreme 2 britanska armija vršila je jak pritisak na otseku Tiji sir Sel sa ciljem da prodiranjem ka jugu ugrozi odbranu Kana sa te strane, dok je njen 1 korpus vršio snažan pritisak sa severne strane Kana. Saveznička dejstva radi otsecanja poluostrva Kotantena razvijala su se uspešno, tako da su već 18 juna izbili na drugu obalu kod Barnvila.

U međuvremenu je izvršeno pregrupisavanje iskrcanih američkih snaga tako da su pored 5 i 7 korpusa orga-

nizovana još dva — 8 i 19 korpus. 18 juna 1 američka armija imala je 7 korpus raspoređen u pravcu severa ka Šerburu, dok su 5, 8 i 19 korpus bili orijentisani prema jugu na frontu od Barnvila na zapadnoj obali poluostrva Kotantena do Komona, sa linijom fronta severno od La Ej di Puija i Sen Loa.

Na frontu 2 britanske armije borba se sve više rasplamsavala ubacivanjem pristiglih pojačanja sa jedne i druge strane. Posle višednevnih naizmeničnih napada i protivnapada oklopnih divizija na pravcu Viler, Bokaž i Tiji sir Sel britanske snage su uspele da zauzmu Tiji, ali na pravcu Viler Bokaža Nemci su ih odbacili na sever za oko 10 km. Severoistočnije, na otseku Kana, svi pokušaji da se proširi mostobran i izmanevruje odbrana Kana naišli su na odlučan otpor neprijatelja. Na centralnom delu britanskog sektora 1 korpus je imao da izdrži vrlo jak pritisak nemačke 12 SS tenkovske i 21 tenkovske divizije.

Do 18 juna neprijatelj je na prostoru između Komona i Kana razvio 4 oklopne divizije. Pored toga, jedna tenkovska divizija je bila angažovana u borbama oko Karantena i jedna prema granici između 1 američke i 2 britanske armije, a kao sveže primećene su još jedna padobrantska na sektoru Sen Loa i dve pešadijske divizije na poluostrvu Kotantenu. Pojačanja neprijatelja pristizala su vrlo sporo — prosečno nešto manje od pola divizije dnevno. Pojačanja iz udaljenih rejona počela su pristizati tek početkom jula, kada je najzad otpala svaka sumnja u pogledu mesta i jačine desanta.

Za dalje uspešan razvoj operacije bilo je vrlo važno da se što pre zauzme luka Šerbur i preko nje ubrza dotur i snabdevanje. Zbog toga je, 19 juna, 7 američki korpus započeo operaciju za ovlađivanje ovom lukom. U energičnom nadiranju korpus se do 21 juna približio samom gradu Šerburu i preuzeo njegovu opsadu, a 25 juna je uz jaku podršku brodske i kopnene artiljerije prodro u predgrade i 26 juna zauzeo sâm grad.

Pošto na ostalom delu mostobrana, i pored niza očajnih napada, neprijatelj nije uspeo da povrati obalski pojas,

preduzeo je krajem juna mere da bar blokira mostobran do prikupljanja jačih snaga za odlučan napad. Međutim, sve to moglo je samo u izvesnoj meri da uspori dalji tok invazije, a ne i da krajnji ishod ove operacije preokrene u korist Nemaca. Mostobran je bio već potpuno konsolidovan, a priliv snaga i sredstava preko Kanala tako veliki, da je nadmoćnost Saveznika na kontinentu stalno rasla i stvarala uslove za nezadrživi nalet u srce Francuske.

Dalja razmatranja razvoja operacija na kopnu, iako su vrlo poučna, prevazilaze okvire ovoga dela.

Situacija na moru od 6 do 26 juna

U toku noći 7/8 juna nemački avioni su vršili slabije napade na obalu iskrcavanja i brodove na sidrištu i prouzrokovali samo manje štete. Jedan od tih napada izvršen je odmah posle ponoći, baš u vreme kada su dolazili i engleski transportni avioni sa pojačanjima za vazdušni desant, tako da su brodovi istočnih pomorskih operativnih snaga otvorili vatru i na sopstvene avione tipa »Dakota«. Ovaj, kao i sličan slučaj pri desantu na Siciliju, 11. jula 1943, dokazuje da je opasno upućivati sopstvene avione iznad svojih pomorskih snaga.

Što se tiče dejstva nemačkih lakih pomorskih snaga, ni one nisu postigle neke vidnije rezultate. U noći 6/7. juna isplovili su iz Avra čamci tipa »R«, a iz Šerbura tipa »E«. Međutim, obe ove grupe dočekale su engleske obal-ske snage tako da su posle pretrpljenih gubitaka ovi čamci bili prisiljeni da se povuku. Slične akcije neprijatelj je preuzimao iz Avra i Šerbura skoro svake noći u toku sledećih nekoliko nedelja, ali mere preuzeće od strane pomorskih operativnih snaga uvek su ga sprečavale da probije sistem obezbeđenja, tako da ni ovi napadi nisu prestavljeni neku veću opasnost.

9. juna rano ujutro sastav od 8 engleskih razarača naišao je, oko 20 nautičkih milja severozapadno od Il de Ba, na 4 neprijateljska razarača. U jakom okršaju uništена su 2 neprijateljska razarača a 2 oštećena. Na taj

način je bila za konvoj definitivno otklonjena dalja opasnost od neprijateljskih razarača.

Neprijatelj je imao nameru da započne podmorničku ofanzivu velikih razmera čim bi se Saveznici spremili za neki veći desant. Radi toga je bio još pre dana »D« koncentrisao podmornice u biskajskim lukama. Međutim, i Admiralitet je, s druge strane, preduzeo sve mere da one mogući dejstva ovih podmornica. Na zapadnim prilazima Kanalu postavljena je vazduhoplovna zavesa, koju su u početku podržavala 4 protivpodmornička odreda pod komandom komandanta baze Plimaut. Sa istim ciljem je Obalska komanda pojačala svoje ofanzivne patrole ispred norveških obala.

Dubina pribrežnog mora je bila nepogodna za podvodnu vožnju, te je sve ovo uticalo da su podmornice postigle vrlo slabe rezultate.

Međutim, u toku 6. juna je bilo više slučajeva da su brodovi naišli na mine i potonuli ili bili oštećeni. Razlog je bio uglavnom u tome što brodovi nisu vozili po razminiranim kanalima, već su usled nevremena ili akcije neprijatelja bili prinuđeni da ih napuste. Naročito veliku opasnost za brodove u rejonu iskrcavanja pretstavljale su mine koje je neprijatelj postavljaо noću pomoću specijalnih čamaca i aviona. Neprijatelj je bio uveo dva nova tipa mina na vodeni pritisak, od kojih se jedne nisu mogle nikako razminirati, a druge samo pri izvesnim povoљnjim vremenskim prilikama. Zbog toga je bilo izvesnih gubitaka među brodovima i desantnim sredstvima svih tipova. Isto tako, bio je težak problem čišćenja na dnu ležećih mina na prenatrpanim sidrištima ispred obale zbog opasnosti da njihova eksplozija ne uništi ili ošteti druge brodove.

Razminiranje se vršilo stalno. Ranije očišćeni kanali su proširivani i stalno kontrolisani, i to prvenstveno oni između Engleske i Francuske i uz francusku obalu u rejonu iskrcavanja. Za označavanje kanala postavljen je vrlo veliki broj svetlećih plutača. Pa i pored svega toga su od 24. juna gubici brodova usled mina postali vrlo ozbiljni. Brodovi su nailazili na lutajuće mine ili novo-

položene mine koje su noću bacali neprijateljski avioni. Preduzete su naročite mere da se čitav promet i brzina kojom se on odvijao unutar samog rejona iskrcavanja smanji na minimum, i to je uticalo da su gubici svedeni na mali broj. Računa se da su do 3 jula minolovci uništili oko 500 mina.

Bojni brodovi, monitori, razarači i artiljeriski desanti čamci LCG (desantne topovnjače), u cilju podrške iskrcanih trupa, gađali su neprijateljske kopnene ciljeve počev od dana »D« pa sve dok kopnene trupe nisu bile izvan dometa njihovih topova. Brodovi i čamci na oba boka gađali su baterije neprijateljske obalske odbrane kad su ove otvarale vatru na brodove na sidrištu ili na obali. Iako je — naročito u prvim momentima — bilo nedostataka u održanju veza između osmatrača isturenih na obali i brodova, gađanje je ipak bilo dobro i uspešno na svima sektorima, tako da je ova vatrena podrška sa mora, besumnje, umnogome doprinela uspešnom početnom nastupanju trupa u unutrašnjost kopna.

I pored izvesne oskudice u transportnim čamcima, nastale usled gubitaka u toku prva dva dana, poboljšane vremenske prilike od popodneva dana »D + 1« do dana »D + 8« omogućile su da se pojača tempo dovoza ljudstva i materijala, tako da su konvoji polazili iz Engleske i stizali u Francusku na vreme. Međutim, u početku je bilo izvešnih teškoća zbog nagomilavanja brodova koje je pri slabom vremenu trebalo iskrcavati i upućivati natrag u Englesku. Pa i pored toga, dovoz ljudstva i materijala u ovoj fazi odvijao se brzo. Do dana »D + 9« iskrcano je u Francuskoj preko pola miliona ljudi i 77.000 vozila, a do »D + 28« oko 1.000.000 ljudi.

Pretrpljeni gubici u brodovima bili su srazmerno mali, ako se uzme u obzir ogroman broj brodova koji je učestvovao u invaziji.

Gubici Amerikanaca u ljudstvu, prema njihovim sopstvenim podacima, za prvi 11 dana iznosili su 3.283 poginulih, 12.600 ranjenih i nekoliko hiljada zarobljenih (uglavnom padobranaca). Britanske snage su izgubile još više, tako da su ukupni gubici iznosili oko 35—40.000

ljudi (bez zarobljenih). Nemački gubici nisu poznati. Prema engleskim zvaničnim podacima od 6. juna do 13. jula potopljeno je u Lamanšu 3 engleska razarača (od po 1.300 tona), 3 američka (od po 1.200 do 2.000 tona), 8 raznih manjih ratnih brodova i 1 američki transportni brod od 8.100 tona sa pomoćnim trupama. Osim toga, u Kanalu je potopljeno 38 desantnih čamaca za iskrcavanje tipa »LCT«. Oni su mnogo stradali od nemačkih avionskih bombi i mina kod same obale, koje saveznički minolovci nisu mogli otstraniti zbog male dubine mora.

Neka zapažanja u vezi s operacijama

1) Otstojanje od polaznih engleskih luka do mesta iskrcavanja, koje je za većinu flotnih sastava iznosilo oko 80 do 90 Nm, skoro svi desantni brodovi prevalili su u toku jedne noći pod zaštitom mraka.

2) Rejon iskrcavanja na normandiskoj obali je u operativno-strategiskom i političkom pogledu vrlo važan, jer se nalazi relativno blizu Pariza, ekonomskog, političkog, kulturnog i saobraćajnog centra ne samo Francuske nego cele Zapadne Evrope. Na normandiskoj obali nalazi se i velika i dobro uređena luka Šerbur, vrlo pogodna vojnopolomska baza za snabdevanje Saveznika.

3) Sidrište ispred obale bilo je, usled nedovoljne dubine mora za podvodnu vožnju, prirodno zaštićeno od torpednih napada većih neprijateljskih podmornica. Od napada iz vazduha sidrište je bilo branjeno mnogobrojnim baražnim balonima koji su bili podignuti skoro sa svakog, čak i najmanjeg broda i na taj način ometali poniranje aviona. Sem toga, vrlo značajnu ulogu u odbrani sidrišta odigrala je avijacija, kao i brodovi sa svojom jakom protivavionskom artiljerijom.

Što se tiče prepreka od gvozdenih šina, njih su delimično uništile eksplozivom desantne prethodnice i inžineriske jedinice koje su se iskrcale pre plime, a delimično su bile preplavljenе u toku plime. U neposrednoj blizini obale neki desantni brodovi su nastrandali na magnetskim minama (manji broj na kontaktnim) koje su

zaostale posle razminiranja. Dok je na engleskom sektoru, blagodareći nagibu obale, bilo relativno lako izaći na kopno, na američkom je obala na nekim mestima bila strma i jako tučena iz malih, teško vidljivih bunkera, što je prouzrokovalo velike gubitke. U taktičkom pogledu slaba strana ove obale bila je (sve do osvajanja Šerbura) u nedostatku većih zaliva za dalje iskrcavanje. Zbog toga su bile podignute dve veštačke luke — jedna za potrebe engleskih a druga američkih snaga. Američka veštačka luka bila je, usled velikog nevremena 21—26 juna, skoro potpuno uništena od valova, ali je docnije nanovo podignuta. Engleska, pak, luka dobro je izdržala sve vremenske nepogode.

4) Blagodareći velikom broju polaznih luka i specijalnim uređenjima za ukrcavanje, svih 7 divizija, koje su bile prebačene u prvom talasu, ukrcale su se a isto tako i iskrcale u toku jednoga dana. Pri tome treba imati u vidu da je većina trupa i tehnike bila ukrcana od početku operacije na male, specijalne desantne brodove koji su ih iskrčali direktno na obalu, te je na taj način izbegnuto prekrcavanje. Ovo je bilo moguće zbog relativno male udaljenosti polaznih luka (75—90 Nm).

5) Što se tiče savezničkog vazduhoplovstva, ono je imalo apsolutnu nadmoćnost u vazduhu ne samo nad širom zonom desanta nego i nad celom Zapadnom Evropom. Vršeći mesecima pre dana »D« sistematska bombardovanja neprijateljskih aerodroma, vazduhoplovnih baza i centara vazduhoplovne industrije, kao i uništavanjem neprijateljskih aviona na zemlji i u vazduhu, Saveznici su sve više povećavali tu nadmoćnost, tako da je na dan iskrcavanja odnos nad zonom iskrcavanja bio 5 nemačkih prema 1.000 savezničkih aviona. Bombardovanjem železničkih i putnih komunikacija, najpre u dubljoj unutrašnjosti Francuske, a pred sam desant i u bližoj pozadini normandiske obale, bilo je potpuno paralizovano prebacivanje neprijateljskih rezervi. Na dan »D« nije bio upotrebljiv nijedan železnički most preko Sene između Pariza i mora, kao ni mostovi na donjem toku Loare, a isto tako bila je porušena i većina drumskih mostova

između Pariza i Kanala. Avijacija je odigrala ogromnu ulogu i u neposrednoj zaštiti i podršci desanta kako za vreme prevoženja tako i u toku iskrcavanja, proširenja mostobrana i daljeg prodiranja na kontinent. Pri tome došle su do šire primene i vazdušnodesantne operacije, koje su, i pored velikog rasturanja bačenih trupa i slabe noćne orijentacije, potvrdile već ustaljeno načelo da su ove akcije nerazdvojni deo pomorskog desanta.

Najzad, treba istaći korisnu upotrebu DD-tenkova amfibija koji su u početnoj fazi pružili prvu artiljerisku podršku iskrcanim trupama. Oni su se, i pored pretrpljenih gubitaka usled velikih talasa, pokazali vrlo korisnim tamo gde su uspeli da se iskrcaju, tako da bi se bez njihove podrške položaji mogli konsolidovati samo uz ogromne žrtve.

Zaključak

Nemci su, kao i kod Dijepa 19 avgusta 1942, bili vrlo slabo organizovali izviđanje sa mora i iz vazduha. 6 juna, toga presudnog dana, nijedan nemački izviđački avion nije se, zbog gustih i neprozirnih oblaka, spuštao niže da izviđa more i otkrije kretanje desanta. Kada se usto ima u vidu da se toga dana nije izvodilo ni pomorsko izviđanje (brzina vetra bila je 5 m/sek, a valovi 1—2 m visine), i da su Englezzi protiv radara bili preduzeli tako efikasne tehničke mere da su ih onesposobili i neutralisali u momentu kada su bili najpotrebniji, onda je jasno zašto je desant, pored operativno-strategiskog, postigao i taktičko iznenadenje.

Svakako je zabluda nemačkih komandanata o glavnom desantu u oblasti Pa de Kalea, u čemu su ih naročito podržavale i smišljene demonstracije Saveznika, jako uticala na organizaciju odbrane normandiske obale, na opšti raspored snaga i plan dejstva protiv eventualnog desanta. Ali, to ne može pravdati neaktivnost njihovih torpednih i drugih plovnih jedinica iz utvrđenih rejonova Avra i Šerbura protiv jasno izraženog desanta, kao i ne-reagiranje njihove avijacije koja je, iako je bila ne-

sravnjeno slabija, ipak mogla da postigne velike rezultate samo da je protivdesantna odbrana vodena smelo i bez oklevanja. Pa ni kopnene tenkovske i motorizovane rezerve nisu odmah preduzimale energične i smele protivudare da neprijatelja pokolebaju i bace u more u najkritičnjem momentu borbe za iskrcavanje. U Normandiji su se ispoljile sve faze protivdesantne odbrane svedene na borbu za obalski rub i mostobran. Nedostajali su zajednički protivudari kopnenih snaga, flote i vazduhoplovstva u toku borbe za iskrcavanje i kasnijeg širenja mostobrana.

Što se tiče veštačkih prepreka na obali i u samoj vodi, one bi sigurno odbrani doprinele znatno više da su bile potpuno dovršene i da je bila energičnija protivdesantna odbrana. Mnoga od preprečnih sredstava mogla su da se pripreme blagovremeno i do momenta upotrebe čuvaju u pogodnim obalskim skladištima.

Kod ocene rasporeda obalskih rezervi Nemci su se našli pred protivrećnim uslovima. S jedne strane, nadmoćnost savezničke avijacije i veliko onesposobljenje železničkog i drumskog saobraćaja, kao i potpuna nemogućnost vazdušnog transporta, zahtevali su raspored rezervi što bliže obali. S druge strane, ovakav raspored izaziva rasparčavanje rezervi na relativno velikoj dužini zapadne evropske obale, tako da odbranu čini plitkom i dosta slabom.

Pada u oči nedovoljna dubina nemačkih obalskih položaja. Iza prve obalske utvrđene linije nalazila se, na oko 3—5 km, druga linija, na kojoj su bili izrađeni rovovi i zakloni od zemlje za poljsku artiljeriju tako da u slučaju probroja prve linije odbrane ova druga nija prestavljalala neku ozbiljnu prepreku, a naročito pri dobrom sadejstvu savremene avijacije i brodske artiljerije. Pozadi druge linije nije bilo više nikakvih utvrđenja. Ideja o ovakvoj odbrani obale preovladala je kod Nemaca naročito posle poraza Saveznika kod Dijepa. Smatrali su da na desant treba otvoriti vatru artiljerijom srednjeg kalibra još u toku njegovog približavanja obali, težeći

da ga odbiju pre nego što se iskrca. Na slučaj da se neprijatelj približi obali i preduzme iskrcavanje, treba ga obasuti snažnom zaprečnom vatrom i borbom prsa u prsa baciti u more. Ukoliko se u tome ne bi uspelo, rešenje treba tražiti u toku proširivanja i organizovanja mostobrana, pre nego što se desantne trupe čvrsto dočepaju obale. Pod takvom pretpostavkom, druga i treća odbranljena linija ne bi bile neophodne. Međutim, ovde se nije vodilo dovoljno računa o nadmoćnosti protivničke avijacije, jačini njegove artiljerije, a naročito o specijalnim artiljeriskim brodovima sa samohodnom artiljerijom, zatim o tenkovima amfibijama koji u stopu prate desant, kao i drugim borbenim sredstvima koja su bila u stanju da brzo dezorganizuju, neutrališu pa i unište ovako plitku i vatrenom udaru izloženu odbranu.

Na kraju treba napomenuti da je sastav neprijateljske posade u stalnim obalskim postrojenjima bio vrlo heterogen (Nemci, Rusi, Madžari i dr.). Kod posada u stalnim utvrđenjima, koje su inače bile slabe moralne i borbenе vrednosti, preovladivao je i duh »Mažinovljeve linije« sa svima njegovim negativnim posledicama. Operativne, pak, jedinice, koje su sačinjavale posadu zemaljske artiljerije i poljskih utvrđenja između teških baterija, bile su znatno bolje i pružale su jak otpor.

Desant na južnoj obali Francuske

Mada su mogućnosti iskrcavanja u Južnoj Francuskoj razmatrane odmah posle kapitulacije Italije, i to kao diverzija Normandiskoj operaciji, ona se zbog nedostatka transportnih i desantnih brodova morala odložiti za 15 avgust 1944.*)

Neprijateljske snage (ukupne jačine oko 2 divizije), koje su branile južnu francusku obalu bile su još slabijeg kvaliteta nego one u Normandiji. Sastavljene od prisilno mobilisanih iz pokorenih zemalja, one nisu imale

*) Detaljnije o ovoj operaciji vidi u *Istoriji Drugog svetskog rata* od Šasena, str. 343, izdanje »Vojnog dela«, 1955. — Prim. red.

nikakvog interesa da se bore za okupatora. Pa i čisto nemačke trupe su bile mahom popunjene od ranjavanih, ograničeno sposobnih vojnika koji su tu povučeni radi oporavka. Moral ovih trupa je bio još više poljuljan nemačkim porazom u Normandiji, tako da u celini ova odbrana nije obećavala neki žilaviji otpor.

U to vreme u Francuskoj se, a naročito u njenom jugoistočnom delu, bio uveliko rasplamsao pokret otpora, tako da je i ovo zadavalo mnogo briga nemačkim okupacionim snagama. Pored stalnog uz nemiravanja neprijateljske pozadine — ometanja saobraćaja i prebacivanja pojačanja i snabdevanja — snage Pokreta otpora vrlo su korisno poslužile i za izviđanje neprijatelja.

U ovoj desantnoj operaciji učestvovalo je 10 jakih divizija (oko jedne trećine Amerikanaca i dve trećine Francuza), formiranih u 7 armiju pod komandom brigadnog generala Aleksandra Pača. Za zaštitu i podršku desanta je bilo određeno 5 bojnih brodova, 7 eskortnih nosača aviona, 22 krstarice, 109 razarača, 3 protivavionska broda, 60 malih obalskih brodova, 84 minolovca, a za prevoz 380 desantnih brodova i 131 transportni brod.

Iskrcavanje je trebalo izvršiti u Provansi, između Le Levanta i Sent Tropeza, zbog toga što je obala ovde bila sa severa zatvorena planinskim zemljишtem i sa kopna teško pristupačna. Sem toga, stanovništvo ovoga kraja je bilo spremno na ustank. Da bi se neprijatelj zavarao, obala je bombardovana sve do Đenove, a i konvoji su plovili tako kao da će se iskrcavanje izvršiti u Đenovskom Zalivu.

Obala je bila vrlo slabo utvrđena; na nekim mestima su bile postavljene lažne baterije. Na Ijerskim ostrvima ispred Tulona nalazilo se samo nekoliko topova manjeg kalibra. Suprotno prethodnim iskrcavanjima, koja su sva izvršena noću, glavno iskrcavanje u Provansi je otpočelo 15 avgusta tek u 8 časova. U toku noći iskrcane su samo vazdušnodesantne trupe na krilima nemačkih položaja i u pozadini, iza planinskih lanaca. Noću su iskrcani i odredi jurišnih trupa na slabo branjena ostrvca ispred obale.

Posle jednočasovnog bombardovanja obale brodskom artiljerijom svih kalibara (samo iz oruđa kalibra iznad 100 mm ispaljeno je 45.000 zrna) i posle snažne aviopripreme, desant se oko 8 časova iskrcao bez jačeg neprijateljskog otpora.

U toku približavanja obali minolovci su naišli na vrlo mali broj mina. Saveznička nadmoćnost u vazduhu je bila stalna i potpuna. Dok su njihovi avioni napravili oko 4.285 letova, dotle su se nemački avioni vrlo retko pojavljivali. Sem toga, i nemačka protivavionska odbrana je bila vrlo slaba. Iz Tulona su Nemci pokušavali da napadnu desantne brodove sa nekoliko torpednih čamaca, ali su bili odbijeni.

Već krajem drugog dana desant je uspeo da prodre u dubinu oko 8 km i tom prilikom zarobi oko 700 neprijateljskih vojnika. Trećeg dana mostobran je proširen po frontu oko 60 km, a po dubini do 30 km. 18 avgusta su Saveznici preduzeli nadiranje ka Marseju koji su zauzeli 23 avgusta, i to pre Tulona iako je ovaj bio bliži. Zauzimanjem Marseja, najvećeg francuskog pristaništa na Sredozemnom Moru, 6 armija je omogućila uredno snabdevanje i popunu za dalje nadiranje u dubinu Francuske.

Saveznici su imali male gubitke u ljudstvu, desantnim sredstvima i avionima (svega 360 poginulih, nestalih i ranjenih, 3 desantna broda potopljena i 42 aviona izgubljena). S druge strane, iskrcavanjem u Južnu Francusku Saveznicima je, pored ostalog, palo u ruke i oko 832.000 tona raznog brodovlja, što je mnogo olakšalo njihovo snabdevanje.

Iskrcavanje u Južnoj Francuskoj je potpuno uspelo, ali, zbog zakašnjenja, nije dalo onako velike strategiske rezultate kakvi bi verovatno bili postignuti da je izvršeno ranije, za vreme desanta u Normandiji. Ovako, ono nije potpomagalo da se slomi nemački otpor na zapadu, ali su ipak dobijene važne luke na Sredozemnom Moru, koje su znatno olakšale snabdevanje zapadnih armija. Na slabu organizaciju odbrane ovih obala od strane Nemaca

nisu uticali samo nedostatak snaga i sredstava, već i dubina, karakter i stvor zemljišta na ovom operaciskom pravcu. Neprijatelj je smatrao da je ovaj dugački pravac znatno manje osetljiv i da će, ukoliko mu situacija na drugim delovima fronta bude dozvolila, moći da uspori nadiranje Saveznika i stvori vreme za grupisanje jačih snaga i sredstava.

Greška je što Ijerska Ostrva nisu bila utvrđena i naoružana, jer bi u tom slučaju desantu pružila znatno jači otpor i nanela mu veće gubitke.

GLAVA XI

DESANT KOD INČONA U KOREJI

(15 septembra 1950)

(Skica 25 i 26)

I skoristivši početnu nadmoćnost, Severnokorejci su u julu 1950 prešli 38 uporednik, razbili južnokorejske snage i njihova američka pojačanja i prinudili ih da se povuku prema Fusanu — velikoj luci u Korejskom Moreuzu, preko koje se vršilo glavno snabdevanje američke vojske. Zbog kritičnog položaja na fusanskom mostobranu u toku meseca jula i avgusta 1950, general Mak Artur, tadašnji komandant snaga OUN u Koreji, rešio je da preko mora napadne pozadinu Severnokorejaca, preseče im komunikaciske pravce i izvrši okruženje njihovih glavnih snaga. Da bi ovaj manevar u pozadinu neprijatelja uspeo, trebalo je izvršiti veću desantnu operaciju u kojoj bi pored kopnenih snaga učestvovala i mornarička desantna pešadija.

Međutim, trebalo je najpre zadržati dalje nadiranje neprijatelja i konsolidovati odbranu fusanskog mostobrana. Zbog toga su prвopristigla pojačanja bila upućivana na jugoistočni, fusanski front, a desantna operacija je odložena za septembar 1950, kada je za to formiran 10 armiski korpus i kada su vremenske prilike najpovoljnije za izvršenje desanta. U septembru je bio najpovoljniji vodostaj, a to je bio i poslednji period toplog vremena pred ulazak u zimu.

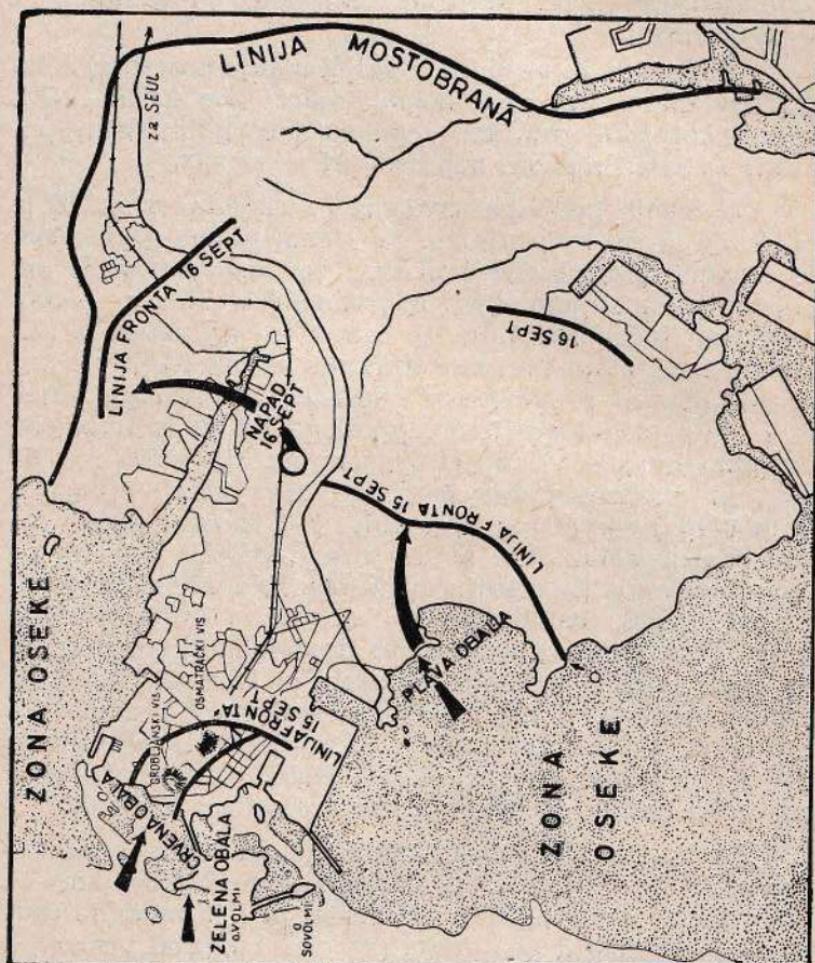
Uslovi za iskrcavanje u oblasti Inčona su bili dosta teški. Izviđanjem je bilo ustanovljeno da je obala pokri-

vena muljem i da su struje plime vrlo jake. Iskrcavanje se moglo izvršiti jedino u mesecu septembru, i to samo od 15—18 septembra kada je visina plime dozvoljavala desantnim brodovima da priđu obali. Ako bi se ova prilika propustila, morao bi se čekati oktobar, kada su vremenski uslovi mnogo nepovoljniji. Za prilaz manjih desantnih brodova obali trebalo je čekati da visina vodostaja dostigne 8 m, a za veće desantne brodove i preko 9 m. Pa i u tim najpovoljnijim danima vodostaj ostaje na potrebnoj visini samo nekoliko sati, a zatim nastupa oseka koja vodostaj snižava tako mnogo da iz vode viri dno pokriveno debelim slojem mulja. Zbog jakih struja, s jedne, i uzanih, vijugavih i dubokih kanala između plićaka, s druge strane, brodovi su bili pri nuđeni da prilaze obali samo danju, pri dobroj vidljivosti. Sve ovo zahtevalo je da se štedi svaki minut i da se za ovih nekoliko časova iskrcaju toliko jake snage da budu u mogućnosti da ovladaju mostobranom i čvrsto ga drže do sledećeg iskrcavanja, tj. do nove plime. Međutim, smetnje se nisu završavale na tome. Da bi se ušlo u samo pristanište Inčona, gde je trebalo da se iskrca veliki deo desanta, moralo se proći kroz uzani kanal dug 15 km i dubok oko 4 m, koji se nalazi pozadi ostrva Volmi i Sovolmi i koji je bio jako branjen baterijama sa ovih ostrva. Iskrcavanje je otežavala i jaka struja.

Obalski rub je bio zaštićen od mora visokim kamenim zidom koji je, i pod najpovoljnijim vodostajem, one mogućavao spuštanje na obalu mostova za iskrcavanje sa desantnih brodova. Savlađivanje zida pod neprijateljskom vatrom, a zatim osvajanje grada od 250.000 stanovnika pretstavljalо je težak zadatak za napadača. Usto nije bila poznata ni jačina ni raspored neprijatelja. Iako su glavne severnokorejske snage bile angažovane na jugu, ipak je desant pod ovako komplikovanim uslovima bio vrlo rizičan i branilac je mogao i sa manjim snagama pružiti vrlo žilav i dugotrajan otpor. Međutim, i pored svih ovih taktičko-tehničkih nezgoda, Inčon je sa strateškog gledišta bio najpogodnije mesto za iskrcavanje na celoj zapadnoj obali Koreje. Odavde je bilo moguće naj-

brže naneti odlučan udar u dublju pozadinu neprijatelja, ugroziti neprijateljske glavne komunikacije i otseći neprijatelja od baza u Severnoj Koreji.

U ovoj desantnoj operaciji trebalo je da učestvuju: 10 armiski korpus (sastava: 7 pešadijska divizija i divi-

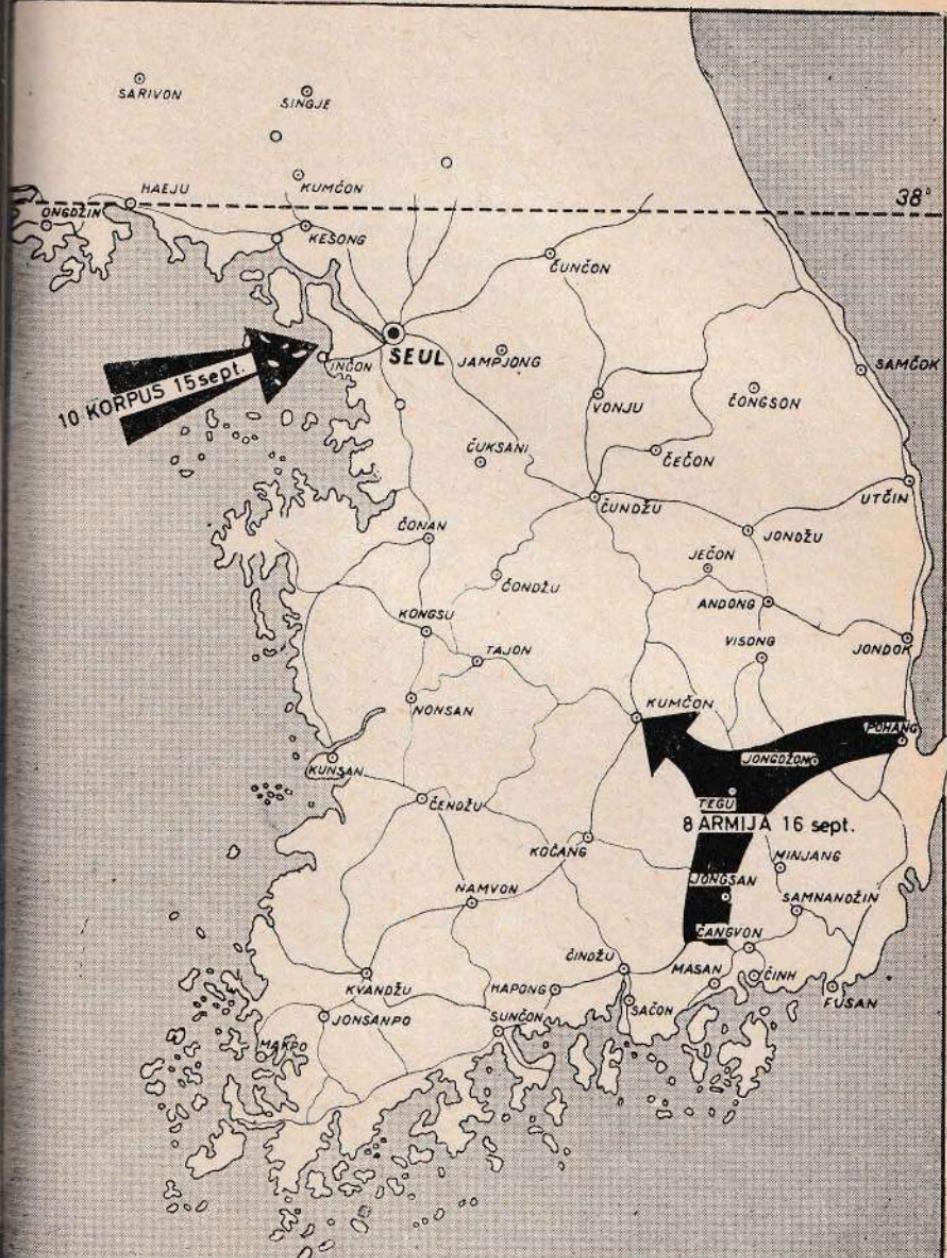
Skica 25 — Desant kod Inčona

zija mornaričke desantne pešadije), 1 amfibiska grupa i Instruktorska grupa za desantne operacije koja je uvezbavala ove trupe u iskrcavanju. Zadatak 1 amfibiske grupe bio je: da transportuje, iskrca i snabdeva delove 10 korpusa i da ih podrži kako pri zauzimanju mostobrana u Inčonu, tako i pri zauzimanju Seula i presecanju komunikacija neprijateljskim snagama grupisanim u Južnoj Koreji.

Izviđanjem iz vazduha i saslušavanjem zarobljenika ustanovljeno je da se u Inčonu nalazi oko 2.000—2.500 severnokorejskih vojnika, i da su jaki odbranbeni položaji na obali mahom neposednuti.

Od raznih predloga usvojena je varijanta plana koja predviđa da se rano ujutru, za vreme visoke plime, kad je moguće iskrcavanje tenkova, zauzme ostrvo Volmi koje je pretstavljalo ključ odbrane luke, a da se glavni napad na Inčon odloži za 12 časova — do večernje plime. Iako se ovim prerano otkrivalo mesto iskrcavanja i desant lišavao preim秉tva taktičkog iznenadenja, ipak je to bilo prihvatljivije od predloga da se istovremeno napadnu Inčon i Volmi. U drugom slučaju trebalo je da desantni brodovi prođu pre zore kroz jedan vijugav i uzan kanal, gde bi najverovatnije bili izloženi unakrsnoj vatri sa o. Volmi. Da bi se neprijateljske baterije na ostrvu naterale da otkriju svoje položaje, odlučeno je da razarači izvrše bombardovanje ostrva sa kratkog otstojanja. Posle zauzeća ovog ostrva predviđeno je da desantu na obali Inčona, na koju je trebalo iskrcati desant za vreme večernje plime, prethodi artiljeriska i avijaciska priprema. Kao važan uslov za kasnije dejstvo avijacije u dubljoj pozadini neprijatelja i podržavanje nastupanja ka Seulu trebalo je ovladati aerodromom u Kimpou.

Prema tehničkim uslovima mogla su se za 90 minuta pri predvečernjoj svetlosti iskrcati samo 2 puka koji su imali da zauzmu varoš Inčon. Jedan puk je imao da zauzme najnaseljeniji deo grada (na oko 1 km od visova), a drugi da se iskrca oko osnovice poluostrova Inčona i odatle onemogući protivnapade neprijatelja i njegovih

Skica 26 — Poprište Južne Koreje

eventualnih pojačanja. Isto tako, bilo je vrlo važno da se iskrca dovoljno municije i hrane, jer bi u protivnom iskrcane trupe ostale bez ovih potreba sve do nove plime (sutradan ujutru). Zbog toga je bilo rešeno da se muničija iskrca sa desantnih brodova LCT odmah, a najkasnije 30 minuta posle iskrcavanja ljudstva.

Komandant desantne operacije je bio vice-admiral Čarls Džoj, a komandovanje iskrcanim trupama je trebalo da preuzme general Almond, komandant 10 armijskog korpusa.

Uspeh ovoga plana zavisio je mnogo i od sadejstva avijacije sa nosača aviona. Jedna grupa aviona trebalo je da podržava desantne brodove dok ne priđu obali, druga da podržava već iskrcane trupe na obali, a treća, sa bazom u Japanu, trebalo je da se odmah spusti na aerodrom Kimpo čim ga budu zauzele kopnene snage.

U sastav 10 korpusa ulazili su: 1 divizija mornaričkodesantne pešadije, 7 pešadijska divizija, pridata avijacija, 187 padobranksi puk i mornarički raketni puk. Za uvežbavanje trupa za ovu operaciju bilo je vrlo malo vremena, jer kada je 1 divizija mornaričkodesantne pešadije stigla u Kobe, u Japanu, radi ukrcavanja na brodove, već je 14 neprijateljskih divizija vršilo snažnu ofanzivu u jugoistočnoj Koreji. Po planu je trebalo da i 8 armija, koja je branila Fusani, pređe u ofanzivu sutradan po iskrcavanju 10 korpusa u Inčonu kako bi što više privezala neprijateljske snage koje su se nalazile južno od linije Inčon — Seul — Utčin. Za to vreme trebalo je da bojni brod *Missouri* vrši diverzionalno bombardovanje istočne obale Koreje (luku i železnički čvor u Samčoku).

Zbog tajfuna, koji je 3 septembra 1950 zatekao 1 diviziju mornaričkodesantne pešadije kod Kobea, bila su dva broda oštećena tako da se sa isplavljenjem zakasnilo za 24 časa. Pošto je vojska bila prekrcana na desantne brodove LCT, trebalo je da oni otplove za Inčon pre 10 septembra, a transportni brodovi da krenu 12 septembra ujutru.

Operacija je počela prema predviđenom planu, s tim što je zbog tajfuna jedan brod, koji je bio natovaren sa 1.300 tona municije, zakasnio, te je desant otplovio samo sa 20% municije. U toku 13 i 14 septembra 2 američke i 2 britanske krstarice i 6 američkih razarača bombardovali su Inčon, ali na ovo sa obale nije niko odgovarao. Međutim, kada su razarači izbliza bombardovali ostrvo Volmi, neprijatelj je sa ostrva odgovorio vatrom i pogodio 2 razarača. Čim su avioni otkrili artiljeriske položaje na ostrvu, brodska artiljerija je uspela da vrlo brzo učutka ove baterije. Sem toga, avijacija je uspešno bombardovala i neprijateljske komunikacije u oblasti Inčona. 15 septembra uzoru nebo je bilo tako oblačno da se očekivala vrlo jaka kiša. U bombardovanju ostrva Volmija učestvovala su, pored razarača i krstarica, još i 3 raketna broda tipa LSRM. U 6.30 časova 3 bataljon 5 puka mornaričke pešadije iskrcao se uz podršku tenkova na »Zelenu obalu« ne nailazeći na otpor neprijatelja. Jedan bataljon zauzeo je ostrvo Volmi posle vrlo slabog otpora manjih neprijateljskih snaga koje su bile naoružane ručnim i automatskim oružjem. Ovde su učestvovali i jurišne jedinice. U toku ovih operacija neprijatelj je izgubio 180 mrtvih i 136 zarobljenih, dok je puk mornaričkodesantne pešadije imao samo 17 ranjenih. Oko 11.15 časova zauzeta je uz pomoć tenkova i prevlaka koja vezuje o. Volmi sa o. Sovolmi i tom prilikom je uništen jedan neprijateljski vod. Izviđanjem je bilo utvrđeno da betonska brana, duga 1.000 metara, koja vezuje Volmi sa Inčonom, nije bila minirana. Ovo je znatno pomoglo da se tenkovi lako i brzo prebace do grada.

Međutim, po zauzeću o. Volmija nastala je oseka tako da se između Volmija i obale kod Inčona pojavilo dno pokriveno muljem te nijedan brod nije mogao da pride obali do iduće plime. Postojala je opasnost da neprijatelj ne dovede pojačanja sa aerodroma Kimpoa i iz samog Seula. Zbog toga je američka avijacija stalno izviđala sve komunikacije na 25 milja oko Inčona. Kada je oko 17.30 časova ponovo nastupila plima, nastavljen

je bombardovanje obalskog pojasa sa mora i iz vazduha. Dve krstarice i pet razarača koji su se usidrili bliže obali štitili su prilaze desantnih brodova LST i LCT.

Neprijatelj je bio jako pokoleban bombardovanjem sa mora i iz vazduha tako da je pružao vrlo slab otpor. Desantne brodove su više ometali jaka struja plime (do 6 čv/čas) i slaba vidljivost usled sumraka, kiše i dim zapaljenih zgrada na obali nego slaba minobacačka i mitraljeska vatra branioca. Prvi talas se i pored ovih smetnji iskrcao na otseke »Plava« i »Crvena« obala u predviđenom vremenu. Međutim, veliku smetnju daljem nadiranju stvarali su pomenuti kameni zidovi duž obale. U nedostatku merdevina, mornarička desantna pešadija je za penjanje koristila razna improvizovana mesna sredstva. Prilazak obali sledećih desantnih talasa bio je ometan jakom strujom i slabom vidljivošću, što je prouzrokovalo izvesna zakašnjenja u iskrčavanju. Ali, blagodareći slabom otporu branioca ovo nije imalo posledica po opšti tok i ishod desanta.

Na otsek »Crvena« obala mogla su se, zbog male širine (600 m), iskrctati samo dva bataljona. Prva pogodna linija koje su se morali dočepati nalazila se na oko 900 m od obale, a na tome delu grada nalazili su se visovi Grobljanski i Osmatrački. Pošto je do mraka ostalo još samo oko 1 1/2 čas, to se moralo žuriti da bi se pre mraka probilo kroz vijugave ulice Inčona. Ešeloni su brzo napredovali prema Grobljanskom Visu tako da su na njegov vrh stigli još dok je bio pod vatrom sa desantnih brodova. Druga dva bataljona probijala su se kroz sumrak prema vrhu Osmatračkog Visa. Otpor protivnika, koji je inače bio vrlo slab, sasvim je prestao sa padom mraka. Prvi bataljon mornaričkodesantne pešadije stigao je na vrh Osmatračkog Visa u 20 časova, a posle njega i drugi bataljon. Izviđači, koji su bili poslati oko 500 m napred, nisu naišli ni na kakav otpor.

Odredi koji su se iskrctali južno od brane na »Plavoj« obali dočekani su slabom puščanom vatrom i pošto su brzo savladali otpor nastavili su prodiranje kroz pred-

građe Inčona. Zbog male pometnje koja je nastala u sledećim talasima došlo je ovde do nešto većeg zakašnjenja nego na »Crvenoj« obali. Ali, ubrzanim napredovanjem to se kasnije brzo nadoknadilo. Iako je teren — prostrana pirinčana polja sa mestimičnim fabrikama, manjim industriskim postrojenjima i magacinima — nudio povoljne uslove za odbranu, trupe su naišle samo na pojedine vojnike, tako da su nastavile nastupanje sve do 22 časa, kada su dostigle ciljeve određene za taj dan.

Snabdevanje iskrcanih jedinica teklo je sasvim normalno i već posle 30 minuta stiglo je 8 LST i bez ikakvih smetnji istovarilo 50 tona municije, 30 tona namirnica, 15 tona vode i oko 5 tona goriva. Ovo je trebalo da posluži do jutarnje plime kada je iskrcana veća količina materijala. Pored toga, stigli su i delovi 2 inžinjeriske brigade.

1 i 2 bataljon prateće baterije 11 puka mornaričko-desantne pešadije iskrcali su se do 21 časa na ostrvo Volmi (»Zelena« obala), a sutradan, 16 septembra, prebacili su se u Inčon.

Pošto je skoro trećina grada bila zauzeta još prvog dana, a trupe nisu nailazile na jače organizovan otpor, to su oba pešadiska puka, 5 i 11, bila spremna da ujutru 16 septembra nesmetano nastave napredovanje. Desantne trupe su imale samo 17 mrtvih, 2 nestala i 165 ranjenih. Odbrana na ovom obalskom području bila je vrlo slaba. Izviđanjem je bilo utvrđeno da je na Volmiju i u Inčonu bilo svega oko 2.000 severnokorejskih vojnika, i to regruta, sa delovima 981 artiljeriskog puka.

16 septembra u 6.30 časova oba puka su nastavila nastupanje i potpuno zauzela Inčon i druge predviđene ciljeve. 1 puk mornaričke pešadije, koji se iskrcao na »Plavoj« obali, težio je da preseče poluostrvo Inčon na najužem delu. Kolone su napredovale preko brežuljaka i pirinčanih polja ne nailazeći ni na kakav otpor. (Najveća grupa neprijatelja na koju su naišli imala je oko 25 vojnika.) Oko 10 časova bio je uspostavljen kontakt

između 5 i 1 puka mornaričkodesantne pešadije, a time je bio potpuno obezbeđen i širi mostobran.

U toku ovih borbi primećeno je 6 neprijateljskih tenkova koji su uništeni pre nego što su postigli ma kakve rezultate. Neprijatelj je za prva dva dana iskrcavanja imao oko 1.350 mrtvih i 300 zarobljenih, dok su Amerikanci u toku 16 septembra imali samo 4 mrtva i 24 ranjena.

17 septembra je bila završena prva faza ove desantne operacije, a dalja dejstva razvijala su se po principima borbe na kopnu. Zadatak 1 divizije mornaričke pešadije bio je da zauzme aerodrom Kimpo, pređe rek' Han i zauzme Seul.

Zaključak

Sa operativno-strategiskog gledišta iskrcavanje u Inčonu i udarac u duboku pozadinu neprijatelja imali su tako velike posledice da je, takoreći, to preokrenulo sudbinu rata. Zauzećem Inčona bio je pripremljen i pad Seula — važnog komunikaciskog čvora, političkog, ekonomskog i kulturnog centra — što je izazvalo naglo otupanje cele severnokorejske vojske daleko preko 38 uporednika.

Severnokorejci nisu pravilno shvatili značaj i ulogu važne železničke raskrsnice Seula, koji se nalazi u blizini obale, a tada i u dubokoj pozadini strategiskog fronta. Za njegovu odbranu trebalo je odvojiti jake mobilne rezerve, a obalu pored Inčona utvrditi sigurnim betonskim bunkerima sa teškom artiljerijom. Protiv tako organizovane odbrane sa jakim prirodnim i veštačkim preprekama desant bi bio vrlo teško izvodljiv, a i ukoliko bi uspeo, bio bi skopčan sa velikim žrtvama.

Međutim, i pored odličnih prirodnih i veštačkih prepreka (plićak i mulj pored obale, jaka plima, teški prilazi uskim i vijugavim kanalima koji se mogu lako tući unakrsnom vatrom, jak zaštitni zid na obali i dr.), Inčon ustvari nije bio ni branjen, te se ne može dobiti prava slika o vrednosti minsko-artiljeriskih položaja u ovom

ratu. Branila su ga oko 2 slaba bataljona regruta i nešto zemaljske artiljerije, tako da se, kada se uzme u obzir jačina i sastav desanta, može bez preterivanja reći da se borba vodila protiv plime i oseke, a ne protiv žive sile.

Što se tiče američkog komandovanja, ono je pravilno preduzelo sve mere predostrožnosti, jer se u svojim pripremama nije moglo osloniti samo na greške i slabosti neprijatelja, pogotovo na ovako prirodno jakim položajima. I ovde se ispoljila dobra saradnja sva tri vida oružane sile — kopnene vojske, mornarice i vazduhoplovstva.